Predsjedniku Titu odaju počast cijela zemlja i cijeli svijet

Štrajk u Sisciji: Hoće li zbog malveracija u pretvorbi stotine radnica ostati bez posla?

Svijet se oprašta

arkzin®

MEGAZIN ZA POLITIKU I KULTURU CIVILNOG DRUŠTVA, br. 38, 5.5.95, god. V, cijena 7 kn, 150 SIT, 4 DEM

ISSN 1330-4011

Josip Broz TITO – zločinac ili svetac?

Govore: Miko TRIPALO, Josip MANOLIĆ, Franjo TUĐMAN, Vladimir BEBIĆ...

J. Blažević govori na komemorativnoj sjednici

Svijet ne pamti takav skup šefova država i vlada, političara i uglednih ličnosti: posljednju počast predsjedniku Titu odat će danas najviši predstavnici 115 država, 97 političkih partija, po... međunarodnih organizacija

● Oproštaj rodne republike na komemorativnoj sjednici SR Hrvatske i grada Zagreba

NOVI ZAKON O POBAČAJU: TRIJUMF ANTE BAKOVIĆA!?

INTERVJU: Jelene LOVRIĆ s Harlom Gorinsekom!!!

Šime BALEN, antifašist i prvi počasni predsjednik HDZ-a: Pitao sam Tuđmana: *Franjo, zašto smo išli u partizane i borili se protiv NDH?*

Izvanredno izdanje

Dzohar DUDAJEV: Rusi nam prijete i atomskom bombom!

Zambijski predsjednik Kenet Kaunda odaje posljednju počast preminulom predsjedniku Titu

5 DINARA

ČETVRTAK ★★ ZAGREB, 8. V 1980.

BR 6372 GOD. XXIV

SADRŽAJ

LEVEL ADVANCED HEIGHT MODE OFF

I Wanna Be With my Baby When the Bomb comes DoWn!

Ladislav Macura (RSK) izjavio BBC-u da je ovo samo početak!!!

IMPRESSUM

arkzin

arkzin d.o.o. Republike Austrije 23/I, Zagreb

Start Game

BROJ 38
ZAGREB, 5. MAJ 1995.
CIENA: 7 KN
IZDAVAČ: ARKZIN D.O.O. REPUBLIKE AUSTRIJE 23/I, ZAGREB, TEL/FAX (041) 57 19 11
E-MAIL: ARKZIN_ZG@ZAMIR-ZG.ZTN.ZER.DE
GLAVNA I ODGOVORNA: VESNA JANKOVIĆ
NJEN ZAMIENIK: BORIS RAŠETA
SAJMDISAJN: DEJAN KRŠIĆ & RUTTA D.D.
SVIETLOPIS: **ark**PHOTO, NINO ŠOLIĆ, MIRAN KRČADINAC
ILUSTRATORI: VELJKO & KARO NEGDJE NESTADOŠE
REDAKCIJA: BORIS BUDEN, AIDAN FENTEN, TONI GABRIĆ, PETAR JURIŠIN (DOPISNIK L-D-G), DEJAN KRŠIĆ (KULT-URA!), IGOR MARKOVIĆ, BOŽO MATIĆ (ISPOVIESTI), JO VAN DER SPEK, TATJANA TAGIROV(MATEMATIKA), BORIS TRUPČEVIĆ(VRTULJAK LJUBAVI), VANESSA VASIĆ JANEKOVIĆ (DOPISNICA IZ PARADISA),VIDI: MIRKO MLAKAR
TAJNICA: SAVICA NEKAKO
PRODAJA & PROMIČBENA PITANJA: NENADIĆ ROSANA
SCANZ PHOTOSHIPPING BY MAK [SMGRAF]!!!
TISAK: HRVATSKA TISKARA, SLAVONSKA AVENIJA 4
GLAVNI DISTRIBUTER: TISAK, ZAGREB
MIŠLJENJEM MINISTARSTVA KULTURE I PROSVJETE REPUBLIKE HRVATSKE, ARKZIN JE OSLOBOĐEN PLAĆANJA POREZA NA PROMET.

POLUGODIŠNJA PRETPLATA (13 brojeva): 20 DEM u protuvrijednosti HRK po tečaju NBH na dan uplate. Za Evropu 50 DM, Australiju i SAD 50 US$. GODIŠNJA PRETPLATA (25 brojeva): 36 DEM u protuvrijednosti HRK po tečaju NBH na dan uplate. Za Evropu 90 DM, Australiju i SAD 90 US$. Uplate na žiro-račun ARKZIN d.o.o. broj 30101-603-28437 [s naznakom polugodišnja / godišnja pretplata]
Devizni račun kod Varaždinske banke 34800-620-16, ARKZIN d.o.o. 2500-71-0816396. NE ZABORAVITE POSLATI KOPIJU UPLATNICE SA SVOJOM ČITKO ISPISANOM ADRESOM!!!
Prošle brojeve možete nabaviti u redakciji ili na šalteru male prodaje u Vjesniku, Slavonska avenija 4. Kupi, kupi, kupi me ti to radiš najbolje!!!
CIJENA OGLASNOG PROSTORA:
1/1 stranica 1000 DM, 1/2 stranice 500 DM, 1/3 str 300 DM, 1/4 stranice 250 DM. Plaćanje u protuvrijednosti HRK po srednjem tečaju NBH na dan uplate. Glasaj, glasaj, glasaj se - nema mi boljeg od tebe!

KAKO SU NAŠI REPORETERI

ZABRA

Prva srijeda ovoga svibnja. **Arkzinov** fotograf i ja ispred mjesta Jasenovac. Ili jasnije rečeno, na kontrolnoj točki hrvatske vojske, stotinjak metara prije samog mjesta.

"U njemu ionako nemaš što vidjeti, samo vojsku, pse i kuće", primijetio je jedan veteran ovog rata. "Nemaš što ni čuti, samo zvuk snajpera i pokoja granata, ovdje ni ptice ne pjevaju", bio je slikovit drugi vojnik. Jutro je bilo posebno i po golemu strahu kojega smo osjetili gledajući sablasno *bratstvo i jedinstvo* i njegov predio, dok smo se vozili prema Novskoj. Nekoliko automobila vojske i policije, ambulantna kola i - naš stari *mercedes* iz 1945. u kojemu su se svojevremeno vozikale i neke ustaše (ali i partizani). Zalud bile riječi policajca na izlazu iz Siska: "Sve je pod kontrolom, nemate se čega bojati".

Hvala Perice!

Autoputom mogu prolaziti samo vozila koja imaju posebna odobrenja ministarstava Unutrašnjih poslova ili Obrane. Mi smo prošli slučajno. Načelnik policijske uprave u Sisku, na našu radost, zamijenio nas je sa "novinarima koje je preporučio gospodin **Perica**" (?), pa su nam njegove riječi (i njegovo ime) bili propusnica sve do Novske. Pozivali smo se na njegov autoritet dok se moglo, kasnije je bilo teže, jer za ulazak u Jasenovac, pa i Okučane (koji su također trebali biti dijelom našeg ratnog izviđanja) treba nešto puno opipljivije, što mi nismo, ni uz najveći šarm, mogli pribaviti. Policajac na punktu, na samom ulazu u Jasenovac, uljudno je odbio našu želju da bar na čas posjetimo Jasenovac. I fotografiranje je bilo zabranjeno. "Ako načelnik policije Novske nazove i kaže 'da', onda ćemo vidjeti, do tada - ništa". Nismo mogli odbiti prijaznog policajca pa smo tek usput svratili u Novsku.

Tamo se, kao i drugdje u Hrvatskoj, na ulicama, strasno osjeća atmosfera: *'oće-neće-'oće-neće...!* Prolaznici na ulicama rijetki, kafići puni, automobili - vojni. U policiji su nam rekli da je načelnik na hitnom sastanku - "navratite za sat". Preko puta zgrade policije nalazi se lokalna "znamenitost" ulice - kafić, u narandžasato orisan, s dvije ljepojke - konobarice. Tu smo proveli nezaboravne trenutke. Igrali fliper, ispijali jutarnju kavicu i slušali tehnopjesmuljak čiji su tonovi podsjećali na zvuk opće opasnosti, dok su mračni bas ritmovi i ritam mašina oscilirali od čudnovate mimikrije "orkana", do oponašanja "erekcije" nekog većeg topovskog kalibra. Uslužna djelatnica kafića, premda je tucet puta čula militantni tehno hit, tiho se uznemirila i usplahireno pohitala k vratima. S razlogom, jer se kroz prozor kafića još može vidjeti crna rupa na krovu obližnje dvokatnice, nedavni uradak neznanog "majstora" s one stranu Save. Ni nama nije bilo svejedno. Nismo se čak ni pogledali, kako se obično radi u takvim (ne)prilikama. Načelnika nismo dočekali, te smo se odvažili nanovo "zakucati" na kontrolni jasenovački punkt. "Ne mere momci, imamo naređenje da nikoga ne puštamo", kaže grmalj u uniformi. "Ni novinare?", upitah.

Odmahnuo je glavom, i to je bilo sve. Još sam ga upitao "može li fotka... izdaleka... samo jedna... jedna mala... sigurno... onda... može li...?". Grmalj je ostao neprikosnoven u ovdje popularnom - *ne*. Pri odlasku smo mahnuli jedan drugom i pristojno se nacerili. Onako, od srca.

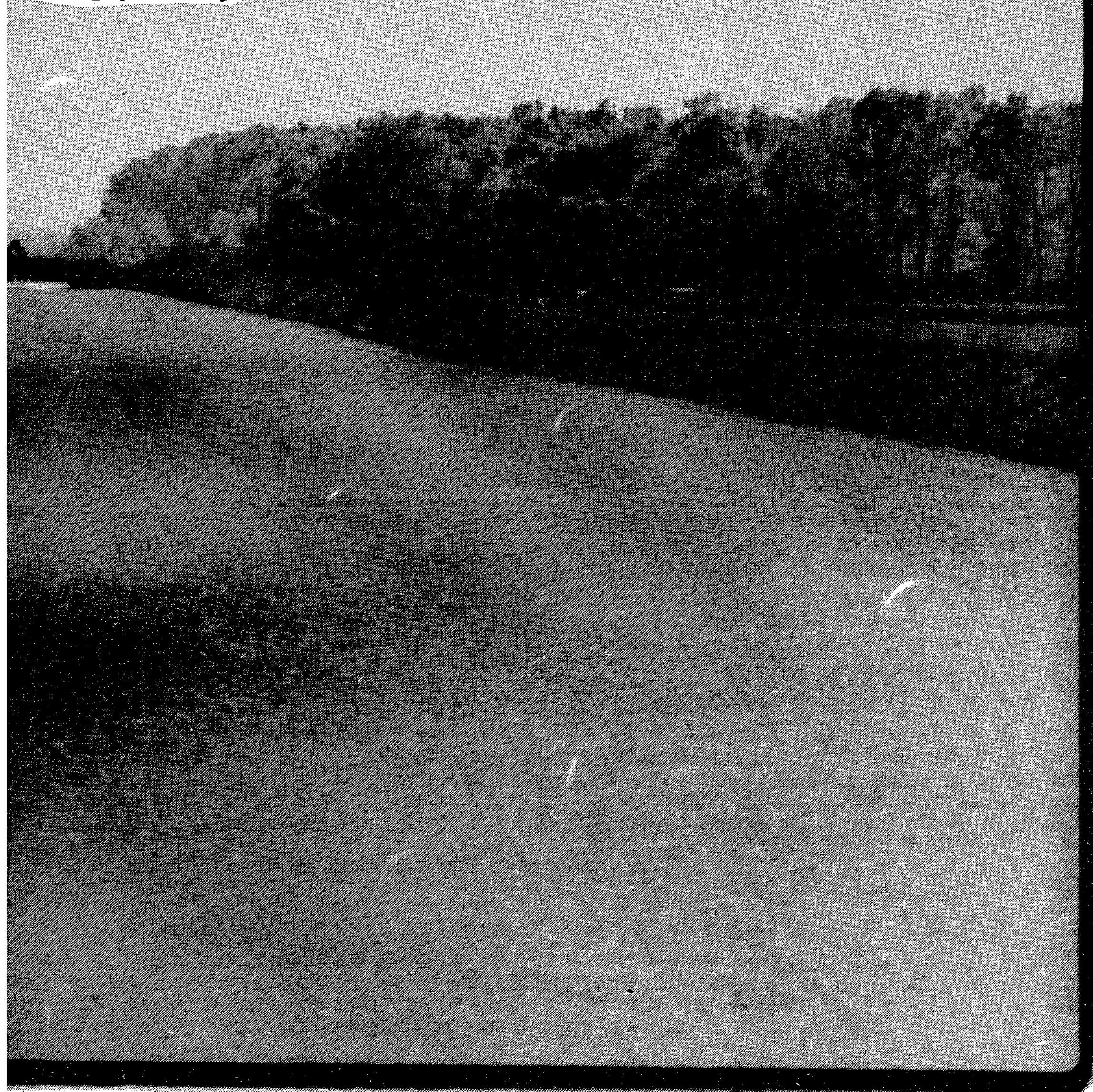
A rat se čuje

Predio je tako postao još tiši i samotniji. Našli smo se u besmislenoj poziciji. Bili smo puni poštovanja prema historijskom trenutku, a on nam zasad ništa nije dao. "Čuje" se rat, a nigdje fakta. Nismo se osjećali svoj na svome, kako se čovjek obično osjeća u *Domovini (d. d.)*, za koju **Sabato** kaže da joj bolje pristaje naziv materbina (krilo materino) jer "štiti i grije u trenucima kada čovjeka skoli samoća

DOŠLI DO JASENOVCA, A PUSTILI SU IH I NAZAD

U Jasenovcu ionako nemaš što vidjeti, samo vojsku, pse i kuće. Nemaš što ni čuti, samo zvuk snajpera i pokoja granata, tamo ni ptice ne pjevaju

Piše: Alen ANIĆ • Snimke: KK PHOTO

i kada mu je hladno oko srca". Za supatnika fotografa ne znam, ali ja sam se ćutio kao govno na kiši, a topline nigdje. Naša su "istočna braća" isuviše dugo bili domaćini u tom kraju, pa možda otud tolika praznina. Ili je na stvari nešto drugo. No, uskoro se dogodila sretna okolnost i raspršila mračne misli.

Zlatna koka reportaže bila je 120. minobacačka brigada iz Kutine, koju smo susreli uz put, stotinjak metara od punkta, više prema šumi. Ti dobri momci dozvolili su da ih slikamo, premda su "sumnjičavi prema novinarima". Kad rekoh da sam i ja sumnjičav prema istima, prihvatili su to kao dosjetku i opustili se za foto-session koji je uslijedio. Za početak samo oni odvažni, ostali su se malo nećkali, no kasnije su se pridružili. *Arkzinovu* fotografu bilo je drago, jer je već izgubio (zajedno sa mnom) svaku nadu da ćemo materijalno opravdati uloženi strah. Dečki su nam opisali djelić svoga vojevanja i bili su veoma zadovoljni jučerašnjom akcijom kojom je oslobođen Jasenovac i susjedna kilometraža. Ponosni su na svoje djelo, jer kažu "dosta su nas tukli, sad je red na nas".

Razgovorljiv je bio tamnoputi brkajlija, vojnik dugogodišnjeg iskustva, te je zato (lijepo je pričao, bez posebnog nagovaranja) bio predmetom naše pažnje. U tim trenucima bio je više od vojnika. Pa veli: "Mi nikome ne želimo zlo, samo znamo što je naše. Mi ne mrzimo Srbe, samo četnike, to je valjda normalno. E, vidite, prijatelj do mene četiri je godine je vojnik, ništa nema, ni kuću čak, i on se mora boriti za svoje. Ovo je naše. Ako Srbi žele živjeti s nama neka dođu, mi im ne branimo, samo mislim da im brane njihovi zločinci. To je tako".

Pitam kako je bilo ovih dana.

"Dobro, trajalo je manje od dva dana, imali smo male gubitke i sve je bilo efikasno i brzo gotovo. Pokazala se naša želja i uvježbanost. Htjeli smo da što više Srba ostane u Okučanima ili Jasenovcu, mnogi su se htjeli vratiti, ali sam čuo da su njihovi pucali na njih. A vas dvojica, ako želite nazad, nemojte bez šljema i pancirke, *snajperi dejstvuju*, još ste mladi".

- Što će se dalje događati?"

"Dođite sutra ujutro u pet, pa možemo zajedno", šaljivo domeće onaj branitelj koji više ništa nema, ni kuću čak. Te dodaje, "neće se stati, moramo još barem malo osvojiti, kasnije će zato biti lakše. Mi odavde ne odlazimo. Svi mogu, ali mi ne".

- Imate li zarobljenika?, prebacih se na brkonju.

"Sad nemamo, ali bilo ih je. Sigurno želite znati kako se sa njima postupalo. Evo, pitajte borce, oni će vam reći, kad ih zarobimo, jedu iz istog lonca kao i mi, nitko ih ne tuče, kasnije ih samo zamijenimo. Kad bi bili loši prema njima, postali bi kao oni".

Pozdrav nije dovoljan

- Jeste li čuli za granate po Zagrebu?

"Jesmo, gdje su ono pale? U Draškovićevu?"

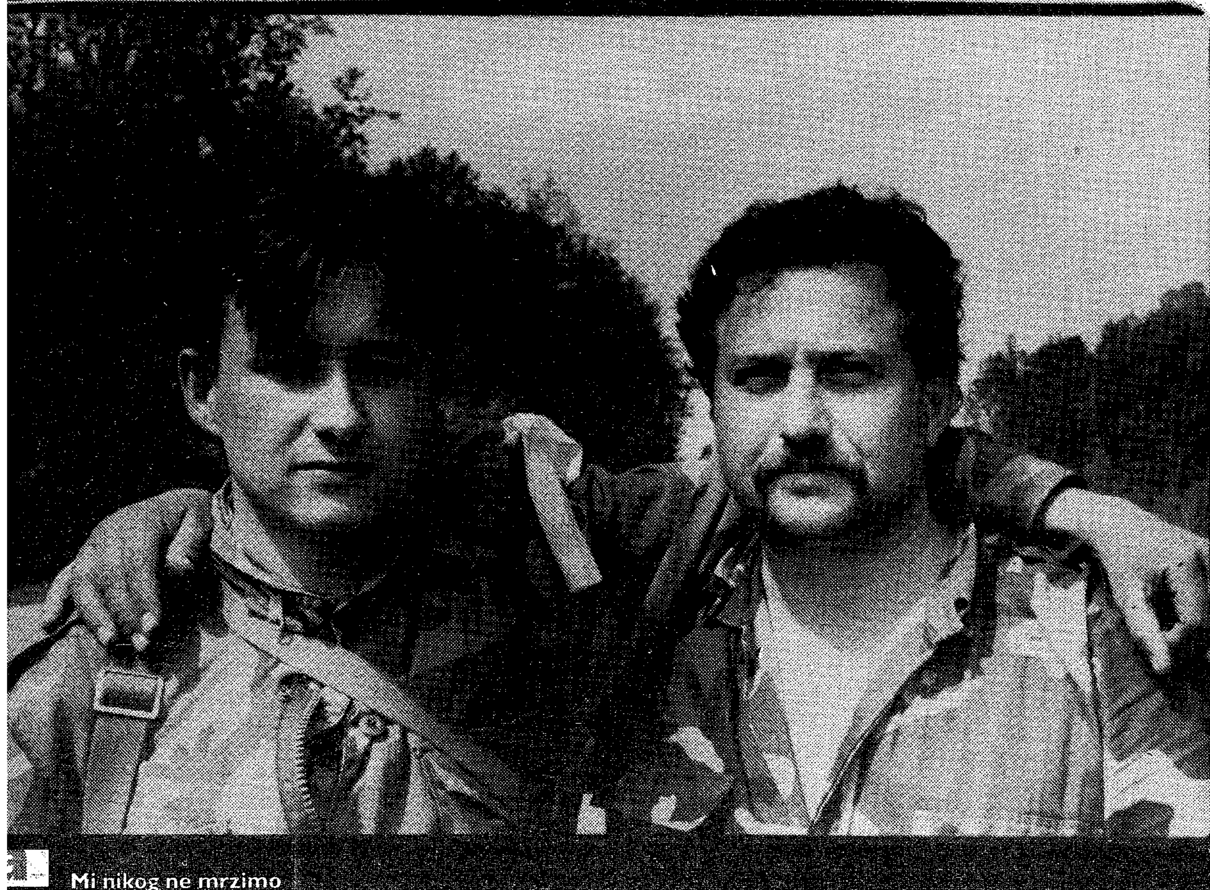
- To je bilo jučer, danas su pale friške granate, ali isto u centar, kažu na radiju - pojašnjavam.

"Ma znate, žao mi ljudi, ali... mi ovdje ginemo četvrtu godinu, nitko ne pita ni što nam je, ni kako nam je, samo nas pozdravljaju na kraju dnevnika. Zagreb rata nije osjetio, možda ovo nekog razbudi".

Dok smo razgovarali, automobilom su iz pravca Novske stigli reporteri švicarske i finske televizije, koji su se odmah požalili da u Okučane nisu mogli unatoč raznovrsnim dozvolama, propusnicama, pečatima. Razočaranje su izbjegli samo dobrom voljom hrvatskih vojnika, čiji se najhrabriji predstavnik "žrtvovao" pred kamerom da bi objasnio što se dogodilo proteklih dana na ovom području.

Strahujući od sumraka, koji se pomalo već najavljivao jasenovačkom području, oprostili smo se od hrabrih boraca i produžili pustom autocestom prema hrvatskoj metropoli. Kako smo načuli da se autocesta i željeznička pruga prema Zapadnoj Slavoniji sutra (4. svibnja) otvaraju, želimo putnicima namjernicima dobre živce i mnogo sreće dok prolaze pustom cestom, šumom okruženom.

NJENI GRAD

Mi nikog ne mrzimo

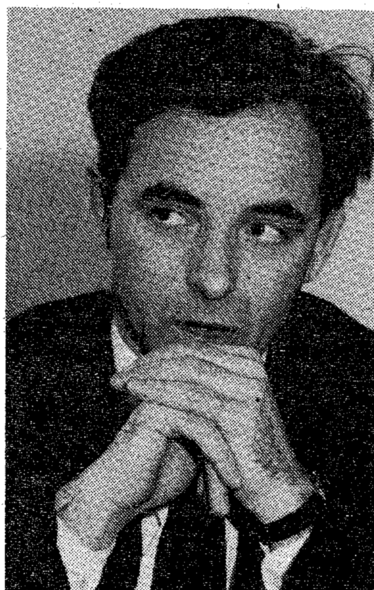

FOTO: ARKPHOTO

MILORAD PUPOVAC

ESKALACIJA SUKOBA NIKOM NE ODGOVARA

Gađanje civilnih ciljeva, prije svega gađanje Zagreba, posve je protivno interesima bilo kakvog smirivanja situacije, a jednako tako protivno je interesima samih Srba.

Razgovarao: Zoran MILOVIĆ

Hrvatska je iskoristila priliku koja je nastala, s jedne strane otkazivanjem starog mandata i neprovođenjem novog mandata snaga UN u Hrvatskoj, odnosno priliku koja je nastala s planom Z-4.

Koliko god se taj plan kritizirao u Hrvatskoj, to je mogla biti jedna od osnova za akciju koja je izvedena u Zapadnoj Slavoniji. Naime, u Planu Z-4 ovo područje nije bilo uključeno ni u jedan od posebnih aranžmana — osim u one koji se odnose na cjelokupno područje Hrvatske.

S treće strane, vjerojatno je i nekakva dugoročna perspektiva razrješavanja hrvatsko-srpskih odnosa na cjelokupnom području bivše Jugoslavije bila osnovom za izvođenje ove akcije.

Sve drugo je ionako bilo jasno. Omjeri snaga su bili takvi da nije bilo nikakvih mogućnosti za bilo kakav ozbiljan otpor, odnosno vojni sukob. U tom smislu ovu akciju treba gledati mnogo više s aspekta budućih političkih razrješenja i trenutnog *intermezza* u međunarodnom posredovanju, nego s aspekta trenutnog odnosa snaga, jer on je bio tako očito na strani Hrvatske da do ozbiljnoga sukoba nije ni moglo doći.

Kako komentirate izjave i stavove hrvatskih vlasti, da će sva građanska prava zarobljenih boraca biti poštivana, te izjave o abolicији?

Nema nikakve sumnje da bi bilo kakvo kršenje ljudskih prava ili domaćeg ili međunarodnog ratnog prava u toku ove akcije Hrvatsku u bitnom smislu izložilo napadima i kritikama međunarodne zajednice, pogotovo zbog toga jer su — prema informacijama koje imamo — u sastavu te brigade samo naoružani civili koji su ostali na tom području i koji su od početka izražavali želju da ne odlaze odatle i da ne ulaze u bilo kakve šire aranžmane oko moguće razmjene teritorija ili stanovništva, već su odlučili da ostanu ovdje i organiziraju život za sebe. U tom je smislu iznimno važno da se tim ljudima pruži mogućnost izbora.

Ukoliko Hrvatska to ne bi napravila, tad bi i sama pokazala, i na ovom slučaju, ne samo da pristaje na etničko čišćenje i razmjenu teritorija, već da koristi trenutne okolnosti i povoljan odnosa snaga kako bi protjerala i one koji su se opredijelili za ostanak u Hrvatskoj i korištenje svojih ustavnih i zakonskih prava.

Postoji li, po Vašem sudu, realna mogućnost da se dio od oko pet tisuća civila koji su izbjegli s tog područja, vrati u svoje domove?

Sumnjam da ima velikih izgleda za značajniji povratak izbjeglog stanovništva. Osobito — ponavljam još jednom — ako cjelokupnu akciju ne gledate samo s vojnog aspekta, nego i s aspekta političke pozadine koja nesumnjivo ima za cilj dugoročniji politički aranžman u hrvatsko-srpskim odnosima na prostoru bivše Jugoslavije i Hrvatske.

Službeni je Beograd reagirao dosta suzdržano na ovu akciju...

Beograd je nesumnjivo zainteresiran da ne dođe do eskalacije sukoba, i njega će biti veoma teško natjerati na to da prihvati moguće izazove u pravcu eskaliranja sukoba. Ova akcija nije bila dovoljna da bi izazvala značajniju reakciju Beograda, osim ove koju smo čuli. Ta reakcija još je jedan pokazatelj da Beograd želi ostati na liniji mirnog rješavanja sporova. Ukoliko se tome uspije, Beograd će sigurno zadobiti političku poziciju koja sutra neće biti prijatna za pregovarače na drugoj strani.

Kako procjenjujete reakciju aktualnih vlasti u Kninu? Može li se napad na Zagreb ponoviti?

Na žalost, gađanje civilnih ciljeva u utorak, prije svega gađanje Zagreba, posve je protivno interesima bilo kakvog smirivanja situacije, a jednako tako protivno je interesima samih Srba.

Nemam dovoljno informacija da bih mogao ocijeniti kako je došlo do toga i tko je odgovoran za čin u kojemu stradavaju ljudi koji su posve nedužni i nezaštićeni.

Ono što je nesumnjivo, unatoč težini situacije, unatoč stradanjima na području Zapadne Slavonije, unatoč psihološkim barijerama koje su se ponovo stvorile u odnosima između Hrvata i Srba, jest da su ovakvi postupci daleko od globalnih interesa srpske politike, kao i od parcijalnih srpskih interesa u Hrvatskoj. U tom smislu ja bih na to gledao kao na poteze koji su izvan kontrole onih koji slijede politiku sporazumijevanja i dogovora i koji u suradnji s međunarodnom zajednicom nastoje iznaći rješenje koje će biti i pravedno i prihvatljivo i za hrvatsku i za srpsku stranu.

Čini se da bi lako moglo doći do još većeg približavanja bosanskih i hrvatskih Srba i njihovog zajedničkog udaljavanja od Beograda?

To je jedna od mogućnosti i jedna od značajnih opasnosti sadašnje situacije. No, isto tako, nema nikakve sumnje da je značajna odgovornost i samih bosanskih Srba za ove događaje i za dio neuspjeha u pokušajima da se ovakve situacije, kao što je bila ova u Zapadnoj Slavoniji, izbjegnu. U tom smislu, jedino što bih želio očekivati, jest veća doza političkog realizma na svim stranama, i na srpskoj i, naravno, na hrvatskoj. Jer, ukoliko bi se doista išlo na daljnju eskalaciju sukoba, kao što se može čuti u dijelu javnog mnijenja na hrvatskoj strani, imali bismo nekontrolirani proces koji — i u Bosni i na cjelokupnom prostoru bivše Jugoslavije — ne bi ostavio nikoga izvan sukoba. A tad, naravno, nije moguće procjenjivati kakav bi bio ishod i kakav bi bio sraz, jer odnos snaga bi se bitno promijenio.

Kako komentirate izvještavanje hrvatskih medija?

Ne bih komentirao kratkoročnu dimenziju medijske propagandne aktivnosti, ali bih upozorio na neke dugoročne aspekte. Prije svega, može se primijetiti stalno naglašavana ocjena da se sad može učiniti sve i da se treba sve. Dakle, ocjena koja ne vodi računa o realnim okolnostima, ni međunarodnim, niti realnim odnosima snaga koje tu postoje. Ako bi se doista išlo, bilo na ovakve parcijalne, bilo na šire vojne aktivnosti, Hrvatska bi postala faktor destabilizacije na prostoru bivše Jugoslavije, a nema sumnje da to nije u njenom interesu.

Drugi element, koji možda nije jasan na prvi pogled, jest davanje manje prostora oficijelnoj evropskoj i njemačkoj politici, a više neoficijelnim, radikalnim, rekao bih desničarskim krugovima iz pojedinih evropskih zemalja, prije svega Njemačke. To zabrinjava i ne pridonosi širenju povjerenja na ovim prostorima, niti povjerenju u hrvatsko-srpskim odnosima.

FOTO: MIROSLAV ARBUTINA

ENGLESKI VOLONTER, EKSKLUZIVNO ZA ARKZIN GOV

Raslo je prihvaćanje činjenice da će biti integrirani u Hrvatsku. Otvoreno se govorilo o tome. Veljko Džakula je prošlog tjedna govorio o reintegraciji, kad će se dogoditi, kako će se dogoditi...

Razgovarala: Vesna JANKOVIĆ

U Pakracu od srpnja 1993. djeluje - u organizaciji Antiratne kampanje Hrvatske - međunarodni volonterski projekt pod nazivom *"Pakrac social reconstruction projekt"*. Cilj je - obnova povjerenja među stanovnicima oba dijela Pakraca. U gotovo dvije godine, u obnovi Pakraca (fizičkoj i socijalnoj) sudjelovala su 243 međunarodna volontera iz 22 zemlje. Jedan od njih je i **Philip Peirce**, koji je organizirao evakuaciju dvadesetak volontera koji su, u vrijeme ograničene akcije hrvatskih snaga, bili u Pakracu.

Kako je tekla evakuacija i što se događalo prije početka borbi? Da li je bilo znakova predstojećeg sukoba?

Cijelog proteklog tjedna osjećala se napetost, osobito na "drugoj" strani. Prošlog ponedjeljka (24. 04.) upozoreni smo od UN-a da povučemo volontere s druge strane. U utorak su nam rekli da se situacija smiruje i da se možemo vratiti, no odlučili smo da to ne radimo. U nedjelju, u toku dana otišli smo u Daruvar i vidjeli velik broj hrvatskih vojnika, činilo nam se da je riječ o mobilizaciji.

Jesu li to stvarno bili ljudi u uniformama hrvatske vojske, a ne policajci?

Siguran sam bili su vojnici, i tad smo ih prvi put vidjeli u sektoru. Na putu od Pakraca do Daruvara postavljena je i nova UN-kontrolna točka, a tokom puta bili smo zaustavljeni nekoliko puta. Sve je upućivalo na to da se događa nešto izvanredno.

Kakva je bila situacija u Daruvaru?

U Daruvaru smo ostali nekoliko sati, nakon čega smo se vratili u Pakrac. Tamo smo otkrili da su Omladinski klub i školsko dvorište pretvoreni u improviziranu kasarnu. Dolazilo je sve više ljudi u uniformama s pozivima za mobilizaciju. Nismo primijetili da su naoružani, no čini se da je bilo uskladišteno oružja negdje u dvorištu. Bili su to lokalni ljudi, koje poznajemo, pa smo malo razgovarali s njima o situaciji.

Nakon toga otišao sam u UN-CIVPOOL, gdje nisu znali što se događa. Oni nisu imali pojma da je vojska preuzela školsku zgradu, no nisu imali bili ni zainteresirani. Rekli su mi samo da - prema novom mandatu - Hrvati imaju pravo sve to raditi. Vratio sam se porazgovarati s vojnicima koje znam i oni su mi rekli da je upućen šestosatni ultimatum Srbima na auto-putu.

Kakva je bila rekacija u administraciji UN-a?

Vratio sam se u ured i telefonirao u ured UN-administracije cijelog sektora. Rekli su mi da su još na "zelenom" stupnju uzbune, koja označava normalno stanje, te da ne znaju ništa o mobilizaciji ni preuzimanju školske zgrade. Rekli su također da su vrlo zabrinuti za cijelu situaciju i da će poslati vojne promatrače da vide što se događa. Htjeli su da odem do škole i provjerim da li su vojnici naoružani, koliko se tamo zadržavaju i mogu li prepričati razgovor o šestosatnom ultimatumu, o kojem, kako se čini, i također nisu ništa znali.

Obećali su da će me nazvati nakon što istraže situaciju. Nisu me nazvali, pa sam ja kasnije zvao njih i tad da još ništa ne znaju, te da vojni dio UN-a bježi kao muhe bez glave.

A civilni?

O tome nisu ništa rekli. Naime, civilna uprava sektora uistinu nije znala ništa, i nas su pitali za informacije. Različiti NGO-i u gradu, *CARE Austria* i *UNHCR*, također su bili uzbunjeni, i čini se da su na sastanku u Daruvaru razmatrali situaciju i pokušali uspostaviti kontakt s vojnim dijelom UN i HV-om. Otišao sam do austrijskih volontera iz UNOV-a (*UN Office Viena*), odlučili smo da ćemo, ako bude potrebno, organizirati neformalnu evakuaciju, jer nam je izgledalo da je UN nekompetentan da organizira pravodobnu i sigurnu evakuaciju. Potom smo organizirali sastanak s volonterima koji ostaju samo tri tjedna, i dogovoreno je da spakuju osnovne stvari i pripreme se za brzi odlazak.

UN je, dakle, bio zatečen?

Cijelo to vrijeme UN je bio na "zelenom" stupnju uzbune, iako je bilo jasno da je to potpuno neprimjereno, da su trebali biti barem na "narandžastom" stupnju, osobito nakon ubojstva na auto-putu i mobilizacije. Bilo je teško odlučiti kako reagirati, osobito zbog UN-a na kojega se nismo mogli osloniti. Otišao sam do **Jure**, vlasnika *Škorpije*, bara u kojem smo često pili. Jura je uvijek imao dosta informacija i htio sam ga pitati misli li da je pametno da volonteri ostanu u gradu. Došavši u *Škorpiju*, saznao sam da je Jura na sastanku. Sastanak u nedjelju u 11 sati navečer! Bilo mi je jasno da se uistinu nešto događa.

Što ste potom učinili?

Vratio sam se kući i odlučio telefonirati **Theresi Kehoe** u daruvarski kamp UN-a, u to su vrijeme još bili na "zelenom". **Christian**, jedan od austrijskih volontera rekao nam je da su se odlučili na evakuaciju. Od njih smo saznali i da je **Manfred Schmidt** (*CARE* Austria) razgovarao s ljudima iz administracije sektora, da se situacija zakuhava i to nas je definitivno uvjerilo da moramo krenuti.

Kad ste krenuli?

Vrlo brzo. Posjetili smo još *Faraon* (lokalni kafić-restoran u kojem volonteri ručaju tri puta tjedno) i rekli im da odlazimo, ali da će netko od volontera doći po njih autom ujutro, ukoliko se stvar pogorša. Nakon toga smo u velikom konvoju otišli za Daruvar, u privatnu kuću **Susan Manuel**, glasnogovornice UNCRO-a. Ima prekrasnu kuću i odlično opskrbljen bar, no srećom, nije me vidjela kako ga praznim...

Kad ste čuli za početak sukoba?

U pet sati ujutro Susan se vratila i rekla nam da je konačno UN na "crvenom" i da ne smijemo napuštati kuću, niti do daljnjega ići u Pakrac. Bili smo pomalo zbunjeni. Čula se artiljerija u pozadini i konstantna baražna vatra. U šest sati započelo je uistinu jako bombardiranje.

U 6.30 su u vijestima javili da je riječ o manjoj antiterorističkoj akciji, no konstantne eksplozije sasvim jasno su nam govorile da je posrijedi nešto drugo.

U 7.30 uslijedio je paničan telefonski poziv iz UN-a — da svi dođemo u bazu. Oni imaju dva stupnja "crvenog" alarma: *svijetli* i *tamni*. Na sastanku su zaključili da ne mogu odlučiti da li je situacija "svijetlo-crvena" ili, možda, "tamno-crvena", ali u svakom slučaju su htjeli da dođemo u njihov kamp. Ipak, odlučili smo ostati tamo i dogovorili smo da se čujemo poslije 8.30 kad će oni održati slijedeći sastanak.

Oko osam sati u Daruvaru je signalizirana zračna uzbuna. Pokušali smo telefonirati u UN kamp da čujemo što se događa, no nismo dobili vezu, pa smo se zaputili u kamp *Polom*, iako ne baš oduševljeno, jer nas je to moglo pretvoriti u zatočenike UN-a. Znali smo da tad moramo slijediti njihove naredbe i ne možemo autonomno odlučivati, ne-

PHILIP PEIRCE

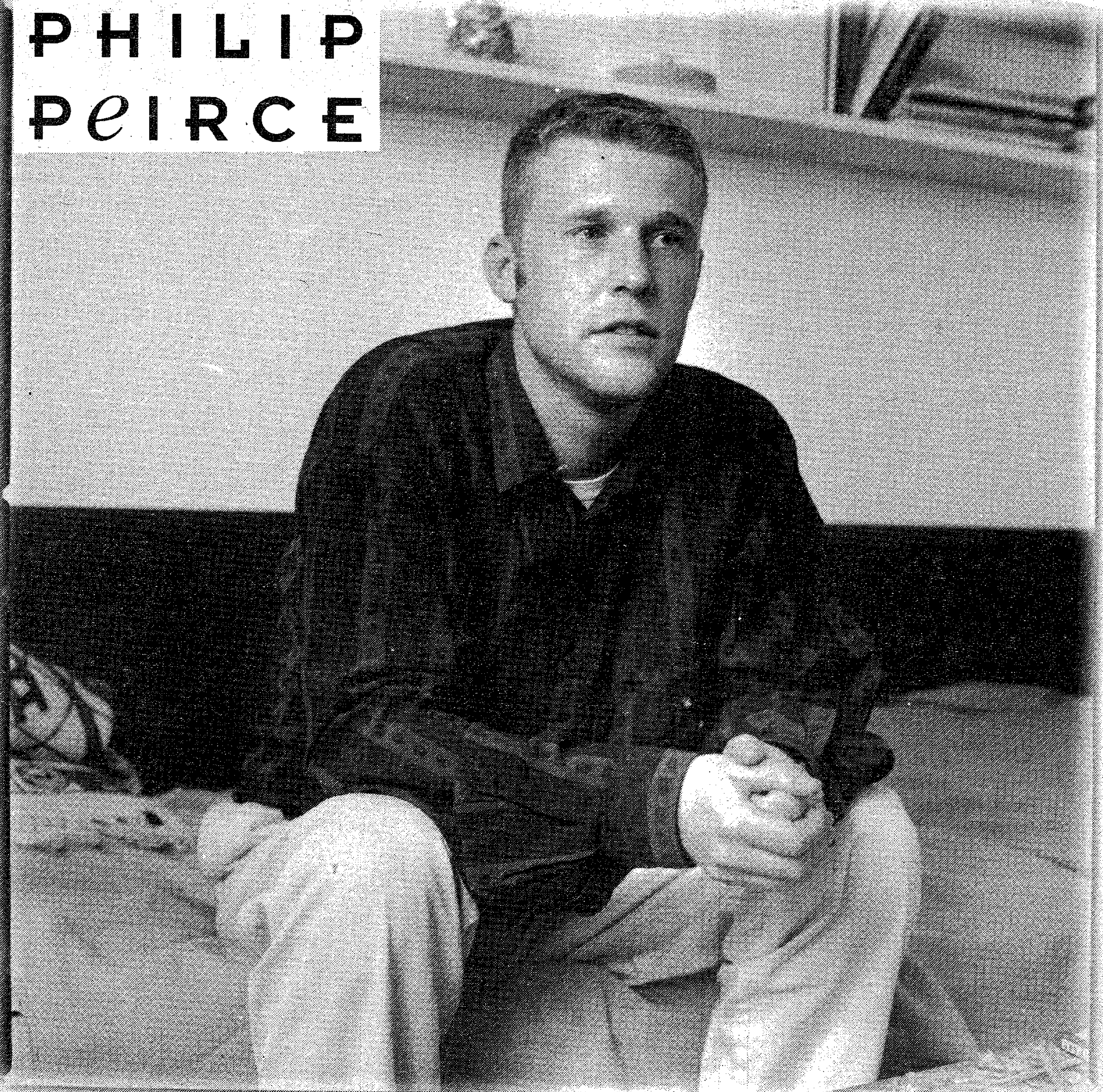

FOTO: NINO ŠOLIĆ

Svi "glavni" ljudi, koji su trebali biti odgovorni, bili su odsutni zbog vikenda. Mnogi UN-ovci su napustili baze bez dozvole i otišli za Zagreb (iako to nije službena informacija, no gotovo sva vozila su nestala). Nitko nije znao gdje su ljudi, ništa se nije moglo organizirati.

Kilometri naprijed, godine nazad

Smatrao sam da bi sektor Zapad mogao biti dobar primjer drugima da se hrvatskim vlastima može vjerovati. Sad je ta mogućnost izgubljena i to za mnogo godina

go se moramo oslanjati na njihove odluke, informacije, sposobnosti. U kampu smo pričali s UN službenicima i dan proveli dan pokušavajući saznati što se događa i dobiti informacije o ljudima koje poznajemo na obje strane. No, u UN-u je uglavnom vladao kaos.

▶ ***Kako objašnjavate da je UN bio tako nepripremljen?***

Svi "glavni" ljudi, koji su trebali biti odgovorni, bili su odsutni zbog vikenda. Mnogi UN-ovci su napustili baze bez dozvole i otišli za Zagreb (iako to nije službena informacija, no gotovo sva vozila su nestala). Nitko nije znao gdje su ljudi, ništa se nije moglo organizirati. Rekli su nam da ne smijemo napuštati kamp i da će najprije poslati konvoj za Zagreb koji će provjeriti sigurnost ceste, i tek potom nam dopustiti da krenemo. Kada smo konačno bili evakuirani krenuli smo prema Virovitici. Htjeli su nas prevesti smjerom Virovitica—Varaždin—Zagreb. Kad smo stigli do kontrolne točke u Virovitici, morali smo čekati vojnu pratnju, koja nas je ponovo vratila u sektor, na Bjelovar. Ponovo su se pokazali totalno nesposobni. Vojni dio nije uopće obavještavao civilni dio o razvoju situacije i tako im je otežavao djelovanje, pa se moglo dogoditi da službenici UNCIVPOL-a završe kao taoci. Nemam dovoljno informacija o trenutnim događanjima, no tad je sve bilo totalno neorganizirano. Čekali smo.

▶ ***Kakve ste upute dobili?***

Rekli su da će nas konvoj prevesti do Zagreba oko tri poslijepodne, pa da će to biti u četiri, a onda se ustanovilo da radio ne radi i da se ne može uspostaviti veza s konvojem. Kad je konačno uspostavljena veza, saznali smo da su mimoišli mjesto na kojemu smo se trebali naći s njima i da su na putu prema Zagrebu. Potom smo našli drugi način prijevoza i napokon smo, oko šest popodne evakuirani i u Zagreb smo stigli oko osam navečer.

▶ ***Rekli ste da su vas iz UN-a tjedan dana prije upozorili da ne šaljete volontere na "drugu" stranu. Tko vas je obavijestio i s kojim obrazloženjem?***

Volonteri su obično na drugoj strani ostajali od ponedjeljka do petka. U ponedjeljak, tjedan dana prije evakuacije, nazvala nas je **Teresa Kehoe**, zadužena za sigurnost civila u sektoru. Volonteri koji su bili na "drugoj" strani tog su se ponedjeljka vratili u Pakrac, rekli su mi da je mnogo ljudi u vojnim uniformama, da se u toku mobilizacija i da je tenzija u zraku.
Razlog povlačenja volontera bilo je zatvaranje auto-puta. Tog ponedjeljka auto-put je po prvi put bio zatvoren i očekivale su se daljnje napetosti. Osim toga, u ponedjeljak se **Martić** vraćao iz Beograda i trebao je održati govor u Gavranici (selo pokraj Pakraca), te razgovarati s lokalnim političarima u Titovoj vili u Okučanima.

▶ ***Vi ste u Pakracu od srpnja prošle godine. Što mislite o svemu što se događa? Što će se dogoditi s projektom?***

Vrlo sam deprimiran. Mislim da je političko, mirno rješenje reintegracije sektora Zapad bilo moguće. Mnogo je već bilo postignuto. Na srpskoj strani je u zadnje vrijeme bilo postavljeno dosta pragmatičnih političara i pregovori, kako tajni tako i javni, očito su napredovali. Postignuti su razni dogovori — o vodovodu, ekonomskoj razmjeni, auto-putu, željeznici... Smatrao sam da UN treba ostati zbog osiguranja prostora i da bi sektor Zapad mogao biti dobar primjer drugima da se hrvatskim vlastima može vjerovati. Sad je ta mogućnost izgubljena i to za mnogo godina. Hrvatska je prokockala tu šansu i ne mogu podržati ovu akciju. Radim u *Antiratnoj kampanji* i vjerujem u mirovni pristup, izgradnju povjerenja.

▶ ***Povremeno ste boravili i radili na "drugoj" strani. Što su tamošnji ljudi mislili i o reintegraciji?***

Svi s kojima sam razgovarao bili su uplašeni i protiv rata, kao uostalom i ljudi na "hrvatskoj" strani Pakraca. Imao sam dojam da ljudi žele ostati tu da žive. Cijelo su se bojali upravo nečeg ovakvog, nisu to željeli. Nije mi se činilo da su osobito nacionalistički raspoloženi. U svakom slučaju raslo je prihvaćanje činjenice da će biti integrirani u Hrvatsku. Otvoreno se govorilo o tome. **Veljko Džakula** je prošlog tjedna govorio o reintegraciji, kada će se dogoditi, kako će se dogoditi...
Obični ljudi nisu toliko politički svjesni, no mislim da su svi dugoročno bili spremni na takvo što. Naravno da postoje i manje grupe radikalnih nacionalista, no obični ljudi su samo preplašeni, željni mira i običnog, svakodnevog života. Morate znati da su uvjeti života tamo mnogo gori nego na hrvatskoj strani, i ljudi su uglavnom željeli što brže popravljanje životnog standarda. Na žalost, čini mi se da je povjerenje sad nestalo.

▶ ***Kako su komentirali uvođenje kune, promjene u jeziku...?***

Uglavnom su to doživljavali kao simptome hrvatskog nacionalizma. No, nisu to doživjeli kao preveliki udarac. Čuli su se cinični komentari, no slične sam čuo i od Hrvata. Ljudi su se zezali s imenom novca. No, kad se zna što se posljednjih mjeseci događalo na auto-putu s markama, kunama, očito je da je za ljude novac ipak samo novac, sredstvo trgovine, sredstvo vraćanja u normalniji život.

▶ ***Kakva je budućnost cijelog pakračkog projekta?***

Čini mi se da će službena linija razdvajanja biti zamijenjena nevidljivom, neslužbenom linijom razdvajanja. Ne mogu zamisliti Hrvate kako idu na drugu stranu, kao ni obrnuto. Ne znam kako će biti organizirana policija, no ako će hrvatska policija kontrolirati "srpsku" stranu, bit će to noćna mora za lokalno stanovništvo. Teško je predvidjeti daljnji tok događaja, no ne vidim mogućnost za uspostavljanje mirne normalnosti, nego samo neku vrstu vojne uprave. Danas, dan nakon evakuacije, održali smo prvi sastanak, koji je bio vrlo emotivan. Volonteri su zabrinuti zbog situacije, ali nitko ne želi otići. Slijedećih nekoliko dana morat ćemo donijeti neke konkretne odluke o budućnosti projekta. Osobno, želim se vratiti u Pakrac. Cilj projekta je od početka socijalna normalizacija i pomirenje između dvije zajednice, što znači i dalje imamo što raditi. Ova je akcija umnogome unazadila naš rad, ali se nadam da je naša prisutnost u zadnje dvije godine razvila određene stavove među običnim ljudima i da će oni ovo vidjeti kao vrstu političke manipulacije i igara s granicama, te da neće previše utjecati na lokalno hrvatsko i srpsko stanovništvo. Uvijek sam bio zadivljen kapacitetom tamošnjih ljudi da ne krive jedni druge za ono što se dogodilo. U svakom slučaju, mislim da je važno da se što prije vratimo u Pakrac, iako uz možda različit rad: prikupljanje i distribuciju informacija, praćenje stanja ljudskih prava. Postepeno se ipak nadam povratku na osnovnu grass-roots ideju projekta — unapređenje kontakta među ljudima, pomirenje, i mir u tom području.

NOVI POTRESI U "KATEDRALI DUHA", ILI NAZOVI M. RADI MIŠLJENJA

Kuda idu divlje svinje?

U "katedrali hrvatskog duha" u vrijeme **Vrdoljaka**, a sada *TV Paraćinu* kako TV zovu otkako je došao **Ivan Parać** za direktora, događaju se zanimljive stvari nakon emitiranja drame "Olovna pričest".

Iako se drama uglavnom mnogima svidjela, pa je čak iz **Vitezovog** ministarstva stigao zahtjev da se presnimi na filmsku vrpcu od 35 milimetara i tako omogući bolje prikazivanje na skupovima Hrvata u svijetu, programski savjet Televizije nije bio istog mišljenja. Na sam dan početka *Marulićevih dana* u Splitu, direktor Parać je sazvao Savjet i odmah u startu rekao da Dramski program treba staviti na tapet zbog emitirane drame. Kako on sam nije gledao dramu, već je samo od **Hrvoja Hitreca** čuo da je loša, dao je riječ svojoj savjetnici **Mariji Peakić-Mikuljan**. Na opće zaprepaštenje urednika u Dramskom programu, Peakićka je osula drvlje i kamenje na emitiranu dramu rekavši doslovno: "Kad bi tu dramu vidjeli stranci, morali bi zaključiti da su Hrvati genocidan narod".

Ranije se mislilo da se serija "Dora" ne emitira zbog Rade Šerbedžije. No, čini se da je krupnija "smetnja" ipak - Zvonimir Berković!

Da padneš sa stolice!

Goru optužbu nije moguće izreći, pa je direktor Dramskog prorama **Ivo Štivičić**, uspjevši na jedvite jade da ne padne sa stolice, pitao o kojoj to drami Peakićka govori. No, ona je čak navela i da je to opće mišljenje u TV kući.

U drami su, naime, oficiri bivše JNA prikazani kao normalni ljudi s ljudskim greškama pa su "čak i simpatični", a nema ni izričite tvrdnje o agresoru i žrtvi. Nakon kratke konsternacije, urednici su htjeli objasniti razloge snimanja i emitiranja drame, ali generalni direktor Parać je istoga trena ustao i obavijestio Savjet da sa svojom savjetnicom mora hitno negdje otputovati. Ustao je i otišao. Razgovor je tako prekinut, a optužba je ostala u zraku. Što sve to može značiti?

Gotovo sigurno, da slijede promjene u Dramskom programu TV, nakon što su već obavljene u drugim dijelovima programa. Jer, kad savjetnica Peakić u svom stilu krene na neki program, onda to obavezno znači - čišćenje. Ova bivša predsjednica Društva hrvatskih književnika, za koju nikad nije utvrđeno zašto je to uopće bila, pa u novom sistemu direktorica jedne izdavačke kuće, pa sad savjetnica za program generalnog direktora Televizije - a i to se ne zna zašto-uvijek znači sistem rada u stilu *"za sve pitajte Juru Bilića"*.

Rad po sistemu *imperativa partije* demonstriran je i na primjeru serije *"Dora Pejačević"*, koja uzaludno čeka emitiranje. Iako je urednik neprestano stavlja u prijedlog programa, *"Dora"* nikako da dobije zeleno svjetlo, jer valjda **"Juru Bilića"** još nitko nije pitao ili, obrnuto, već jest pitao. U početku se mislilo da se serija ne emitira jer jednu od uloga igra **Rade Šerbedžija**, ali sad, pogotovo nakon prikazivanja makedonskog filma *"Prije kiše"*, očito su razlozi na drugoj strani. Najvjerojatnije je najveći razlog sam režiser **Zvonimir Berković** koji je, u svojoj kolumni, pisao o prevelikoj autoritarnosti vlasti i prevelikim ovlastima jednog čovjeka u toj vlasti. Pa je onda *"Jure Bilić"* odlučio zabraniti seriju. Jer, koji bi se drugi razlozi mogli naći, kad kroz seriju vodi, na primjer, kao narator, provjereni hrvatski borac, poznati snajperist **Sven Lasta**?

Ne idi malen ispod zvijezda

Čistke, ili demokratskim rječnikom rečeno *promjene*, započele su tako i u onom dijelu programa televizije koji je do sada bio nekako po strani. Šef Dramskog programa *TV Paraćin* zasad je i dalje Ivo Štivičić, koji očito u cijelom tom TV domu ostaje jedini "nezaražen" demokratskom vlašću. Prema tome i nepodoban.

Kad je počeo raditi seriju emisija *"U zvijezdama"* koja je govorila o povijesnim emisijama i likovima njegova programa, našli su se oni koji su mu spremno u stilu *imperativa partije* predbacili da oživljavanjem prošlosti dokazuje i svoje nostalgičarstvo, a danas je nostalgija zabranjena čak i na zabavnim festivalima. Čak je i sam naziv emisije sumnjiv, jer spominje zvijezdu, a taj se pojam danas nalazi - samo na nebu. Sve to znači, prema kuloarskim pričama, da je Štivičić odsvirao svoje.

Iako se u televiziji poneki klade na to da Parać neće izdržati do Božića, ima i onih koji veći ulog stavljaju na to da Štivičić neće izdržati ni do Dana državnosti. "Olovna pričest" je samo povod da se čovjeku pronađu atributi koji će ga izbaciti iz sedla, po onom *"kako kaže Jure Bilić"*. Stroj ide dalje. Savjetnica generalnog direktora Paraća, koji ni ne gleda vlastitu produkciju, Marija Peakić-Mikuljan učinit će svoje upravo po tom diktatu. U njenom kafkijanskom okruženju ne bi bilo moguće snimiti film poput "Prije kiše", jer on jednostavno govori o humanizmu i besmislenosti rata, a ne o "agresoru i žrtvi". I jer su u tom filmu lijepe slike. U njenim filmovima ili dramama bile bi vjerojatno drastične slike nasilja, jer su bukvalne i računaju s najprizemnijim osjećajima gledatelja koji su "bukvalci". Zato se o **Schmidtovom** filmu *"Vukovar se vraća kući"*, u medijima gromoglasno najavljivanom kandidatu za *Oscara* (a bio je tek kandidiran za nominaciju), više ne govori, dok je makedonski film među pet najboljih stranih, "neameričkih", filmova u svijetu. I još u njemu igra jedan omraženi Šerbedžija! Malo previše za nervoznog "Juru Bilića" (neka nam dotični oprosti što ga spominjemo). *Imperativ Partije* gazi dalje. A otpisani Ivo Štivičić, već odavno odjeven u crno, može se pitati, bez nostalgije: "Kuda idu divlje svinje?"

Dobrica Tresić-Pavičić

ŠTO DONOSI TAJNI NACRT ZAKONA O POBAČAJU

Potomstvo

Piše: Nina OŽEGOVIĆ

Nacrt novog "zakona o pobačaju", koji je pripreman u najstrožoj tajnosti i kojim se pobačaj ne zabranjuje, ali se praktički uvelike otežava, a možda i onemogućuje, uskoro dolazi na prvo čitanje u Sabor. Upućeni tvrde da će najvjerojatnije biti prihvaćen, jer nudi kompromisno rješenje između dvije totalno suprotne opcije: don Bakovićeve konzervativne struje, koja pobačaj tretira kao "ubojstvo na okrutan način" i želi ga zakonski zabraniti i tako Hrvatsku vratiti u mrak srednjeg vijeka, a ženi propisati feredžu, te one liberalne, demokratske i suvremene koja zastupa pravo žene da sama odlučuje o svojoj trudnoći, pobačaju i materinstvu, a koju brane ženski pokreti i s kojom se slaže većina šutljive javnosti.

To kompromisno rješenje može, na prvi pogled, djelovati kao jedini izlaz, međutim, riječ je samo o prividu. Radi se, u biti, o popuštanju pametnijeg pred invazijom gluposti, koje u ovom slučaju nema pozitivan predznak. Kamo nas to može odvesti? U veću smrtnost žena uslijed ilegalnih i nestručnih abortusa, u uspješan liječnički kriminal, u licemjerstvo i novi fundamentalizam, a u krajnjem slučaju, u zakonsku zabranu pobačaja i kontracepcije, možda već dogodine. Naime, ovo je, čini se, samo prva stepenica u predvorju karikirano shvaćene pronatalitetne politike i duhovne obnove.

Trijumf duhovne obnove

Brojni primjeri iz svakidašnje prakse zorno ilustriraju te činjenice. Naime, kad je prije nekoliko godina bombastično i huškački započela *duhovna obnova*, njeni su idejni začetnici prikazivali grozomoran dokumentarac o pobačaju po školama, zbog kojega su mnoge mlade djevojke gubile svijest.

Naime, borci protiv "velikog zločina nad nerođenim djetetom koje se ne može braniti", htjeli su u krhku svijest srednjoškolaca usaditi odbojnost i jezu protiv abortusa, a možda su više, zbog sadržaja i načina snimanja filma, uspjeli posaditi sjeme otpora protiv rađanja i materinstva. Slične akcije nastavile su se do danas, a kulminirale su preporukom Ministarstva prosvjete svim školama da se pretplate na **don** Bakovićev list *Narod* kako bi se valjda nastavnici prosvijetlili i educirali o zahtjevima pronatalitetne politike u nas i na tim zasadama počeli preodgajati djecu.

Borbi za hrvatsku obitelj i hrvatsku djecu pridružila se, dakako, i crkva. U pokušaju da u mladima usadi kršćanski moral, te odgovornost prema braku i obitelji, organizirala je dvotjedni zaručnički tečaj kojega svaki budući par mora završiti prije nego stupi pred oltar. U nekim crkvama taj tečaj vode obrazovani liječnici, psiholozi i slični stručnjaci koji mlade ljude uistinu upućuju u problematiku međuspolnih odnosa.

No, ima drastičnih slučajeva po slavonskim selima u kojima se takve školice svode na cirkusantsko prikazivanje velikih, tradicionalnih obitelji sa sedmoro djece! Vrhunac borbe za novi moral napisan je u tragikomediji kolektivnog odlaska u kino na Sedlarov film "Gospa" što prakticiraju mnoge škole, a za nagradu poslušnim učenicima daju - slobodan dan!

Ipak, najveći se horror odigrava u bolnicama i privatnim ginekološkim ordinacijama. Ti primjeri pokazuju da su neki pojedinci, bez savjesti i profesionalne odgovornosti, posve pogrešno protumačili prednovogodišnju poslanicu predsjednika Tuđmana i riječi kardinala Kuharića, i u ime tzv. viših pronatalitetnih ciljeva zloupotrijebili svoj položaj, a žene sveli na objekte za rasplod iz poznatih eksperimentalnih logora za kontrolirano rađanje arijevske rase iz razdoblja fašizma.

U nekoliko se slučajeva dogodilo slijedeće: žene su prošle na "testu", napravile pobačaj i platile učinjenu medicinsku uslugu. Međutim, ubrzo su ustanovile da su - još trudne!

O čemu je zapravo riječ?

Prije godinu i pol u naše je bolnice uveden poseban upitnik u koji svaka žena mora navesti odgovarajuće razloge za pobačaj. U nekoliko se slučajeva dogodilo sljedeće: žene su prošle na tom "testu", napravile pobačaj i platile učinjenu medicinsku uslugu. Međutim, ubrzo su ustanovile da su - još trudne! Dakle, plaćeni pobačaj uopće nije napravljen, ženama se u oči lagalo i naposljetku ih se tim krajnje nemoralnim, nepoštenim i bezobraznim načinom prisililo na trudnoću. Dakako, bile su šokirane! Neke od njih odlučile su se na tužbu i procesi su upravo u toku.

"Možete vi još rađati"

Drugi primjer liječničke zloporabe položaja dolazi iz privatne ordinacije jednog poznatog zagrebačkog ginekologa, koji je bez konzultacije i bez odobrenja svoje pacijentice izvadio ženi za vrijeme rutinskog pregleda spiralu i samozadovoljno izjavio: "Eto, sad je i to gotovo. Vi ste u fertilnoj dobi i možete još rađati!". Taj slučaj zorno prikazuje bahatost i samovolju liječnika, koji je, bez da trepne okom, uvelike prekoračio svoje ovlasti i sam sebi dao pravo da odlučuje o ženinom tijelu i njenim reproduktivnim pravima. Pitamo, s kojim pravom taj liječnik uopće obavlja svoj liječnički poziv? I može li mirno spavati?

Svi ti drastični i jezivi slučajevi uvelike podsjećaju na atmosferu *"Sluškinjine priče"* Margaret Atwood, u kojoj su žene svedene na reprodukcijsku razinu i u kojoj ih samo svaka nova trudnoća spašava od sigurne smrti. Naime, dirljiva i potresna "Sluškinjina priča" u stvari je ženski pandan Orwelove *"1984"*, u kojoj se iz ženske perspektive prikazuju strahote i užasi totalitarizma, u kojemu je osobnost izbrisana bojom haljine i pripadajućom funkcijom unutar bolesnog i nehumanog društva. Iako u Hrvatskoj, na sreću, još postoje zdravi pojedinci koji se pokušavaju suprotstavljati najezdi novokomponiranog neokonzervatizma i povratku tradicionalnih vrijednosti, njihovi glasovi podsjećaju na glasove vapijućih u pustinji, jer ih brutalno zaglušuju oni koji očito ne znaju definiciju pronatalitetne politike, zdravstvenog prosvjećivanja, te suvremenog, demokratskog društva i pravne države.

Bog i hrvatski liječenici

PRIJEDLOG ZAKONA

KAKO "ŠTAN

Što donosi nacrt novog *Zakona o zdravstvenim i zdravstveno-odgojnim mjerama u planiranju obitelji*, umjetnoj oplodnji, zaštiti embrija i nasilnom prekidu trudnoće, poznatiji u javnosti kao "Zakon o pobačaju"?

Prvo donosi novi naziv, koji je predugačak i sasvim neprimjeren nazivu jednog zakonskog akta i u kojemu je naglasak na planiranju obitelji i zaštiti fetusa.

Zakon iz 1978. godine zvao se *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodu odlučivanja o rađanju djece* i u njemu je težište stavljeno na slobodu izbora. Novi nacrt zakona već i nazivom ističe da njime želi potaknuti pronatalitetnu politiku, dakle, sročen je ciljano, dok stari zakon, liberalniji i ničim ograničen, inzistira na *slobodnom odlučivanju* o rađanju djece.

Novi nacrt zakona donosi dvije osnovne novine: savjetodavno tijelo i prigovor savjesti. Što to konkretno znači? Svaka žena koja se odluči na pobačaj morat će posjetiti posebno oformljena savjetovališta, koja će sačinjavati liječnik, socijalni radnik i pop, koji će ženu informirati o medicinskim, psihološkim i socijalnim posljedicama pobačaja, te koji će joj savjetovati da još jednom preispita svoju odluku. Savjetovališta bi trebala biti utemeljena pri *Domovima zdravlja*, a financirala bi ih država. Ukoliko žena i nakon posjeta savjetovalištu ne promijeni odluku, tad može otići na pobačaj. Kakvim će se metodama služiti savjetovalište zasad je nejasno, ali je jasno da bi se taj novac, koji očito neće biti mali, mogao bolje utrošiti na savjetovališta za kontracepciju i povećanje dječjeg doplatka, koji je smiješno nizak.

iznad svega!

Kompromisno rješenje - koje će navodno biti prihvaćeno - može na prvi pogled djelovati kao jedini izlaz, međutim, riječ je samo o prividu. Radi se u biti o popuštanju pametnijeg pred invazijom gluposti. Kamo nas to može odvesti? U krajnjem slučaju u zakonsku zabranu pobačaja i kontracepcije, možda već dogodine.

Zato bi, prije svega, valjalo razložno razmotriti natalitetnu problematiku, dati stvar stručnjacima u ruke, ugledati se na praksu i iskustva razvijenih zemalja utemeljenih po mjeri čovjeka, a ne države, i jednostavno ostaviti *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodu odlučivanja o rađanju djece* iz 1978. godine koji je bio liberalan i dobar. Naime, iskustva iz zemalja u kojima je pobačaj i zakonski zabranjen (Irska, Malta i odnedavno i Poljska), govore da broj abortusa uopće nije smanjen, niti je povećan prirodni prirast stanovništva.

Konkretno, u Poljskoj žene masovno rade pobačaje, dakako, ilegalno, pa se povećala smrtnost žena uslijed nestručnog i nehigijenskog obavljanja tog zahvata, ili ga rade legalno u drugim zemljama. U brojkama to izgleda ovako: na tisuću žena dolazi 50 pobačaja! Dakle, može se zaključiti da ženu nitko živ, ni država, ni zakon, ni Sveti Otac, pa ni Bog, a ponajmanje muškarac, ne može natjerati na rađanje ukoliko to ona sama ne odluči. (Osim, dakako, hrvatskih liječnika!).

I u Hrvatskoj je već uočen novi trend: kad je kod nas abortus postao skup (600 kuna) i otkad je opterećen administrativnom procedurom, žene masovno odlaze u Sloveniju i Mađarsku, i opet provedu svoju volju. Slično je bilo i s Velikom Britanijom dok je u njoj bila na snazi zabrana pobačaja: Britanke su čak dolazile u Hrvatsku pobaciti, čega će se sjetiti i naši liječnici.

Kina, pak, pruža radikalan primjer drastične i nehumane antinatalitetne politike, s kojom se pokušava smanjiti velik prirodni prirast. Osnovane su posebne interventne jedinice koje noću upadaju u kuće trudnih žena, nasilno ih odvode u priručne bolnice na pobačaj i kasnije ih steriliziraju. Taj monstruozni oblik smanjivanja prirodnog prirasta samo je druga strana medalje u drami oko zakonskog zabranjivanja pobačaja, ali govori i o tome da je i u tom slučaju jedina žrtva - žena. Naime, u Kini se ne sprovodi steriliziranje muškaraca, niti se o tome raspravlja, oni to mogu učiniti ako žele, dok se žene uopće ne pita da li to žele i što uopće žele. Njih naprosto odvode, grubo i prisilno, kao ovce u klaonicu!

Masno zarađivanje na ilegalnom pobačaju

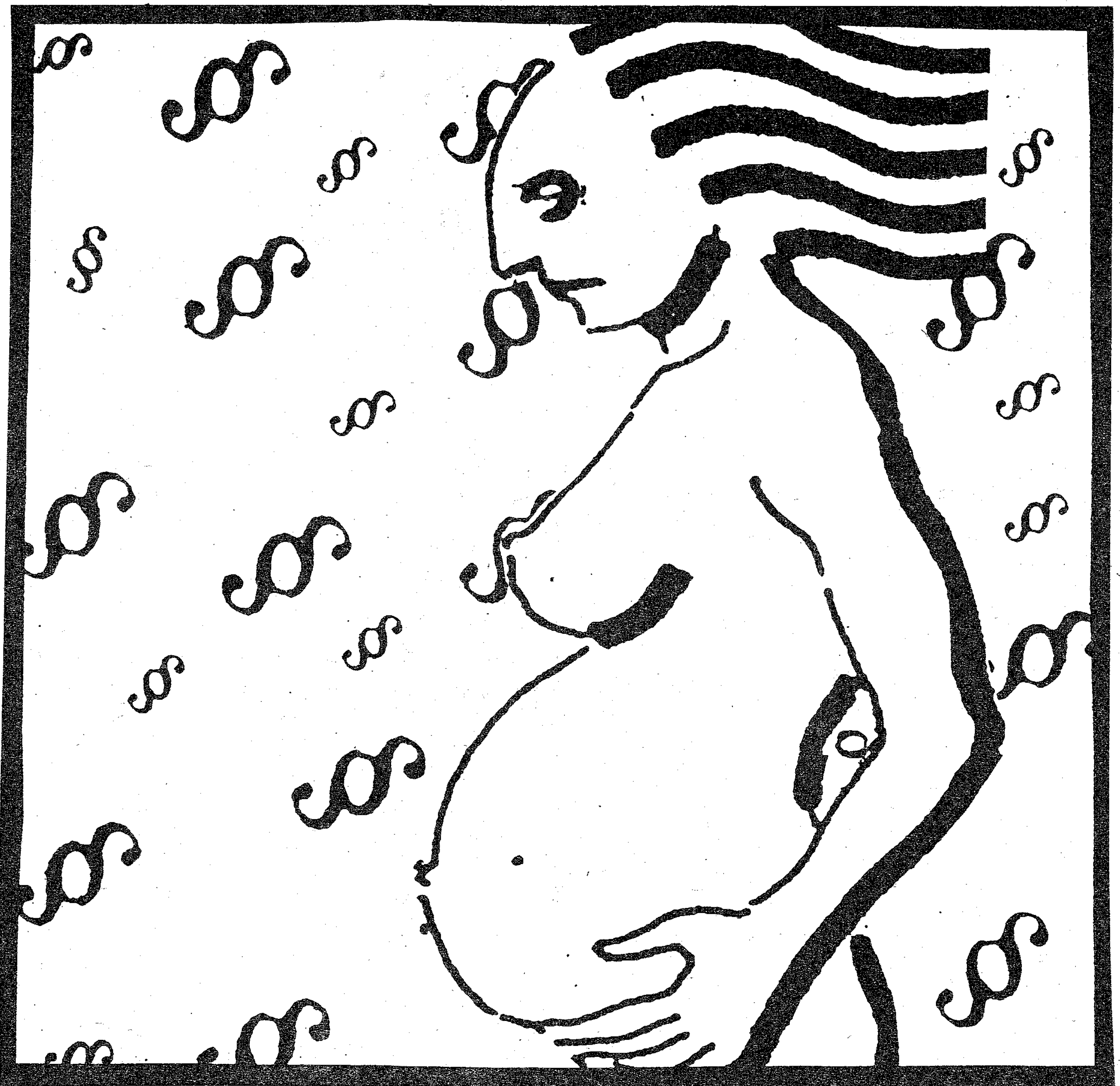
Za razliku od tih zemalja, koje koracima od sedam milja kroče stazom državnog patrijarhata, i u kojima se ženu iznova želi svesti na ljupku i požrtvovnu robinju, a u našim uvjetima na čuvaricu ognjišta, odnosno štednjaka i centralnog grijanja, u nordijskim zemljama pobačaj je gotovo iskorijenjen. Primjerice, u Nizozemskoj u kojoj je pobačaj legalan, na tisuću žena dolazi samo pet abortusa godišnje! Prije 30 godina, kad je i u toj liberalnoj zemlji, pobačaj bio zabranjen, također se naveliko radilo "na crno", ali se zlokobna praksa na uštrb žena uspjela iskorijeniti pametnom socijalnom politikom, zdravstvenim prosvjećivanjem i podizanjem standarda. Država je na vrijeme shvatila da svaka zabrana rađa kontraefekte koji donose više kobnih posljedica negoli pozitivnih pomaka, pa je svoju politiku usmjerila prema stvaranju humanih uvjeta za život pojedinca, te svoga građanina shvatila kao ravnopravnog i zrelog čovjeka koji može i treba sam odlučivati o svom životu i potomstvu.

Dakako, za takav stupanj razvoja države, neophodna je visoko razvijena svijest svih ljudi, a osobito onih na vlasti, koja uključuje pravo na različitost, pravo na slobodu mišljenja i pravo na samostalno odlučivanje o potomstvu. Također, ta visoko razvijena svijest isključuje licemjerstvo, koje se može, a vjerojatno i hoće, pojaviti u našim uvjetima kroz liječničku profesiju: ginekolozi će deklarativno biti protiv pobačaja, a ilegalno će ga raditi i na tome masno zarađivati.

"Sad je dosta"

Što učiniti? Odgovor na to pitanje pokazat će zrelost i mudrost novog hrvatskog društva, te njegovo opredjeljenje za humanizam i renesansu ili za totalitarizam u kojem će se mali Hrvati stvarati i rađati pod budnim okom politike.

Pokazat će i odnos društva i države prema ženama, te reći želi li Hrvatska obrazovanu, suvremenu ženu koja misli i govori, ili želi izmučenu patnicu bez identiteta i oblika. Pokazat će i to hoće li vječno kompromisima pokušavati doći do rješenja i tako nas polako, ali sigurno gurati u prošlost iza bedema gluposti, primitivizma i opasnog apsurda ili će smoći hrabrosti i reći: "Sad je dosta!"

ZA I PROTIV ABORTUSA

SVI MARŠ NA SAVJETOVANJE

Javnost je već nekoliko godina podijeljena ZA i PROTIV abortusa. *Pro-life* i *pro-choice* gledišta našla su zgodno mjesto za polemiku još na početku hajke protiv abortusa - na vratima zahoda Ekonomskog fakulteta! Na tim su vratima studentice vodile istinski rat i svaka je strana gorljivo i lucidno branila svoja stajališta.

Rat protiv abortusa ipak je kulminirao zahtjevom 16 pro-life organizacija (od *Caritasa* do *Hrvatske mladeži*) na čelu s **don Bakovićem**, upućenim Ustavnom sudu, kojim se decidirano traži zakonska zabrana prekida trudnoće. Dobro upućeni izvori tvrde da je u stvari nacrt novog zakona kompromisni odgovor Ministarstva zdravstva toj dogmatskoj struji, koja očito ne bira sredstva za ostvarivanje svojih zlomisli. Naime, kako je u jednim novinama nedavno izjavio ministar **Andrija Hebrang**, on u zakonu mora objediniti lepezu različitih stavova i mišljenja svih hrvatskih državljana, bez obzira na vlastiti stav o pobačaju. Međutim, taj nacrt zakona samo pokazuje još jednu izgubljenu bitku u korist nedemokratske opcije.

Sve ženske organizacije organizirat će 13. svibnja, uoči Majčinog dana, u svim većim hrvatskim gradovima istodobno potpisivanje peticije kojom se još jednom želi naglasiti da su reproduktivna prava žene izričito ženska prava i da jedino žene mogu odlučivati o tome hoće li zatrudnjeti, kad će roditi, koliko će djece donijeti na svijet, i u konačnici, hoće li abortirati ili ne. Naime, ženski pokret u čitavom se svijetu, pa tako i kod nas, zalaže za pravo na slobodu odlučivanja o rađanju ili nerađanju djece, odnosno za slobodu izbora.

U suvremenom, demokratskom i razvijenom društvu žena se tretira kao samosvjesno i inteligentno biće, koje samo može i treba odlučiti o svom životu i tijelu, i u kojem država nema pravo uplitanja u njezin privatni život. Sve je stvar slobodnog izbora i odluke!

Sve se više čuju i primjedbe protiv nudističkih plaža, izvanbračnih zajednica, i sličnih tekovina progresivnih društava, što je samo logičan nastavak bedastoća vezanih uz zabrane mini suknji i hlača na "neprimjerenim" mjestima. No, kako kaže Biblija "Bože, oprosti im jer ne znaju što čine"...

Konzervativci i puritanci *pro-life* orijentacije na žalost ne staju samo na zahtjevu za zakonskom zabranom abortusa, nego se sve više čuju i primjedbe protiv nudističkih plaža, izvanbračnih zajednica, i sličnih tekovina progresivnih društava, što je samo logičan nastavak bedastoća vezanih uz zabrane mini suknji i hlača na "neprimjerenim" mjestima. No, kako kaže Biblija "Bože, oprosti im jer ne znaju što čine", i mi im opraštamo i savjetujemo im da i oni posjete neko savjetovalište.

- OSNOVNE IDEJE

CATI DJECU"?

Savjetovanje bi se trebalo obaviti u roku od tri dana, a rok za pobačaj je skraćen na deset tjedana, jer je medicina ustanovila da život (navodno) započinje u desetom tjednu. (Usput rečeno, u Nizozemskoj je pobačaj dopušten do petog mjeseca trudnoće.) Iako slična savjetovališta postoje i u nekim drugim zemljama, primjerice u Njemačkoj, nije primijećen trend porasta mnogočlanih obitelji!

Tim savjetovalištem žena se stavlja u poziciju nedorasle i neodgovorne osobe, koja ne može i ne zna sama odlučivati o sebi, svom životu i tijelu, pa joj je potreban mentor ili tutor od države, koji će joj udijeliti dirigirani savjet - protiv pobačaja! Time se, dakako, ženu iznova stavlja u neravnopravan položaj. No, kako su predbračna, bračna i obiteljska savjetovališta, koja postoje u nas, ionako prazna, jer ljudi po inerciji ne žele odlaziti kod stranih lica i od njih tražiti pomoć, vjerojatno će i ova ukoliko se osnuju, također zjapiti prazna, dok će žene abortirati u susjednim zemljama.

Nadalje, nacrt zakona ostavlja liječnicima mogućnost da u svojoj zdravstvenoj ustanovi odbiju izvršavati pobačaj ako se to kosi s njihovim etičkim načelima. Dakle, ako im savjest to ne dozvoljava. (To su već učinili zadarski liječnici!)

U stvari, radi se o vrlo perfidnom pokušaju onemogućavanja pobačaja. Naime, budući da preporuka o zabrani abortusa ili barem smanjivanju njegova postotka te užurbanom "štancanju" djece, dolazi iz visokog državnog i crkvenog vrha, mnogim će se ginekolozima naglo probuditi savjest, pa će početi odbijati izvršavanje abortusa, pak bi u suprotnom na svoje ime navukli nepodobne stigme.

Piše: Božo Matić

Posljednja verzija zakona koja je ovih dana otisnuta za saborske zastupnike i ide na ruku onima koji su stvorili ovakvu Hrvatsku, tvrdi Dragutin Lesar iz Saveza nezavisnih sindikata. "Njih neki zovu dečkima iz Čikaga, ali ono što rade mi zovemo uvođenjem neoliberalizma u Hrvatsku, koji je najbolje rezultate dao u Čileu za vrijeme Pinochetove diktature", kaže on.

Idealno - za Pinocheta!

Cijene nikad nisu povoljne i kruh je uvijek preskup". Tako - u *Kruhu ranih godina* Heinricha Bolla - mladi radnik objašnjava svoj odnos prema poratnoj njemačkoj stvarnosti.

Iznerviran sintagmom "po povoljnim cijenama" zaključuje da za radnike nema cijene koja je povoljna, jer je nadnica uvijek preniska za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, pa radniku ne preostaje ništa do sitnog potkradanja i čežnjivog gledanja u pekarnice iz kojih imućni iznose kruha koliko žele, a ne onoliko koliko mogu za njega izdvojiti.

Pedeset godina nakon mladog servisera veš-mašina, koji mrzi gazdu koji se bogati potplaćujući njegov rad, njemački radnici predstavljaju snagu koja i poslodavcima i vlasti ulijeva respekt. Nedavni izlazak *IGM*-ovih radnika na ulice širom Njemačke pokazao je da nikome nije svejedno kad krenu mirne demonstracije. Kako se hrvatski radnici povijesno nalaze upravo tamo gdje se prije 50 godina nalazio mladi radnik s početka priče, hrvatski sindikati - plakatima na kojima čestitaju Međunarodni praznik rada s omčom koja se ljuljuška čekajući (radnički?, sindikalni?) vrat - vjerno prikazuju svoju nemoć.

Feudalizam ili robovlasništvo

Zakon o radu koji se priprema već dvije i pol godine i koji je od početka dao naslutiti vraćanje radničkih prava u vrijeme feudalizma (kažu optimisti) ili robovlasništva (tvrde pesimisti) trebao bi se naći na dnevnom redu saborskog zasjedanja, a sindikati, premda su sklopili labavi savez i za trenutak zaboravili svoja liderska prepucavanja, ipak djeluju veoma nesigurno.

Moraju se prije svega izboriti za direktni televizijski prijenos saborske rasprave i svoje sudjelovanje u njemu. Ne uspije li to, najavili su paralelni "radnički sabor" na Markovom trgu, kao i referendum o Zakonu, koji bi se trebao održati 19. svibnja. Koliko su bili uspješni znat će se u trenutku izlaženja ovog broja *Arkzina* (ukoliko Zakon ne bude skinut s dnevnog reda), a koliko će smisla imati referendum 19. svibnja (dakle, nakon saborskog zasjedanja), nije teško pretpostaviti.

Naravno, pritom treba uzeti u obzir i okolnosti u kojima se sve događa. Primjerice, ograničenu akciju MUP-a na autoputu Zagreb-Lipovac, koja će između ostalog sigurno poslužiti i za već poznatu lekciju: "ne mogu se dozvoliti nikakva radnička komešanja u trenutku kad svi moramo biti jedinstveni". Pred takvim su nagovještajima sindikati uvijek do sada ustuknuli, ne želeći da im se pripiše etiketa državnih neprijatelja.

Dok sindikati muku muče s osvajanjem medijskog prostora (teško prolaze čak i kad se o plaćenim oglasima radi) protivnička se strana priprema na drugačiji način. Poslodavci traže još veće zakonske ovlasti računajući da će sindikati, uplašeni tom mogućnošću, prihvatiti i predloženi zakon kao povoljno rješenje. Televizija obilato daje jednostrana tumačenja zakona u čemu sadašnji ministar rada i socijalne skrbi ima punu podršku bivšeg ministra istog resora, a današnjeg direktora HRTV-a, Ivana Parača. Zanemarujući sva pravila objektivnosti i nepristranosti (kao i svaki put kad je trebalo progovoriti o radničkim pravima, zaštiti, štrajkovima). TV nudi emisije rezervatskog tipa u kojima u pravilu nedostaje gola, nepristrana informacija o Zakonu o radu.

Radnici pojma nemaju

U malo je zemalja koje se nazivaju demokratskim moguće da u emisiji o radničkom zakonu sudjeluju ministar, njegova pomoćnica i tvorac zakona, a da pritom ni sindikati ni radnici nemaju pravo direktnog sudjelovanja. Brzinska TV anketa pokazuje da radnici nemaju pojma što im zakon donosi. Oni se nikad nisu osjećali ravnopravnim partnerima u radnim odnosima. Čak i u vrijeme kad su bili tzv. vladajuća klasa, bili su poslušni, i puštali da im drugi kroje sudbinu, ali su bar bili zaštićeni od samovoljnih otkaza i nekakva je crkavica redovito pristizala. Nenavikli na instituciju sindikata, oni u imenima Lesar, Kunst ili Kanižaj prepoznaju ljude koji su od njih odvojeni jednako kao i Josip Škaro, Vera Babić ili tajnik Udruge poslodavaca Željko Ivančević. Uglavnom pasivno čekaju Zakon o radu koji će im odrediti sudbinu i ponašanje, a kad se i pobune onda to nije zbog svijesti koju imaju o sebi kao najvažnijem pokretačkom mehanizmu gospodarstva, već zato što mjesecima nisu dobili plaću i nemaju od čega živjeti.

Kao što su pasivno pustili da pretvorba prođe pored njih i ostanu opljačkani i obespravljeni tako što su, čini se, spremni pustiti da se i zakon o radu donese mimo njih, nesvjesni očigledno ispaštanja koje nakon toga slijedi.

"Zakon o radu je u službi kapitala, i to kapitala veoma sumnjivog porijekla, usudio bih se reći stečenog na krvi hrvatskog naroda", ustvrdio je Jerko Latković iz *Konfederacije nezavisnih sindikata*. Vesna Kanižaj, čelnica srednjoškolskog sindikata, optužila je kreatore zakona za manjak socijalne i nacionalne svijesti. Predlagači zakona nisu se potrudili, tvrdi ona, da hrvatskom narodu ponude moderan projekt radnog zakonodavstva, nego su posegnuli za kraljevskim papirima iz 16. stoljeća, i podijelili narodnu imovinu na deset obitelji. Posljednja verzija zakona koja je ovih dana otisnuta za saborske zastupnike i ide na ruku onima koji su stvorili ovakvu Hrvatsku, tvrdi Dragutin Lesar iz Saveza nezavisnih sindikata. "Njih neki zovu dečkima iz Čikaga, ali ono što rade mi zovemo uvođenjem neoliberalizma u Hrvatsku, koji je najbolje rezultate dao u Čileu za vrijeme Pinochetove diktature", kaže on.

"Svi zajedno imali smo više od dvije godine da spriječimo donošenje ovakvog zakona, ali ništa nismo učinili", priznao je Boris Kunst, predsjednik Udruge radničkih sindikata javnih poduzeća, i time ukazao na stvarni problem - slabost hrvatskih sindikata koji referendum o zakonu o radu nakon saborske sjednice pravdaju nedostatkom vremena za pripremu referenduma prije Sabora. A zar je bilo boljeg dana od 1. maja za radnički referendum? Pa makar i zabranjen?

Pred polupraznim dvoranama sindikalisti objašnjavaju da će, ako prijedlog zakona prođe, radnici biti potpuno nesigurni, posebno u dijelu individualnih radnih odnosa koji zakonski nisu dobro riješeni. Zaposleni se pretvara u stvar koju se može prebacivati s jedne na drugu stranu, nema mogućnosti žalbe u slučaju otkaza, nema dvostupanjske zaštite. Time se praktično ozakonjuje stanje koje mnogi privatni poduzetnici već naveliko primjenjuju - dva tjedna godišnjeg odmora bez obzira na radni staž (jer poslodavac može odlučiti koga će stimulirati, a koga destimulirati godišnjim odmorom), bez radnog vremena koje uključuje, ako treba, i berbu grožđa u gazdinim goricama, plaću koja kasni i otkaz ukoliko ima nešto protiv toga. Hrvatski su poslodavci posebno zainteresirani za tzv. *lock out*. To je pravo poslodavca da otpusti onoliko radnika koliko je u štrajku, a to znači da svi štrajkaši privremeno mogu biti otpušteni s posla. A da li će biti vraćeni, to će ovisiti o nizu okolnosti. No činjenica da nema odgovarajućih institucija koje bi branile radnike, nema po mišljenju Vere Stanić, pomoćnice ministra rada i socijalne skrbi, nikakvu važnost. Pa nećemo valjda odustati od donošenja tako važnog zakona samo zato jer ne postoje svi pravni instituti zaštite radnika, čudi se ona.

Zakon se temeljito pobrinuo i za sindikate. Tko će pristati da bude sindikalni povjerenik ili predsjednik sindikata ukoliko poslodavac ima pravo zabraniti rad sindikatima u radno vrijeme ili povratak sindikalnog povjerenika na ranije radno mjesto? Sindikat nema pravo djelovati u poduzeću koje ima tzv. posloprimačko vijeće (a to u svakom poduzeću može i sam gazda naštimati kako mu odgovara i time skinuti s dnevnog reda skinuti svaki pokušaj sindikalnog okupljanja), a štrajkovi su blokirani čitavim nizom propisanih radnji koje prije njih treba obaviti, pri čemu se, u krajnjem slučaju, može ishoditi i sudska zabrana štrajka.

Splet demagogije i politike

Uz sve posljedice na koje su sindikati već upozorili, simptomatično je da ni sami sindikalni lideri ne vjeruju da bi mogli dobiti dovoljan broj radnika za odgovarajuću manifestaciju nezadovoljstva. U svakom dosadašnjem pokušaju sindikati su bivali oslabljeni u pregovorima upravo zbog nezainteresiranosti ili straha radnika da pokažu svoju snagu. Na tu kartu vlast igra i ovoga puta. Pažljivim spletom demagogije i pozivanjem na političke okolnosti, svjesna da su radnici slabo informirani, podložni pritiscima (dovoljno je sjetiti se samo iživljavanja nad profesoricama i tetama iz vrtića) i slabo povezani zbog nemogućnosti pojavljivanja u medijima, Vlada će u proceduru pustiti Zakon i otvoriti neke od ventila da se sindikati ispušu, eventualno međusobno posvađaju i razidu. Jedini koji nešto mogu promijeniti u cijeloj priči hrvatski su radnici koji su već desetljećima prejeftina radna snaga na usluzi svakome. Njih se vlast plaši, a ne sindikata. Zato im je i pripremila takav ovakav Zakon o radu sasvim bi lijepo stavio omču oko radničkog vrata. Jer zna se tko su, što treba učiniti i kuda spadaju oni koji u pravnoj državi ne poštuju zakone.

INTERVIEW: DRAGUTIN LESAR, PREDSJEDNIK

Razgovarao: Toni GABRIĆ

Kad se svemu pridoda koncept Zakona o radu, stvara se džungla-sistem u kojem vladaju zakoni jačeg i lova u mutnom

► ***Najavljeni Zakon o radu izazvao je izrazitu mobilizaciju sindikalne scene, i natjeralo sindikalne centrale na sklapanje dosad najsnažnijeg saveza. Očekujete li da će Vlada pokušati na neki način razbiti sindikalnu koaliciju, i kojim metodama?***

Već četiri godine nagovještam da će sindikati staviti glave zajedno, u trenutku kad shvate da moraju raditi u interesu radništva. Zakon o radu, kao i zakoni koji potom dolaze na red - poput zakona o zapošljavanju, o mirovinskom osiguranju, dječjem doplatku, inspekcijskim službama itd., dugoročno rješavaju sudbinu radnika. Sindikati više nemaju ni najmanje moralno pravo štititi svoje egoistične interese, nego trebaju ići u borbu za interese radnika. Ta svijest je prevladala, i tad je lako bilo postići sindikalno jedinstvo. Svakodnevno nas pokušavaju razbiti, prije svega zloupotrebom medija, zatim policijskim metodama putem tajnih službi, ometanja i provokacija, prijetnji itd. Zbog toga održavanje sindikalnog jedinstva iziskuje velik trud.

► ***Nedavno ste prekinuli suradnju s HTV-om.***

Oni su prekinuli suradnju s nama. Smatramo tendencioznim da u emisiji koja se tematski bavi Zakonom o radu pozovu samo predstavnike Vlade kao predlagača, a ne i sindikata. Zato im nećemo omogućiti da prisustvuju našim razgovorima sve dok nam ne posvete dovoljno vremena u svom programu i omoguće ravnopravan dijalog.

► ***Mislite li da će se to dogoditi?***

Oni su na potezu.

► ***Možete li detaljnije navesti oblike pritiska putem tajnih službi?***

Kad skupimo dodatne dokaze, s njima ćemo izići u javnost.

► ***Možete li prokomentirati ulogu Borisa Kunsta i Konfederacije nezavisnih sindikata? Smatrate li da i oni djeluju u kontekstu razbijanja koalicije sindikalnih središnjica?***

Konfederacija nezavisnih sindikata Hrvatske je s nama i nju predstavlja Mladen Mesić. Kunst i njegovi istomišljenici moraju hrvatskom radništvu i javnosti objasniti u čijem interesu rade, jer se s nama nisu našli ni u zajedništvu ni u metodama. Njihovo soliranje dokaz je da rade na razaraču i po narudžbi nekog drugog, izvansindikalnog pokreta.

► ***Vlada nudi zakon koji suspendira ili ograničava određena radnička prava. Mislite li da je riječ o njihovoj neupućenosti i nepoznavanju evropskih trendova, ili o svjesnom djelovanju zbog vlastitih inte-resa?***

Ništa nije slučajno i ne radi se ni o kakvom neznanju. Ovaj zakon, takav kakav jest, Vlada nudi iz dva razloga. Prvi je da potkopa sindikalni pokret i da sindikate izbaci s radnih mjesta i poduzeća kako bi i dalje vršila pritisak na što niže cijene rada. Drugi je razlog što ona tim zakonom završava i zaokružuje tehničku operativu za provođenje koncepta *neoliberalizma* ili *monetarizma*. U političkom segmentu on se zasniva na tome da u državi ne smije postojati nitko tko bi mogao postavljati neugodna pitanja i tko bi mogao nuditi drugačije varijante moguće ekonomske politike. Time se stvara situacija u kojoj bi poslodavci bili jedini koji mogu odrediti ekonomska kretanja. To je sirovo, grubo tržište pri čemu država bježi od njegove regulative, a posljedice takvog koncepta po društvo jasno

ŠTRAJK U "SISCIJI"

Piše: Toni GABRIĆ

Izvjesni gospodin Ramijak, navodno čovjek s jakim vezama u određenim krugovima vladajuće stranke, koristi neupućenost radnika i nizom makinacija preuzima njihove dionice, koje im u najvećem dijelu nikad nije isplatio. Nakon tri mjeseca rukovođenja firmom, pod okolnostima koje su njima nepoznate, Ramljak odlazi i formira se novi upravni odbor od predstavnika sadašnjih vlasnika, Privredne banke *i zagrebačke* NAME

Tko je čovjek iz *sjene*?

Foto: K. K.

"U igri su velike - igre!", preplašeno nam radnici govore dok stoje iza žice, nakon što je direktor izbacio nas novinare.

Donedavno je "Siscia" bila jedno od najjačih hrvatskih tekstilnih poduzeća i na međunarodnom se tržištu nalazila u uskom krugu najuglednijih proizvođača iz naše zemlje. Danas su njezine radnice i radnici (jer, riječ je o pretežno "ženskoj" firmi) u štrajku, protestirajući što od novih poslodavaca nisu još od siječnja primili ni kune osobnog dohotka.

Želeći na licu mjesta doznati kako je moguće da tako snažno i dobro stojeće poduzeće u kratko vrijeme gotovo propadne, pojavljujemo se na ulazu u "Siscijin" tvornički krug. Prima nas **Stjepan Golik**, sindikalni povjerenik i predsjednik štrajkačkog odbora. Pruža nam *Odluku o stupanju u štrajk* iz koje se vidi da će rad biti prekinut sve do ispunjenja sindikalnih zahtjeva: isplate plaća i ostalih troškova za siječanj i veljaču, i garancije Upravnog odbora "Siscije" da će plaće ubuduće - uredno isplaćivati.

Na pitanja Golik reagira na način svojstven vrlo zaplašenom čovjeku, napominjući da ne raspolaže točnim informacijama i da ne želi ništa reći da ne bi imao neugodnosti od uprave poduzeća. "Riječ je o velikim interesima, ali vam ništa točno ne bih znao reći. U igri su velike - igre!", uglavnom je sve što smo uspjeli doznati od njega, koji tu dužnost obavlja tek nešto duže od tri mjeseca.

O kruhu svagdašnjem

Doznajemo da su organizatori štrajka nezadovoljni prezentacijom njihovih stavova u državnim javnim glasilima, a **Željko Maljevac**, novinar *Sisačkog tjednika* navodno je po hitnom postupku premješten na druge poslove, nakon što je u svom članku izrazio podršku sindikalnom vodstvu ovog poduzeća.

Kažemo da bismo razgovorali s direktorom **Žarkom Milošem**. Sindikalni povjerenik odlazi po njega i nakon nekoliko minuta ostajemo neugodno iznenađeni dobrodošlicom prvog "Siscijinog" čovjeka: "Tko vas je pozvao ovamo?! Sigurno radnice iz pogona, one stalno prave probleme! Molim vas da odmah napustite tvornički krug, jer ćemo u protivnom morati pozvati odgovornu službu da vas izbaci. Zabranjujem vam da pišete bilo što u vezi 'Siscije'!"

- Ali gospodine Miloš, mi smo novinari... željeli bismo porazgovarati s vašim radnicima, o njihovim razlozima za štrajk...

- Ne trebaju nam novinari. Kruh morate naučiti zarađivati na drugačiji način!

I tako smo se po kratkom postupku opet našli na ulazu "Siscijinog" tvorničkog kruga. **Kristijan** se zabavlja fotografirajući radničke bicikle parkirane u blizini, ali iz upravne zgrade odmah istrčava mladić iz osiguranja i argumentima teškim stotinjak kilograma sirove snage uvjerava nas da čim prije izađemo napolje.

Naš posjet sisačkim štrajkašicama i štrajkašima nastavili smo obilazeći proizvodni krug izvana. U međuvremenu se tvornicom pročulo da su stigli neki novinari, i da im "diša" ne dopušta kontakt sa radnicima. S druge strane žice koja opasuje radni prostor, počela su se pojavljivati radoznala lica, pazeći dobro da ne budu uhvaćena objektivnom Kristijanovog foto-aparata. Tek nakon dugog poigravanja i nagovaranja, jedna hrabrija grupa pristupa i razgovor sa "Siscijinim" radnicama napokon počinje, kroz žičanu ogradu.

Uz česte intervencije ("Ako vas tko pita, ja vam nisam ništa rekla", "Od mene ništa niste čuli"...) priča o propasti poduzeća polako se počinje rekonstruirati. Radnice se uglavnom slažu u tome da je uspon počeo prije nešto manje od desetljeća, kad je na mjesto direktora došao današnji SDP-ov saborski zastupnik, **Miloš Stojanović**. On je sklopio velik broj vrlo povoljnih domaćih i međunarodnih poslovnih aranžmana, između ostalog i s nekim od najjačih konfekcijskih firmi poput *YSL*, *Miltenbergera*, *Marconea* ili *Schullera*. Proizodna tehnologija i radni uvjeti u to su vrijeme napredovali, prije svega zahvaljujući samodoprinosima koje su radnici, odvajajući od svojih plaća, ulagali u proizvodnju. Osobni dohoci tad su bili u samom vrhu u tekstilnoj industriji, a najveći dio proizvoda unaprijed je bio rasprodan. "Predstavnici

zapadnih firmi koji su nas tad često posjećivali, čudili su se da u jednoj socijalističkoj zemlji može postojati tako moderna i jaka firma", kažu radnice.

Mangup iz njihovih redova

Firma u takvom stanju ulazi u proces pretvorbe i privatizacije. Nešto više od šezdeset posto dionica dolazi u ruke zaposlenih, ali tad nastaje ključni moment u priči. Izvjesni gospodin **Ramljak**, navodno čovjek s jakim vezama u određenim krugovima vladajuće stranke, koristi neupućenost radnika i nizom makinacija preuzima njihove dionice, koje im u najvećem dijelu nikad nije isplatio. Nakon tri mjeseca rukovođenja firmom, pod okolnostima koje su radnicima nepoznate (mada su kasnije više puta tražili točne podatke o poslovanju firme, dosad ih nisu dobili), Ramljak odlazi i formira se novi upravni odbor od predstavnika sadašnjih vlasnika, *Privredne banke* i zagrebačke *NAME*. Na čelo UO dolazi sadašnja direktorica NAMA-e, **Marija Šola**.

Kontakti sa stranim partnerima se prekidaju, firma i dalje ubrzano propada. "Danas je jasno da je Ramijak bio samo ubačeni *igrač*", čujemo s druge strane žice. Lošim poslovanjem on, kao i sadašnji upravni odbor, željeli su što više srušiti vrijednost poduzeća. Tad će nas, za male pare, kupiti netko tko je sad u sjeni i nadzire kako se stvari odvijaju".

Pristupa nam donedavna sindikalna povjerenica, gospođa **Bogičević**, prethodnica Stjepana Golika i jedina osoba koja je imala hrabrosti da svojim imenom stane iza vlastitih riječi: "Ne mogu vjerovati da netko svjesno može ići na uništavanje ovako odlično uhodanog pogona". Tvrdi da su mnogi radnici "Sisciju" doživljavali kao nešto svoje, jer su u njoj ostavljali daleko više nego što bi bilo uobičajeno u tipičnom radnom odnosu. Ona sama godinama je provodila više vremena u poduzeću nego kod kuće. "Suprug mi je znao reći neka ponesem krevet u firmu. Toliko sam se poistovjetila, da sam završila u bolnici kad sam vidjela kako stvari idu. To me pogodilo kao malo šta u životu". Upozorava i na neke druge posljedice u životima sisačkih stanovnika ukoliko firma u kojoj radi do kraja propadne. Sisak je grad teške industrije u kojoj se u najvećem broju zaposljavaju muškarci, i zato u gradu postoji izraziti manjak ženskih radnih mjesta. Ukoliko ovo tekstilno poduzeće, koje tradicionalno zapošljava žensku radnu snagu, padne pod stečaj, ili budući vlasnik zbog "racionalizacije proizvodnje" započne masovno otpuštanje, na stotine sisačkih žena moglo bi ostati bez posla i bez izgleda da ga tako skoro opet nađe. "Masovnih bi otpuštanja moglo biti jer već danas nam spočitavaju da ne znamo raditi, nama koje smo ugradile sebe u sve 'Siscijine' poslovne uspjehe".

Četveromjesečno uskraćivanje plaća najteže podnose obitelji čiji su svi hranioci zaposleni u "Sisciji". Polako dolazi do izražaja još uvijek slaba sindikalna organiziranost i nedostatak bilo kakvih štrajkačkih fondova ili sličnih oblika podrške drugih radnika.

Neke obitelji već su na rubu gladi. Ipak, radnice ovog sisačkog poduzeća ne žele odustati od štrajka, do potpunog ispunjenja njihovih zahtjeva.

SAVEZA SAMOSTALNIH SIDNIKATA HRVATSKE

Kunst na razaraču

Ako prihvate ovakav Zakon, idemo na referendum. Ako rezultati referenduma pokažu da je radništvo stalo na našu stranu, a oni kojima su u političkom smislu rezultati upućeni to ne budu razumjeli, bit će to još jedan od dokaza njihove potpune političke nezrelosti.

—→ su vidljive iz primjera Južne Amerike i Afrike. Otac i majka tog projekta su MMF i Svjetska banka.

► ***U posljednje se vrijeme govori i o, zasad "tihom" i polaganom otvaranju vrata za strane radnike iz zemalja poput Rumunjske i Albanije. Može li, kao reakcija na takve poteze, uslijediti val ksenofobije među radništvom i u sindikalnom pokretu?***

Čelnici Hrvatske udruge poslodavaca najavili su da će uvoziti radnu snagu. To smo očekivali, i doista se bojimo da će se uvozom radne snage nastaviti presija i zahtjevi za sniženjem cijene rada. S druge strane, sve veći broj hrvatskih radnika odlazi u ekonomsku emigraciju. Kad se svemu pridoda koncept Zakona o radu, stvara se džungla-sistem u kojem vladaju zakoni jačeg i lova u mutnom.

► ***Smatrate li da sa sadašnjom garniturom na vlasti uopće može doći do sporazuma koji bi bio temelj kakvog-takvog socijalnog mira? Priželjkujete li prijevremene izbore i smjenu na kormilu zemlje?***

Ne bavimo se razmišljanjima da li bi naš partner trebala biti ova ili neka druga garnitura. Rješavanje tog pitanja prepuštamo političkoj opoziciji.

► ***Tajnik HUP-a Željko Ivančević predlaže dogovor oko prihvaćanja sindikalnih i poslovodnih amandmana na osnovu 1:2. Kako tumačite takav prijedlog?***

Takva ponuda mnogo govori o ljudima koji s nama pregovaraju. "Matematički" pregovori su idiotarija i glupost, a nama je uvijek bitan sadržaj. To je ono čega dosad uopće nije bilo, a na čemu mi insistiramo.

► ***Kad smo već kod sadržaja, na Zakon o radu podneseno je oko 150 amandmana. Kad bi svi i bili prihvaćeni, da li bi se mogla sačuvati njegova konsistentnost? Zar ne bi bilo bolje odmah podnijeti alternativni prijedlog zakona?***

Sindikati su podnijeli približno stotinu amandmana, a izvjestan broj je stigao i od strane oporbenih stranaka. Amandmanima je teško popraviti Zakon do te mjere da bi bio dobar. Naši su amandmani ponuđeni kako bi on bio manje loš, a već sam njihov broj - dakako uz sadržaj - govori da je Vladin prijedlog loš. Čuo sam i da je autor Zakona **Željko Potočnjak**, priznao da je pisao Zakon da zaštiti poslodavce, jer rekao je da su u Hrvatskoj poslodavci još slabi.

► ***Mislite li da u HDZ-u može doći do pucanja stranačke stege u vezi Zakona o radu?***

Uvijek se obraćamo svim saborskim zastupnicima i svim parlamentarnim strankama. Nakon svih javnih tribina koje smo održali i drugih oblika ukazivanja na problem, očekujem da svijest i savjest svakog zastupnika bude u prvom planu.

► ***U slučaju prihvaćanja prijedloga Zakona najavili ste referendum. Imate li dovoljno snage da ga provedete?***

Ako Zastupnički dom prihvati ovakav Zakon, provesti ćemo referendum. Pripreme za njega su u toku. Kod nas takav referendum ima samo moralni i politički, a ne i pravnu snagu, iako je u nekim državama Zapadne Evrope on predviđen kolektivnim ugovorom ili zakonom, kao uvjet za ulazak u štrajk. Kod nas on nema formalnopravni značaj, već je način sindikalnog izjašnjavanja. Ako rezultati referenduma pokažu da je radništvo stalo na našu stranu, a oni kojima su u političkom smislu rezultati upućeni to ne budu razumjeli, bit će to još jedan od dokaza njihove potpune političke nezrelosti.

MILOŠ STOJIĆ, SLUČAJ KOJI TRAJE

Svaki bi novinar, u normalnim okolnostima, slučaj **Miloša Stojića**, 60-godišnjeg (invalidskog) penzionera, ako mu novinarski nerv iole radi, dočekao s konstatacijom: "Sjajna priča!". Sjetit ćete se, riječ je o profesoru matematike iz Karlovca, kojega su početkom 1992. godine u tom gradu, iz stana u kojem je ostalo sve što je posjedovao - imovina, uspomene, desetljeća života - istjerali, i do dana današnjega, usprkos žalbama, molbama, tužbama, objanjima vrata, on je i dalje tamo gdje jest - na cesti, prepušten na milost dobrih ljudi i prijatelja koji mu se, uopće, usude ponuditi vlastiti krevet na neku noć mirnoga sna.

Usprkos svim nesrećama kojima svjedočimo, ako smo iole zaslužili kvalifikativ *ljudi*, teško je suočiti se sa Stojićem. Čak ako se i pokuša suzbiti emocije, ostat će *realno-nadrealna* slika čovjeka u tuđem kaputu i s tuđim šeširom na glavi, čovjeka bez kuće i kućišta (a nije izbjeglička priča), koji će - tako uzaludno tražeći mrvicu pravde u navodno demokratskoj Hrvatskoj - stalno, između rečenica kojima priča svoje posljednje tri godine, govoriti: "Ne znam da li, u ovim okolnostima, kad se sve ovo zlo događa, uopće to i spominjati".

Invalid 180 posto

Evo njegove biografije, u najkraćem. Bio je osmogodišnje dijete kad su mu Nijemci, u prošlom svjetskom ratu, ubili roditelje i braću, a on je svoju tadašnju samoću izbrojao sa 17 rana, pa i danas nosi šest komadića željeza u svome tijelu. Nakon tog rata komisije su ustanovile da je 80-postotni invalid, i s time je krenuo u život.

Mukotrpno radeći i školujući se sam, završio je Pedagošku akademiju, pa potom diplomirao matematiku na PMF-u u Zagrebu. S ponosom i danas priča o generacijama učenika kojima je od bauka matematike svijet brojki približio bar do razumijevanja. Godine 1977. u (prometnoj) nesreći na poslu, ostaje invalid prvog stupnja u stopostotnom iznosu, sa stopostotnim tjelesnim oštećenjem. Ne bez gorčine, danas će sam pobijati svoju matematičku svijest rečenicom: "Iako je 100 posto najviše moguće, kad sve zbrojim, ja sam invalid 180 posto".

Sve to ipak nije spriječilo nadležne da donesu rješenje kojim njemu, žrtvi fašističkog terora u Drugom svjetskom ratu, *prestaje svojstvo civilnog invalida rata* s 1. srpnjem 1992. godine. Na njegovu žalbu odgovora - još nema.

No, umirovljeni profesor Stojić, nakon što u prosincu 1991. godine umire žena s kojom je dijelio život - a on je u to vrijeme u bolnici - nakon izlaska s liječenja (od prošlog rata svakodnevno pije "šaku lijekova") siječnja 1992. godine, nalazi provaljen svoj stan, a na vratima piše "MUP Republike Hrvatske".

I opet, Stojić će na ovom mjestu ponoviti retoričko pitanje "ima li smisla" i - ispričati svoj put od vrata do vrata, tražeći pravdu, dok ga svisoka gledaju čak i *Caritas* i *Crveni križ* - koji traje duže od tri godine, dok se u njegovom stanu mijenjaju stanari - svi s pokrićem "rješenja o privremenom korištenju stanova" karlovačke Stambene komisije Ministarstva obrane RH.

Dok spava po parkovima, vagonima koji nigdje ne putuju, dok izgubljeno luta oko svoje ulice gdje ga presreću (i do danas neidentificirani) banditi s riječima: "Jebem ti srpsku mater četničku, sve ćemo vas zaklati", i dok on izbezumljeno nudi svoj vrat vičići: "Evo kolji, ako misliš da ćeš neko dobro učiniti" - nadležni rješavaju njegov slučaj.

Najoptimalnija nepravda

I kažu: već spomenuta karlovačka *Komisija za privremeno korištenje stanova*, s potpisom **Mije Laića**, da je u taj stan smjestila prognaničku obitelj. Pa dalje (doslovno), u rješenju od 3. lipnja 1992. godine: "Kada se, uz pomoć UNPROFOR snaga, započne provedba VANCE-ovog mirovnog plana i prognanici započnu vraćati u svoja sela, tada će moći doći na dnevni red i povratak prognánika iz društvenih stanova. Do tad, a uvažavajući visok stupanj invaliditeta, molim za Vaše razumijevanje i strpljenje".

Stojić ponavlja retoričko pitanje "ima li smisla" i - priča svoj put od vrata do vrata, tražeći pravdu, dok ga svisoka gledaju čak i *Caritas* i *Crveni križ* - koji traje duže od tri godine, dok se u njegovom stanu mijenjaju stanari - svi s pokrićem "rješenja o privremenom korištenju stanova" karlovačke Stambene komisije Ministarstva obrane RH

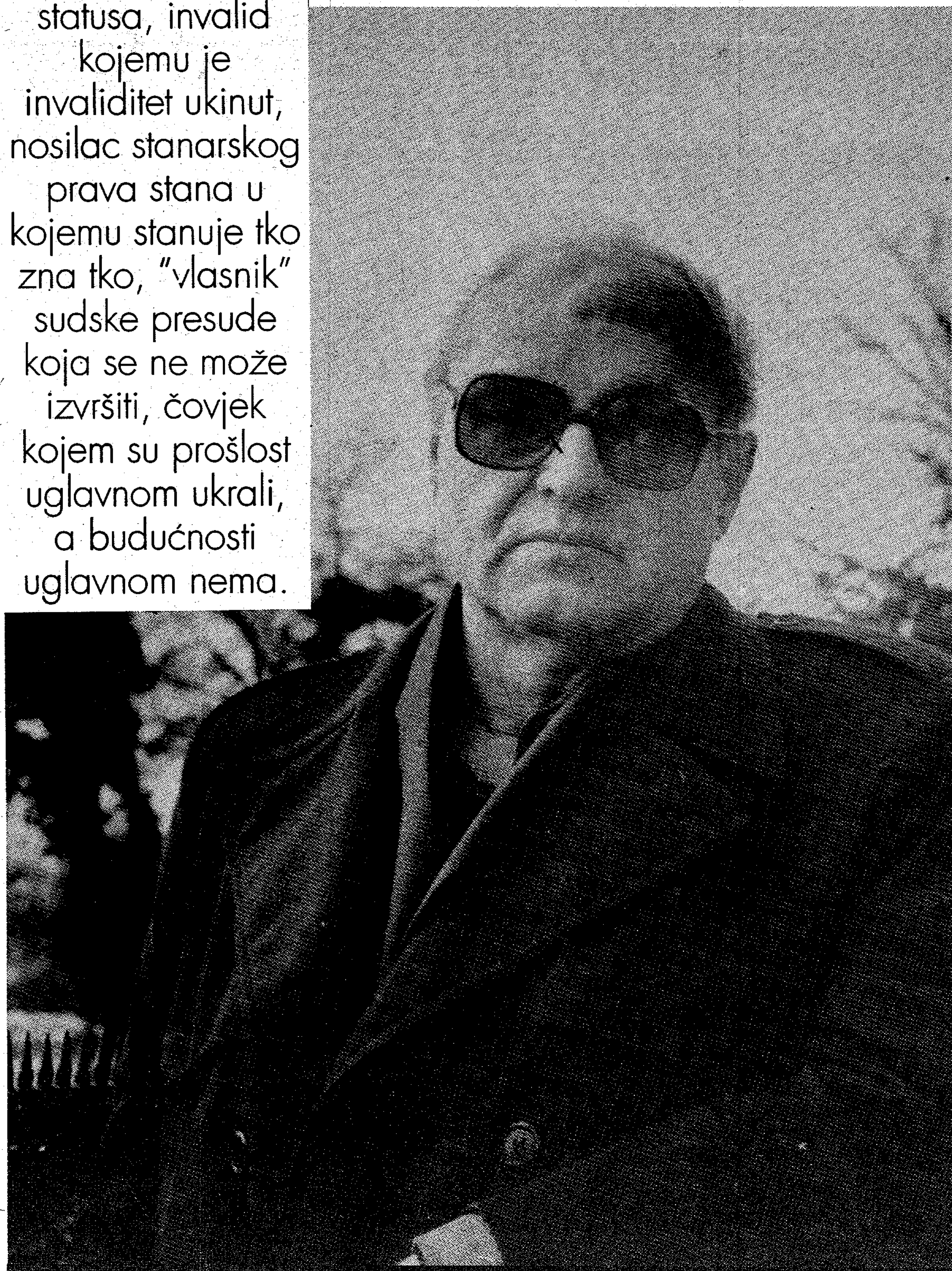

J'accuse

Piše: Tatjana TAGIROV

IMATI I NEMATI

On je izbjeglica bez izbjegličkog statusa, invalid kojemu je invaliditet ukinut, nosilac stanarskog prava stana u kojemu stanuje tko zna tko, "vlasnik" sudske presude koja se ne može izvršiti, čovjek kojem su prošlost uglavnom ukrali, a budućnosti uglavnom nema.

stanu, iz kojega su opljačkane sve stvari, vrijedne 200 tisuća DEM (svoje uspomene, fotografije, danima je tražio po kontejnerima oko zgrade), mijenjaju stanari...

Ta ista Komisija, mjesecima je odbijala da Stojiću uopće izda rješenje kojim je stan - protuzakonito, jer nije bio prazan i napušten - dodijeljen na privremeno korištenje. Tražio je to i *Općinski sud* u Karlovcu, i *Upravni sud* Hrvatske, ali - Komisija je, čini se, iznad svih, pa i sudske vlasti, pa nikome nije dostavila traženo.

U ožujku 1993. godine, *Skupština općine Karlovac*, rješavajući Stojićev dopis donijela je zaključak kojim odbija njegovu žalbu i "podržava" rješenje o privremenom korištenju njegova stana, koji je dodijeljen prognaniku iz Slunja. Obrazloženje je slijedeće: "Progananici iz Slunja, obitelj S.I. uselila je u stan na adresi..., na temelju rješenja od 21.7.1992. godine, a *na temelju obavijesti* da je stan prazan. Kako je prijašnji korisnik stana Miloš Stojić u to vrijeme izbivao iz stana, *očito smješten na nekom drugom mjestu*, a s druge strane postradali prognanici nisu imali druge mogućnosti smještaja, doneseno je rješenje o privremenom korištenju stana - *do mogućnosti povratka* na za sada privremeno zauzeto područje. Stoga se podržava ovakovo rješenje, kao *najoptimalnija mogućnost razrješenja nastalog problema*".

Upravni sud Hrvatske uvažio je Stojićevu žalbu na to rješenje, usprkos činjenici da - "niti na dva traženja" - karlovačka Skupština općine, nije dostavila spis predmeta. U suprotnom Stojić bi, zbog gluhoće nadležnih karlovačkih struktura, mogao čekati dovijeka. Kao što, uostalom, i čeka!

Kako, uopće, njegov problem shvaćaju razni čelnici, svjedoči i dopis kojega je krajem prosinca 1992. godine karlovačkoj Skupštini, predsjedniku Izvršnog vijeća i predsjedniku Komisije za privremenu dodjelu stanova, već spominjanom Miji Laiću, uputio tadašnji savjetnik u *Uredu predsjednika* **Vladimir Šubat**: "Mada najiskrenije dijelim sva ogorčenja s građanima Karlovca i okolice koji proživljavaju ljudi hrvatske nacionalnosti, jer sam i sam u razdoblju od 1945. odnosno od tzv. križnog puta hrvatskog naroda svibnja 1945. do demokratskih izbora prošao kroz mnoge tamnice i gubilišta i svojim očima gledao zločine nad pripadnicima hrvatskoga naroda, ipak, s nikakvom se diskriminacijom suglasiti ne mogu jer prvenstveno smo obavezni pitati se: kakav je tko, a ne tko je tko. Stoga, baš da je isti Miloš Stojić izražavao svoje opredjeljenje za ukletu Jugoslaviju, od koje smo se uz pomoć Božju i hrabrost hrvatskih junaka zauvijek oslobodili, ne bih mogao mijenjati to svoje stanovište.

Zato Vas, gospodine predsjedniče Izvršnog odbora općine i Komisije za privremenu dodjelu stanova, usrdno molim dvije stvari: da biste vratili Stojiću njegov stan i da biste angažirali hrvatsku policiju da se sve gore nabrojene pokretnine pronađu i njemu vrate.

Samo na taj način moguće nam je pokazati i pred svijetom dokazati da smo ljudi pravde i istine, i da je Hrvatska neopozivo opredijeljena za pravedan mir, kojeg nema bez ravnopravnosti, i za slobodu istinitu, koje nema ako svakom čovjeku nije priznato ono što mu u imovinskom i socijalnom pogledu pripada".

Biti čovjek

Usprkos sudu, dobrim namjerama pravdanim vlastitom žrtvom poput Šubatove i junaštvima protiv uklete prošlosti, usprkos tome što je Stojić davno, u jednom dopisu kazao: "Zločin koji se sistematski i organizirano vodi protiv mene neće smanjiti ni izbrisati zločine koje su doživjeli neki drugi ljudi, nezavisno od mene, već se time samo povećava i umnaža opće zlo, nesreća i stradanja...", stvari stoje na istom mjestu - mrtvoj točci.

On, koji nema gdje spavati, koji se "potuca od nemila do nedraga", bolestan i umoran, čak ne može ni do vlastitog novca pohranjenoga u hrvatskim bankama. Naime, i njegove su štedne knjižice - uz svu imovinu - ostale u njegovom stanu. Svaki puta na šalterima *Zagrebačke, Privredne, Karlovačke banke*, dočeka ga zid - nerazumijevanja, šutnje, nevoljkosti da mu se pomogne. A čovjek koji je imao sve, a kojemu danas ne daju (njegovo) ništa, taj novac - vlastiti! - upotrijebio bi da kupi pristojno odijelo namjesto onih koja su mu ukradena, da kupi novi šešir za ožiljke i rane na glavi koje je zaradio invalidnošću koja mu je zvanično ukinuta. Da se osjeća bar malo čovjekom, građaninom Hrvatske, bar u nečemu ravnopravnim.

Kad je već izbjeglica bez izbjegličkog statusa, invalid kojemu je invaliditet ukinut, nosilac stanarskog prava stana u kojemu stanuje tko zna tko, "vlasnik" sudske presude koja se ne može izvršiti, čovjek kojem su prošlost uglavnom ukrali, a budućnosti uglavnom nema.

Rat će trajati dok Rusija ne prestane postojati

Nama je, otvoreno govorim, potreban produžetak rata sa Rusijom: ako sagorimo s Rusijom bez ostatka, zajedno s nama će sagorjeti i Rusija! Ili ćemo zajedno izaći iz ovog položaja kojeg je nametnula Rusija. Sredine nema.

Razgovarali: Toomas Kummel & Artur Talvic (via STINA)

Predsjednik čečenske Republike **Džohar Dudajev** u gradu Argunu dao je intervju estonskim novinarima **Toomasu Kummelu** i Arturu Talvicu. Kraću verziju ovog intervjua objavljujemo posredstvom novinske agencije *STINA* koja je dobila ekskluzivno pravo njegova objavljivanja.

▶ ***Čak i kad je počeo rat, Čečeni koji su bili u Jordanu ili u Moskvi ili u Sankt Petersburgu, vratili su se u Čečeniju. U čemu je tajna?***

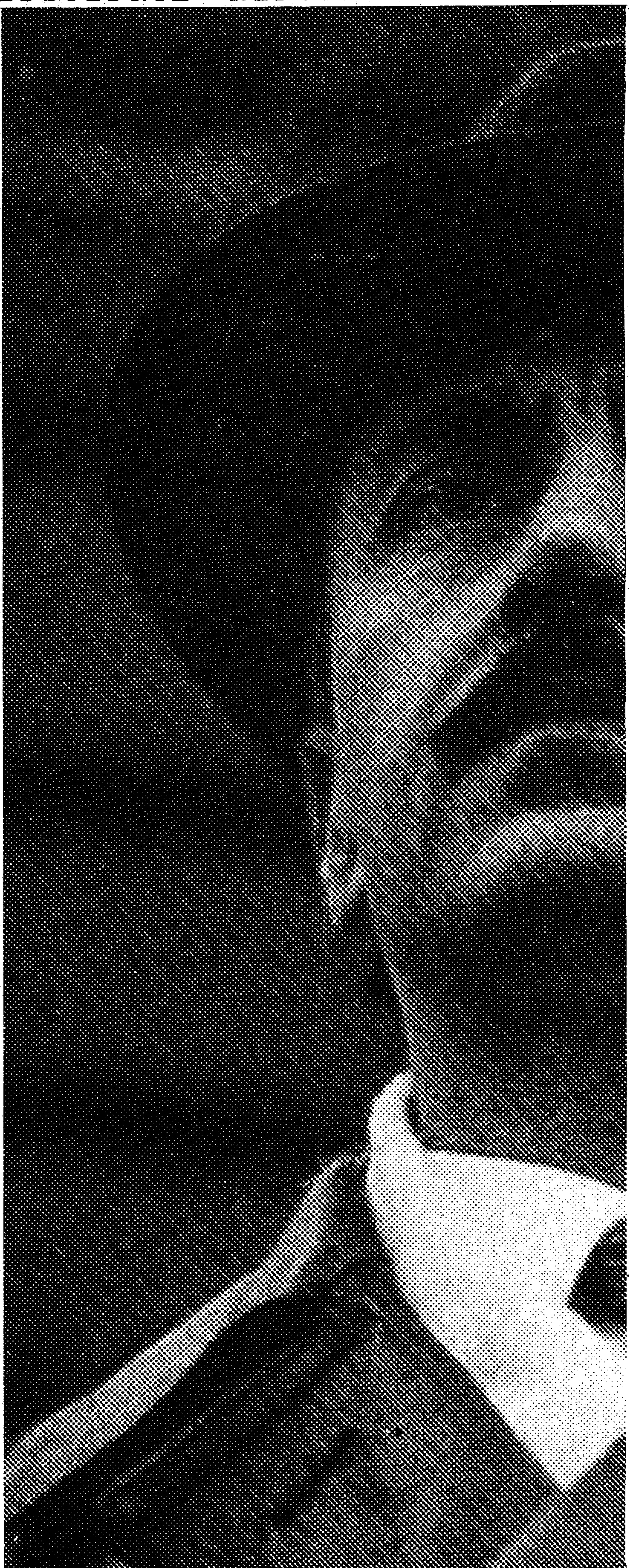
Po mom mišljenju, dubina povijesti i kulture ljudske civilizacije, kojoj se prirodno obraća čečenski narod, takva je da usklađuje jasan genetski kod i dira čovjeka nezavisno od njegovih želja i volje i od toga kako je on ustrojen bilo gdje u svijetu. Svu našu povijest žele izbrisati i nije slučajno da su prvi snažni udari bili po *Nacionalnom muzeju*, po arhivima... I prvi avionski napadi i razarajući projektili visokopreciznog oružja gađali su baš ta mjesta. Mi smo napredovali u nizu stvari: po pitanjima privredne izgradnje, političko-administrativnog ustroja, u ekonomskom programu, u socijalnom i duhovnom programu.
U usporedbi sa 1985. godinom, proizvodnja 1990. pala je za 32 posto, a na kraju 1994. je porasla za 89 posto. Izgradili smo 27 oblika teške proizvodnje svjetske razine, za koje smo imali narudžbe iz cijelog svijeta. Obnovili smo svu tehnologiju, kako u proizvodnji i preradi nafte, tako i u ostaloj industriji. Izgradili smo ekonomski program za kakav drugi nisu imali snage i napravili smo bezdeficitarni budžet. Svi ti programi postali su realnost što nam nisu mogli oprostiti oni iz ruskih ešalona vlasti.

▶ ***Čečeni se protiv goleme ruske vojske drže već šesti mjesec. Kako to objašnjavate?***

Tristo godina Čečeni su se kalili u borbi protiv zla i nasilja Rusije. Čečeni nisu rođeni i od prirode i Boga stvoreni da bi bili robovi. Tim više što ruska prljava i gnusna politika uzurpira ne samo tijelo nego i dušu. Teško je riječima opisati nasilje kojim se provodi svo to zlo, koje normalan čovjek nije ni sposoban shvatiti - kako je moguće žive ljude na očigled svih bacati iz helikoptera? Kako je moguće da četa vojnika siluje jednu ženu? Kako je moguće vrijeđati i rugati se djeci? Kako je moguće podnositi život pod policijskim nadzorom? Kako je moguće pucati raketama i gađati bombama iz aviona, helikoptera i iz svih ostalih oružja po ničim zaštićenim ljudima, na svoje bližnje? To se ne da opisati. Ali, dobro, pretpostavimo da je to protiv muslimana. Ali, ako su se u crkvi nalazili starci, žene i djeca koji su se sklonili kod Krista? Preciznim udarima udarali su direktno na crkve gdje su se nalazili pravoslavci, te ostali uglavnom vjerujući stariji ljudi i djeca. Eto što je bezdušni hibrid koji dobije oružje u ruke.

▶ ***Rusija želi sugerirati zapadnom svijetu da je ovdje opozicija snažna. No, čak u razgovoru s običnim Čečenima, dobijamo odgovor da nema opozicije, već postoje samo izdajice?***

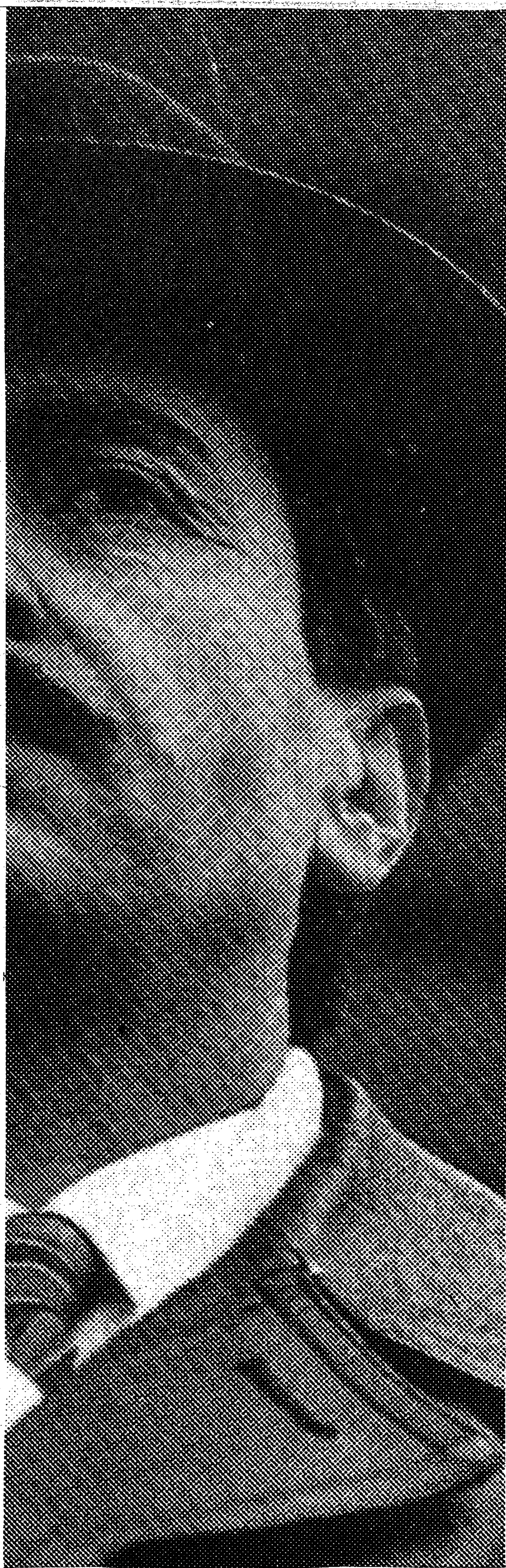
Cijeli svijet zna da nije bilo nikakve opozicije i da je nema ni danas. Opozicija treba imati radikalan program, svoju društveno-političku strukturu, biti registrirana i imati aktivnost koja je poznata. Ničeg sličnoga nema. Rusija skuplja grupe bandita po Rusiji i nazivajući ih opozicijskim klikama naoružava do zubiju i plaća im ogromne pare. Tenkovi, VBR-ovi, avioni, *Gradi*, *Smerči*, *Uragani*, zločini pripremani u specijalnim bazama na teritoriju Rusije uz granicu s Čečenijom, ruski vojni specijalci i specijalne službe, kojima je zbog dojma pridodana i nekolicina kriminalaca čečenske nacionalnosti. I ta sva "ruska salata" zove se opozicija.
A onda idu sa svih strana na Grozni, okupiraju zemlju, razmještaju štabove, ruše i zauzimaju dio teritorija i to se naziva - "opozicija po ruski", a u suštini to je - rusizam.
Rusizam je strašnije od fašizma, nacizma, rasizma i svih čovjekomrzećih ideologija ušao u visoki rang državne politike Rusije. Rusizam uništava čitave narode i mete ih sa lica zemlje, pri čemu je izabrao najbespomoćniju žrtvu: u cijeloj povijesti Rusija izabire samo bespomoćne žrtve.

Nagorni Karabah su potpuno uništili. Potom su pošli dalje. Izdvojili su Abhaziju iz Gruzije. Zaratili su s Gruzijom, Armeniju s Azerbejdžanom, a u biti su sve to djela ruskih specijalnih službi, ruske vojske, ruskog naoružanja, ruske tehnike...
Južnu Osetiju su izdvojili i uništili. Sjevernu Osetiju i Ingušetiju izdvojili i fizički uništili čitave narode. Nasilje, smrt, krv, uništenje ljudskog potencijala. Pridnjestrovlje... Moldova... Tadžikistan... A počelo je s Pribaltikom, ali tamo nisu uspjeli ono što su zamislili. Ali mogu garantirati: i Pribaltiku je pripremljena teška sudbina. Ruski planovi do kraja godine su slijedeći: na Kavkazu su Adžarija, Abhazija, Nagorni Karabah, Lezginistan - izdvojen iz Azerbejdžana i Dagestana, Južna Osetija pod potpunom ruskom kontrolom, jurisdikcijom i razmještenom vojskom i specijalnim službama na njenom teritoriju. Potom na prostoru od Kavkaza do Kaspijskog mora naseliti takozvane "radnike preseljence" s Krajnjeg sjevera, Dalekog Istoka, iz neosvojenih rejona Vastoka, Sibira i Urala i naseliti ih oko naftnih i južnih oblasti, potisnuvši Dagestance u gornje oblasti i sazdavši tamo demografski novu strukturu s prevagom rusifikacije i rusizma. Onda slijede kaspijska nafta i transportne magistrale.
Na Dalekom Istoku su Kina i Japan, oni će sve uzeti - sve svoje drevne teritorije. Rusija tamo nema snage. Stoga se ona sprema učvrstiti u Evropi. Onda Krim: potpuna okupacija Krima, pa u Litvi koridor iz Bjelorusije u Kalinjingradsku oblast. U Estoniji: Narvski rejon - puna okupacija. U srednjoj Aziji: Kazahstan, Kirgistan, u potpunosti su pod jurisdikcijom Rusije. Prvi koraci ka takvom stanju već su napravljeni - vojne baze, prisustvo vojske, pogranične službe, carinska služba... **Nazarbaev** i **Akaev** su potpisali - predali Rusiji.
Uz to, unutrašnji obračuni. Nazarbaev iz Kazahstana nije uspio potpisati dogovor s Rusijom, tobože su Nazarbaeva prinudili raspustiti parlament. Sad je formiran narodni parlament i počet će unutrašnji sukob. Potom će ruska vojska doći da pomiruje i smiruje, kako to rade u bilo kojem kraju. Rusko je rukovodstvo kroz cijelu svoju povijest, kad im je teško, bježalo u potpisivanje dogovora koje nikad nije poštivalo. Takva je Rusija. Imperija zla. Bila je to, jest i ostat će. Svoju grabljivost, pohlepu, bespoštednost, bezduhovnost, pokvarenost demonstrirala je na Čečeniji. Tu su doveli 250 tisuća vojnika i 5600 oklopnih vozila, nezapamćen broj u povijesti protiv šake ljudi i teritorija kojeg na karti traže mikroskopom. Ako svijet, govorim odgovorno, cijeli svijet ne zaustavi tog vraga, ili ne napravi Rusiju pravnom državom (tamo zasigurno demokracije nikad neće biti), svijetu predstoje šokovi.

▶ ***U svibnju prošle godine na Vas je pokušan atentat. Zašto se Rusija tako boji Džohara Dudajeva?***

Rusko rukovodstvo provodi otvoreni terorizam. Sad se to više ne može nazvati pokušajima. **Jeljcin** je sam priznao u čemu je stvar, u prednovogodišnjem govoru okrivio je Čečene za kriminal i banditizam. Po Jeljcinu ☞

Ako se povremeno i stiša rat, on će ipak potrajati 50-ak godina. On će izrastati i širiti će se dok Rusija kao država prestane postojati.

NASTAVAK SA PRETHODNE STRANE

"Čečenija i Grozni su postali centar opasne politike i ideologije za rusku privredu". Eto zašto ih plaši Dudajev. I međunarodna konferencija održana u Groznom, gdje su sudjelovali znanstvenici, povjesničari i pravnici iz cijelog svijeta, od Japana do Kalifornije - "Genocid u SSSR-u: ideologija, politika, praksa" i uvodno izlaganje i pripremljeni materijali jednoznačno su govorili i razotkrivali što je to rusizam. Eto zašto im je neugodan Dudajev. I onda su se bacili na uništavanje jednog i potrošili su na to trilijune sredstava - na programu rušenja naše države. Jer Čečenija je ono legitimno iz svih tvorevina SSSR-a koje je prošlo sav pravni put, gdje ni jedan čovjek, ni jedan međunarodni pravnik ne može naći zamjerki na našem putu. Naravno, takav trn ruskom rukovodstvu ne treba. Njima je potrebno razbojstvo, razvrat i pravo jačega. I sad će oni mahati atomskom bombom. Ništa oni neće napraviti. Nema tamo ideje, nema države - ni legitimne ni pravne - i nema tamo nikakvih snaga, osim zla i nasilja. I najvažnije, nema duhovnosti. To je država bez duše i politika bez duše opasna za cijeli svijet.

► ***Kakva vlast danas odgovara Čečeniji: snažna predsjednička, ili parlamentarna?***

Nama odgovara svaka vlast koja poštuje pravo demokracije. Ako nema demokracije nijednu vlast Čečeni neće podržati. Shvaćate, mi smo prošli zemaljski pakao. Pogledajte, protiv šake ljudi... Izgradili smo državu iz ničega i kakvo se nasilje izvršilo nad nama. Isprva blokada. Potom vojne prijetnje, pa oružane provokacije i desant. Godine 1991. provokacije s vojnicima koji su se ovdje nalazili spremni svake minute provesti svoju operaciju. Diverzije, terorizam. Rušenja. Trošenje nevjerojatnih sredstava - samo jednim potezom pera Jeljcin je doznačio 150 milijardi rubalja i 500 milijuna dolara za svrgavanje vlasti Dudajeva u Čečeniji. Samo jednim dokumentom! Četiri godine se za to pripremao. Pogledajte dokumente: kakav program potpunog uništavanja nacije su spremili, deportaciju cijelog naroda... Cijeli gradovi u rejonima kuda su trebali biti preseljeni gradili su se četiri godine. Specijalni gradovi od baraka rezervirani za Čečene.

► ***Gdje su ta mjesta?***

Saratovska, Orenburška i Volgogradska oblast! Čak godinu i poldvije unazad čečenskoj dijaspori koja se tamo nalazi su predlagali - idite, sve vam je spremljeno. Živite, radite. Čak su i na televiziji pokazivali jedan takav grad. I uopće, Čečeni koji su potpadali deportaciji na sporne teritorije trebali su po dogovoru biti predati Kini 1991. godine. Eto kako je trebalo preseliti Čečene u tu zemlju - da bi ih tamo, ako Kini zatreba zemlja, Kinezi uništili. I tako bi ta nacija bila izbrisana sa lica zemlje. Takvi su bili ruski planovi. A moja je nesreća bila u tome što sam znao za te planove. To je državni program. Pogledajte: Černomirdin potpisuje plan evakuacije, a na djelu je plan deportacije čiji osmi član glasi: "Bez prava povratka". Dakle, lete rakete i bombe, nanose udar, Čečeni odlaze, tamo ih preseljavaju, odvoze...

"Spašavaju od raketno bombarderskog udara" - naravno, dudajevskih bandi. Sve smo to mi već prošli. Samo Rusija nikako da se opameti. Ništa nova nije smislila. Tako je bilo. To je sedmi put da su nam nametnuli slično putovanje. I našli su se dobrotvori koji će primiti 50 tisuća naših sinova: tobože, povezu ih u inozemstvo i tamo ih pripreme... I kad oni budu spremni vratit će se nazad s borbom? Znači, postoje takve države koje primaju i rade takve stvari. Tako su nas već odvozili, pa se samo u Turskoj tako nalazi sedam milijuna Kavkazaca, a oko 15 milijuna ih je pobijeno i raseljeno. Sve smo to mi prošli! Ništa takvoga više nećemo dozvoliti.

► ***Cijelo ste vrijeme bili protiv terorističkih napada u ruskim gradovima. Zašto?***

Teror je zadnja stvar. Za čovjeka teror je posljednje, a što se tiče državne politike, za to bi trebalo biti paranoik. I treba li meni, mojoj vladi i našoj mladoj državi da se spušta na razinu ruskog rukovodstva? Odgovarati na teror terorom. Ali sad su se stvari složile tako: ako se vrši teror, diverzije, provokacije, laži, nasilje nad čečenskim narodom od velikodržavne Rusije, to je borba s mitskim "banditima". A ako se ta djelovanja prenesu na teritoriju Rusije, ruska propaganda odmah govori: evo teror, čečenski terorist, dudajevski teror. Izjavio sam i ponovo kažem, da je prenošenje vojnih djelovanja na rusku teritoriju ne samo teror, već zakonomjernost, koja ne zavisi od mene, da li ja to želim ili ne. Tristo tisuća muškaraca od 17 do 50 godina su ostali bez krova nad glavom, bez sredstava za život, bez posla i uopće bez prava na život, oni već nekoliko godina imaju samo jednu profesiju - vojničku i ja nemam više nikakve snage da ih zadržavam na ovom komadiću zemlje. Ovaj rat će biti dugoročan i imat će dalekosežne posljedice. Naši sinovi vrlo dobro znaju ratovati u gradovima. Od planina smo se već odvikli, a evo u gradovima se znamo izvanredno boriti! Nama je, otvoreno govorim, potreban produžetak rata sa Rusijom: ako sagorimo s Rusijom bez ostatka, zajedno sa nama će sagoriti i Rusija! Ili ćemo zajedno izaći iz ovog položaja kojeg je nametnula Rusija. Sredine nema. Šansa, kad se Rusija još mogla opametiti, polako prolazi. Gotovo je izašla izvan kontrole... I atomska bomba o kojoj sam govorio, koju je sama Rusija dovezla - eto to, kad situacija izađe izvan moje kontrole Rusija će se početi tresti. Ja ću pogledati kako ruski vojnici zaštićuju svoje gradove, koje oni ruše s takvom mržnom u Čečeniji, kao i naseljena mjesta. Na sreću Rusije i svijeta danas je situacija još pod kontrolom, ali ja neću uopće biti ogorčen ako se taj proces izvuče ispod moje kontrole.

► ***Zašto ste u mladosti izabrali profesiju vojnika?***

Koliko se sjećam, u duši se nisam mogao pomiriti s nasiljem koje se vršilo nad našim narodom. Tako, da bih isprobao svoju snagu odlučio sam okušati najzabranjeniju stvar za Čečene. Državno-zabranjena profesija - pilot.

► ***Zašto je zabranjena?***

Bila je u potpunosti zabranjena. Da, bilo je zanimanja u koja se nisu Čečeni pripuštali. Njima je bilo zabranjeno biti u tim jedinicama, primjerice granične jedinice, kao i strateške atomske snage, podvodne strateške snage itd. U tim jedinicama Čečeni nisu mogli uopće služiti, pogotovo ne kao oficiri. Nadalje, bilo je ograničeno napredovanje do razine zamjenika komandira nekave oblasti, ali ne više. Svi ti zakoni postojali su 1987-88. godine, i morao sam upotrijebiti sve svoje snage u borbi s tim zlom. Radom i spremnošću da se borim s tim zlom spremao sam se i znao da će doći vrijeme kada će se narodi masovno početi boriti sa zlom. I vrijeme je došlo.

► ***Odakle, po vama, potiče pisanje ruskih novina o "čečenskoj mafiji" i kad se to prvi put pojavilo?***

Prvu laž sredstva masovnog informiranja izbacila su 1989. godine, kad je i počela priprema za ovo sada. Odmah nakon *Prvog općenacionalnog kongresa* na kojem je zauzet kurs k suverenosti krenula je sveobuhvatna propaganda sa razine državne politike i ideologije. Spremali su se progutati Čečene. Radi ustrašivanja naroda SSSR-a i svijeta: evo što će vam se desiti ako budete neposlušni. Radi krpanja imperije u novo ruho pomoću nasilja.

Ista takva propaganda je bila u 20-im i 30-im godinama, kad su Čečeni izgradili svoju državu. I neke se fraze uopće nisu izmijenile. Iste takve samo su preslikali. Bilo im je potrebno napraviti "obrazac Čečena" kao naroda kriminalaca i mafijaša. U početku su svijet hranili iz ruskih ideoloških instituta "fašizmom".

No vidjevši da je Njemačka ojačala i da može dati šamar, ostavili su se tog blefa, pa su se prihvatili "jevrejskog cionizma". Obratila je to ideološka mašinerija i na tome gradeći svoje zlo pripisujući Jevrejima sve svoje negativne izjave, svo zlo koje su oni u svojim kabinetima proizvodili. Sad je i taj faktor potrošen, pa je bilo potrebno pronaći novog neprijatelja, opasnog za cijeli svijet, u vidu "čečenske mafije". I evo, trogodišnja ruska nastojanja su propala. Opažanja cijelog čovječanstva, naša otvorenost u potpunosti su otvorili vrata za izučavanje: da smo mi narod, da mi gradimo, kako mi gradimo, k čemu stremimo i kakvim ljudskim vrijednostima.

Zato su sad okrenuli ploču i izgradili potpuno drugi lik, pa tako više nema čečenske mafije nego su sad "islamski fundamentalisti". I taj je mit prsnuo, ali za Rusiju to nije važno, njoj je važno da okrivi, ne brinući o tome što je između islamskog fundamentalizma i mafije nepremostivi jaz. I sada žele u svojoj bezduhovnosti prikazati svoja nastojanja kao borbu islama s kršćanskim svijetom, zaboravivši da je Rusija bezduhovna. Taj rat duhovnog svijeta s bezdušnom Rusijom će se širiti.

► ***Koliko će rat još trajati i kada će završiti?***

Ako se povremeno i stiša rat, on će ipak potrajati 50-ak godina. On će izrastati i širiti će se dok Rusija kao država prestane postojati.

Piše:
Jaroslav PECNIK

Nedavno je mr **Anto Knežević**, na zagrebačkoj tribini "Intelektualac i politika", iznoseći svoje refleksije o najnovijem djelu dr Franje Tuđmana *Usudbene povjestice*, ukazao na samo njemu vidljive i neupitne duhovne, moralne političke i znanstvene sličnosti našeg predsjednika s **Vaclavom Havelom**. Kako hrvatski puk ne bi ostao uskraćen za njegovo povijesno otkriće, svoje stavove opetovao je iste večeri pred tv-auditorijem (emisija *Slikom na sliku*), ilustrirajući ih do danas u logici nepoznatim tumačenjima disparatnih pojmova. Ono što je u pojmovnoj logici izvjesno - primjerice da su nebo i konj toliko različiti pojmovi, te se ni po čemu ne mogu usporediti - Knežević je nasilnom konstrukcijom doveo u blisku vezu i tako nedopustivo pobrkao Tuđmana i Havela, ignorirajući ne samo **Aristotelova** pravila, što bi još i bilo podnošljivo, već i zdrav razum sam, odnosno elementarne činjenice. Upustio se u traženje dodirnih točaka dviju osoba i njihovih svjetonazora, dvije političke prakse, bolje rečeno dva toliko različita svijeta koja se ni uz najbolju volju ne mogu usporediti.

Isprika sudetskim Nijemcima

Bez imalo grižnje savjesti dokidajući (s)misao svake logike, temeljnu je ideju vrli nam hrvatski filozof, trenutno na privremenom radu u SAD, iskazao u tezi kako je njihova sličnost upravo najveća na etičkoj razini: navodno obojica ustrajavaju bez ostaka na principu istine, a kao "poznati disidenti" svojim napisima bitno su utjecali na domaću, pa i svjetsku javnost. Naravno, samo ignorant može takvo što izreći a ostati živ; jer **Havel**, baštineći filozofiju **T.G. Masaryka** i njegove "ideale humaniteta", upravo na tom tragu razvija svoje ideje "nepolitičke politike" i "života u istini". Odnosno, svekolikim političkim i literarnim radom, disidentskim habitusom, potencirao je duhovno pomirenje s poviješću, što je u praksi i više negoli zorno dokazao, kad se kao češki predsjednik poklonio sudetskim Nijemcima, ispričavajući im se za sve žrtve i šikaniranja koja su podnijeli kao kolektivni krivci Drugog svjetskog rata. Havelov korak, bez ikakvih kalkulacija, imao je nemjerljivu težinu; teško da mu je i u Nijemaca - a posebice u Čeha - pribavio prijatelje, ali u skladu sa "životom u istini", učinio je ono što je za njegov narod, ne njega osobno, bilo povijesno neizbježno.

Havel je u svom političkom djelovanju sjedinio pluralističku, husitsku tradiciju sa pojmom liberalne građanske demokracije, u kojoj su sloboda i ljudska prava na ljestvici vrijednosti daleko iznad puke nacionalne emancipacije. Kao intelektualac od formata, pa i onda kad je postao neporecivim vođom *Građanskog foruma* (OF-a), uoči "baršunaste revolucije" uvijek je zazirao od mase. To u njega nije izraz banalnog elitizma, jer cijeli njegov život govori upravo suprotno, već samo izraz straha od neracionalnog postupka "kolektiviteta" koji se uvijek da lako zavesti i prepustiti ideologijskim ili nacionalnim frustracijama. Suprotno njemu, dr Tuđman opsjednut nacionalno romantičarskom poviješću, uporno i dosljedno je provocirao plebejsko-populističku euforiju, opravdavajući je neizbježnim začetkom emancipacije u Hrvata. Havel, vještinom svojstvenom pravim, autentičnim disidentima, raspetljao je složenu situaciju pred utjecajem "barbara s Istoka", tako da je iz češke tradicije u pravi čas izašao i primijenio ono što je za nju u europskom kontekstu tipično i prepoznatljivo. Poetika svakodnevnog života, običnog, malog čovjeka za Havela nije samo literarna tema, već i politička zadaća par excellance; **Švejka** razumije samo onaj tko pripada tim i takvom mentalnom sklopu i urbanom millieu.

ZAŠTO TUĐMAN NIJE HAVEL?

Grijeh šutnje

Naš predsjednik, blago rečeno, ima krajnje dvojben odnos prema toj i takvoj tradiciji; što je za antifašistički svijet posve jasna i neupitna vrijednost, za Tuđmana je krajnje problematično. Prisjetimo se što je sve doživio u SAD, prilikom otvaranja *Muzeja Holocausta*, kad je **Elie Wiesel** istim povodom za *CBS* izjavio da "su knjige dr Tuđmana antisemitske". Slijedila je neuvjerljiva predsjednička isprika Židovima svijeta, ali hrvatske stvari su nepopravljivo nazadovale jer se naša stvarnost sve više udaljavala od zadanih, europskih, civilizacijskih standarda. Havel je i nedavno, koncem ožujka, poručio češkoj javnosti da ga "sve više uznemirava apatičan, ležeran i ravnodušan stav prema narušavanju ljudskih prava u Češkoj", te sve veća tolerancija svekolikog rasizma. Istina, nastavio je, to još nisu fenomeni koji ozbiljnije ugrožavaju društvo, ali bude li se o tomu šutjelo, može biti kasno. Ljudi koji vide zlo, a o njemu šute, snose povijesnu krivnju, štoviše grijeh, za kasnije zločinačko mahnitanje vlastodržaca.

U načinu djelovanja dvojice predsjednika, (iz)nalazimo bitne, neprestostive razlike. Havel pripada pristojnoj i nekada dobro situiranoj građanskoj obitelji uglednih praških graditelja, cijeloga života nosio je tegobni križ svoje klase, s kojom se staljinizirani režim 50-ih godina u Češkoj beskompromisno razračunavao. Nikada, doslovno nikada, Havel nije zagovarao nikakav socijalizam, pa ni onaj s "ljudskim likom", kako tvrdi naš vrli filozof. Takvim iluzijama nije nasjedao. Svaki, pa i **Dubčekov** eksperiment "praškog proljeća '68." držao je samo za neuspjelu restauraciju u "socijalizam s drskim licem"; Havel je oduvijek pripadao prije svega duhovnoj eliti, a general Tuđman jedino i isključivo političkoj.

Nacija i demokracija

Knežević istovremeno pokazuje potpuno nepoznavanje stvari kad u okviru bivše čehoslovačke federacije Čehe želi poistovjetiti s ulogom Srba u bivšoj Jugoslaviji, tvrdeći da je Zapad Havelu namijenio ulogu čovjeka koji treba očuvati ČSR kao versajsku tvorevinu. Havel je, istina, pokušao odgoditi procese državnog rastkanja i odložiti ih za neko bolje vrijeme. No, njegovo zalaganje za federaciju bilo je prije svega motivirano željom da amortizira mnoštvo trauma u vrijeme još prepuno opasnosti od "velikog brata" s Istoka. Raspad Čehoslovačke prijetio je nepodnošljivim preprekama na putu u toliko željenu Europu, katastrofički scenarij raspada Jugoslavije za češkog predsjednika bio je više nego upozoravajući.

Kao svaki odgovoran čovjek, Havel je izuviše zahtjevan prema samo sebi, stoga u politici traži isključivo etičku podlogu, odnosno moralnu podršku. Dok Tuđman voli kad ga porede sa **De Gaullom** i svoj program podešava uvijek tako da bez obzira na žrtve izvuče barem minimum koristi, upravo Havelov besprijekorni građanski i politički pedigre sili ga da češkoj politici postavi zahtjevne europske standarde. Tuđmanovi standardi iscrpljuju se u Povijesti i Naciji, što sve posredovanjem pukog ideologijskog eklekticizma (od **Starčevića** do **Hebranga**) više nego izraženo (u)vodi Hrvatsku u otvorenu diktaturu. Dok Havel smisao politike vidi u izgradnji demokratske države, Tuđman želi cementirati nacionalnu državu, a sve ostalo je tek usputna demokratska retorika.

Pokret je sve, cilj ništa

Svojevremeno Havel je, u najtežim danima češkog disenta, napisao esej *Moć bespomoćnih*. Zalagao se za političku strategiju konsenzusa svih čeških, demokratskih i građanskih snaga. Tuđman sudbinu Hrvatske vidi isključivo i samo u jačanju osobnih ovlasti, posredovanih isključivo nacionalnim ekskluzivitetom HDZ-a. Neposredno po "baršunastoj revoluciji", suglasnošću svih čeških političkih snaga, *Građanski forum* je raspušten, a HDZ je do dana današnjeg ostao pokretom, jer očevidno za Tuđmana pokret je sve, a cilj ništa. Stoga, svijet Havela prihvaća jer neprestano opetuje i dijelom potvrđuje autentične civilizacijske vrijednosti, naglašavajući da se u ime domoljublja ne smije, niti može legalizirati zločin, to je najgore što se jednom narodu može dogoditi. Kad je Hrvatska bila napadnuta, Havel je među prvim državnicima svijeta jasno označio vinovnike zla. Ali, kad se "hrvatska demokracija" počela isuviše jasno populističkim otklonom nacionalno ideologizirati, odnosno kako se Tuđman sve više i brže okretao "zatvorenoj prošlosti" kojoj je mogao lagodno lagati, za "dobro" nacionalne slave, Hrvatska se zahvaljujući upravo takvom izboru (ratna avantura u Bosni je eklatantan primjer) našla na optuženičkoj klupi a Tuđman odbačen od svijeta. Naprosto, naš predsjednik duboko zagledan u povijest od nje ništa, čini se, nije naučio.

Dok se Havel cijelog života bori(o) za istinu, Tuđman ju je nastojao bez ostatka i povijesno i nacionalno (re)konstruirati. Da bi se to spoznalo, ne treba se opterećivati "velikim stvarima"; dovoljno je zagrebati po površini. Havel je činom uspostave demokratske Češke počeo odmah s ispunjavanjem političkih obećanja i s denacionalizacijom kao najkrupnijim zalogajem. Nakon restitucije, držao je predsjedničkom dužnošću da se dijelom odrekne nekad velike obiteljske imovine. Naš predsjednik neprestano govori o denacionalizaciji, ali ne čini ništa da do nje dođe. No, to ga ne priječi da iz dana u dan bogato skrbi obitelj; ničeg tuđeg se nije odrekao kako bi došao do svog.

Demokratska međuigra

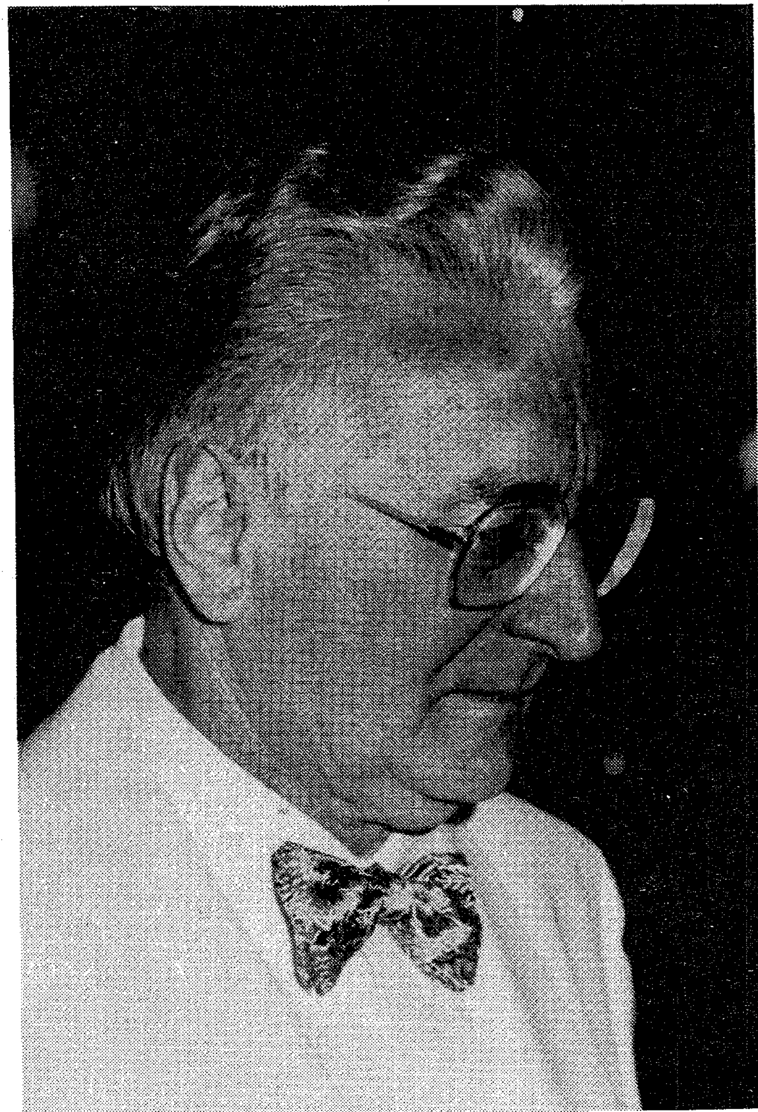
Pitanje identiteta, pa potom i nacionalnog, za Havela nikad nije bilo pitanje stila, već isključivo izbora i odgovornosti.; samo iz ove tipične srednjeeuropske lekcije Tuđman ništa (još) nije shvatio. Naše autentično naslijeđe koje bi trebalo (pred)odrediti i našu suvremenost, možemo stvarno iznaći tek u zajedničkom srednjeeuropskom naslijeđu, ali samo ako se do kraja etički "nosimo s nemilosrdnom, ali otvorenom sadašnjicom" (Havel). Međutim, za vladajuću hrvatsku elitu, svaka otvorena i kritička misao ravna je nacionalnoj izdaji. U tom kontekstu, Srednja Europa nije, kako tumači spomenuti predsjednikov hagiograf, prostor "pristojnosti, strogosti u odijevanju ili patrijarhalnog odnosa prema tradiciji i narodu", već daleko više od toga. Biti srednjeeuropljaninom znači znati obuzdavati svoj nacionalizam, autoritarni delirij, te bez patetike i civilizirano razotkrivati "besmisao nacionalnih država u formi vojnih defilea" (**Konrad**) koje samo maršale, generale ili kaplare prepoznaje kao autentičnu vrijednost i krajnji domet lukavosti povijesnog uma. Mjera svih stvari u politici je jedino i samo moral, a od povijesti samo ono djelatno u njoj. Pokušaji crtanja pukih nacionalnih kultura i čistih političkih, državnih granica, kojima se zalazi u opasno područje povijesnog determinizma široke lepeze od nacizma do staljinizma, vode izbacivanju cijelih naroda, njihovu brisanju sa civilizacijske karte Europe. Mjesne imitacije fašizma ubrzano prerastaju karikaturalnost originala, jer se šire sa znanjem i odobravanjem hrvatskih vlasti. A, ukoliko se misao individualizma i pluralizma zamjenjuje uređenjem u kojem se narod poistovjećuje s državom, put totalitarizmu sa naciprednakom je otvoren. Onda, ovo što se događa danas u Hrvatskoj, samo je demokratska međuigra koja vodi u povijesti dobro znanom kraju.

Havel živi i djeluje u društvu koje je svjesno svog građanskog identiteta; utoliko ono i nema što, niti bi što oprostilo svom predsjedniku. Tuđmanu je, upravo stoga što mu je taj i takav identitet krajnje nedostatan, hrvatsko društvo spremno oprostiti sve. Partizanski general ispraznom nacionalnom retorikom osigurao si je beskrajne nacionalne kredite, koji se, kako nam vrijeme sve brže ističe, pokazuju posve bez realnog pokrića. Što su ti procesi vidljiviji, sve smo bliži diktaturi. Tek kada Tuđman bude u stanju napisati slično Havelu "Kad se više ne budemo bojali sami sebe, kad se oslobodimo straha i treme od vlastite duhovne inferiornosti, naći ćemo svoje mjesto pod suncem. Nećemo ga doseći budemo li neprestano govorili da smo Česi ili Slovaci i da želimo biti respektirani, već kada na sebe upozorimo sadržajem svoga bića"; i Hrvatska će stvarno biti zainteresirana za izgradnju, u najmanju ruku, pravnih i organizacijskih pretpostavki moderne i pluralističke države. Identitet države i naroda se ne traži, niti se smije tražiti i jeftinom populizmu, jer posredovanjem novoselekcionirane povijesti dolazi do radikalnog raskida sa svojom, srednjeeuropskom udomljenošću. A to, što se danas događa u nas, naprosto je neoprostiva civilizacijska laž, kojom se ispisuje samo novi hrvatski mit i nova obredna kultura.

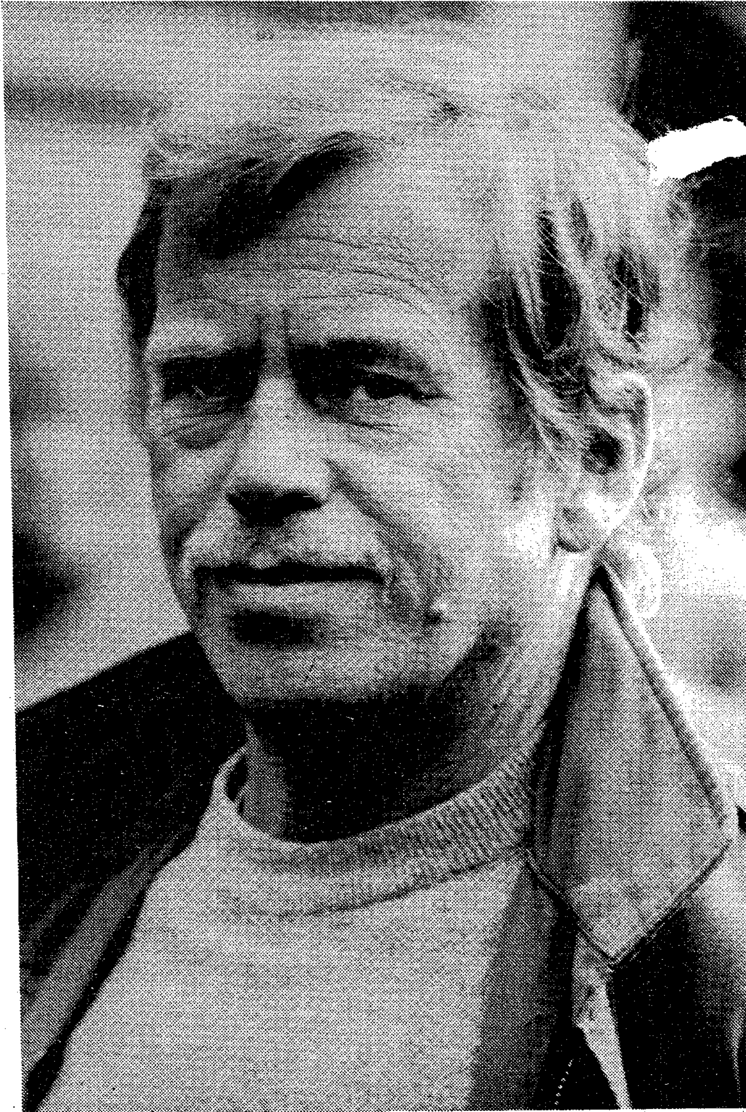
Nategnutom paralelom Tuđman-Havel pokušalo se u nas ukazati, u nedostatku boljeg, na sve ono što se misli ili barem želi biti, ali zaslijepljeni neznanjem činimo to na krajnje nespretan način. Dakle, ispalo je sasvim drugačije od željenoga. Ovom paralelom ukazali smo se i sebi i svijetu u svoj svojoj bijedi i golotinji. Pokazali smo, još jednom, što sve nažalost nismo, a trebali bi biti.

Socijalizam s drskim licem

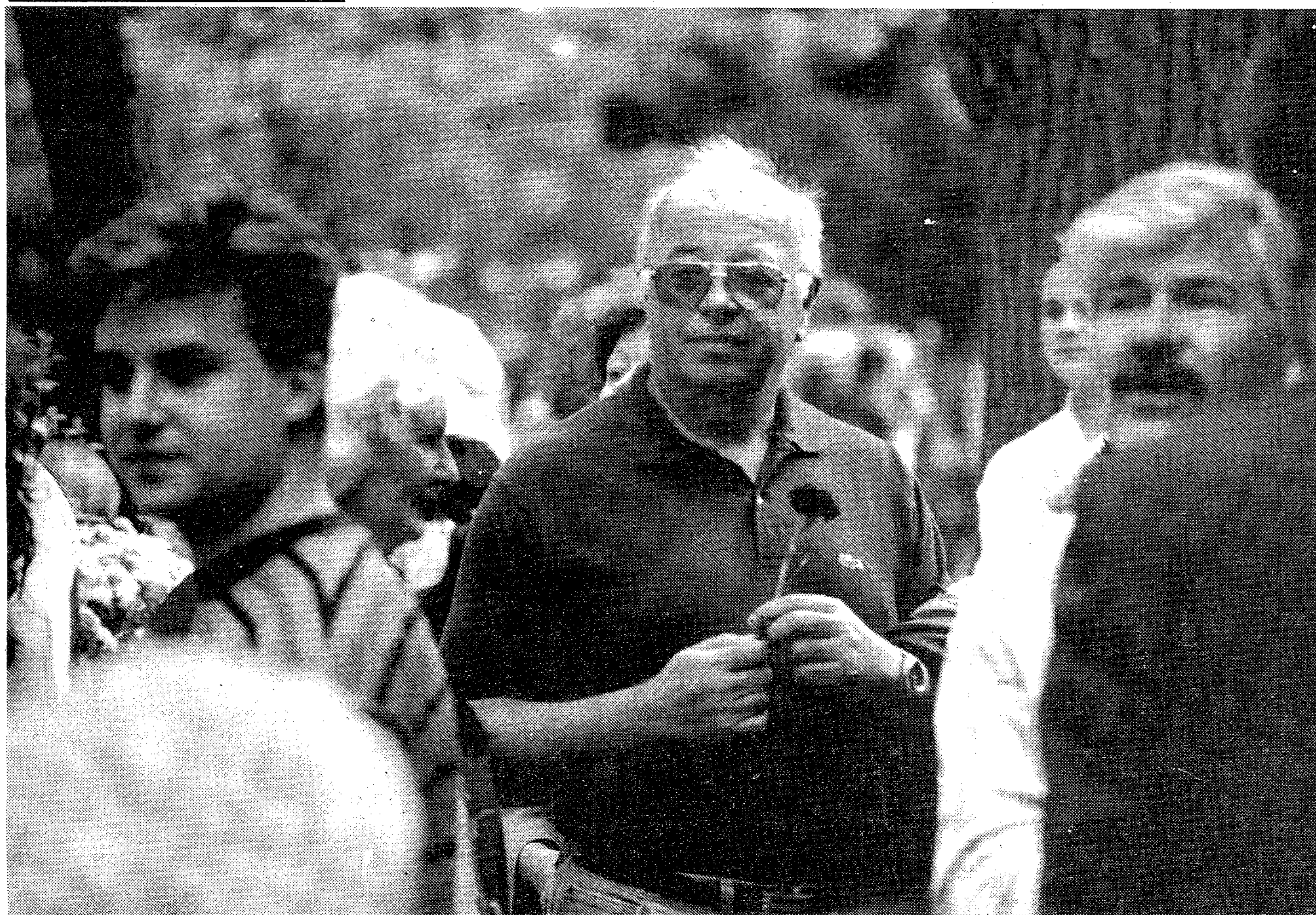
Tuđmanovi standardi iscrpljuju se u Povijesti i Naciji. Dok Havel smisao politike vidi u izgradnji demokratske države, Tuđman želi cementirati nacionalnu državu, a sve ostalo je tek usputna demokratska retorika

Nakon restitucije, Havel je držao predsjedničkom dužnošću da se dijelom odrekne nekad velike obiteljske imovine. Naš predsjednik neprestano govori o denacionalizaciji ali ne čini ništa da do nje dođe. No, to ga ne priječi da iz dana u dan bogato skrbi obitelj; ničeg tuđeg se nije odrekao kako bi došao do svog.

PRVI MAJ JE DOŠAO I U NAŠ GRAD

"Manifestac'ja je got'va"

Piše: Igor Marković

Zelenilo zagrebačke šume primilo je i ove godine veliki broj karanfilaša, koji su iz privatnog svjetonazora ili pak po partijskoj, političkoj, sindikalnoj ili kakvoj drugoj dužnosti bili na tradicionalnom okupljanju u počast Praznika rada. Toliko o tih stotinjak ljudi.

Preostalih nekoliko tisuća se okupilo iz drugih razloga, poneki i ne krijući iznenađenje kad su im na ulazu aktivisti pokušavali dati radne materijale o sindikalnom pokretu danas. Lijepo vrijeme i zadnji dan dugog vikenda domamili su velik broj porodica na svježi zrak, a nije uzmanjkalo ni onih koji su došli na sindikalni grah. Nije bio bogzna kakav ili, što reče jedan stariji kušač: *"Kad je to vojska kuhala bilo je bolje"*.

Službeni program bio je kratak. Od silnih ličnosti političkog i društvenog života, nitko nije našao za shodno da iskoristi taj trenutak za malo predizbornog agitiranja među "pučanstvom". Možda zato što je cijela predstava ličila pomalo na scene iz *"Male seoske priredbe"* Krste Papića, uz obavezni začin urbane suvremenosti - nije nedostajalo ni aktivista *Hare Krišne* koji su dijelili kolačiće (sindikalisti nisu dijelili ništa osim letaka), ni ciganki s "pomozi, bog će ti platiti", ni, za Zagreb već tradicionalnih zvuka Anda ("Kazeta je pedeset kuna"), a ni magaraca i ponija.

Jedini govornik, povjerenik *Saveza samostalnih sindikata* za zg-županiju Miljenko Štorga uljepšao je praznik tresnuvši da *"uspostavom višestvanačja taj dan ponovo postaje pučko slavlje kojim se slavi dolazak pvolјeća"*. Jest da je kasnije trućao gluposti o državi blagostanja, mladoj državi i zakonodavstvu koje će nam osigurati *"poštivanje vadnika i njegovog vada"*, ali su čudno zvučale takve riječi istodobno s dijeljenjem letaka s informacijama o štrajku radnika "Inkera" (naravno da ih nitko nije pozvao na binu, pa zaboga, štrajkati u ovo vrijeme!), kao i malih traktata o lošim stranama novog Zakonu o radu koji je potpuno suprotan nastojanjima poštivanja radnika.

Provjereni sindikalci nisu se u šestosatnom programu udostojili niti pustiti Internacionalu. A znaju tražiti sindikalnu članarinu, nabijem ih na neku stvar!

Jake snage MUP-a potpomognute vučjacima brinule su da netko slučajno ne napravi kakav incident, a u tome su dobrano i pretjerale. Zamislite dvjestotinjak ljudi u redu za grah i policajca koji legitimira pojedince redu! Pravi realitet mlade hrvatske države, kako to reče gospodin Škegro nešto kasnije za sindikate.

Kulturno-umjetnički program zgodno je pokazao pravo lice sindikalista - bilo je u njemu KUD-ova, dječjih zborova, ali i poznatih imena estrade, od kojih se jedino Gabi Novak usudila otvoreno pokazati crveni karanfil. Sve u cilju zabave širokih narodnih masa, koje se moraju zabavljati, a razmišljanje i brigu o vlastitom dobu prepustiti provjerenim sindikalcima koji se nisu u šestosatnom programu udostojili niti pustiti Internacionalu. A znaju tražiti sindikalnu članarinu, nabijem ih na neku stvar!

Oko dva sata program je naprasno prekinut, i to ne "iz sigurnosnih razloga" kao što to neki mediji izmišljaju, već kao što je službeno bilo objavljeno "jer nije u redu da se mi tu zabavljamo dok domovina krvari". Ne, to zaista nije u redu. U redu je kad predsjednik kupuje jahtu i avion dok penzionerima kasne mirovine, u redu je da se značajnim ličnostima preuređuju vile i višesobni stanovi na državni račun dok tisuće porodica nemaju ni improvizirani krov nad glavom, u redu je da se povećaju plaće zastupnicima Sabora, ali da se ljudi, radnici, oni koji to sve plaćaju iz svojih džepova malo i provesele, e ne, to zaista nije u redu.

Nekolicina "organa" je čak pokušala i prekinuti dijeljenje graha, jer "manifestac'ja je got'va", ali su tu naišli na preveliki otpor, jer više od polovice ljudi, koji su dulje od dva sata stajali u redu, nije došlo probati grah, već riješiti svoj hranidbeni problem za taj dan!

PETNAE...

Dr FRANJO TUĐMAN

Tito je na poprištu jugoslavenske historije takva pojava, koja je mogla proizići samo iz velike epohe nacionalnooslobodilačke i revolucionarne borbe, da bi svojim podrijetlom i stremljenjima obilježila karakter te borbe, svojim darom i talentom osigurala njen pobjedonosni ishod, a svojim ljudskim vrijednostima i veličinom bila dokazom vrijednosti i veličine naroda i revolucionarnog pokreta, iz kojeg je nikla, presudnosti i veličine epohe, kojoj je dala svoj pečat. Samo ličnost s izuzetnim darom i talentom mogla je u takvim zamršenim uvjetima dovesti brod nacionalnog i revolucionarnog preobražaja do željenog cilja usprkos svim silama, koje su mu se suprotstavljale. (*Stvaranje socijalističke Jugoslavije*)

BOŽO KOVAČEVIĆ, tajnik HSLS-a

Povijest će ga pamtiti kao velikog državnika. Znajući se opredijeliti za pobjedničku stranu, osigurao je povrat teritorija koji su dotad pripadali drugim državama. Razumijevajući važnost nacionalnog pitanja u bivšoj Jugoslaviji, osigurao je uvođenje konfederalnih elemenata državnog uređenja, i na koncu, bio je jedan od osnivača pokreta nesvrstanih. Nedvojbeno je da je njegov režim bio neka vrsta diktature, ali ne onako morbidne poput onih koje su provodili staljinistički lideri. Naličje njegove vlasti, međutim, svodi se na diktaturu koju su iskusili mnogi, pa se ocjene koje o Titu izriču u svijetu u bitnome razlikuju od ocjena onih koji su u tom sustavu živjeli, i osobito onih koji su u njemu stradavali.

PREDRAG HARAMIJA, tajnik HSS-a

Pitanje valoriziranja povijesne uloge značaja Tita mi u HSS-u ne smatramo bitnim i prepuštamo to povjesničarima.

STJEPO MARTINOVIĆ, glavni tajnik HNS-a

Za HNS, Tito je bio autokrat koji je, raskinuvši sa Staljinom, stvorio u bivšoj Jugoslaviji iluziju "socijalizma s ljudskim likom" - ali nikad ne dopustivši stvaran odmak od vlastite inačice staljinizma. Štoviše, pod bizarnim geslom "I poslije Tita - Tito", despocija je trebala nadživjeti odmjenu svoga tvorca društvancem opskurnih čuvara njegovoga "lika i djela"! U suštini, komunistička varijanta austrougarskoga monarha, Tito nije imao želje ni vizije da unutarnje suprotnosti bivše SFRJ uravnoteži makar nekim elementima građanske demokracije. Tek je prekasno i neiskreno, Ustavom iz 74. priznao da postoji "pluralizam samoupravnih interesa". Ali, odbivši da ih pomiri razvlaštenjem partitokratsko-militarističke nomenklature, Tito je zapravo programirao krvavo razvaljivanje federacije u režiji velikosrpskog nacionaltotalitarizma.

LAVOSLAV TRGOVČIĆ, HSP (Paragin)

Tito je kao povijesna osoba bio jedan od glavnih urotnika protiv hrvatskih državnih i nacionalnih interesa. Kao strani agent bio je vođa terorističkog pokreta koji se borio protiv hrvatske države i srušivši je u povijesnim okolnostima nastalima 1945., postavio se za samodršca i suverena umjetne tvorevine Jugoslavije. Tita, ipak, trebaju valorizirati povjesničari. Više nas zabrinjava sadašnje stanje, Tito je danas inkarniran u vladajućoj stranci i njenom vođi, koji ortodoksno kopiraju Tita i SKJ.

MILAN ĐUKIĆ, predsjednik SNS-a

Za mene je ostao lik kome se moja generacija divila, istina s puno nejasnoća da li je bio dobar ili loš uzor. Možda su njegove vizije komunizma i samoupravljanja zastrašile svjetske moćnike, a borba protiv fašizma navukla mržnju. To je dovoljan razlog da se u današnje vrijeme ne komentira čovjek koji je zadužio svjetsku političku scenu da kad tad progovori o njemu kao povijesnoj ličnosti ovih prostora s daleko više poštovanja i realnosti. Dotad će se imenom Tita mnogi poslužiti da bi ga što više marginalizirali i sklonili u zaborav, upravo zato da bi ga što neprimjetnije oponašali i koristili se njegovim manirima vizionara i političara. Dakako, u veoma lošoj kopiji. I ova je dokaz da 15 godina za povijest uistinu ne znači ništa.

UMJESTO IN MEMORIAMA

MILOVAN ĐILAS (1911-1995)

Dokle god unazad dopire naše znanje o ljudima, o njihovoj praistoriji i istoriji - narodi, plemena i socijalne grupe su ratovali. Iz toga bi se moglo zaključivati da su ratovi svojstvo ljudske prirode. A baš za to nema pouzdanih dokaza, kao što ih nema ni za suprotno - da ljudi koji kao takvi nisu naklonjeni ratovanju i dominaciji. Jer mada se zna podosta o čoveku i njegovom ponašanju, doista se još ne zna - a nadajmo se da se neće ni saznati, jer bi time čovek postao banalni rob - suština ljudske prirode. Moderni biolozi dokazuju - možda su i dokazali - da životinjski svet ne ispoljava, ni prema tuđim vrstama, takve planske i toliko "krvoločne" "nagone" kao čovek - kao ljudske zajednice i njihovi predstavnici: možda se samo neke vrste insekata u "krvološtvu" približuju čoveku.

Po mome mišljenju - do toga sam došao u svojim zatvorskim razmišljanjima, prvenstveno u godinama od 1962. do 1966. - ratovi i građanski ratovi potiču iz ljudskog uma i iz ljudskog društva, iz ljudske zajednice kao takve: samim tim što misli i živi u zajednicama čovek mora i da ratuje. Ljudski um proizvodi ideje. Ali on, um, ne čini to nezavisno od realnih uslova i duhovnog nasleđa. A ideja je ideja ako se javi u "savršenom", u apsolutnom vidu - ako je idealizacija, odnosno intelektualno tumačenje, realnog sveta. Sveta realnog kao prošlost, kao sadašnjost ili kao budućnost, tačnije - sveta kao sve to troje skupa. Jer um je sklon ka istini, ka apsolutnom. Niko doista ne zna kakve će biti posledice neke ideje, pogotovu ideje političke, sračunate na izmenu ljudskih odnosa. Sva dobra, ali i sva zla, začinju se najpre u ljudskom umu.

Zbog toga treba biti oprezan s idejama, makar što su one najtvoračkija neizbežnost čovekova."

M. Đilas / TAMNICA IDEJA, London 1984.

Petnaest godina ranije - 4. svibnja 1980. godine.

Piše: Pero JURIŠIN

Stadion Poljud u Splitu, utakmica Hajduka i Crvene Zvezde.
Onda iz svečane lože istrčava službenik i trči ka sredini terena, rukama mašući sucu Maksimoviću da prekine utakmicu. Čuje se zvizduk sudačke pištaljke.
Igrači se okupljaju na sredini igrališta, plaču.
Potom se iz razglasa čuje glas tadašnjeg čelnika Hajduka Ante Skataretika: Umro je Tito.
Na sjeveroistočnim tribinama počinje pokojna pjesma zakletve Titu, s druge strane pokojna himna.
Pa sve staje.
Masa, u tišini napušta stadion.
Tako je otišao Tito "za dugom kolonom svojih mrtvih divizija - preko Romanije, na daleke nedogledne poljane narodne pjesme, odakle kao da je i stigao", objavilo je narednoga dana Krležine stihove crno izdanje Vjesnika.
Gomile ljudi stajale su uz prugu od Ljubljane do Beograda i ispraćale plavi vlak. A tamo su duge kolone, pred pokojnom Skupštinom SFRJ, čekale da se posljednji put poklone senima.
Točno u tri sata i petnaest minuta 8. svibnja 1980., potpuno praznim ulicama bivše-jugoslavenskih gradova razleglo se tuljenje sirene.
Dotle, u Užičkoj 15, trajao je svjetski summit dotad nezabilježen u povijesti. Nedostajali su tek pukovnik Gadafi i predsjednik Carter, koji je poslao svoju majku.
Pokojni Jugoslaveni pamtit će ga u nešto drukčijem svjetlu.
Nakon godina divinizacije, nastupile su prve godine kritike, u kojima se vadilo prljavo rublje - od ljubavnica do pudlica. Pa potpune negacije, i zahtjeva da se njega pokojnog nabije na glogov kolac.
Za krvavi rasplet u balkanskoj krčmi, mnogi su okrivili upravo njega, iako je krv potekla deset godina nakon njega.
Za razliku od nekritičke glorifikacije, danas je moguće govoriti i o drugoj strani njegove vladavine, ali činjenica da - nakon negiranja - u trendu objektiviziranja njegova pozitivna uloga nadrasta i zasjenjuje negativnu, govori sama za sebe.
Turbulentna vremena još ne daju mogućnost da se njegov lik i djelo potpuno povijesno valoriziraju, ali ocjena koju je svijet dao tih svibanjskih dana 1980., potvrđuje da i mali narodi i male države mogu dati svjetske gigante.

Za krvavi rasplet u balkanskoj krčmi, mnogi su okrivili upravo njega, iako je krv potekla deset godina nakon njega.

MIKO TRIPALO, *predsjednik ASDH*

Njegova je osnovna zasluga što je u uvjetima okupacije i bratoubilačkog rata uspio na platformi NOB-a okupiti najveći dio demokratskih snaga u bivšoj Jugoslaviji. U tim teškim uvjetima, uspio je spriječiti obnovu centralističke i monarhističke države, u kojoj bi dominirali Draža Mihajlović i četnici, već je stvorio federativnu Jugoslaviju, u kojoj je Hrvatska bila federalna država. S obzirom na međunarodne okolnosti i stanje u zemlji, to je bio način očuvanja hrvatske drža-vnosti, jer je ideja o suverenoj hrvatskoj državi bila kompromitirana time što su je ustaše povezale sa sudbinom fašizma.

VLADIMIR BEBIĆ, *nezavisni zastupnik*

Povijest nije učiteljica života - dokaz je današnja tragedija. Proteklo je 15 godina od smrti čovjeka koji je znao kako graditi sutrašnjicu. Tito je bio veliki državnik koji je obilježio jednu epohu u stvaranju ljudske civilizacije. Cijeli je svijet otpratio Josipa Broza u povijest. Danas je Hrvatska mala nacionalna improvizacija. Oni koji su joj na čelu prešućuju Tita, stvaratelja nacionalne komunističke partije i stvaratelja hrvatske državnosti. U usporedbi s njima, Tito - čak i kao prosvijećeni diktator u okruženju u kojem je živio - hladnoratovskom blokovskom svijetu, u agrarnoj i polufeudalnoj siromašnoj sredini Balkana nije činio greške. Zar je mogao drugačije, pitam se? Ipak, htio, ne htio, ja sam bio Titov omladinac, makar sam imao samo jedne jedine poštene hlače.

JOSIP MANOLIĆ, *potpredsjednik HND*

Glupe su teze kojima žele umanjiti Titov i hrvatski antifašizam na komunistički i neki demokratski. Antifašizam je bio samo jedan kao što je bio i fašizam jedan - tu nije bilo izbora. Titova je veličina da je od nevojnika ustrojio najveću vojsku do završnice rata, koja mu je osigurala ravnopravno sudjelovanje među pobjednicima nad fašizmom. Drugo, osigurao je povratak Istre, Dalmacije i Međimurja Hrvatskoj. Treće, otvorio je mogućnost stvaranja nacionalnih država u federaciji Jugoslaviji i time Srbiji nije dao prelaz preko Drine. Četvrto, na tim rezultatima dobio je međunarodno priznanje i državu koju je obranio punih 45 godina do njenog unutarnjeg raspada. Na tim njegovim zaslugama formalno-pravno Hrvatska je dobila međunarodno priznanje. Tito je u povijest ušao kao veliki vojskovođa i veliki državnik. To se nekima ne sviđa, ali to je povijesna činjenica.

EMIL SOLDATIĆ, *tajnik IDS-a*

Tita treba sagledati u povijesnom kontekstu u kojem je djelovao. Osnovna njegova vrijednost je to što je u Drugom svjetskom ratu uspostavio jedinu stvarnu branu velikosrpskom nacionalizmu. Poslijeratna razrada te pozicije je varirala, ali je konačno zacementirana Ustavom iz 1974. godine. Stoga je razumljivo što je velikosrpski nacionalizam čekao Titovu smrt da bi započeo svoj pohod koji je završio agresijom na Hrvatsku i BiH. Izvodeći do kraja ovu tezu došlo bi se do toga da je s današnjih pozicija nastanka novih suverenih država Titova povijesna uloga bila pozitivna, jer su se u njegovo vrijeme stvorili preduvjeti za nastanak tih država.

MIRJANA FERIĆ-VAČ, *SDP*

SDP povezuje Tita i antifašizam, dakle, suprostavljanje totalitarnim ideologijama i pokretima ovog stoljeća, kako fašizmu, tako i staljinizmu. Distanca je premala, ali treba reći da uz Tita vežemo neuspjeh tendencija jačanja jugoslavenskog integralizma, a da nacionalno pitanje nije bilo rješavano. Disolucija SFRJ kao jednopartijske države i multietničke zajednice pokazuje da temelj na kojem je bila zasnovana nije osigurao ravnopravnost naroda i narodnosti pojedinih republika u mjeri u kojoj bi opstanak takve zajednice bio dalje moguć. Rat i agresija na Sloveniju, BiH i Hrvatsku to na tragičan način pokazuju.

Protivimo se svojatanjima i negiranjima Tita i antifašizma i osporavanju prava na kritički odnos: kako prema povijesti tako i sadašnjosti i budućnosti.

MIRA LJUBIĆ LORGER, *predsjednica Dalmatinske akcije*

Moguće su različite ocjene - uz početne probleme koje je revolucija sama po sebi nosila, ideološku isključivost i onemogućavanje političkog pluralizma ipak je bilo socijalne sigurnosti, pa i nekih bitnih demokratskih odrednica. Zahvaljujući njemu i antifašističkoj borbi Dalmacija i Istra su se oslobodile od fašizma, pripojile domovini i postigle da se s njima više ne trguje, što su radili svi raniji vlastodršci, zaključno sa tzv. NDH. Međutim, Dalmacija je u Jugoslaviji bila svedena na razinu monokulturne kolonije. To se pokazalo i u ovom ratu i raspadu Jugoslavije - u najtežoj situaciji se našla upravo Dalmacija. Posljedice trpimo i danas svedeni na razinu najgore provincije, odakle bježe i političari i stručnjaci, jer se ovdje treba tek stvoriti osviještena regija, a što u Jugoslaviji nije bilo moguće. To zamjeram i Jugoslaviji i Titu.

(Napomena: izjave anketiranih redakcija je objavila u skraćenom obliku)

Sjećate li se Tita?

ŠIME BALEN, NOVINAR, PUBLICIST, REVOLUCIONAR, VIJEĆNIK AVNOJ-A I ZAVNOH-A, PRVI

Zašto smo iš partizane?

"Rekao sa HDZ-a: Fra ocjenu da samo pro ostvarenj postavljai otišao u p

Razgovarao: Boris RAŠETA

Šime Balen, rođen 1912. godine, jedan je od najzanimljivijih svjedoka, ali i tvoraca hrvatske i jugoslavenske povijesti dvadesetog stoljeća. Prema slikovitoj izjavi jednog njegovog kolege novinara, "Balen je posljednji Mohikanac predratne, lijeve hrvatske intelektualne elite."

Kao novinar, publicist, političar, sudionik NOB-a, nosilac spomenice narodnooslobodilačke borbe, vijećnik AVNOJA i ZAVNOH-a, Šime Balen je prisustvovao mnogim važnim događajima, a osobno je poznavao brojne povijesne osobe na ovim prostorima.

Danas široj javnosti nije osobito poznat, iako je još 1990. godine - kao "borac za hrvatsku stvar" sa ljevice, bio - na osobni **Tuđmanov** prijedlog - izabran za prvog počasnog predsjednika *Hrvatske demokratske zajednice*.

S Tuđmanom se nije složio oko teksta njegova uvodnog govora na glasovitom *Prvom općem saboru HDZ-a*, održanom u Lisinskom, i otad je ponovo marginaliziran u javnosti, što mu se dogodilo po drugi put u životu. Prvi put Balen je izbačen iz Partije i "maknut u stranu" (otjeran s mjesta direktora *Tanjuga*) jer se 1948. godine nije složio s postupkom prema **Andriji Hebrangu**, jednom od najznačajnijih prvaka komunističkog pokreta u bivšoj Jugoslaviji. Po njegovu mišljenju, Andrija Hebrang - kojemu je, zajedno s **Marijanom Stilinovićem** bio i vjenčani kum - stradao je kao "žrtva zavjere grupe članova Politbiroa CK, na čelu s **Milovanom Đilasom**".

U jednoj knjizi, Balen je izrazio nadu da će Đilas, "staviti točku na svoje preobrazbe i da će javnosti do kraja objasniti *slučaj Hebrang*" Ponadao se da će Đilas otkriti "kako je Hebrang završio i gdje mu leže posmrtni ostaci, da im možemo odati punu počast!". Đilas je prije nepunih mjesec dana umro, a detalji o Hebrangu su - ipak! - ostali nepoznati.

Od Starčevića do ljevice

Vjerojatno nije slučajno da je Tuđman predložio upravo Balena za prvog počasnog predsjednika stranke, jer Balenova obiteljska pretpovijest objedinjuje u sebi sve ideološke i političke dileme hrvatskog dvadesetog stoljeća. Naime, njegov je otac isprva bio uvjereni starčevićanac i "borac za hrvatsku stvar", da bi kasnije postao haesesovac i radićevac. Balen je obiteljsku političku lepezu pomjerio dodatno ulijevo, jer je iz haesesovskog okruženja postao komunist. Njegov - i niz drugih - primjera, pokazuju danas bez ikakvih ideoloških falsificiranja, kako su se i pod kojim utjecajima pojedinci opredjeljivali za Partiju, antifašizam, i što su sve pri tom imali na umu.

"Moji su roditelji nekako uspjeli sačuvati legitimaciju HSS-a iz 1928. godine. Meni je tad bilo 16 godina. Selo iz kojega je moj otac se zove Jablanac, i smješteno je između Senja i Karlobaga. Otac je u mladosti - kao i većina Primoraca - bio starčevićanac, pravaš. No, kad su Talijani ušli i okupirali dio Hrvatskog Primorja, otac koji je bio veliki hrvatski rodoljub, često se sukobljavao s njima. A uz to, volio je i popiti, pa su se on i mater složili da se odselimo. Otac je inače bio telefonist, a kao i svi naši Primorci izučio je i zidarski zanat.

Krajem 1918. ili početkom 1919. odselili smo se u Karlovac. Nas djece bilo je sedmoro. Karlovac je tada sav bio radićevski - Hrvati su bili radićevci, a Srbi su bili dijelom pribićevci, dijelom radikali. Uglavnom, otac je pod utjecajem nove sredine i nove političke atmosfere postao uvjereni radićevac.

Stalno je žalio za Primorjem, međutim dio Primorja je bio okupiran. I 1923. godine, kad su se Talijani povukli iz dijela Primorja, vratili smo se u Sušak. Prenio je radićevštinu na Primorje, a radićevština tamo nije bila jako razvijena jer je taj kraj bio jako režimski raspoložen, zato što je bio pod okupacijom Talijana, pa je dočekao oslobođenje od Talijana kao svoje oslobođenje. Otac je bio jedan od prvih koji je taj duh unosio dolje, i brzo se zbog toga sukobio sa sredinom. Međutim, ta je sredina radićevštinu veoma brzo primila i ona se razvijala sve do diktature. U vrijeme diktature, naša je obitelj došla pod težak udar, uhapšen je otac i nas četvero braće, s izlikom da smo antidržavni elementi. Iskreno govoreći, mi nikada nismo bili antidržavni element, jer nam je između dva zla - Rima i Beograda - bio bliži i prihvatljiviji Beograd negoli Rim. Primorje je, naime, stalno bilo na udaru talijanskog imperijalističkog fašizma."

Kad žandari "studiraju"

Kasnije je, kao student, ponovo uhapšen 1932. godine, i tad je otišao na robiju.

"Ja sam studirao, i sa studija otišao na robiju - najprije godinu dana, potom još četiri. Ležao sam u Srijemskoj Mitrovici, potom u Lepoglavi, a onda u Mariboru. Uvjeti u kaznionici su se mijenjali, što je ovisilo o političkoj situaciji. Kad sam, 1933. godine bio u Mitrovici, svaki su nas dan tukli. Najprije smo svi morali provesti nekoliko mjeseci u samici, kako bi nas žandari "psihološki studirali". Nakon "studiranja" idete u zajedničku sobu. Tih soba bilo je osam ili deset, u njima je bilo i po 80 do 90 robijaša. Politički su zatvorenici bili posebno, kriminalci posebno. Ne zato što bi čuvali političke robijaše od kriminalaca, već zato što su se plašili rada političkih zatvorenika među robijašima. Komunista je u zatvoru bilo više. Nas, Hrvate, uprava je zvala "teroristi", pretpostavljam zato što su neki postavljali paklene mašine pod vlak, kada je deputacija išla kralju. Naime, prorežimski raspoloženi Hrvati - među kojima je, nažalost, bio i monsignor **Rittig** (kasnije se pokajao zbog toga) organizirali su tzv. poklonstvene deputacije.

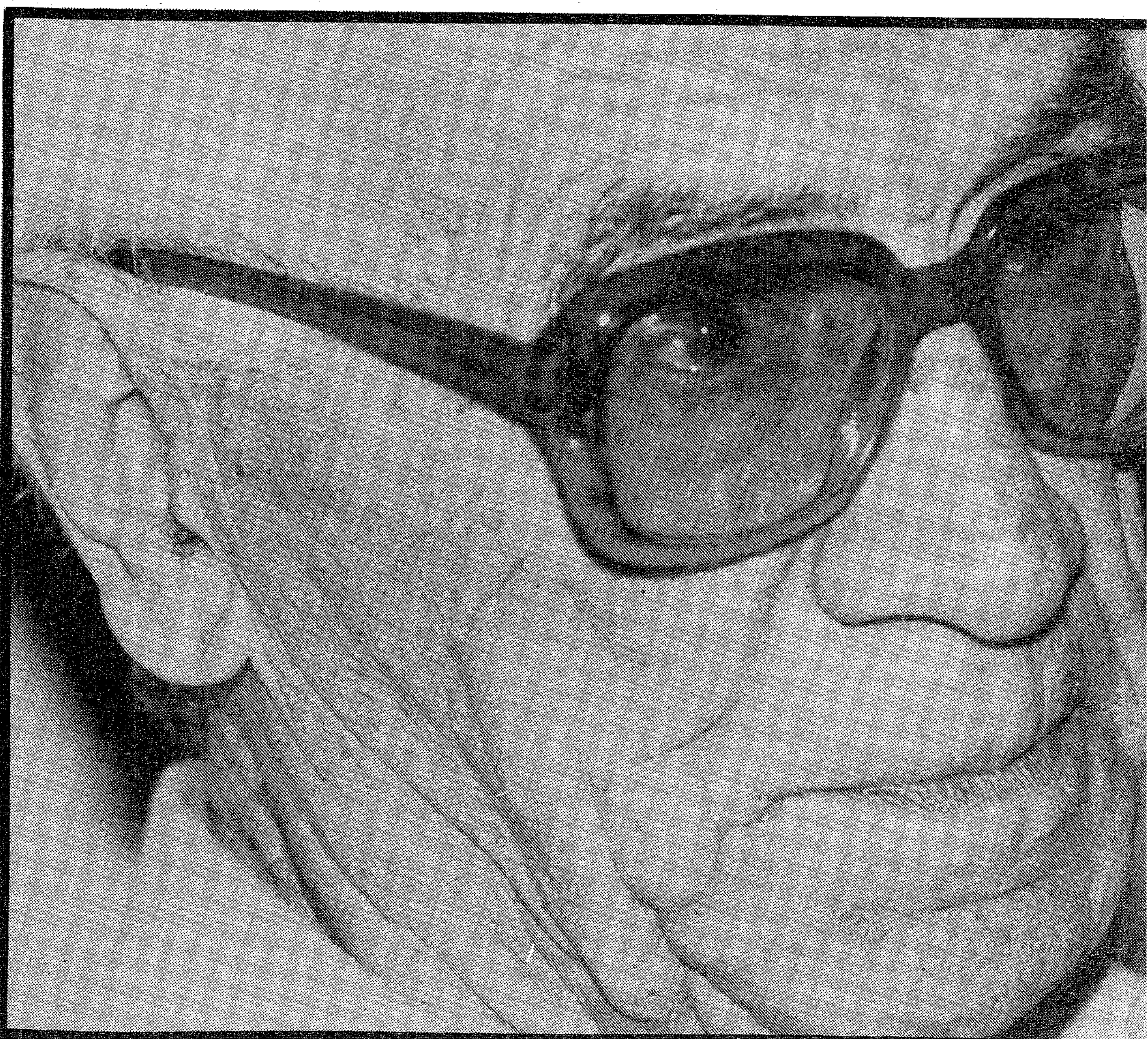
Odmah po dolasku na robiju ljudi su se diferencirali. Važan je bio utjecaj komunista, ali su bili jaki i radićevci, nisu se dali ustašama. Ustaša kojega je Tuđman nedavno, posve krivo spominjao... Rukavina je bio ustaša, i kao ustaša je došao na robiju, ali je pod utjecajem komunista otišao jako lijevo. Đilas, u jednoj svojoj knjizi, Jucu Rukavinu spominje kao čovjeka koji je počeo pokazivati simpatije prema partiji. Kaže: često je puta Juco, na tim sastancima, znao započinjati - ili spominjati u svom govoru - "drugovi, kao što nas je drug Lenjin naučio...".

Većina Hrvata iz "ličkog ustanka" na robiji je ipak došla pod utjecaj pučke fronte i kasnije je završila u partizanima."

Ujedinjena revolucionarna omladina

"Ja sam već kao student, prije odlaska na robiju, bio član jedne organizacije o kojoj se kod nas jako malo piše - komunisti nisu pisali zato jer su sebe htjeli prikazati kao jedine rukovodioce u tim borbama. Organizacija se zvala URO - ujedinjena revolucionarna organizacija. To je bila ljevičarska organizacija, ali ju nije osnovala ljevica već sin **Svetozara Pribićevića, Stojan**, koji je u to vrijeme studirao u Beogradu. Od poznatih komunista tu su bili **Grgo Gamulin** i **Ivan Korsky**, kojega su ustaše kasnije likvidirale.

Jednom prilikom organizirali smo demonstracije na Sveučilištu. Na demonstracijama smo svi sudjelovali, pod parolama koje smo izvjesili na velikim bijelim trakama. Pisalo je: *dolje imperijalizam*, što je tipično komunistička parola, onda je pisalo: *živjela slobodna Hrvatska*, što je bila tipična opoziciona parola, kako Mačekova tako i frankovska, i svih drugih. Sjećam se, manifestiramo, a policija nas je opkolila". Tu je i uhapšen: "Sjećam se da me je šef policije - tada je to bio **Bedeković**, koji je kao drugi policajac u Jugoslaviji bio priman čak i na dvoru - osobno tukao. Kad bih mu ja kazao: 'Gospodine doktore...', on bi rekao: 'Kako znaš da sam doktor!? Nisam ja sinko doktor, ni pravnik, ja sam radnik'. Pa bi mi pružio napete mišice: 'Popipaj!' Tako je počelo. Izgledalo je tragikomično: da mu popipam mišice. Po-pi-paj!!! I onda, kaže detektivima: udrite ga, ali prije no što me udare, ja popipam, na što me on udari: Vidiš da su radničke! I tu počne tučnjava... A u zoru, provali u policiju kćerka **Stjepana Radića, Milica Vandekar Radić**, jedna strašno prodorna žena, koja je provalila u sobu gdje su me tukli. Nosi u ruci košaru i kaže: 'Ne boj se, Bauer je intervenirao, prestat će'. I zaista su prestali. Bauer je bio nadbiskup, u dobrim odnosima s **Aleksandrom Karađorđevićem**. Kao što vidite, ja sam još na Sveučilištu bio za suradnju svih opozicijskih snaga".

FOTOGRAFIJE: ARKPHOTO

"U prvom redu, bio je pogrešan odnos HDZ-a prema Srbima. Rekao sam: Franjo dragi, ti sve Srbe trpaš u jedan tor. A mi smo uvijek razlikovali Srbe od velikosrba. Mi smo sa Srbima doista stvorili bratstvo, još u ratu, a u čemu nam je puno pomogla seljačko-demokratska koalicija, čiji je jedan od predsjednika bio Pribićević. I mislim da to trebamo danas koristiti umjesto da frontalno nastupamo protiv svih Srba, čime ih tjeramo u Miloševićev tor."

je zapravo bilo malo. Najvažniji njihov čovjek - za njega bi bolje bilo reći da je bio frankovac nego ustaša, jer to nije jedno te isto - bio je **Stipe Javor**. On je bio Brinjak, Ličanin. Među hrvatskim nacionalistima on je bio legenda. Na policiji su ga strašno tukli, dobro se držao.

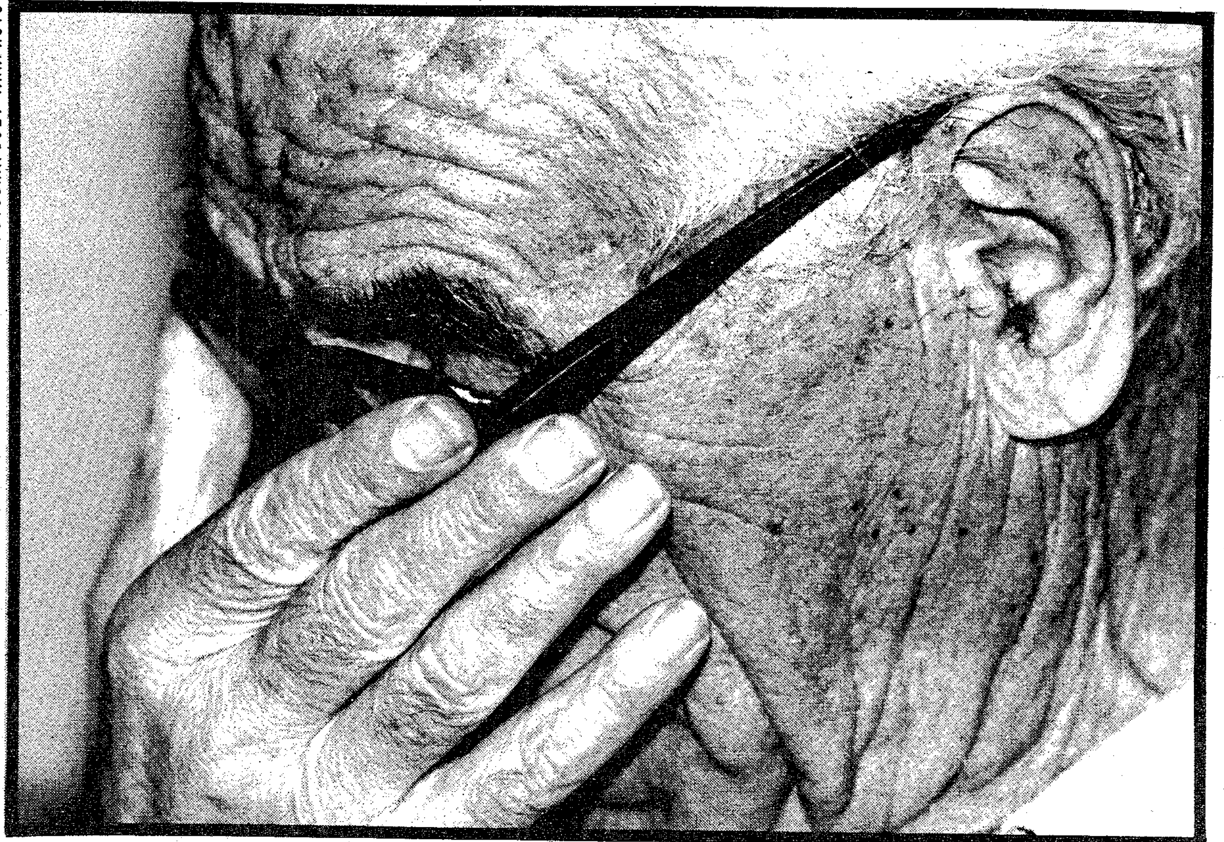
Nakon jednog našeg neuspjelog štrajka u Mitrovici, sve su nas koncentrirali u tzv. "mladićku zgradu" koja je bila rezervirana za maloljetnike, koje su raselili. Tu dolazi i Javor, i pod njegovim utjecajem - jer je on bio neobično čvrst, veoma karakteran čovjek, nepokolebljiv frankovac - čak su se i zatvoreni Ličani, Hrvati iz "ličkog ustanka" (što je bio krivi naziv), čak i oni koji su počeli prihvaćati liniju suradnje s komunistima, vratili na nacionalističke pozicije. Među njima i Juco **Rukavina**,

Diktatura kralja Aleksandra

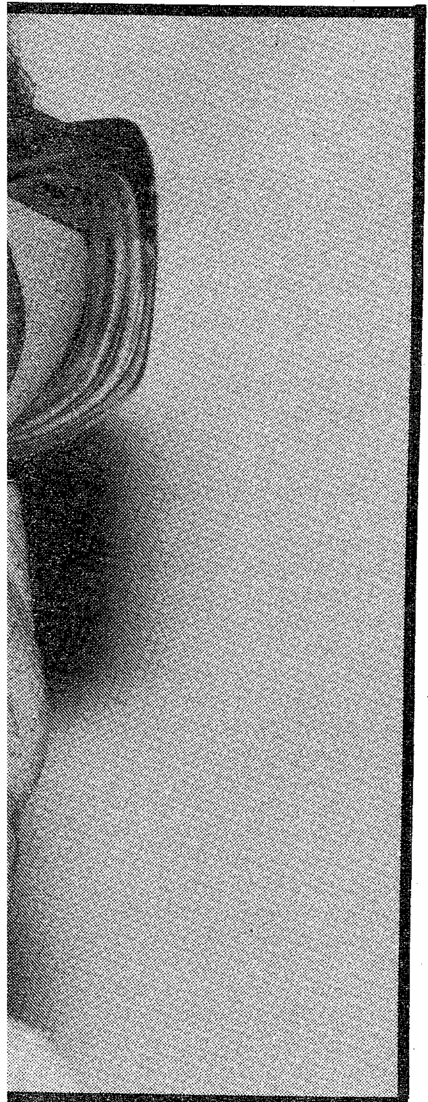
"U prvome redu treba poznavati detalje situacije za vrijeme diktature kralja Aleksandra. Ona je u ljudima izvršila strahovit prijelom. **Svetozar Pribićević** - koji je odmah poslije rata bio nosilac orjunaštva u Jugoslaviji - čovjek koji je u Bijeljini, u svom govoru negdje 1922-23. poručio: neka Hrvati znadu da će biti manji od makova zrna, za vrijeme diktature stao je na čelo opozicije, zajedno s **Mačekom**. Kasnije je otišao u Pariz, gdje

POČASNI PRESJEDNIK HDZ-A I ČLAN ODBORA ZA POVRAT IMENA TRGU ŽRTVA FAŠIZMA:

sli u

FOTOGRAFIJE: ARKPHOTO

sam Franceku, prije Prvog općeg Sabora ranjo, ne mogu nikako prihvatiti tvoju a Nezavisna država Hrvatska nije bila odukt okupacione politike nego i je težnji hrvatskog naroda. Jer, onda am pitanje zašto si ti, i zašto sam ja, partizane? I borili se protiv NDH.“

SVJEDOCI POVIJESTI (1)

je napisao i knjigu *Diktatura kralja Aleksandra*... Stvari su se, dakle, iz osnova mijenjale.

Pribićević je bio toliki protivnik diktature, i postupaka dinastije, da je nakon Radićeve smrti - odnosno atentata u Beogradu - kad se zastupnici HSS-a i SDS-a povlače u Zagreb i prekidaju veze s parlamentom, i kad raspravljaju o tome da li da nastave rad, govori: nećemo s Beogradom imati posla! On je bio najradikalniji u toj seljačko-demokratskoj koaliciji. I onda odlazi van i piše tu sjajnu knjigu kojoj **Mačekova** knjiga nije ni do koljena u svom, veoma jasnom antidiktatorskom stavu".

"Ja sam na robiji prešao komunistima bez svoje volje, kao što sam - nepitan - bio izabran i za počasnog predsjednika HDZ-a. Nisu me ni pitali! Kad sam ih kasnije pitao kako su to učinili, rekli su mi: pa mi smo znali da si ti takav, dobar Hrvat.

Na robiji sam od prvoga dana zauzeo stav da trebamo ići svi zajedno. Bilo je, recimo, i ljudi koji su bili osuđeni kao komunisti, a nisu to bili. Za to je možda najbolji primjer slovenskih kršćanskih socijalista... samo te *finese* na sudu nisu uvažavali. Primjerice, **Kraigher** je došao s križem na vratu.

Kad sam došao na robiju, komunisti su se spremali na štrajk. S njima je išlo nekoliko Hrvata, i ja sam im se priključio. Imali smo zajedničkog neprijatelja - upravu - i bilo mi je logično da se zajednički borimo. A već sa Sveučilišta sam imao taj pedigre. Našao sam se s komunistima, i od tada potječe i moje prijateljstvo s **Grgom Gamulinom**. Prema tome, moje držanje na robiji je veoma logično. Na to se osvrnuo i **Savić Marković Štedimlija**, u knjizi koja je izašla za vrijeme rata *Partizani o sebi*.

On se poziva na knjigu **Ivana Bernardića**, poznatog haesesovca (umro je lani u 90-oj godini), a to je bio čovjek s kojim sam se na robiji sukobio baš na pitanju savezništva s komunistima. Ja sam mu govorio: slušaj Ivo, jednako patimo i jedni i drugi. Zašto ne bismo išli zajedno s komunistima u borbu? Ako su robijaši raspolovljeni, to je veliki plus za upravu, lakše nas slome. I on je napisao knjigu *Iza gvozdenih rešetaka*, koja je izdana 1940. godine. On je izašao - kao i svi Hrvati - s robije, kad je osnovana Banovina. To je bio jedan od uvjeta kad su vođeni pregovori **Cvetkovića** i **Mačeka**. I on, izašavši iz zatvora, nađe mene kao novinara *Hrvatskog dnevnika*, koji je bio glasilo HSS-a. Poludio je na tu činjenicu, i na brzinu sklepao knjigu - ne samo o meni, nego i o drugima - gdje me je prikazao ovako: 'Šime Balen je na robiji pripovijedao kako se ne boji za svoju budućnost jer ga čeka mjesto u *Jutarnjem listu*' - a ja sam na robiju stvarno došao kao novinar *Jutarnjeg lista* - no on je na robiju došao kao hrvatski nacionalni borac, ali on to nije, nego je komunist koji je od partije poslan na robiju da radi na partijskoj propagandi i da robijaše pridobija za komunističku ideologiju. Dakle, jedna monstruozna optužba.

Ipak, ostao sam u *Hrvatskom dnevniku* sve dok ga ustaše, u travnju 1941. nisu zabranile. Ne samo to: moram priznati da se rukovdostvo dnevnika prema meni krajnje koncilijantno ponašalo. Urednik je tada bio **Ilija Jakovljević**, pjesnik, Hercegovac iz Mostara. Kao i mnogi Hercegovci bio je školovan pod utjecajem franjevaca, i bio je klerikalac. Kasnije je, iz ne znam kojih razloga, postao haesesovac, pa je dobio mjesto urednika. Bio je veoma sposoban čovjek i uhapšen je, odsjedio je dvije godine u Jasenovcu.

Po izlasku je otišao u partizane, gdje sam ga nekom prilikom i sreo. Poslije rata je bio odvjetnik. Neki tvrde, da je bio uhapšen zato što je UDBA mislila da će ga uspjeti pridobiti da tereti **Hebranga**, jer je Jakovljević bio u Jasenovcu. No Hebrang nije bio u Jasenovcu, nego u Staroj Gradišci. Ipak, **Mile Milatović**, koji je napisao knjigu *Slučaj Andrije Hebranga* inzistirao je da je Hebrang bio u Jasenovcu i da je tamo napravio kompromis s ustašama. Zato su tražili ljude koji su u to vrijeme bili tamo, a među njima je bio i Ilija Jakovljević. No, on to nije htio reći, jer to nije vidio. I oni su ga ubili... To je jedna potpuno nepotrebna žrtva."

Priklanjanje Partiji

"Jednoga dana, 1935. godine, bilo je to u Mitrovici, primljen sam u partiju, iako sam se tome odupirao. Naime, godinu dana ranije, osmog kolovoza 1935. lepoglavski seljaci organizirali su velike zadušnice u crkvi pored zatvora. Mi smo se priključili njihovim manifestacijama **Radiću**.

Mene su sa tih demonstracija iznijeli na kundacima, od zgrade do dvorišta. Kundačili su me kao loptu. Sjećam se **Price**... Njemu su raskrvarili glavu, **Juci Rukavini** su iščupali brk. Nakon toga, uprava je odlučila da nas raseli i dospio sam u Maribor. Tamo je bilo nepodnošljivo i opet smo stupili u štrajk, pa su nas u sred štrajka prebacili u Mitrovicu. Sa mnom je usko prijateljevao jedan komunista iz Osijeka, zvao se **Martin Šimić**, te **Pajo Gregurić** i **Keršovani**, koji nije bio član Partije. Jednoga dana, Gregurić mi je rekao: slušaj, Šime, Partija je odlučila da te primi u članstvo... Kao danas se sjećam što sam mu odgovorio: ma, nemoj Pajo: bolje je da budem dobar saveznik nego loš komunist. Oni su, naime, imali strašnu disciplinu, a ja sam imao svoje mišljenje i uvijek sam branio svoje uvjerenje. Bio je tu i **Jovan Veselinov**, kasnije je, šezdesetih, postao sekretar CK Srbije, inače veoma fin čovjek. Zvali smo ga *Lepi lala*... Uhvatio me za ruku, i rekao: Šime, bit ćeš ti dobar komunista. Rekao sam mu: Lalo, ma ja sam svojeglav... Ja sam se komunistima idejno približavao, ali o nekim stvarima sam imao svoja gledanja. Recimo, bio sam osjetljiv na nacionalno i seljačko pitanje. Tu je, kod nacionalnog pitanja, Keršovani utjecao na mene, bio je istarski Hrvat, veliki intelektualac, kapacitet. Ponovio sam Veselinovu da bih bio radije dobar saveznik nego loš partijac. I tu sam ipak ušao u Partiju, u kojoj sam ostao do 1948. godine kad sam izbačen jer sam se izjasnio protiv hapšenja Hebranga. Vidite, tu je ta moja - ne znam da li sretna ili nesretna osobina - ali ne mogu primiti laž.."

Laž o Hebrangu

"Kad mi netko kaže da je Hebrang bio ustaški špijun, a zna se da je izgubio oko prilikom sukoba s ustašama, kad se opirao prilikom hapšenja, to ne mogu prešutjeti. Mi znamo kakva je putanja metka, i kod Hebranga se jasno vidjelo kuda je metak ušao. Milatović je tvrdio da je Hebrang fingirao samoubojstvo, što je čista laž... Hebrang je inače bio čovjek velikih kvaliteta, veoma snažna ličnost. U Partiji nisam sreo jačeg čovjeka od njega, izuzev **Tita**, kojemu je to davala pozicija. Meni se veoma sviđao. Bio je veoma neposredan, jednostavan, on je najkompliciranije probleme veoma jednostavno izražavao i ljudi su to prihvaćali. Imao je izuzetno simpatično lice, uvijek je bio nasmijan, ali ne namješteno. Takva mu je bila priroda. Bio je vrlo inteligentan, govorio je nekoliko jezika, veoma čestit, pošten. A na robiji se, gdje pred drugima s kojima spavate u istoj sobi ne možete ništa sakriti, moglo vidjeti kakav je tko čovjek. On je imao golem autoritet, kojega nije nametao svojom pozicijom već svojim osobinama. Smatram da je smrt Andrije Hebranga jedna od najstrašnijih grešaka Partije. Vidite, jednom nam se čak, meni i njemu, dogodilo to da smo upali u četničku zasjedu koja je pobila sve partizane pred nama. Kako su nas preskočili, ne znam. Da je to Milatović znao, rekao bi da smo bili u dosluhu s četnicima".

"Može i Balen"

"Tito je, također, na mene ostavio veoma dobar utisak. Ima tome i jedan osobni razlog. Ja sam se jednom sukobio sa ličkim okružnim komitetom, a preko njega i sa CK Hrvatske. Bio sam kažnjen i degradiran, jer sam imao drugi stav u pitanju taktike prema narodu, prema ljudima koji su nas hranili. **Gojko Polovina** je tada bio prvi čovjek ustanka u istočnoj Lici. Neki pojedinci iz rukovodstva Okružnog komiteta KPH za Liku su ga osjećali kao konkurenciju. *Tvrdolinješji* u Partiji stalno su mi prigovarali da sam sentimentalac i rodoljub, seljak - jer sam bez sumnje u Partiju unio nešto iz svoje političke provencijencije. Gojko je pak bio iz lijevog krila *Srpske zemljoradničke stranke*, pa je unio neke, kako su to tvrdokorni partijci nazivali, demagoške elemente. Bila je to, u stvari, ljubomora, jer bez Gojka Polovine nisu mogli ništa u lapačkom srezu. Taj je problem bio veoma velik, i ja sam stao u njegovu obranu, jer sam bio politički komesar Like i bio sam upoznat s partijskim strujanjima. I u tim pretresanjima Gojka, ja sam kategorički odbijao da je on velikosrbin - Gojko me je, osobno, spasio od strijeljanja četnika. Htio me ubiti lično **Kojo Uzelac**, vođa četnika u Gnopolju. Dakle, ti ljudi iz Okružnog komiteta su nas htjeli likvidirati politički, a u jednom razdoblju čak su mislili i na fizičku likvidaciju Gojka Polovine. Ja sam se tome suprotstavio, i došlo je do loma. CK je u prvo vrijeme bio na mojoj strani - **Vlado Bakarić** je bio uz mene. No kasnije je Bakarić prešao na njihovu stranu. Kasnije je i Tito saznao za to. U **Dedijerovom** prvom tomu *Priloga..* ima jedno Titovo pismo, gdje 1941. godine obavještava hrvatsko rukovodstvo, da kane formirati jedno antifašističko političko tijelo, za koje treba naći nekoliko ljudi, gdje treba 'naći nekoliko haesesovaca' i u zagradi stoji 'može i Šime Balen'. To je pisao 1941., a ja sam 1942. degradiran.

Iz intelektualne u vojnu ćeliju

Kad smo '42. bili u borbi za Bihać, Tito me pozvao da mu kažem o čemu se radi i ja sam mu sve rekao. Šetao je po sobi i rekao: ja ti vjerujem, dat ću ti diviziju, ali tražim od tebe da se pomiriš s drugovima u Hrvatskoj. Rekao sam mu: ja ne mrzim te drugove, ali ja sam morao nešto napraviti kad su me tako brutalno degradirali i prestao sam s njima govoriti. Oni će ti se ispričati, rekao je. I, od svih tih drugova, ispričao mi se jedino Vlado Bakarić. I to se dogodilo u zanimljivom momentu kad me je hapsio **Huska Miljković**, koji je bio 'divlji komunist' koji me proglasio četnikom. Bakarić mu je rekao: Bogati, čovjek je bio sa mnom u partijskoj organizaciji u Zagrebu, Hrvat je. Da si ga proglasio ustašom, hajde-de, ali četnikom... A Miljkoviću je to trebalo da pokaže kako brani muslimanski svijet i od Srba i od Hrvata."

"Kad je uspostavljena NDH ja sam bio jedan od urednika *Hrvatskoga dnevnika*, koji su uskoro zatvorili i pokrenuli list *Hrvatski narod*, kao službeno glasilo NDH, ali su pokrenuli i *Novi list* koji je trebao biti građansko glasilo. I tu su angažirali nas nekoliko. Ja se nisam htio toga prihvatiti, ali me **Rade Končar** nagovorio: rekao je, idi tamo, bit ćeš na izvoru informacija. U to vrijeme sam bio član, odnosno sekretar ćelije intelektualaca. To je ćelija u kojoj je sa mnom bio i **Vlado Bakarić**. Bio sam, istodobno, i u redakciji ilegalnog lista *Vjesnik*, sa **Pajom Gregurićem** i **Mladenom Ivekovićem**. Međutim, potkraj svibnja, jednoga dana, rano ujutro, došao mi je danas pokojni general **Rukavina**, te **Hebrang** i **Vlado Popović**. Rekli su mi da su me odlučili poslati u vojni komitet, da moram napustiti *Vjesnik* i napustiti ćeliju intelektualaca. Sjećam se kao danas sastanka u ćeliji intelektualaca, u Badalićevoj ulici. Nisam nikome smio reći kuda idem, to nisam smio reći ni svojoj partijskoj organizaciji. Na tom je sastanku bio i **Srećko Šilović**, koji je bio najstariji član naše ćelije intelektualaca. On je bio liječnik, bogataš, vlasnik jednoga sanatorija kod kojega se **Tito** stalno sklanjao. On je u mladosti bio u onoj grupi koja je organizirala atentat na bana **Cuvaja**. On je oženio **Gavellinu** sestru. Gavelle su inače bili Vlasi - ne Srbi, nego baš Vlasi - koji su bili posve kroatizirani. Gavella je često o tome diskutirao, ja sam bio dobar s njim. Ujak njegove žene imao je svoj sanatorij u Rio de Janeiru, a stric Srećka Šilovića, dr **Josip Šilović**, glasoviti suradnik **Khuena Hedervaryja**, koji je dakle bio mađaron, dojavio je svom sinovcu: bježi, hapsit će te! Valjda mu je priznao netko iz policije. U toj grupi bili su i **Đuka Cvijić**, Krležin prijatelj, i **Rudolf Hercigonja**. Svi su kasnije postali komunisti, otišli u SSSR, gdje su strijeljani od **Staljina**. Strašna tragedija. Krleža je nešto čeprkao o tome, ali ga je valjda smrt u tome spriječila. Sa mnom je razgovarao o tome, jer me pitao isto pitanje: kako ste se razvili u komunistu? Pa sam mu ja govorio, a on mi je rekao: tako je i moja generacija, na čelu sa **Đukom Cvijićem** i **Cesarcem**".

nastavak

nastavak sa prethodne strane

Diverzija u pošti

"Ja sam prvi uspostavio vezu s domobranima. Bio je jedan domobranski oficir koji se zvao **Antun Augustinović**, prema kojemu smo se mi jako loše ponijeli, jer smo ga nakon rata poslali u Banja Luku, kao da nam ništa nije pomogao, iako nam je u lipnju 1941. dao prvo oružje. Otuda je dignuta u zrak pošta - bio je to najveći diverzantski događaj u tadašnjoj Evropi. S tim je rukovodio **Rade Končar**, a izvršitelj je bio **Vilim Galjer**. To s poštom bilo je majstorski napravljeno. To je bila Galjerova struka. Znate zašto je to bilo veličanstveno? Zato što je time razbijen telekomunikacijski sistem na jugoistoku Evrope! A ima nekih koji misle da je to izvršeno eksplozivom kojega sam ja prenio. Ja to ne tvrdim, ali neki kažu da jest. Bio je to trinitrotoluol, najstrašniji eksploziv u to vrijeme. Mi smo toga prenijeli bog zna koliko u dječjim kolicima moje žene. Ne znam je li to učinjeno s eksplozivom koji sam ja prenio, jer sam ja već bio u partizanima".

"Radu s eksplozivom naučio nas je **Srebrnjak**, šef vojno- obavještajne službe SSSR-a, bio je njihov predstavnik ovdje. U njegovoj je kući uhapšen **Hebrang**, a on je ubijen. Pripovijedao mi je dr **Nikola Nikolić**, koji je bio u Jasenovcu i Golom Otoku, a sudjelovao je i u grupi Mlada Bosna 1914. godine, kojega su u to vrijeme uhapsili na Trgu žrtava fašizma, da je Srebrnjaka vidio izmrcvarenog. Iz svakog dijela tijela tekla mu je krv, ali nije ništa priznao".

Mačekovo NE

"Znate, kad ljudi sada govore o tome zašto su otišli u partizane, veoma decidirano, budite uvjereni da tu unose neke elemente svoga kasnijeg saznanja ili oportunizma prema vladajućim trendovima. Ja osobno nisam mislio ni na šta drugo nego na borbu protiv okupatora i protiv fašizma.

Talijanski fašizam je bio daleko uočljiviji, jer Nijemci su imali za cilj oboriti Sovjetski savez, a sve drugo im nije bilo važno. Zato su i tolerirali **Pavelića**. Talijani su tu lovili mrvice: bili su zadovoljni da otrgnu komadić Dalmacije, komadić Crne Gore, isl.".

"Hrvatski narod je u staroj Jugoslaviji stvarno bio potlačen. To je nesporni fakat. U mojoj familiji - pokazat ću vam sliku - otac je hapšen, ja sam otišao na robiju, ovaj brat koji je lani umro tučen je na policiji, ovaj drugi je umro od posljedica mučenja. Morate razumjeti da je hrvatski narod - naročito onaj koji je bio pod utjecajem Stranke prava ili desnog krila HSS-a, NDH dočekao kao oslobođenje. Većina hrvatskog naroda je pripadala *HSS-u*. Dr Maček je odbio primiti vlast pod okupacijom".

Primjedbe Franji

"S tim u vezi ispričat ću vam jedan slučaj. Devedesete godine kad je bio prvi sabor *HDZ-a* u dvorani Lisinski, gdje je Franjo održao onaj poznati govor, ja sam bio počasni predsjednik *HDZ-a*. I to, isto tako samo još gore, nepitan, čak me nije bilo u Zagrebu kad su me birali za počasnog predsjednika, pod sintagmom *kao stari hrvatski borac*. No, **Franjo** je meni, kao počasnom predsjedniku, poslao svoj govor koji će održati u Lisinskom, i zamolio me da mu pošaljem primjedbe, ako ih imam. Ja sam mu poslao primjedbe (njega nije bilo, bio je u Varaždinu). Predao sam ih njegovu tajniku, za kojega mi je on rekao da je *apostol njegove stranke*, zove se **Perica Jurić**, kasnije je prešao u Mesićevu stranku. Zanimljivo je da ih je taj *apostol* napustio jer je uočio nepravilnosti koje rade. Franjo me je nazvao telefonom i upitao jesam li pročitao:

- Jesam.

- Pa dobro, ako imaš neke primjedbe, reci mi ih.

- Ne mogu ti na telefon (još je bilo dvovlašće), napisat ću ti ih...

-Dobro, onda ih predaj (apostolu).

Pročitao sam taj njegov referat, i odgovorio mu. Imao sam i ranije, na inicijalnom odboru, primjedbe na naziv. Franjo je predlagao *Zbor*. Rekao sam: 'Nemojte, za ime Boga, Zbor! To vas odmah podsjeća na vojsku, a general je predsjednik...' Onda je **Dalibor Brozović** predložio *Zajednica*. I to je i prihvaćeno.

Što sam mu odgovorio? Iznio sam primjedbe u 11 ili 12 točaka s kojima se ne slažem. U prvom redu, bio je to odnos prema Srbima. Rekao sam: Franjo dragi, ti sve Srbe trpaš u jedan tor. A mi smo uvijek razlikovali Srbe od velikosrba. Mi smo sa Srbima doista stvorili jedno bratstvo, još u ratu, a u čemu nam je puno pomogla Seljačko-demokratska koalicija, čiji je jedan od predsjednika bio Pribićević. I mislim da to trebamo danas koristiti umjesto da frontalno nastupamo protiv svih Srba, čime ih tjeramo u **Miloševićev** tor. Poznajem taj element, bio sam za vrijeme rata komesar čisto srpskih jedinica hrvatskih Srba, to je jedan žilav element, krajiški, to je zapravo bila udarna snaga Krajine. Srbi, samo što su išli pod imenom hrvatska vojska. A neki od njih su prihvatili i hrvatstvo. Recimo, u Gospiću je imao spomenik general **Gedeon Zastavniković**, i taj spomenik su sad naši srušili - zato što je Zastavniković bio Srbin. On je bio na čelu prosvjetnom odjeljenju Krajine i podigao je desetke škola. Čovjek je novinaru **Miškatoviću**, jednom od osnivača nedvojbeno evropskog lista *Obzor* rekao: 'Pod ovom uniformom, gospodine Miškatoviću, kuca hrvatsko srce...'. Bilo je i takvih. I sad mi, umjesto da iskoristimo svaku situaciju - ako već nemamo osjećaja, onda bar razum - da svakog Srbina, koji je koliko-toliko odvojen od velikosrpske politike, da ga privučemo sebi ili bar pasiviziramo, guramo na drugu stranu.

Rekao sam mu: bio sam za vrijeme rata komesar tih jedinica, u Lici i Kordunu, to je vrlo čvrst i borben element, koji - istina - svoju borbenost ponekad miješa s hajdučijom. Imao sam niz slučajeva da sam pitao borca: Zašto nosiš ovu torbu? Na to bi mi oni odgovarali: pa, ako se što trevi (nađe)...

No, svejedno. Kasnije se i pokazalo, da su ti Kninjani žilavi. I rekao sam mu: Franjo dragi, izgubit ćemo trećinu teritorija ako ne promijenite ovu politiku prema Srbima. Franjo nije odgovorio ništa, prekinuo je sa mnom. Pitao sam ga koliko bi bila siromašnija hrvatska povijest i kultura bez Srba: **Harambašića, Preradovića, Tesle, Borojevića, Sarkotića**.. Spomenuo sam čak i **Čedu Pricu**...

Drugo je bilo pitanje odnosa prema Bosni i Hercegovini. Rekao sam mu da ne smijemo nasjedati zabludama **Ante Starčevića**, da su Muslimani Hrvati. Muslimani su poseban etnos, a jedinstvena Bosna je najbolja zaštita Hrvatske od velikosrpske agresije. Naime, u njegovu je referatu bilo govora o Muslimanima kao Hrvatima. Treće, ne mogu nikako prihvatiti tvoju ocjenu da Nezavisna država Hrvatska nije bila samo produkt okupacione politike nego i ostvarenje težnji hrvatskog naroda. Jer, onda postavljam pitanje zašto si ti, i zašto sam ja, otišao u partizane? I borili se protiv NDH. U to vrijeme jedini legitimni predstavnik hrvatskoga naroda bio je dr Maček. To je fakat. Onaj tko to ne prizna taj ne prizna da je dva puta dva četiri. A on je odbio stupiti na čelo države pod okupacijom, ali je bio prisiljen dati izjavu u kojoj je pozvao hrvatski narod da se *pokori* novoj vlasti. Ako netko očekuje novu vlast, onda joj se nema što pokoravati. Pokoravaš se sili.

Govorio sam mu: moramo biti manje euforični, manje narcisoidni... Govorio sam mu u pluralu sve ove zamjerke koje on osobno nosi. Odnio sam te zamjerke, predao ih apostolu, apostol njemu, i tada je prekinuo suradnju sa mnom."

(kraj prvog dijela)

PREMIJERA ZAFRAN

BeDiška

Sociolog iz Zagreba, 32 godine star, dolazi u Amsterdam. Sluša, promatra, pokušava se uključiti u neke dijelove scene, odlazi u *cyber space*, u kafiće, klubove, nizozemske *KIC-ove* i brojne opskurne prostore. Misli da može birati samo one teme koje su mu ugodne, u kojima se hard-core i trance mogu lako pomiriti i međusobno razumjeti, ali - ne može. Evo njegove priče.

Upravo sam razmišljao o bitnim stvarima, pokušavajući uspostaviti vezu između glazbe i stisnutih zubi, kad me prijatelj prekinuo i pokazao mi program filmskog festivala. Hm, zanimljivo, predviđene su tribine, okrugli stolovi, prikazat će se i filmovi *crnog vala* s kraja šezdesetih, vidim da će u razgovoru sudjelovati **Živojin Pavlović, Puriša Đorđević, Goran Paskaljević**...

Dobro, idemo vidjeti bar nešto. Festival se održava u kinu *Rialto*, koje u Amsterdamu ima status sličan kinu *Studio* u Zagrebu, i mi prvo odlazimo na diskusiju sa beogradskim redateljima. U predvorju kina vidim mnoga lica koja vezujem uz pojam "bivša Jugoslavija", jedan dio specifične urbane ekipe mladih ljudi koji su u Amsterdam došli iz Beograda, Zagreba, Sarajeva itd. Dominiraju ljudi iz Beograda, a ležerna spika gostiju na tribini svjedoči o domaćinskom susretu gdje se znanci mogu pošteno ispričati, odgovarajući povremeno i na pitanja koja nisu direktno vezana uz problem novca, umjetnosti i pojedinih filmova.

Živojin Pavlović se predstavio kao pesimist, da bi na kraju, pritisnut pitanjem o budućnosti odgovorio da je klatno već dotaklo točku zla na jednoj strani svoje putanje, pa će se neminovno morati pokrenuti u suprotnom pravcu. **Puriša Đorđević** je prikazao sadašnjost i naznačio moguću budućnost Srbije opisivanjem ratnog profiterstva u kojem sudjeluju visoki političari i njihove familije. To mi je ostalo u sjećanju jer je Đorđević navodio primjere velikog šverca i iz prijašnjih ratova, pa je citirao izjavu **Nikole Pašića** kada se saznalo da njegov sin šverca šećerom - *"šta ćete, dete voli slatko"*.

Multimedijalna S/M orgija

Također je kul zabilježiti i iskrenu spiku **Gorana Paskaljevića** koji je rekao kako ne bi radio film o ovom ratu jer bi ga "druga strana u sukobu" koristila u svrhu svoje propagande. Na tribini nije bilo uobičajenih "pacijenata", što je dobro, ali i pomalo dosadno.

Oni učine tribinu zanimljivom, kao prije mjesec dana kad se u ovdašnjem KIC-u raspravljalo o ustavima i slobodi u novim državama bivše Jugoslavije, a neki tip iz *Srne* je počeo dijeliti letke sa imenima Nizozemaca koji su, po njegovom, vršili ratne zločine u Hrvatskoj vojsci. Drugi neki "pacijent", prilično star, vikao je da je **Tuđman** bio ustaša, a žena iz trećeg reda plačnim je glasom govorila o svojim turističkim posjetima Jugoslaviji "u kojoj su sada svi Hrvati, Srbi, Muslimani, a nitko ne može reći da je samo ljudsko biće". Spika s redateljima u Rialtu prošla je bez takvih bisera, pa sam pažnju usmjerio na program festivala. Primijetio sam da nema filmova iz Hrvatske.

Srećem poznanika iz Zagreba i on mi objašnjava: "Kužiš, iz Hrvatske nisu htjeli pristati da u imenu festivala stoji *'bivša Jugoslavija'*, iako su svi filmovi nastali za vrijeme Juge, pa su poslije, kad su organizatori promijenili naslov, tvrdili da su kopije oštećene. Izgleda da nisu željeli uopće išta poslati, što ja znam, trebalo bi pitati nekoga tko je bio direktno uključen, ali, ako baš hoćeš, imaš prilike vidjeti film **Lordana Zafranovića** "Decline of the Century", to ti je slijedeći tjedan". Hm, čuo sam nešto o filmu, uglavnom da se sastoji od dokumentaraca iz NDH, i pomislio da bi bilo zanimljivo vidjeti i film i priču nakon filma, jer je i autor najavljen kao gost. Tako sam, prilično nevino i inertno, dospio na multimedijalnu orgiju sa S/M dimenzijama za različite posjetitelje. Film, s petnaestak minuta pauze između dva dijela, traje skoro četiri sata, nakon toga je bila spika u dvorani od sat i pol, koja se nastavila u kafiću kina *Rialto*. Poslije svega, bediška mi je ostala duboko u želucu.

O čemu se radi? Najprije, film sam. Sastavljen od "dokumentaraca", prvenstveno od ustaških žurnala iz NDH, nešto malo poslijeratnih partizanskih, od snimljenog materijala sa suđenja **Artukoviću**, od kadrova Zafranovićevih filmova, a sve to začinjeno komentarima autora kojeg povremeno vidimo "na djelu", kako puši, razmišlja, gleda kroz prozor svoje sobe u Splitu, stavlja video kazetu u player, stvara skicu filma za kojega sam tvrdi da je umjetničko djelo.

Ustaše i gole cure

Ako u filmu imamo niz: Hrvatska, klanje, nezavisnost, ustaše, klanje, nezavisna Hrvatska, ustaše, klanje, moda u *Esplanadi* 1942., autorove opaske o ženskom mesu, suđenje Artukoviću i ponovo priča o klanju Srba, nezavisnoj Hrvatskoj, **Stepincu**, njemačkom nacizmu, logorima, pa onda između klanja, logora, Hrvatske i ustaša protrči žena kojoj se moraju vidjeti sise i koja trči da bi se bacila u more, poučne priče (izvađene iz prosječnog udžbenika) o tome kako je tko od nacističkih vođa završio, miješaju se s valcerom u kome mladići plešu sa starim, bolesnim, gubavo raspadajućim ženama, tu je i neizbježni autobus iz *"Okupacije u 26 slika"* (a u njemu, za onoga tko ne zna, imamo ponovo ustaše koji kolju), pa onda umjesto mode u Esplanadi izlet na Sljeme i isto to doba klanja, pa priču o Hrvatskoj 1941/45. malo proširimo, samo jednim zanimljivim kadrom u kojem **Rupnik** u Ljubljani govori Slovencima da "samo preko Njemačke možemo u Europu", i ako onda nismo opet na suđenju Artukoviću, možda je vrijeme za neku golu curu da malo protrči mediteranskim okolišem. Ako je već isteklo vrijeme za još jedno pojavljivanje, nema veze, žensko se dahtanje može umiksati i dok gledamo kosti iz Jasenovca. Uz to dobro dođu i velika filozofska pitanja o vječnom vraćanju istoga, ili o cikličkom kretanju u povijesti, koje Zafranović izgovori dok nam crno-bijeli kadrovi puni lubanja, smrti i inertnog života promiču pred očima. Glas Spasitelja, **Josipa Broza Tita**, čuje se u filmu taman toliko da ostane svetački. Lijepa Naša se čuje mnogo češće, u kontekstu NDH i jednom zbog *ZAVNOH-a*.

"Poetske vizije"

Zafranović ponekad ubaci sa mo riječ-dvije komentara, da bi umjetničko djelo bilo kompletnije, pa tako kad čujemo glas spikera iz ustaškog žurnala koji opisuje borbe oko Knina 1944., i koji se podsmjehuje preprekama koje su "banda i odmetnici" u povlačenju pred hrvatskom vojskom postavili, čujemo i autora kako kaže "balvani kao prepreke". Autor je imao i vizije, pa nam je u komentarima kroz film ispričao jednu takvu u kojoj poetski i dirljivo dolazi do spoznaje da se u košarici na poglavnikovu stolu ne kriju morski plodovi nego poznatih "dvadeset kila ljudskih očiju". Film mi je, dakle, prouzročio dio bediške u želucu.

Drugi dio beda i pritiska nad glavom stigao me je zbog atmosfere u dvorani, posebno za vrijeme diskusije. Već za vrijeme filma, odlazeći na WC, shvatio sam da i drugim ljudima Zafranovićev privatno-povijesni ratni miks stvara probleme. U holu sam sreo prijateljicu koja je izašla popušiti cigaretu da se smiri i bacili smo malu spiku:

"Što je, je li ti bed?", pitam.

"Ma, još bih i izdržala, ali kad pomislim na ekipu u dvorani, koja ovaj film doživljava kao jedan od odgovora na pitanja o ratu iz '91., onda mi je užasno. On forsira samo priču o NDH, o ustašama, i tako je složio stvar da izgleda da je...".

Shvatio sam što je htjela reći, izgleda da su JNA i četnici imali pravo rasturiti njen grad iz osvete ili iz pedagoških razloga, jer - što je jedan grad prema inkarnaciji zla? Ipak, ne vjerujući u vlastite riječi i htijući prolongirati propuštanje viđenoga kroz kovitlac vlastitih emocija i razmišljanja, rekao sam nešto poput "treba izdržati do kraja, možda se metodologija seciranja nacizma na ovim prostorima promijeni do kraja filma". Do kraja filma, međutim, sve je teklo na sličan način. Autor si čak nije želio "zaštititi bokove", ili pokušati završiti na Drugom svjetskom ratu, što bi njegovu privatnu gibanicu učinilo bar nešto lakše obranjivom, nego je na kraju umiksao i poznate scene sa sarajevske tržnice, lamentirajući nad svojom sudbinom, pošto te snimke mora gledati iz Pariza.

Veliki egzorcist hrvatskog zla

To, naravno, može biti pokazatelj dominacije osobnoga i intimnoga kod autora, tu se kadrovi iz Sarajeva pojavljuju samo zato jer su zaista bili na televiziji dok je Veliki egzorcist hrvatskog zla razmišljao o zlu uopće.

Super, jedna fino nijansirana privatna spika koja nije politika ali je umjetnost, nije priča o ratu, ali je priča o hrvatskom klanju. Koja se prikazuje 1995., u Amsterdamu.

Poslije filma, a prije razgovora, još jedna pauza. Vidim hrpu ljudi iz bivše Jugoslavije, ugodno čavrljaju, mnogi ne kriju oduševljenje filmom. Osjećam da neko nerazumijevanje lebdi u zraku. Počinje spika. Zafranović ne zna engleski, pa priča hrvatski. To se, naravno, prevodi na engleski. *"Ja sam Hrvat"*, kaže, *"i mislim da ako govorimo o zlu svatko treba prvo progovoriti o zlu u svom narodu, pa tek onda govoriti o drugima"*.

Odobravanje se širi dvoranom. Predvoditelj obreda, rituala hrvatske denacifikacije, ispričava se, osjeća se loše zbog stvari koje je hrvatski narod (kaže *"mi Hrvati"*) učinio u Drugom svjetskom ratu. Nakon toga, autoru stiže pitanje iz publike - zašto insistirate na nacionalnom diskursu i sebe smještate u potpunosti unutar njega, zašto u kritici tog tipa govora niste posegli za univerzalnim ili transnacionalnim principom? Djevojka je postavila pitanje na engleskom, bila je veoma pristojna, ali autora je tu nešto naljutilo, pa je odmah uletio u frazeološko-obrambenu priču tipa "otkud vam pravo da mislite kako volite Hrvatsku više nego ja", iz koje je prešao na muškaračko-prisnu spiku "što uopće hoćeš, zašto ne pričaš hrvatski?". Kad je djevojka po imenu **Vanessa Vasić-Janeković** pokušala odgovoriti na "što hoćeš" i, zapravo preformulirati pitanje, jedna gospođa ju je prekinula riječima: *"Vi ste se sada našli uvređeni kao Hrvatica, a ne bi*

U ŽELUCU

Koji bed, koja kaša od ego-tripova, žrtvovanja, junaštva, bratstva i jedinstva i duboke mržnje prema svemu što je kao posebnost nastalo raspadom najbolje i najsretnije zemlje na svijetu...

Piše: Benjamin PERASOVIĆ

trebali biti, čovek vam lepo kaže". Tad je nekoliko ljudi počelo govoriti istovremeno i elektricitet se pojavio, obasjavajući nerazumijevanje jarkim bojama. Tražio sam riječ, i usprkos vlastitom glasu koji mi je govorio u uho "pusti, budalo, zar ne vidiš kako je sve prepoznatljivo i uzaludno", počeo sam svoju spiku.

Film je zapravo tužna priča, na dva načina. Prvo, on je autorova duboko privatna priča o općepoznatim stvarima, u koju je ubacio svoje prve radove, sliku sebe kao mladoga studenta egzistencijalstičkog imagea koji kamerom počinje bilježiti stvarnost. Nekome tko pozna odnos dominantne kulture u Splitu prema različitim subkulturnim i alternativnim otklonima nije teško zamisliti presiju s kojom se urbana i mladenačka priča može suočiti.

Zašto ne radi porniće

Baš to je tužno, što kroz film vidimo dečka koji se nije odmakao od dominantne kulture, koji je ovim filmom pokazao koliko duboko u njoj stoji, posebno u dimenziji muških fantazija. Još dok sam gledao "Okupaciju u 26 slika" razmišljao sam zašto čovjek ne radi filmove sa soft ili hard porno tematikom, pa da može do mile volje pokazivati klanja, silovanja, kurve, sise i guzice, ubijanja, bolesti, sve vrste nasilja, bez potrebe da to uvije u priču o ustašama. Ego-trip, veličina, povijest, nova stara muška kvaliteta hrabrosti u filmu koji se "bori protiv zla prikazujući ga", (a ustaše su dovoljno velik i opasan protivnik da nas autor bude "junak dovijeka"), patetika kvaziprognanika, sve je to tužan završetak nekoga tko je u baloneru i s crnim cvikama sasvim kul izgledao. Druga vrsta tuge pojavljuje se zbog posljedica koje film ima na predrasude, posebno nacionalne. U Nizozemskoj će posebno produbiti predrasude prema Nijemcima i Hrvatima, na političkoj razini pomoći ljudima da vuku jasne paralele i znak jednakosti između Drugog svjetskog rata i sadašnjeg rata u kome se gnjev zbog ponovnog buđenja hrvatskog ustaškog sindroma pokazuje kao opravdan.

To je druga vrsta tuge i ne može se spikom o umjetnosti ili pravom na privatnu priču umanjiti tragičan dojam o posljedicama koje ovaj film stvara, posebno u krugovima humanističkih i lijevo orijentiranih intelektualaca. Zašto baš u tim krugovima? Zato što su mnogi godinama uživali u zanimljivoj igrački zvanoj "jugoslavensko samoupravljanje" i sad plaču jer nema više igračke, a jasno se vidi tko je i na kakvoj mračnoj osnovi razbio tu Jugoslaviju. Vatikan i Njemačka zamislili, Hrvati ostvarili. Hrvati moraju imati još nekog jačeg tko iza njih stoji, jer u filmu vidimo da je nacističke poglavare stigla zaslužena kazna, a da su Pavelića primili i ugostili u više zemalja, zaključno sa Španjolskom. Opaka zavjera, no sudeći po ljudima koji su potpisani kao suradnici u filmu i koji imaju iskustva sa zavjerama i staljinističkim procesima, autor će svijetu moći osvijetliti istinu o tome tko i zašto podržava koljače.

Generacijska transnacionalnost

Zafranović sugerira da se ni poslije rata u Hrvatskoj nije u dovoljnoj mjeri govorilo o ustaškim zločinima. To je meni kao pripadniku rock-generacije (rođen šezdesetih) smiješno, jer mi smo kao klinci u osnovnoj školi organizirano išli u Jasenovac, cijelo vrijeme su nas učili o "ustaškim koljačima-zvijerima", većina ljudi iz mog kasnijeg teritorijsko-političkog ili kulturnog kruga bila je autentično transnacionalno raspoložena u tipu argumentacije i djelovanja. Uostalom, Zafranović bi mogao pitati sadašnjeg direktora *Globusa*, lista za kojeg je u Amsterdamu tvrdio da je tvorac potjernice za Lordanom Zafranovićem, što se događalo u *Poletu* kada je **Nenad Polimac** objavio svoju kritiku filma "Okupacija u 26 slika". Staljinistički smrad se jos osjeća. Svoju spiku sam ograničio na tezu o dominantnoj kulturi i na činjenicu da će film produbiti predrasude, a Zafranović mi je odgovorio uzbuđeno: *"S ovim spominjanjem Splita ta-kli ste me u jednu žicu i moram vam reći da su moji preci od početka u Splitu, da je moja loza, moje korijenje među najstarijima, a da ja vas pitam, kad su vaši došli u Split?".* Nakon takvog pitanja nisam poželio ništa više reći osim konstatirati da sad svi mogu vidjeti kako on ponavlja isti onaj diskurs protiv kojega, kao, i filmove pravi, jer spika o čistoći rase, porijeklu, pravom, čistom i starom Splićaninu može stajati i kao spika o Hrvatu, Englezu, Marokancu "s utvrđenim i rasnim zakonima kontroliranim geografskim porijeklom".

Na žalost, nizozemski novinar nije mi dao da "odgovorim" na pitanje o tome "kad su moji došli u Split" i rasprava je krenula dalje. Sve do kraja, prisustvovao sam ritualnim zahvaljivanjima autoru "na istini, hrabrosti, opomeni za prošlost, sadašnjost i našoj deci za budućnost". Ljudi su pljeskali svakom govorniku, bilo ih je još četiri ili pet, i svi su se zahvaljivali autoru. Bilo nas je nekoliko koji nismo pljeskali. Osjećao sam se jadno. Zid nerazumijevanja jasno se ocrtavao. Ljudi koji su govorili, bili su dobronamjerni. Teško bih ikoga od njih mogao nazvati srpskim nacionalistom. To su "dobronamjerni Jugoslaveni", većinom iz Srbije. Međutim, ti ljudi koji su se zahvaljivali Zafranoviću nisu uopće shvaćali da je njihova "dobronamjernost" zapravo obilježje njihovog nacionalizma. Jugoslavenskog. Pod dobrim namjerama najčešće ćete naći priču "mi volimo sve narode jednako, svi ljudi su isti, nisu nam u Jugoslaviji granice uopće trebale, nikad nisam mrzio, nikad nisam ubio, zašto ne bi mogli lijepo zajedno živjeti, pa naš jezik je jedan vi ga zovite hrvatskosrpski, a mi ćemo srpskohrvatski, svi se razumemo, šta nam ovo rade, nacionalisti su nam ovo priredili, nemamo više domovinu, svi nacionalizmi su isti...".

Jadno

Ako vam se dogodi da se u nečemu ne slažete sa tako dobronamjernim ljudima počinjete se pitati "a da možda sa mnom nešto nije u redu", ili za argumentaciju vlastitih stavova počinjete koristiti određenja poput: "moj otac je bio u partizanima, ponosim se time, možda ne znate da je 'bitka na Neretvi' najveći poraz četnika u drugom svjetskom ratu", ili recimo, "on se suprotstavio Zafranovićevim tezama, ali je Srbin" ili "iz miješanog braka" i slično. Zapravo vas priča uvlači u argumentaciju koja je dio društvenih predrasuda i morate se povući. Ipak, bediška u želucu ostaje. Toliko urbanih faca iz Beograda. Toliko dobronamjernih ljudi. A svi se čude zašto se nekome iz Vukovara (trebam li navoditi nacionalnost?) film ne čini kao neko veliko otkrivanje istine. Poslije mi je prišao jedan mladić koji je potpuno popušio Zafranovićev trip i rekao *"ja bi voleo kada bi mogao da budem takav Srbin kakav je Zafranović Hrvat".* Koji bed, koja kaša od ego-tripova, žrtvovanja, junaštva, bratstva i jedinstva i duboke mržnje prema svemu što je kao posebnost nastalo raspadom najbolje i najsretnije zemlje na svijetu. Gledam dečka iz Beograda, reperska kapa, naušnica u uhu i *"želim da se zahvalim autoru, kada bi bilo više takvih ljudi, možda bi bilo manje rata".* Jadno. Još jadnije je što osjećam nerazumijevanje, nemogućnost komunikacije. Ako čovjek pokaže neku osjetljivost, neku reakciju na priču oko rata koji još traje, malo se spusti sa visokog i udobnog kritiziranja plemena i barbara, odmah postaje sumnjiv u kozmopolitskom krugu "Večna Jugoslavija". Potpuna bediška.

"APATRIDI" - EDICIJA OD SEDAM KNJIGA U IZDANJU BEOGRADSKOG *RADIJA B 92*

Intelektualni kuku-LELE

Rat u kome smo svi temeljito iskrvarili, napatili se preko svake mjere i (valjda) bez kraja, u kome su narodi i narodnosti pokazali zavidnu količinu gluposti, sljepila i mržnje (a o političarima da i ne govorimo) karakteriziran je i po značajnoj količini djela s područja umjetnosti, koja su se pojavila već sa prvim hicima i koja direktno ili indirektno tangiraju ovaj prilično temeljit balkanski pokolj. Ako izuzmemo propagandne filmove, sentimentalne pjesme na rubu kiča ili tugaljiva likovna djela puna ljudskih lica deformiranih od boli, za domaću umjetnost koja pretendira na ozbiljnost možemo reći da zbog velike blizine "mjestu događanja", a i kroničnog sindroma "estetske inspiracije s odgodom", da uglavnom nije uspjela naći pravi intelektualni odmak, ni autentičan estetski nerv prikazujući ratni užas i sve njegove posljedice.

Zadnji dokaz poraza

Tako se nakon (više loše, nego dobre) hrvatske i (nešto solidnije) bosanske ratne književnosti pred nama našlo sedam knjiga u izdanju *Radio B 92* iz Beograda. Ove knjige teško ćete naći u zagrebačkim knjižarama; **Srđana Valjarevića *"Ljudi za stolom"*, Branka Milanovića *"Protiv nacizma"*, Tomislava Longinovića *"Sama Amerika"*, Vidosava Stevanovića *"Hristos i psi"*, Dragana Velikića *"Deponija"*, Žarka Radakovića *"Knifer"*, R. Iveković-B. Jovanović-M. Krese-R. Lazić** *"Vjetar ide na jug i obrće se na sjever".* Knjige su tiskane pod zajedničkim nazivom *Apatridi* što bi, dakle, označavalo ljude "bez domovine" i što je već postalo prilično udomaćenim nazivom među većinom onih na ovim prostorima kojima je puna kapa svega.

Mada se sve ove knjige mogu poredati na širokoj škali žanra, stila, fabule i literarne vrijednosti - gubitništvo, osjećaj rezignacije, ogorčenje i bolećiva bespomoćnost provlači se kao lajtmotiv kroz većinu od njih. Probavljene jedna za drugom, one nas u psihotičnoj atmosferi beznađa, metodologijom živog pjeska, ponovo uvlače u svijet koji smo već proživjeli i debelo ga istrpjeli. A to je ono, za što nisam siguran da nam u ovom trenutku, baš najviše treba. Nakon što smo postali svjesni da smo izgubili od nečasnih i da nas je preplavilo "more primitivizma", zadnji dokaz našeg poraza može biti još jedino osjećaj tuge i bespomoćnosti. A to ovom cerekajućem zlu ne bi trebalo priuštiti. Nešto hladnog prezira, superiornosti, sarkazma i crnog humora nedostaje ne samo ovim knjigama, nego i intelektualnoj atmosferi uopće.

Taj prilično naglašeni i neproduktivni *kuku-lele*, koji čuči u svim našim razgovorima, razmišljanjima i duševnim stanjima valjalo bi, za promjenu, zamijeniti nešto uspravnijim sviješću o realnom stanju stvari gledajući u tu crnu rupu mirno, i do dna.

Od čega smo to pobjegli? Od nekoliko tisuća kliničkih bolesnika, notornih glupana i kriminalaca koji će se već za deset godina grliti i ljubiti, kao što se sada hvataju za vratove? Zar domovinu predstavlja ovaj masovni govor mržnje koji će također, jednog dana, nestati kao dim?

Stoga, ukoliko bi se tražile najminimalnije odrednice ovih sedam knjiga, onda bi trebalo reći da je riječ o ponešto blijedoj inventuri post-jugoslavenske tragedije, ispisanoj doduše često rafiniranim jezikom literarne fikcije ("Hristos i psi", "Ljudi za stolom") u kojemu je, naglašavanjem našeg očaja, pameti, obrazovanosti i *mogli-smo-a-nismo* sindroma, zlu posvećen toliki značaj ("Deponija", "Protiv nacizma") da intelektualcu jedino preostaje "govor o drveću", a zapravo se želi reći da mu stoji kost u grlu ("Knifer").

Čitati!

Ako je nad svima nama učinjeno masovno silovanje, ako smo izmasakrirani i izbombardirani na sve moguće načine, ako smo natjerani da živimo ispod svakog ljudskog dostojanstva, onda bar za pisaćim stolom kad nas nitko ne gleda treba uzeti toliko zraka i snage da se o svemu tome nešto kaže. Zato, isključujući ljude koji su iz ove zemlje otišli izrešetanih kofera i s pepelom vlastitih domova na prstima, pojam apatrida, kako se koristi među našim intelektualcima, sa svojom aurom mučeništva i lako stečene nezavisnosti, generalno je sumnjiv termin. Od čega smo to pobjegli? Od nekoliko tisuća kliničkih bolesnika, notornih glupana i kriminalaca koji će se već za deset godina grliti i ljubiti, kao što se sada hvataju za vratove? Zar domovinu predstavlja ovaj masovni govor mržnje koji će također, jednog dana, nestati kao dim? Što god bilo, sakriti se danas u mišju rupu i očajavati, površno je, nečasno, sebično i lažno.

Ipak, do stanovite mjere, u ovom nizu postoje dva izuzetka. "Ta Amerika", **Tomislava Longinovića** punokrvni je zapis na razini literature o "našim" ljudima (ili bilo kojim) sa socijalnog dna, suočenih s američkim podzemljem i vlastitim uništenim željama, koji u oči gledaju svoj propali život gdje njihovo tragično beznađe ima aromu, čak i vrijednost, zato jer su, i onda kad gube, licem okrenuti prema njemu. Ukoliko, pak, želite autentično svjedočanstvo četiri suptilne žene (Rade **Iveković, Biljane Jovanović, Maruše Krese, Radmile Lazić**), razbacanih po Evropi koje se dopisuju faksovima, o njihovu angažmanu u mirovnim akcijama i demonstracijama, gdje se troše nemilosrdno "na jednom od najgorih mjesta na svijetu" pročitajte knjigu "Vjetar ide na jug i obrće se na sjever".

Na kraju, postoji u tom nizu još jedna podjela: na cjelinu i na pojedinačne knjige. Ukoliko vam se u ruci nađe bilo koja od ovih knjiga, pročitajte ju. Vidjet ćete, "Ljudi za stolom" su na stanoviti način suptilni i eterični, "Protiv nacizma" je, unatoč svemu, zapravo britka zbirka članaka sjajnog novinara Branka Milanovića, knjigu "Hristos i psi" mogao je napisati jedino rasni literarni znalac, "Knifer" je, bez obzira na plačljivi ton, analitička studija o slikaru **Juliju Kniferu**, a "Deponija" je, uz prenaglašenu duhovnu bespomoćnost, intelektualna analiza stanja duhova na našim prostorima. Nije li ovo zadnje proturječno onom prvom? Ne, istina je doista i jedno i drugo.

Jedna od mudrosti ovog prostora, uz koju bi ovaj sadašnji rat bio nemoguć, jest u tome da treba tolerirati istine i ljude koji su u sebi proturječni.

Bojan MUNJIN

Povodom smrti Frederika Eštona

Lun, kralj ponoći - je mrtav!

Piše: Božo MATIĆ

Godinama je u bivšoj državi živio i radio pisac koji je bio jedan od najboljih u Evropi, a da za njega nitko nije ni znao! Što ne svjedoči o piscu već o državi i njenoj minornosti u evropskim i svjetskim razmjerima

Kada je Ian Fleming stvorio svog literarnog junaka koji se predstavljao kratko sa *"My name is Bond, James Bond"*, u bivšoj Jugoslaviji već je odavno harao jedan drugi junak po imenu Donald Sickert ili skraćeno, kako su ga zvali, Lun - kralj ponoći!

Bio je jednako, ako ne i više, neodoljivo šarmantan i lijep kao Bond, uvijek okružen zgodnim ženama, ali za razliku od britanskog agenta bio je vjeran samo jednoj ženi - Jane. Borio se protiv nepravde i protiv kriminalaca svih vrsta, a kriminal je znao u tančine. Još kao malog kriminalci su ga odgojili kako bi postao savršeni zločinac, opremili svim svojim znanjima i platili sve najviše škole kako bi se obrazovao, ali su pritom napravili jednu grešku: nisu računali na njegovu svijest i savjest. Donald je narastao i svo svoje znanje upotrijebio za borbu protiv zločinaca.

U toj borbi počeo mu je pomagati jedan nezgrapni, debeli, ali jaki mornar imenom Samuel McFerson, koji je sa sobom uvijek nosio najjače i najveće pištolje. I on je bio zaljubljen, i to trajno, u svoju Brendu, kao i Lun u svoju Jane. Njih su dvojica tamanili kriminalce i njihove organizacije širom svijeta. Luna nitko nikada nije mogao uloviti, a on je mogao svakoga. Bio je majstor u prerušavanju, pa je maske mijenjao svakog dana, tako da je malo tko uopće znao njegov pravi izgled. Osim Jane, naravno!

Priče o njihovim podvizima izlazile su redovito u tzv. roto romanima X-100 šezdesetih godina, a klinci su ih gutali bespoštedno, očekujući svakodnevno nove nastavke. Autor Luna, kralja ponoći potpisivao se kao Fredrik Ešton, pa je i to govorilo kao da je riječ o nekom strancu, uvoznoj literaturi. Ukupno je tih romana u mekom džepnom izdanju na oko 100 stranica izašlo osamdesetak, a naklada je bila fantastičnih 50 tisuća primjeraka! Tek godinama kasnije doznalo se da je pisac jedan domaći čovjek imenom Mitar Milošević, Crnogorac, koji živi i piše u Novom Sadu.

Rođen je 1924. godine u selu Uvač u Crnoj Gori. U Novom Sadu je studirao na Filozofskom fakultetu, a do 1953. godine bio je oficir JNA (neko vrijeme živio je i u Zagrebu). Počeo je pisati kao novinar, a zatim su zaredali romani *"Komitska pećina"*, *"Tajni pohod"*, *"Ukleti ratnik"*, *"Odmetnik"*, *"Pejakov zavet"* i drugi. No, najčitaniji je postao kada je pod pseudonimom Frederik Ešton počeo pisati o Lunu, kralju ponoći. Radnju je smjestio u London u kojem nikada nije bio, kao što ni Karl May nikada nije bio na Divljem Zapadu! Podatke je uzimao iz telefonskih imenika i planova grada, koje su mu donosili rođaci i prijatelji. No, njegov spisateljski dar i iskustvo vojnog obavještajca nakon Drugog svjetskog rata učinili su da je stvorio iznimno zanimljivo i čitano štivo. Izmislio je lik romantičnog heroja, borca za pravdu, lijepog, pametnog, spretnog, koji je inspirativno djelovao na tadašnju mladež, mnogo prije Ramboa, Prljavog Harryja ili Schwarzeneggera. U taj bondovski obrazac ugradio je prekrasnu Jane, a pridodao još i gundavog, nezgrapnog, ali poštenog McFersona po uzoru na Sancha Pansu, koji je ovdje sve rješavao pesnicama i oružjem.

Svaka priča u romanima bila je precizno koncipirana, popraćena mnoštvom detalja iz obavještajnog praktičnog života, što bi pisca trebalo svrstati uz bok piscima kao što su Kossinski ili Ludlam. Kada bi Frederic Ashton zaista bio Englez ili Amerikanac, naravno! Nepravedno je i neopravdano zapostavljen, iako su njegovi romani desecima godina bili najčitanija literatura na prostorima bivše Jugoslavije. No, kako se u to vrijeme ovo štivo smatralo "zabavnim", dakle manje vrijednim, kao što su to bili i stripovi (roditelji su djeci zabranjivali čitanje stripova ili Luna), književna se kritika njime nije ni bavila. Pa čak i kasnije, kada je taj tabu razbijen, Milošević ili Ešton ostao je po strani. Nitko nije ni pokušao snimiti film o Lunu, iako je matrica idealna za taj medij. U odnosu na Jamesa Bonda Lun je mnogo kompleksniji, zanimljiviji i atraktivniji. No, u ovoj su zemlji uvijek više naginjali Prletu i "Otpisanima", što je mnogo lošija literatura. Lun je uvijek bio previše svjetski da bi ovdje bio prihvaćen. Pisci filmskih krimića, međutim, mogli bi itekako naučiti čitajući "Kralja ponoći", kako po strukturi priče takoi po svim onim pratećim pojavama tehnike "rada", koje su danas nezaobilazne u filmskoj industriji i toj vrsti literature.

Godinama je u bivšoj državi živio i radio pisac koji je bio jedan od najboljih u Evropi (piscu ovog teksta svakako najbolji i najomiljeniji), a da za njega nitko nije ni znao. Što ne svjedoči o piscu već o državi i njenoj minornosti u evropskim i svjetskim razmjerima. Filmovi s Lunom mogli su biti najbolji izvozni proizvod, samo da nije bilo onih koji su i tako već bili "otpisani". Njihova komercijalna genijalnost najbolje je izražena veličinom naklade: ukupno oko 5 miliona primjeraka!

Mitar Milošević alias Frederik Ešton umro je u Novom Sadu 20. travnja ove godine.

U SLEDEĆEM BROJU

FREDERIK EŠTON

MAKFERSON BEZ LUNA

Dok su Lun i Džejn u Australiji, mornar Makferson i Ro Hač upadaju u neprilike. Najgora zločinačka banda Londona pokušava da iskoristi odsustvo Luna i da njegovog vernog prijatelja, snažnog mornara Makfersona zvanog Grizli Sam zauvek eliminiše.

Lišeni pomoći slavnog avanturiste Luna i njegovih moćnih mini-oružja, Makfersonu i Ro Haču ne preostaje ništa drugo nego da se pouzdaju u koltove i pesnice.

Roman obiluje uzbudljivim scenama obračuna između zločinaca sa jedne i Makfersona i Ro Hača sa druge strane. Združene gangsterske bande Londona skoro uspevaju da ostvare svoj plan o ubistvu Makfersona i Ro Hača ali tada dolazi do iznenađujućeg preokreta. Pojavljuje se Lun...

BIBLIOTEKA X-100

NA PUTU ODMORU U PLANINI NA MORU

Zvezde su treperile nad njegovim brodom. Još jednom je stari mornar bio srećan što iz grubih okršaja odlazi sa svojim drugom i njegovom divnom Džejn.

BROJ 16 ● 420 DINARA

POVODOM 50 GODINA POBJEDE NAD FAŠIZMOM

Mjesto: MM centar Sveučilišta u Zagrebu
Vrijeme: 20-22. IV. 1995.
Naslov: Servilna muza
Podnaslov: Tri suvremena njemačka dokumentarna filma na temu "Umjetnost u službi ideologije".

Tekst: Po mojoj, nikako pretjeranoj niti preuzetnoj ocjeni, ovo je bio dosada najznačajnije filmsko-kulturno događanje u Zagrebu tijekom ove godine. Goethe-Institut održao je neupitni i neprikosnoveni primat između kulturnih instituta iz svijeta, potvrđen i ne samo kroz predstavljanje filmskog aktualiteta i baštine.

apstrahirati od političkog konteksta umjetničkog djela? Može li se umjetnička forma odvojiti od sadržaja što dominira pojavnošću djela? Gdje stoji eventualna intelektualna odgovornost stvaratelja?

Unatoč svim autoričinih ograđivanja od ideološkog i političkog movensa njezinih umjetnički monumentalnih poduhvata, nemoguće je oteti se dojmu da Leni Riefenstahl gotovo antejski crpe snagu svojih ostvarenja upravo iz podastrtih okolnosti nacional-socijalizma i, njemu inherentnog, fašizma koji joj omogućuje gotovo neograničenu slobodu autorskog iskaza, sve u svrhu glorifikacije odlučnosti 'planinskim filmovima. **Vrhunci planina koje savladavaju protagonisti predstavljaju sublimiranu težnju za dosizanjem olimpskih obitavališta bogova, onu neuništivu težnju da se čovjek približi Bogu, da prevlada svoju ukorijenjenost u zemaljske principe i svoju smrtnost dokine poduhvatom što će ga staviti uz bok onome božanskom. Osim toga, u slučaju Leni Riefenstahl, planinski vrhunci koje savladava verući se u filmovima Arnolda Francka, predstavljaju i osebujni falički simbolizam, odnosno njezino osvajanje muškosti i približavanje svijetu snažnih, tjelesno dominantnih muškaraca kao idealu antičkog genija i ljepote. upitali je li moguć takav intenzivan životni put a da tu neke demonske sile nisu umiješale svoje prste?**

Ono što se ipak nameće kao svojevrsni zaključak, unatoč odbijanju umjetnice da se njezin stvaralački impuls poveže sa svjesnim pristajanjem uz nacističku ideologiju, jest stanovita hladnoća formaliziranog pristupa. Mimetički kod ustupio je mjesto tehnološkoj inovaciji u svrhu formalnog savršenstva, a sve to njezinu djelu oduzima jedan bitni moment, onaj emocionalnosti! To je uočljivo i u njezinim igranim ostvarenjima "Das Blaue Licht" i "Tiefland" gdje; iako snima u eksterijerima i na autentičnim svojoj popularnoj strukturiranosti postale bliskima epsko-nacionalnoj svijesti Nijemaca, sustavno pothranjivanoj ideologiziranim političkim porukama o arijevskoj rasnoj čistoći i jednostavnosti herojskog ratničkog diskursa.

Cinično-crnohumornu notu cijeloj skladateljevoj priči dodaje i 'žovijalno" intoniran autorov iskaz o nastanku pjesme 'Bomben auf Engeland". Vesela koračnica s refrenom vrckave narodnose iskričavosti, *"Kamerad, Kamerad /die Mädchen sollen warten/ Kamerad, Kamerad/ Befehl ist daß wir starten ... Zwei, Drei"* (ritmični prijelaz djelo je samog Göbbelsa!) pokazuje svu

DIENSTBARE KUNST - NAZI KUNST IN ZAGREB

Organizacijski doista na vrlo visokoj razini, ovo je događanje imalo ne samo filmsko-umjetničku relevantnost već i šire sociološko-kulturološke konotacije. To se očitovalo i u izuzetnom interesu publike kroz sva tri dana.

Fascinantni fašizam

Poznavateljima filmske umjetnosti vjerojatno je od najvećega značenja bila prva večer u kojoj je prikazan film "Die Macht der Bilder" **Raya Müllera**, o životu i djelu **Leni Riefenstahl** - umjetnice koja zauzima značajno mjesto u svakoj historiografiji razvitka medijskih mogućnosti koje su usmjerile filmski izričaj prema samosvojnoj umjetnosti s osebujnim jezikom. Leni Riefenstahl svoja je najznačajnija dostignuća ostvarila u najproblematičnijem razdoblju njemačke povijesti, za vladavine i pod patronatom najvišeg vrha Nacional-socijalističke radničke partije Njemačke. Ray Müller odlučuje se za pristup u kojemu nigdje eksplicitno ne komentira iskaze same umjetnice, već uz pomoć inserata iz njezinih filmova, kontrapunktirajući ih s tim iskazima, iznalazi fascinantnu životnu priču osobe koja je svojevrsna živuća legenda i čije je ime još uvijek tabu za mnoge Nijemce. Nakon dojmljive epopeje u kojoj se dijabolično vitalna Leni predstavlja od lika plesačice, glumice u 'planinskim" filmovima **Arnolda Francka**, preko redateljice filmova ritualnog spektakla sabora nacističke partije i filma glorificirajuće ode antički inspiriranoj tjelesnosti i olimpijskoj opijenosti, vizualno artificijelno komponiranih igranih filmova oniričko-bajkovite provinijencije, pa sve do poslijeratne fascinacije životom i običajima crnaca plemena Nuba i, konačno, do istraživanja podmorskog svijeta toplih južnih mora - nemamo sigurnost reći da je mit razoren, ali možda je moguće reći da su neke predrasude revidirane.

Kroz cijeli film Leni Riefenstahl dominira svojom osobnošću i demonskom sugestivnošću s kakvom se doista vrlo rijetko susrećemo. No presudno je pitanje može li se nesumnjiva umjetnička genijalnost i čvrstine Adolfa Hitlera, odnosno masa njemu podložnih. U svojemu čuvenom "Triumph des Willens", koristeći sve mogućnosti pokretne kamere i montažnih postupaka, ona stvara doista monumentalno djelo inventivnosti srodne najvećim filmskim stvarateljima. Film, čiju konačnu verziju ni do danas nismo uspjeli vidjeti, općarava svojom dosljedno umjetničkom intencijom uz mnoštvo redateljskih postupaka koji se kasnije ustaljuju kao kodovi novog filmskog jezika. Hitler, s jedne strane, i masa od 700 000 ljudi, s druge, čine dva glavna protagonista u ovoj savršeno manipulativnoj propagandističkoj mašineriji čija besprijekornost izvire upravo iz sveprožimajućeg umjetničkog dodira rijetko nadarenog autora. Od prvih kadrova dolaska avionom vrhuške NSDAP-a na čelu s Hitlerom u Nürnberg na sabor stranke (1934), pa sve do sablasne bakljade u noći završetka skupa, sve je stavljeno u funkciju divinizacije ideala otjelovljenog u sloganu *Ein Volk - Ein Heimat - Ein Führer.*

Svojevrsni psihoanalitički uvod u Zeitgeist što ga susrećemo u "Trijumfu volje", kao i pretpovijest mitoloških obrazaca sadržanih u njemu moguće je iščitati i u spomenutim

Postajući osobom od Hitlerova bezgraničnog povjerenja i naklonosti, zatim snima film "Olympia", sastavljen iz dva dijela "Slavlje nacija" i "Slavlje ljepote", u kojemu uz pomoć tridesetak kamera i mnoštva suradnika dostiže svoj kreativni vrhunac. Fasciniranost ljudskim tijelom kao dominirajućim motivom, uz inventivnost korištenja snimateljskih rakursa, kao i tehničkim inovacijama i eksperimentom u redateljskoj stilizaciji pokreta, propagandna poruka ovog ostvarenja nije toliko u prvome planu kao što je to bio slučaj s "Trijumfom volje". No, svakako je važno i upravo indikativno spomenuti da su oba ostvarenja Leni Riefenstahl nagrađena od Francuza i njihovih akademskih institucija, unatoč njihovoj nedvosmislenoj ideološkoj potki. Tzv. fašistička umjetnost postala je vrlo komercijalnom i umjetnički vrlo visoko verificiranim proizvodom! Estetički moment posvema je nadvladao - deminutivom iskazano - dubiozne etičke momente ostvarenja! Autoričina sudbinska fascinacija ljepotom tijela, što je kod **Susan Sontag** kasnije okarakterizirano eminentnim postupanjem u skladu s 'fašističkom estetikom", nastavila se iskazivati u njezinu životu s crnačkim plemenom Nuba, gdje, opet, dominiraju snažni, bogoliki muškarci i njihove borbe u ozračju nepatvorene snage tijela kao iskaza osobnosti u primitivnoj sredini mitskih obrazaca čistoće rase iskazanog u plesu, ritualu i kultu snage. Konačno, demonski vitalna 90-godišnjakinja svoj svijet pronalazi u karipskom podmorju, gdje u svijetu tišine nalazi najčišći iskaz mitski oblikovanog prirodnog načela. Iz svijeta planina Leni Riefenstahl spustila se u svijet dubina kako bi dovršila svoj životni ekskurs o onome magijski posredovanom idealu čistoće herojskog svjetonazora i mitotvorne estetike. Kakav virtualni opseg, životni i umjetnički, posjeduje neumorni duh ove žene! Upravo ju je sablasno i jezovito gledati kako izlazi iz oceana poput nekog morskog čudovišta! Ostavljajući filmski iskaz bez nekog eksplicitnog komentara, Ray Müller nas ponovno vraća na verandu s koje smo krenuli na ovo putovanje kroz umjetničku karijeru Leni Riefenstahl, iskrcavši nas na obalu nakon nemirnog krstarenja, da bi se

lokacijama, pomno izabranom scenografijom te korištenjem raznih objektiva i obojenih filtera (u crno-bijelom filmu) nastoji stvarnost transformirati kako bi ova poprimila izgled savršene forme autoričine subjektivne vizure. Nemoguće je ponovno oteti se dojmu da stilizirano iskazani krajolik stoji u nadmoćnom odnosu prema pojedincu. Kao što je pojedinac u stroju pred vođom pretvoren u pokornika bez vlastite volje, tako je i pojedinac u srazu s prirodom prisiljen prihvatiti neumitnost. Struktura moći u ovome umjetničkom iskazu preuzima ulogu subjekta namjesto pojedinca koji je posve podređen formi, pa je ideologičnost djela Leni Riefenstahl neupitna. Može se eventualno govoriti o stupnju njezine konkretne angažiranosti u okviru estetičke prezentacije fašističkog režima, ali se ne može poreći svijest o posljedicama ostvarenog djela. Unatoč tvrdnji Leni Riefenstahl da je ona povjerovala u iskazane parole "rada, reda i mira!" umjetnički doseg ovog nesumnjivo monumentalnog djela ne može se sagledati izvan konspekta politike. I tu je onda na kušnji etički integritet pojedinca-intelektualca-umjetnika.

Žovijalni cinik

Drugi prikazani film djelo je **Arpada Bondyja i Margit Knapp**, "Poljubio si vraga u stražnjicu" (Den Teufel am Hintern geküßt), o poznatom kompozitoru i deklariranom pripadniku nacističke partije **Norbertu Schultzeu**. Dokumentaristički pristup autora ovoga filma mnogo je ogoljeniji; Schultze sjedi na stolici u svojoj sobi frontalno suočen s kamerom kojoj gotovo prostodušno iznosi svoju umjetničko-životnu priču, povremeno sjeda za klavir kako bi odsvirao melodije i pjesme iz svojeg stvaralačkog opusa, a ponekad nestaje iz vidokruga kamere kako bi ispio čašu vina. Povremenu redundantnost autorskog pristupa nadomješćuju prizori koji pokazuju montažni stol, traka se usklađuje s tonskim zapisom, a poneke se značajnije rečenice koje Schultze izgovara zaustavljaju i ponavljaju preuzimajući tako funkciju autorskog komentara.

Tijekom čitavog filma prisutan je glas u off-u koji komentira iskazane momente iz Schultzeove karijere, te se time takav autorski pristup legitimira na drugačiji način negoli u filmu Raya Müllera.

Schultze se afirmirao kao autor uspješne opere "Schwarzer Peter" (Crni Petar) 1936. i otada je njegova karijera u stalnom usponu. Postajući članom NSP-a, po vlastitome priznanju, dobiva neograničene povlastice i svojevrsni monopol na njemačkoj glazbenoj sceni u vrijeme Hitlerova režima. Postaje u doslovnom smislu riječi kompozitor 'programske glazbe" - ili filmske glazbe - npr. "Feuertaufe" (Vatreno krštenje) 1939/40. koje slavi invaziju Poljske, ili muzičke podloge koja podupire radijsko praćenje Operacije Barbarossa, kodiranog naziva invazije na SSSR 1941. Korijene Schultzeova skladateljskog pristupa možemo naći u njemačkoj *Volk-Lied*, u melodijama koje su zahvaljujući

dijaboličnu grotesknost 'umjetničkog" djela najpopularnijeg kompozitora Hitlerova režima.

Schultze je ipak ostao najpoznatiji po pjesmi "Lili Marleen", nostalgičnoj romansi planetarnog uspjeha. Prvi put se pojavivši na ratnoj radio-postaji Beograd, ova je pjesma postala mitskim obrascem vojničke čežnje za mirom svjetovnih užitaka i emocionalne obuzetosti, nasuprot surovoj ratnoj zbilji te se navodno pjevala u rovovima s obje strane fronta. Učinivši **Lale Anderson** slavnom, "Lili Marleen" je Schultzeu omogućila doživotne tantijeme, i označila kreativni vrhunac karijere.

"Kolberg", kostimirani spektakl koji je trebao povratiti borbeni moral u njemačku naciju, definitivno ga ustoličuje kao promininentog autora filmske glazbe. U Pragu dočekuje ulazak savezničkih trupa i, po vlastitu iskazu, uspješno mijenja ideološku paradigmu, ugađajući kako Rusima tako i skladajući koračnicu za američku vojnu policiju (MP), posve u duhu prethodnih skladbi pisanih u posvetu nacističkom režimu. Kameleonska transformacija groteskno je istaknuta iskazom skladatelja u kojemu on ne iskazuje nikakvo žaljenje zbog svojih servilnih kompozicija u službu režima što je na stratište odveo milijune ljudi. "Schöngeist" Norbert Schultze za sebe tvrdi da po uvjerenju nikada nije bio nacist, ali isto tako da vjeruje da u okolnostima s kojima se suočio, nitko na njegovu mjestu ne bi postupio drugačije. Pa zar netko još uvijek može osuditi ovog živahnog i simpatičnog starčića za zločine protiv ljudskog roda, nakon svih ovih srcuugodnih melodija proizišlih iz same narodne duše? Gdje leži njegova odgovornost? U slučaju Norberta Schultzea to je doista vrlo problematično, usprkos 'Bomben auf Engeland", jer, na koncu, Schultze nije morao u vojsku, a kojem to umjetnički nadarenom ciniku ne ide u prilog?

Führerov Fidija

Film "Zeit der Götter" (Doba bogova) **Lutza Dammbecka** dijalektički zatvara cjelinu umjetničkog diskursa povezanog s nacističkom ideologijom. Kipar **Arno Breker**, koji je predstavljen kao jedna od najvećih nada u generaciji mladih njemačkih skulptora 20-tih godina ovog stoljeća, preminuo je 1991. u dobi od 90 godina, uskrativši tako vlastiti iskaz filmskom dokumentiranju svojega djela. To je predodredilo i redateljski pristup koji je bio usmjeren na klasičniji prosede filmskog dokumentarnog izlaganja. O kiparu govore njegovi suradnici i prijatelji, u čijem je sjećanju ostavio značajan trag. Brekerov slučaj upravo je paradigmatičan za ideološku preobrazbu umjetničkog postava. Od 1936., kada mu je Hitler izrekao "Mladiću od danas ćeš raditi samo za mene!", on postaje reprezentativnim i povlaštenim umjetnikom u službi nacističke monumentalne estetike. Kipovi impozantne muskulature, djela Führerova Fidije, ogromni su humanoidni strojevi zaustavljeni u sredini pokreta, kolosalnih proporcija, podložni nepoznatoj volji.

Sve ove karakteristike pokazuju mitološku predodređenost autorova svjetonazora što ga svrstava uz bok djelu Leni Riefenstahl, koja u svojim djelima slijedi poetiku antičke snage i ljepote, bez temeljnog osjećaja za individualnost, ali s istom vizijom kao i Breker - povratka bogova.

U filmu, koji je tematski podijeljen u četiri različita diskursa, što zaokružuju sve aspekte autorove osobne umjetničke nadarenosti i ideološke servilnosti u sadržaju kojime ispunja vlastitu umjetničku formu, bivaju postavljena temeljna pitanja o böti umjetnosti i njezinu odnosu prema strukturama moći.

O Brekeru govore: atletičar **Gustav Stürck**, kiparov omiljeni model; glumac **Jean Marais**, kojeg je po njegovoj ispovijesti Breker spasio od Gestapoa u vichyeovskoj Francuskoj; pisac i filozof **Ernst Jünger**, koji tvrdi da je Breker oduvijek bio izuzetno nadaren umjetnik; kolekcionar **Peter Ludwig** koji je za svoj privatni posjed kupio Brekerovu statuu Aleksandra i autora drži značajnim upravo zbog njegovih umjetničkih dometa a ne zbog 'monumentalne glasovitosti"; da bi najznačajniji iskaz dobili od pjesnika **Rolfa Schillinga** - pjesnika rođenog u DDR-u 1950, kojemu je Breker, posredstvom Ernsta Jüngera, ilustrirao zbirku poezije 'Dani bogova". Upravo je ovaj iskaz značajan za cjelokupnu mitološku strukturu kojom je bila nadahnuta cjelokupna estetika naci-fašističke ideologije. Proizvodnja njemačkog mita o arijevskoj rasi, koji svoje korijene ima u heretičkoj tradiciji Paterena, bila je inicirana u tajnoj organizaciji, osnovanoj na samome kraju Prvog svjetskog rata, čiji je predstavnik između ostalih bio i budući Führer Adolf Hitler, a čiji je poklonik konačno bio i sam Arno Breker. Njihov je ideal bio zdravi predmoderni svijet muškaraca.

Kako se u komentaru kojime je film prožet kaže: 1989. godina označila je kraj revolucionarnog razdoblja svjetske povijesti začetog velikom Francuskom revolucijom, kraj emancipatorskih paradigmi vizije jednakosti u ljudskome rodu, kao i - po autorskom komentaru redatelja filma - konačno pomirenje, kraj globalnog građanskog rata između komunizma i kapitalizma. (Značajno mjesto u samome filmu dobile su i paralele između umjetnosti realnog socijalizma i naci-fašističke monumentalnosti, a sve u kontekstu odbijanja tzv. židovske izopačene i dekadentne avangardne umjetnosti.)

Brekerove gigantske skulpture za Speerove mastodontski monumentalne zgrade kakva je bila ured kancelara Reicha, stavljaju Brekera u povijesni niz stvaratelja koje je obilježio upravo ideologijski kontekst njihova djela.

U kojem je trenutku to djelo postalo takvim? Kada su figure izgubile smisao ljudskog osjećaja i proporcije i preobrazile se u bogove odnosno čudovišta? Kada se urođena nadarenost podložila ovisnosti o moći i ideologiji? Kako s time stvari stoje danas? Gdje leži neuhvatljiva suptilna crta između servilne i autonomne umjetnosti? Ima li je uopće?

Pitanja su ovo koja imaju gotovo ontološku dimenziju i na koja nije moguće dati jednoznačan odgovor. **Leni Riefenstahl, Norbert Schultze i Arno Breker** ostaju svojim životom i djelom za sva vremena uklopljeni u jednu sablasnu ideološku strukturu koja je u smrt odvela milijune nedužnih. Pakt s đavolom obilježio je sasvim sigurno njihov idiosinkrazijski habitus. I to *sub specie aeternitatis.*

50 godina nakon pobjede nad fašizmom, Nijemci su na umjetnički zadivljujući način ispitali svoju zlu savjest, je li takvo nešto uopće moguće u predmodernoj sredini u kojoj obitavamo na ovim prostorima?

Piše: Milan KANAT

Ignoranti, karijeristi i mladi buntovnici

Situacija na zelenoj sceni Hrvatske danas uglavnom odgovara onome što smo imali priliku vidjeti i čuti, a najviše onome što nismo, na ovogodišnjem Zelenom Forumu - tradicionalnom godišnjem okupljanju predstavnika nevladinih organizacija. Antagonizmi, osobna prepucavanja i preostaci negativnih navika iz prošlih vremena ne djeluju pretjerano pozitivno na želju mladih da nešto konkretno poduzmu na očuvanju prirode i okoliša

Piše: Igor MARKOVIĆ

Zeleni forum - tradicionalno okupljane zelenih nevladinih organizacija protekao je i ove godine u znaku nesuglasica i kontroverzi. Ništa čudno, kada je i cijeli pokret (ovaj izraz upotrebljavam uz najveće moguće ograde - naime pokret kao cjelina pitanje da li je ikada postajao, a danas postoje samo tračci nade da egzistira nekakva nit koja veže hrvatske zelene) prepun sumnjičenja, karijerizma, osobnih netrpeljivosti i besmislenih prepucavanja.

U pozivu za ovaj dvodnevni skup stajalo je da će se razgovarati o redom: organizacijskom razvoju nevladinih organizacija, planiranju projekata, prikupljanju sredstava te aktivnostima Saveza zelenih. Kao što dobronamjerni čitalac već podozrijeva, od svega toge nije se baš mnogo realiziralo. Zašto? Pa, nekoliko je razloga. Najprije je tu neujednačena starost učesnika, pri čemu ne mislim toliko na fiziološku starost, već na ono što se lijepo zove "starost duha". Naime, ukoliko na jednom mjestu prikupite ljude čvrsto konzervativnog, birokratsko-boljševičkog duha (izvinjavam se zbog malo politike, ali ne znam bolji opis tog tipa ljudi), nešto mlađe, ali zato daleko konfuznije, koji se pokušavaju prilagoditi novonastalim društvenim prilikama i mlade, *per definitionem* buntovno-liberterske duhove teško da ćete uspjeti u procesu proizvedni konstruktivnih zaključaka. Takav je slučaj bio i u dvorani *Slovenskog doma*, u kojoj se Forum održavao. Bez obzira o čemu se pokušalo diskutirati, tu je bio nepremostivi jaz iznad kojeg su se sukobljavali oni koji smatraju da nešto konkretno treba učiniti i oni čija je glavna briga kako napraviti "ključ" po kojem će se, ne znam samo koja to, sredstva rasporediti, bez da bi se zamjeralo "strukturama". Cijeloj situaciji nisu previše pomogli niti voditelji kojima je ova situacija bila ne toliko nepoznata, koliko iz nekih, meni nejasnih razloga u praksi nesavladiva. Možda jer je pojedine sudionike bilo teško "zauzdati" klasičnim nenasilnim metodama, a druge se nisu uklapale u milje moderatora.

Prvi dan

Na početku, sve je izgledalo divno. Dvorana puna aktivista iz svih krajeva Hrvatske, prije svega jer se organizator, *Društvo za unaprijeđenje kvalitete življenja* i ove godine pobrinulo da osigura financijska sredstva kojima bi se pokrio prijevoz i smještaj sudionika izvan Zagreba. Pomogli su, danas nezaobilazni *Regionalni centar za okoliš*, pod čijim monopolom na financiranje projekata bi se Hrvatska mogla pretvoriti u specifičnu vrst kolonije, ali i veliki broj sponzora koji su bili spremni markentiški popratiti događanja vezana uz Dan Zemlje u režiji DUKŽ-a: osim Zelenog Foruma tu su bili i koncerti, tradicionalna izložba i mnogo drugih događanja. Ali, na žalost već nakon pozdravnog govora **Dr Gorana Granića** (da, to je isti koji je za ove novine izjavio da nevladine institucije i Vlada ne trebaju imati preveliku razinu suradnje) i **Predraga Haramije**, predsjednika *Hrvatskog saveza zelenih*, službeno nepolitičke organizacije (ne dajte da vas zbuni to što je on tajnik političke stranke, to nema nikakve veze jedno s drugim, to je ono "nešto drugo"), pri predstavljanju pojedinaca i njihovih "razloga za ponos" došlo je do pomalo tradicionalnog, ali i neprijatnog sukoba čiji su akteri bili **Zoran Oštrić** i **Inge Perko**. Njihov antagonizam je jedna od legendi razvoja zelenog pokreta, iako nikada nisam uspio saznati zašto se zapravo ne podnose. Cijela stvar je zapela oko kolizije datuma koje je Savez odredio za rad na nacionalnoj strategiji (popularnom ***EAP***-u), i ekspertnog sastanka u sličnu svrhu, ali na evropskom nivou koji se otprilike u isto vrijeme treba odigrati u Stubakima, u organizaciji nekoliko vodećih evropskih NGO-a i Zelene akcije. Umjesto da kao odrasli, racionalni ljudi prodiskutiraju pitanje i riješe ga, počelo je, pa ne baš vikanje, ali niti daleko od toga. Žalosno, međutim nije ostalo na tome. U kasnijoj fazi predstavljanja, nekoliko je veterana pokreta pokazalo zaista nimalo pluralizma, obezvrijeđujući tuđe napore i glorificirajući svoje "uspjehe", iako su upravo nekim stvarima kojima se najviše hvale, učinili Hrvatskoj medvjeđu uslugu i odgodili njezino povezivanje sa nekoliko značajnih mreža za zaštitu okoliša.

Slične stvari su se događale i poslijepodne, iako na ponešto drugačiji način. Naime, najprije nas je koordinator programa DUKŽ-a terorizirao svojom napuhanošću, bezgraničnim znanjem i potpunom ignorancijom bilo kakvih mišljenja koja se ne uklapaju u njegov unaprijed zadani kalup, a veče je proteklo relativno dobro samo zbog toga jer je većina sudionika već poslije ručka pokazala daleko više zanimanja za *Gospu* kao i za šetnju po sunčanom danu, nego za radionice.

Drugi dan

Sutradan ista meta - isto odstojanje. Ujutro se pojavio uvijek dragi gost: **Viktor Simončić**, v.d. ravnatelja *Državne uprave za zaštitu okoliša*. Nerado priznajem, ali on je bio jedina svjetla točka tog dana. Naime, uprkos nekih njegovih tvrdokornih stavova o pojedinim pitanjima zaštite okoliša (i još više zaštite prirode, što je jedan od razloga zašto Hrvatska kasni s ratifikacijom *Konvencije o biološkoj raznolikosti*), ponašao se kao pravi državni službenik, čak i prilično dobar političar. Vrlo je jednostavno izbjegavao odgovore na škakljiva pitanja, a s druge strane uvjerljivo branio svoje i stavove Uprave. Čak i onaj o ozbiljnom razmišljanju o novoj nuklearki.

Iskrenuo je sve na priču o razvoju, okomio se, s pravom, na one zelene koji su protiv svega - negativna definicija nikada nije bila ona prava - i dokazao da ako hoćemo energiju, moramo je negdje dobiti, a, kad već nitko ništa ne predlaže, najbolje je ono što predlaže Vlada. Kratko i jasno, zar ne?

Popodnevnu radionicu, ako je vjerovati satnici, "po izboru sudionika", uveselio nam je naš dragi koordinator koji je unaprijed izabrao temu, i kada je diskusija zaprijetila napustiti njemu poznate vode ultimativno odlučio: "Ili ćete vi mene slušati, ili ću ja pričati za sebe". Neobranjivo. Zašto se svi koji vide makar i malo Amerike ponašaju kao pravi Amerikanci: misle da su popili svu pamet svijeta i da nitko osim njih nema blagog pojma što je to topla voda pa im to treba otkriti?

No, tog posjednjeg popodneva, ako ništa drugo, saznali smo kakva nas budućnost čeka ukoliko se Savez zelenih uspije nametnuti kao nadorganizacija koja će upravljati fondom koji se pokušava formirati pri Državnoj upravi, a koji bi trebao služiti za potporu nevladinih organizacija. Dakle, tko je u Savezu, postoji šansa da nešto dobije, a tko nije, pa, ko ga jebe.

Po onome kako Savez trenutno radi do takve strahovlade pak neće doći, barem ne tako skoro. A ako bude sreće i ako se mladi kojih je bilo u začuđujuće velikom broju i to iz različitih krajeva zemlje slože (a sve su šanse da hoće, lijepo, lijepo) mnogi od prisutnih na Forumu će krenuti putem kojim su otišle i ideje koje otvoreno ili prikriveno zastupaju - u poslovičnu ropotarnicu povijesti. Vrijeme dobivanja novca po ključu, bez da se pokažu ikakvi rezultati, nerada koji se nagrađuje, prebacivanja problema u susjedovo dvorište, mlaćenja prazne slame po "simpozijima" i svega što je uz tu ikonografiju vezano prošlo je je - barem kada se radi o zelenoj sceni u Hrvatskoj. Jer, mladi, koliko god ne bili sposobni u cjelosti artikulirati svoje zahtjeve, koliko god im nedostajalo znanja i vještina za probijanje kroz trnovito žbunje dobivanja financijske podrške za projekte, i koliko god još uvijek imali nepotrebna respekta pred nametnutim autoritetima, imaju snage, imaju volje, imaju hrabrosti da priznaju da nešto ne znaju i da to nauče i imaju želje da nešto promijene: zbog sebe i zbog drugih.

Nadam se da ću na tridesetogodišnjicu Dana Zemlje vidjeti i njihov konačan uspjeh. Na svim poljima.

RAZGOVOR SANJIN DRAGOJEVIĆ, KULTUROLOG

Kulturolog **Sanjin Dragojević** radi na nizu međunarodnih projekata koji su dijelom ili u cijelosti financirali i podupirali UNESCO ili Vijeće Evrope. Gostujući je profesor u Institutu za kulturni menedžment u Beču. Problematiku međunarodne kulturne suradnje, kulturne politike, informacijskih sustava u kulturi i filozofije kulture predaje na kursevima i seminarima u nas i u svijetu. Godine 1992. godini dobio je nagradu "Pergamon Pressa" europskih studija prema selekciji Međunarodnog udruženja za proučavanje europskih ideja.

▶ ***Upravo ste završili istraživanje strukturiranja kulturnih informacijskih sustava u Srednjoj i Istočnoj Evropi.***

Ova regija, ako je promatramo kao cjelinu, vrlo heterogena, trendovi su često suprotstavljeni. No, ako ipak želimo naći nešto zajedničko, to je zasigurno izrazito niska razina obaviještenosti o kulturnim zbivanjima i inicijativama - bilo da su u pitanju njihovi međusobni odnosi ili odnosi sa zemljama Zapadne Evrope. Ukoliko su, pak, posrijedi kulturni informacijski sustavi, baze podataka i produkcija kulturnih informacija, Hrvatska ima određenu prednost pred zemljama kao što su Bugarska i Rumunjska, dok je, otprilike, na istoj razini kao Češka i Mađarska.

▶ ***Koji su osnovni problemi?***

Institucije nisu svjesne potrebe razvoja. Radi se o klasičnom primjeru začaranog kruga nerazvijenosti. Problem se percipira na razini opreme, dok je njegova bit kontinuirano ulaganje u ljudski rad, i to visokovrijedan i relativno skup. Svaki razrađeniji kulturni informacijski sustav sastoji se od čitavog niza baza podataka koje zahtijevaju neprestano ažuriranje, mijenjanje i popunjavanje. Ako tome dodamo nedopustivo dugo vrijeme koje protekne između koncipiranja kulturnog informacijskog sustava i njegovog konačnog funkcioniranja, nije teško shvatiti zašto su takvi sustavi još i sad prava rijetkost.

▶ ***Ne podrazumijeva li se time da će kulturna pozicija Hrvatske ostati neprimijećena na međunarodnoj razini?***

Presudno je znati što se zbiva vani, koje su nosive kulturne akcije, tko iza njih stoji, koji su kanali da se u njih uđe, koja su sredstva i preduvjeti u pitanju. S druge strane, neophodno je imati posve jasan pregled nad vlastitim kulturnim stanjem i mogućnostima - što upravo dobro koncipirani kulturni informacijski sustav omogućuje, kao što omogućuju praćenje i razumijevanje međunarodnog konteksta kulturne suradnje. Ti sustavi su najčešće famozna "karika koja nedostaje", pa je zato promjenu kulturnog stanja najuputnije započeti u tom segmentu.

▶ ***Tko je trenutno najrespektabilniji kulturni financijer u Evropi?***

Ako je riječ o naddržavnom kulturnom financijeru, to je nesumnjivo Evropska unija, ali je važan i UNESCO i Vijeće Evrope. Sve više bujaju i nezavisne fondacije i međunarodne sheme pomoći i suradnje. Ono što je gotovo opće pravilo jest da razina pokrića troškova koje takve organizacije i ustanove osiguravaju najčešće ne prelazi 30 do 50 posto od ukupnih troškova, te su nacionalni kulturni financijski izvori i nadalje nenadomjestivi i primarni. Nije na odmet spomenuti uznemirujući podatak: zemlje Zapadne Europe u tzv. tranzicijskom razdoblju (od 1989. godine naovamo) uložile su oko tri milijarde dolara u ovo područje, dok su različitim oblicima tržišnog nastupa zaradile oko pet milijardi. Dakle, velika očekivanja od zapadne financijske pomoći pokazale su se ili netočnim ili pretjeranim. Isto vrijedi za područje kulture.

▶ ***Kako vidite kulturni management?***

Godina 70-ih i 80-ih, s krizom javnog financiranja kulturnog života u zemljama Zapadne Europe, uslijed sveopćeg utjecaja kulturne produkcije SAD-a, ove zemlje pokušavaju na "američki izazov" odgovoriti "američkim rješenjem". Ono što je kulturni management nesumnjivo inaugurirao promjena je gledanja na kulturu. Kulturnim djelatnostima se počela priznavati znatnija ekonomska važnost. Prije im se pridavala samo ona promotivna i zaštitna. Npr. prihodi svake od kulturnih prijestolnica Evrope zavise o produženju boravka onih koji ih pohode u čemu njihova kulturna atraktivnost i značenje ima primarni utjecaj. Poznat je primjer Beča u koji mnogi dolaze zbog značajnih kulturnih događanja (elitne produkcije Burgteatra, Staatsoper, Vienna Festival itd). I mnogi koji dolaze u taj grad poslovno produžuju svoj boravak da bi bili bar kratko dijelom bogatog kulturnog života i njegovih elitnih kulturnih formi i sastajališta. Razvoj kulturnih djelatnosti u takvoj sasvim osviještenoj situaciji postaje ekonomski važan kao i bilo koji drugi uslužni sektor.

OD SJENE SREBRNOG TROKUTA DO ZLATA

Razgovarala: Ljiljana MIKULČIĆ
Foto: Nino ŠOLIĆ

Na Zapadu nema međunarodne kulturne suradnje ako bar dvije godine unaprijed kulturna ustanova ne zna što će raditi. To također mora biti i precizirano, moraju biti podastrti svi osnovni podaci, kako bi druga ustanova imala vremena razmisliti i ostvariti moguću suradnju. Ciklus kulturnog planiranja uključuje na zapadu dvije do trije godine, kod nas je sveden na šest do devet mjeseci!

▶ ***Znači li to da su iskustva s kulturnim menagementom samo pozitivna?***

Ta iskustva bila su samo djelomično uspješna. Nove tehnike, oblici ponašanja, pa i gledanja na kulturne djelatnosti smanjili su pretjeranu ovisnost kulturnih ustanova o središnjim državnim financijskim sredstvima, a značajno je povećana i interna dinamika kulturnih ustanova. Poboljšali su se odnosi s javnošću, porasla je svijest o značenju promotivnih djelatnosti, udio nezavisnih financijskih sredstava počeo je rasti, državna administracija smanjila je upliv u kulturi. Ono, međutim, što i dalje predstavlja osnovni europski kulturni problem nije riješeno - gotovo nezaustavljivo prodiranje u Evropu američkih kulturnih (mahom audiovizualnih) proizvoda. Kako se najviše "troše" upravo audiovizualni proizvodi - 70 posto audiovizualnih proizvoda u Evropi je američke proizvodnje - Evropa zna svaku pojedinost iz američkog kulturnog i medijskog života, dok je međusobna informiranost o kulturi evropskih zemalja zabrinjavajuće mala.

▶ ***Ima li to veze s terminom*** kulturni ***intelligence za čiju se upotrebu zalažete?***

I te kako. Evropa, čak ni kao zajednica (koju trenutno najbolje reprezentira Evropska unija) nije sposobna proizvesti takav audiovizualni produkt koji je unaprijed planiran, i koji se, dovršen može prodati s utrškom dvostruko ili trostruko većim od očekivanog. Nije važno je li riječ o najnovijem **Spielbergovom** filmu, posljednjoj od skupih **Disney** produkcija ili naprosto najnovijoj dodjeli *Oscara*. Za taj oblik produkcije, distribucije i prodaje, koji podrazumijeva termin *kulturnog intelligencea* Zapadna Evropa zasad nije sposobna.

▶ ***A kulturni management u Hrvatskoj?***

Trenutno nema ni jednog koherentno zamišljenog studija za to područje, za razliku od nekih srednjoevropskih zemalja. Mađarska je utemeljila redoviti dodiplomski studij iz ovog područja, s čitavim nizom pokušaja utemeljivanja poslijediplomskih studija. Prednjače Češka i Poljska. Dakako, stanje u ovim zemljama ne može uspoređivati s onim u Zapadnoj Evropi gdje takvi studiji postoje od 1976. godine kad je utemeljen Institut za kulturni management iz Beča kao najstarija ustanova takve vrste.

▶ ***Koja su dosadašnja iskustva na području kulturnog menagementa Srednje i Istočne Evrope.***

Položaj Hrvatske je ponešto teži od ostalih srednjoistočnih zemalja. Postoje tendencije u nekim zemljama da gotovo mehanički nastoje iskustva iz zapadnoevropskih zemalja primijeniti na svoju situaciju. Pokazalo se da postoji visoka razina neprimjenjivosti mehaničkog transplantiranja određenih mjera, iskustava i znanja zapadnoevropskih zemalja. Stručnjaci iz tih zemalja kad dođu u istočne zemlje više nauče o njihovim specifičnostima nego obratno.

▶ ***Koji konkretni problemi otežavaju Hrvatskoj da funkcionira na razini međunarodne suradnje?***

Ako se vratimo na razinu kulturnog menagementa, stvari se mogu dobro postaviti. Postoji razlikovanje između kulturnog konzaltinga i menagementa. Naime, menagement podrazumijeva da su dobro postavljeni svi segmenti kulturnog života, da postoje kulturne ustanove i ljudi koji su za te ustanove vezani, novinari, propagandne agencije. Zatim se pretpostavlja jasna uloga države, eksplicitna i dorađena kulturna politika, te da postoji vrlo dobro razvijen sektor nevladinih ustanova koje kao primarnu djelatnost čak nemaju kulturne djelatnosti, ali imaju značajan utjecaj upravo na njih. Tek tad se može govoriti o kulturnom menagementu. On je ipak slobodna i individualna inicijativa unutar ukupnog društvenog stanja i kulturne infrastrukture. Tek ukoliko je prostor akcije širok, ukoliko postoje preduvjeti, doći će do pomaka u kulturnim djelatnostima, do samoinicijativnih projekata i s njima srodnim inicijativama. Ako tome nije tako, ideja kulturnog menagementa je iluzija. Zato je, s obzirom na situaciju u Hrvatskoj, prikladniji termin kulturnog konzaltinga.

▶ ***Kulturni menagement se može zbivati unutar institucija, ali i nezavisno od njih?***

Može se unajmiti pojedinac ili agencija koji planiraju i koordiniraju nastup ustanove ili projekta. Unutar kulturnog menagementa pretpostavlja se da postoje javna financijska sredstva, ona gradska, te dodatna i nezavisna, da postoje jasni načini kako ih objediniti, fuzirati. Kulturni konzalting je skromniji termin, on pretpostavlja da struktura i dinamika kulturnih djelatnosti i ustanova nije dobro razvijena i definirana. Treba, dakle, riješiti problem identiteta kulturnih ustanova. One najčešće nemaju identitet, niti svijest o vlastitim produktima, koji su to produkti, kako ih nuditi, koje staviti u prvi plan, koje nuditi na međunarodnu razinu, koje ne. Uz to, treba biti svjestan aspekta kulturnog ciklusa koji je zanemaren gotovo na svim razinama kulturnih djelatnosti u nas. Na Zapadu nema međunarodne kulturne suradnje ako bar dvije godine unaprijed kulturna ustanova ne zna što će raditi. To također mora biti i precizirano, moraju biti podastrti svi osnovni podaci, kako bi druga ustanova imala vremena razmisliti i ostvariti moguću suradnju. Ciklus kulturnog planiranja uključuje na zapadu dvije do trije godine, kod nas je sveden na šest do devet mjeseci.

▶ ***Postoje tu i problemi zakonske regulative drugih zemalja.***

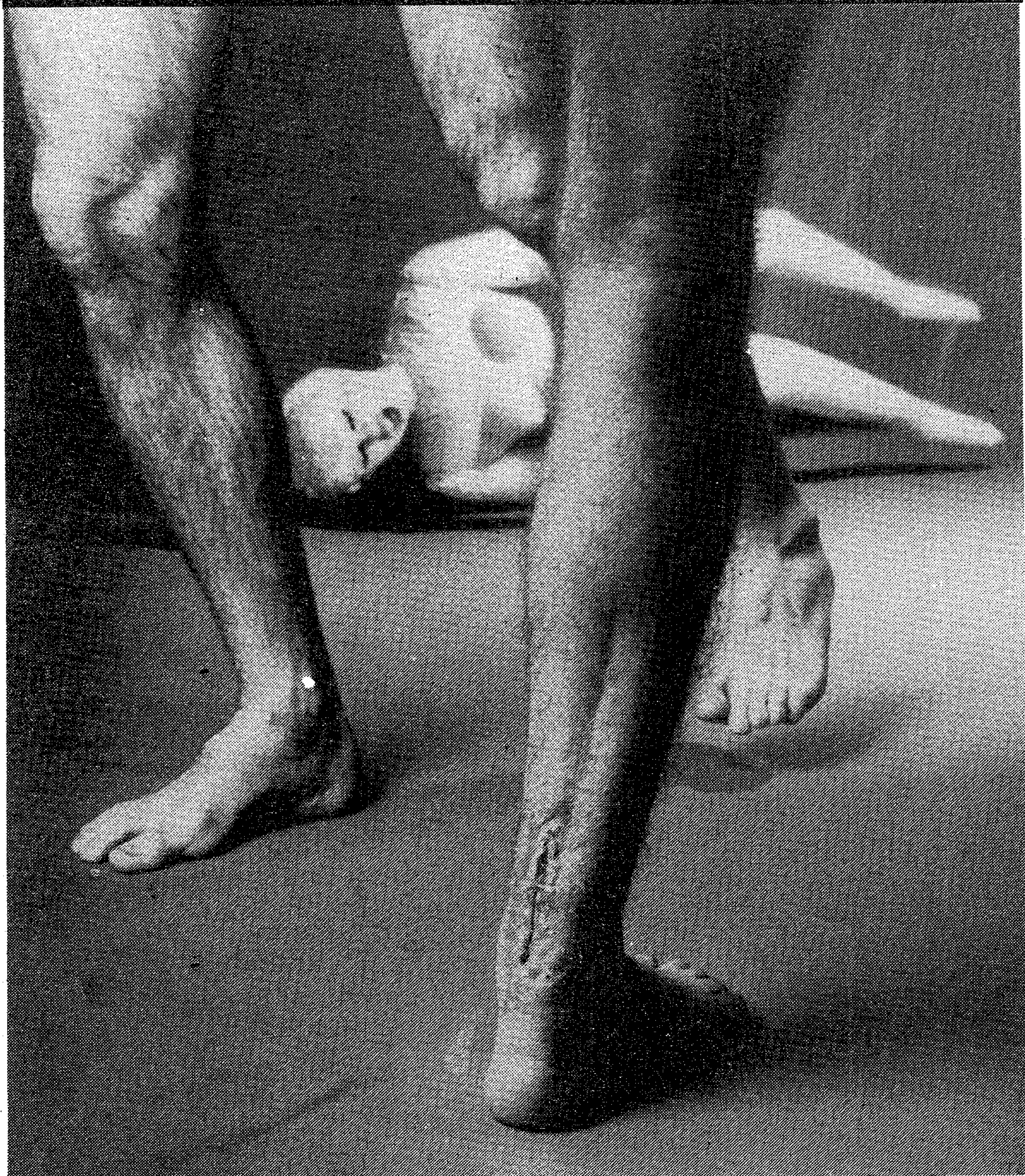
Ona je najčešće nepoznanica našim ustanovama. I zato one trebaju kulturni konzalting koji će im postaviti elementarne stvari, dati im parametre ključne da bi ustanova mogla korespondirati s onima na Zapadu. Ali i da interno bude efikasna.

▶ ***Koje su osnovne kulturne tendencije u zemljama Srednje i Istočne Evrope?***

Proklamatorno, to su zemlje u tranziciji. Krenemo li od analize trendova, te tendencije pokazuju mahom negativno lice. Zajednička karakteristika tih zemalja jest da su imale nedopustivo visoku razinu javnog središnjeg financiranja kulturnih djelatnosti. Tako je država imala velik utjecaj na kulturu. U svim tim zemljama danas je upravo način javnog financiranja naglo opao. Smanjenje izdvajanja je oko 40 posto. Konstatiralo se da npr. da Mađarska ne može više financirati čak 33 kazališta, da Poljska iz središnjeg budžeta ne može i dalje financirati 60 kazališta, kao što ni Češka ne može snositi troškove više od 130 kulturnih ustanova. Popušta se jedino ustanovama od nacionalne važnosti. Naravno da je došlo do kolapsa. U svemu ipak postoji zrno pozitivne transformacije, jer su ustanove shvatile da moraju aktivno komunicirati i potražiti alternativne načine preživljavanja.

▶ ***Hrvatska veći dio svojih snaga troši tek na svladavanje osnovnih problema. Kreacija tek treba uslijediti.***

Prag, Budimpešta i Beč predstavljaju zlatni trokut. Sva velika imena od **Einsteina**, **Brocha**, **Kafke**, **Musila**, **Husserla**, **Lukacsa**... Praktično prvih 15 ili 20 najznačajnijih imena prve polovice ovoga stoljeća iz ta su tri grada. Između tih gradova postojale su jake veze i one su oplemenjivale kulturnu dinamiku, te su i sad pokazale svoju snagu i vitalnost. Hrvatska je, kao i Slovenija i Slovačka, u sjeni. Više ne postoji element isprike, više ih nitko ne priječi da dobro definiraju prioritete, akcije za koje se zalažu i da ih promoviraju svim mogućim načinima koji slijede iz prirode i naravi tih akcija. Ove zemlje su, zajedno s njihovim glavnim gradovima, tzv. "srebrni trokut". Potencijalno, kulturna dinamika ovog trokuta komplementarna je onoj zlatnoga. U tome je njihova mogućnost koju, dakako, ne moraju i znati iskoristiti. Tad, međutim, moraju prihvatiti ulogu "sjena", a ne promotora nove regionalne kulturne dinamike. One moraju biti prisutne, znati sve važne kulturne akcije i biti inventivnije i prodornije od središta zlatnog trokuta. Inicijativa ima. Osniva se npr. satelitski *Alfa program* u Mađarskoj, koji bi pokrivao područje čitave Srednje Evrope, jednim dijelom Rusije i Zapadne Evrope, gledateljstvo od 400 milijuna ljudi. Naposlijetku, najgore je u tom procesu, koji je vrlo dinamičan odabrati ulogu promatrača.

NADILAŽENJE *plemenite* POMODNOSTI

U predstavama DV8 seksualnost nije izložena nikakvoj represiji, premda se radi o gay senzibilitetu i homoerotici, nego je samo dodatna energija jednog sveopćeg kibernetičkog

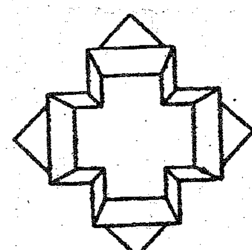
ZAGREBAČKO KAZALIŠTE MLADIH od 26. svibnja ove godine tradicionalno po dvanaesti put ugošćuje plesače Evrope i svijeta na festivalu čiji program bira umjetnička voditeljica **Mirna Žagar**. Ove godine po prvi puta izostat će domaće grupe jer je festival razvojem raznih estetika poprimio opseg koji odavna već demantira ono što se naslovom želi sugerirati - "tjedan suvremenog plesa", te traje možda i predugo. Tako će se domaći stvaratelji naći okupljeni na drugom dijelu festivala planiranog za početak listopada ove godine, što će im i više koristiti jer će se upriličiti prezentacija tog programa stranim producentima i kritičarima, kako bi mogli promovirati domaću scenu u svijetu.
Otvaranje Tjedna pripalo je legendarnoj grupi **DV8 Physical Theatre** iz Velike Britanije. DV znači Dance Video, a 8 je tehnička oznaka za format video vrpce.

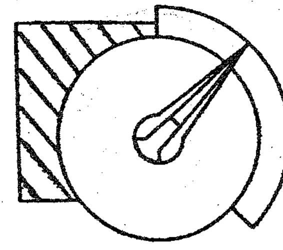
Osnivač grupe **Lloyd Newson** u suradnji s **Wendy Houston** i **Nigelom Charnockom**, već duže vremena postiže uspjehe na pozornicama Evrope. Pozornost plijene jednako i ostvarenja na videu kao i predstave koje služe kao predložak tih videa. Fizički teatar, druga estetska odrednica u nazivu grupe, uistinu je doslovna. Koristeći isključivo muške plesače autori stvaraju predstave koje su na rubu tjelesnih mogućnosti i koje svojom provokacijom jednako tako riskiraju prijem u gledalištu. Pokušavajući stvoriti i udomaćiti posve novo razmišljanje o plesu, Lloyd Newson koristi sva medijska saznanja, što znači televiziju, senzacionalistički tisak, držeći da je ovo dvoje svojevrsni "muzej za nesreće". Najčuvenija dosad predstava i video, nagrađivana po festivalima plesa i videa, **Dead Dreams of Monochrome Men** (Mrtvi snovi bezličnih muškaraca) zasniva se na istinitom događaju masovnog ubijanja homoseksualaca u Londonu. Koristeći ispovijed masovnog ubojice **Denisa Nilsena**, autori su plesom i mimom stvorili traumatsku sliku današnjice. Spajajući senzacionalizam i televizijska izvješća, koristeći svjetlo i sjenu, brišući razliku između žrtve i ubojice, Newson je stvorio svojevrsnog Roberta Zucca bez riječi.

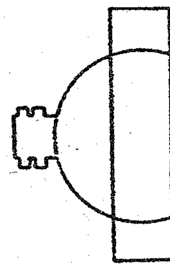

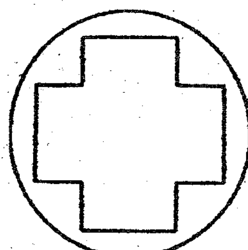
My sex, our dance i **My body, your body** naredni su projekti koji su zainteresirali kritičare, ali nadasve publiku. Uvriježeno korištenje energije kao dominantu plesačkog izraza, kombinirajući s malim elementima naturalizma, umjetnički voditelji DV8 uspijevaju ostvariti autentičan izraz radi kojega ih drže predvodnicima suvremenog plesa devedesetih. Zanimljivo je da grupa radi ne iskorištavajući ludizam happeninga ili nove slike, niti pop arta ili rocka, nego nadilazi plemenitu pomodnost koju je nametnuo kasnih osamdesetih belgijski krug koreografa i stvaratelja predvođenih **Janom Fabreom**.
U predstavama DV8 seksualnost nije izložena nikakvoj represiji, premda se radi o gay senzibilitetu i homoerotici, nego je samo dodatna energija jednog sveopćeg kibernetičkog plana ljudskog tijela, predmeta, svjetla i sjene. Naslov predstave koju ćemo gledati u Zagrebu je **Enter Achilles**, i to je svjetska pretpremijera uoči Beča.
Nakon ove grupe koja gostuje zahvaljujući British Councilu iz Zagreba, na programu festivala uslijedit će gosti iz Nizozemske **Suver Nuver** s predstavom **Risk**, potom iz Francuske dolazi **Josef Nadj** s dva naslova - **Woyzeck** i **Anatomie du Fauve**, te grupa January s predstavom **Her Silent Smile**.
Festival zatvara koreografija **François Raffinota** pod nazivom **Adieu**.

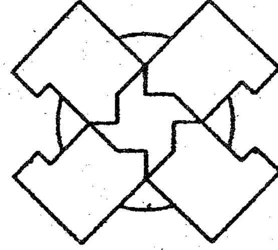
Davor KOZINA

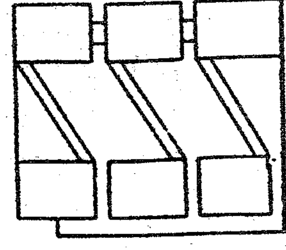

PAVLE RAVNOHRIB

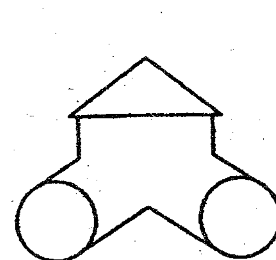

IVAN GODNIČ

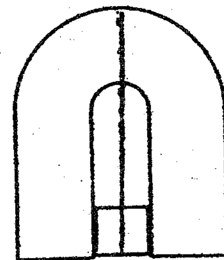

MARINKA

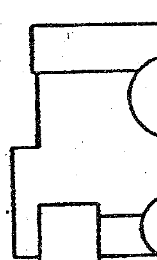

JONAS ŽNIDARŠIČ

BORUT VESELKO

MOJCA PARTLJIČ

MARUŠA OBLAK

UROŠ MAČEK

MATEJA

One On One -1

Dok se Pograjc i Pandur u Caracasu prepucavaju, Dragan Živadinov odlučio je na velika vrata ući u povijest kazališta i otići u mirovinu

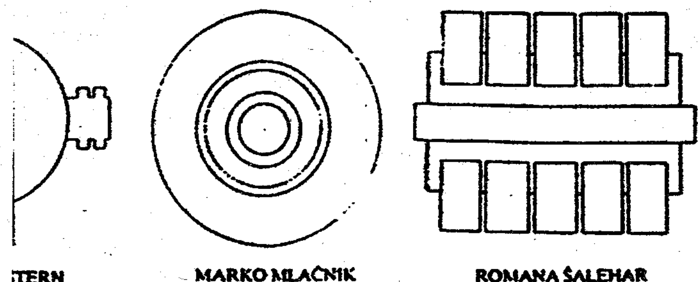
Piše: Kruno PETRINOVIĆ

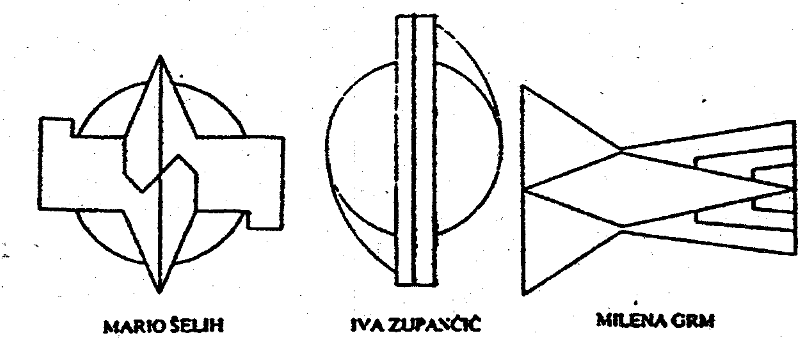
Kao što je u svibnju 1991. godine u tada još postojećem gornjogradskom baletnom studiju "Mare" u Zagrebu i najavio, **Dragan Živadinov**, kazališni redatelj iz Slovenije, otišao je u mirovinu 20. travnja 1995. nakon premijerne izvedbe svoje posljednje predstave, akcije 1:1 (jedan naprema jedan). Svatko tko imalo poznaje lik i djelo ovoga u pojedinim krugovima kultnog slovenskog redatelja, jednog od začetnika NSK-a, osnivača i idejnog voditelja projekata **Kazališta Sestara Scipiona Nasice, Kozmokinetičnog teatra Rdeči pilot** i **Kozmokinetičnog kabineta Noordnung**, morao je pretpostaviti, a nazočni su se u to i uvjerili, da takav vanserijski događaj u toj životnoj dobi ("Na pola našeg životnog puta..." rekao bi Dante) mora biti popraćen istim takvim kazališnim događanjem.

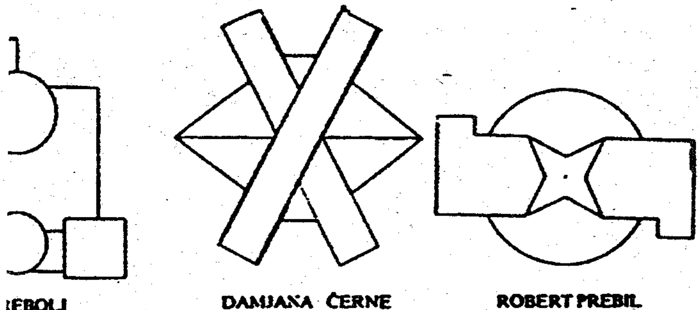
Predstava 1+1 izvedena u Festivalnoj dvorani SMG-a za odabranih 94 gledatelja iz čitavog svijeta, dio je pedesetogodišnjeg koncepta utjelovljenog u kozmičkoj akciji 1:1. Njena prva repriza očekuje se za deset godina, istoga datuma i sata s istim glumcima i tako svakih slijedećih deset godina, zaključno s 2045. godinom. Utoliko netko od glumaca u međuvremenu umre, njegov izostanak bit će nadomješten njemu pripadajućim simbolom i ritmom, dok glumice zamjenjuje njihov simbol i melodija. Godine 2045. Dragan Živadinov će otpremiti tih 16 robotiziranih simbola svemirskim brodom u zemljinu orbitu i razmjestiti ih uz određene informacijske satelite, a on sam će se 1. svibnja 2045. spustiti u realkozmički prostor i umrijeti u prostoru u kojem više ne vrijede zakoni gravitacije.

Predstavu 1:1 treba dakle promatrati u širem kontekstu iako ona vrlo dobro funkcionira i samostalno, kao zasebna kazališna predstava. Riječ je o uprizorenju dramskog teksta pisca **Vladimira Stojsavljevića** "Ljubav i država" iz 1982. godine koji tematizira ulogu umjetnika u društvu na primjeru engleskog dramskog pjesnika **Williama Shakespearea**. Iako barata mnogim autentičnim likovima onoga doba (posljednje godine 16. stoljeća), kao što su npr. slavni komičar onoga doba **Will Kempe**, traged i vođa kazališne družine, kasnijeg osnivača glasovitog Globe Theatrea, **Richard Burgbabe**, grof Southampton, kraljica **Elizabeta I**, Stojsavljeviću nije do toga da napiše historijsku dramu, već dramatsku tenziju komada uspostavlja prvenstveno u odnosu države, personificirane u liku kraljice Elizabete I, i pojedinca, umjetnika Williama Shakespearea (oni jedini kao likovi zadržavaju autentična imena). Nakon ubojstva **Christophera Marlowea**, između ostalog i tajnog vladinog agenta, "političke" žrtve tuče u krčmi, kazališna družina ostaje bez autora koji joj je prema zamislima ambicioznog vođe Burbadgea trebao osigurati uspjeh kod publike i političku/financijsku naklonost kraljičinih protivnika predvođenih grofom Essexom, no Burbadge pronalazi rješenje otuđujući od mladog Shakespearea, člana družine, tragediju o Richardu II, engleskom kralju apsolutistu, zarobljenom u pobuni 1399. i prisiljenom na abdikaciju, čija izvedba treba ispuniti funkciju hamletovske mišolovke tj. otvoriti oči puku i potaknuti ga na pobunu protiv Elizabete I.

Međutim planovi urotnika bivaju otkriveni zahvaljujući kraljičinim doušnicima unutar same kazališne družine (Slye) i mišolovka za kraljicu postaje mišolovkom za cijelu kazališnu družinu, sve njene članove, koji svjesno ili nesvjesno sudjeluju u uroti, i kazalište uopće. Tekst završava kraljičinim dekretom u duhu puritanizma kojim se zabranjuje rad svih kazališnih družina, pisanje tragedije i umjetnost maski, poziv glumca i ljubav spram kazališta, s jasnim referencijama na Dekret iz 1642. Dok taj osnovni antagonistički odnos ostaje kristalno jasan i vidljiv u

x - 20. 4. 1995.

samoj predstavi, ostaju nejasne neke nijanse u odnosima između ostalih protagonista koje se u samom tekstu inače vrlo dobro razrađene i riješene. Sam redatelj u Arkzinu, br. 35 izjavljuje da je Stojsavljevićeva drama po njegovom mišljenju jedan od dva najbolja teksta postmoderne u svijetu (drugi je jedan tekst **Heinera Müllera**), no u tom slučaju ostaje nejasno zašto, inzistirajući na masovnim kraćenjima izvornika, nije dozvolio da se to na sceni i vidi, iako se tekstu predstave ne može odreći jasni nagovještaj veličine originala, budući neobjavljenog, zasada nedostupnog hrvatskom čitateljstvu.

Sama predstava traje 75 minuta bez uvodnog dijela (ritualni ulazak publike, redateljevo predstavljanje, transformacija gledatelja u svjedoke, rukovanje sa svakim glumcem ponaosob i zauzimanje mjesta u kupoli, građenoj u tri razine prema maketi prvog geostacionarnog satelita, kojega je na početku 20. stoljeća konstruirao **Herman Potočnik Noordnung** (1892-1929), na 10-ak metara pozornice, odakle se potrbuške prisustvuje - jer ona se ne gleda - predstavi) i zamišljena je unutar konceptualizacije vlastite životne stvarnosti kao neka vrsta redateljevog hommagea dvojici genija, dramatičaru Shakespeareu i astronauta Noordnungu, kojima se autor realizacijom ovog projekta želi priključiti.

Odličnu glumačku ekipu veći nom iz Slovenskog Mladinskog Gledališča, predvođenu sjajnim **Ivanom Godničem** kao Burbadgeom, **Ivom Zupančič** kao Mistress Rice i neospornom nadom slovenskog kazališta, još studenticom, **Romanom Šalehar** kao Jack John Riceom, momkom koji tumači ženske uloge (odskače još **Marko Mlačnik** kao Will Shakespeare, dok utisak kvari ispodprosječni **Jonas Žnidaršič** kao Southampton), redatelj precizno vodi kroz predstavu, dajući glumcima dovoljno prostora za umjetničku ekspresiju, ali ne rješava dovoljno jasno odnos glumca i simbola, tako da u posljednjem, skupnom prizoru dolazi do pomalo kaotične situacije kada se svi glumci s pripadajućim im simbolima nađu na okupu. Impozantnu scenografiju potpisuje ruski umjetnik **Vladimir Fiškin**, a ona se osim kupole za gledatelje (naseljene skulpture) sastoji od pomičnog stroja/simbola koji se kreće između simbolično mrežasto postavljenih redova drvenih greda ispod kojih i po kojima se kreću izvođači za vrijeme predstave.

Kostimograf predstave je **Dunja Zupančič**, a posebno uspjela jest impresivna haljina od strujnih utičnica napravljena za Shakespearea, dok izradu bio-tech simbola potpisuju **Nataša Krhen, Dunja Zupančič, Vadim Fiškin** i **Dragan Živadinov**. Predstava, strukturirana oko tri ključne rečenice iz teksta ("Hej, Shakespeare, jesi li ti naš!", "Najin Shakespeare!" - najin je u slovenskome oblik dvojine sa značenjem moj i tvoj - i "Naš Shakespeare!") sa simbolički obješenim mladim Shakespeareom o alpinističko uže 12 metara iznad zemlje na početku (glumac je nag) i odjevenim u haljinu od strujnih utičnica na kraju predstave, kada ga se država odriče, a ipak žudi prigrliti njegova djela i obasjati se njihovim sjajem, funkcionira besprijekorno kao dio spomenutog koncepta, ali je i samostalno, iako ne i besprijekorna, odličan produkt velikog redatelja, konstruktora praznotjelesne umjetnosti **Dragana Živadinova**, koji će prvu godinu svoje mirovine provesti u Moskvi pišući eseje o umjetnosti i pripremajući teren za svoje putovanje Svemirom 2045. godine.

Cancel | OK

S A R A J E V S K I   K R U G

Pjesma nas je održala, njojzi fala!

Priča o "Sarajevskom krugu" počela je prije nešto više od godine dana u opkoljenom Sarajevu kad je mladi skladatelj Edin Dino Zonić odlučio izaći iz grada

Sredinom lipnja u KD "Vatroslav Lisinski" praizvest će se mjuzikl "Sarajevski krug", međunarodni projekt sarajevskih, zagrebačkih i londonskih umjetnika, kojim njegovi idejni začetnici i tvorci žele svijetu ispričati, otpjevati i otplesati potresnu priču o "gradu otrgnutih cvjetova, o krugu smrti, izgubljenosti i podijeljenosti" te o "krugu svjetla, nade i ljubavi". Taj "koncert s pričom", kako ga nazivaju autori, radi se već više od tri mjeseca u Remetincu i na Knežiji, i usprkos tome što još nije gotov, dobio je načelne ponude za velika gostovanja na svjetskim scenama od Broadwaya do Japana. Strani producenti, koji su vidjeli snimljenu video kasetu, proglasili su projekt "Kosom" devedesetih i zaključili kako je riječ o 24-karatnom zlatu kojeg valja samo dobro organizirati i - prodati!

Naime, kako je viđeno na konferenciji za novinare u Muzeju "Mimara", kada je bio nazočan i čitav ansambl koji je efektno otpjevao tri skladbe, riječ je o autentičnom glazbeno-scenskom djelu čija je najveća vrijednost nevjerojatna snaga i energija mladih izvođača. Dakako, i nadarenost! Na tu silinu prštave, atomske energije nitko nije mogao ostati ravnodušan pa kad je voditelj konferencije zapitao ima li pitanja, jedan od nazočnih u publici spontano je rekao: *"Neka nam otpjevaju još jednu pjesmu."* I tada su izvođači jednostavno započeli himnu iz šezdesetih "Give Peace Of Chance..."

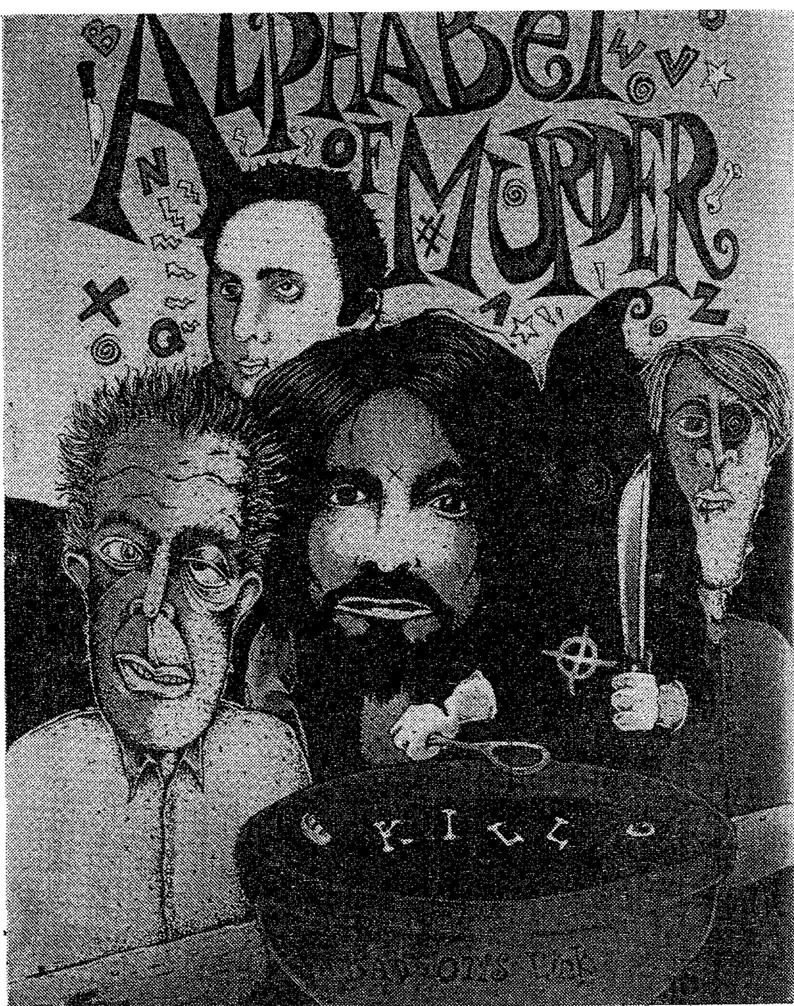
Cijela priča o "Sarajevskom krugu" počela je prije nešto više od godine dana u opkoljenom Sarajevu kad je mladi skladatelj **Edin Dino Zonić** odlučio izaći iz grada s namjerom da napravi projekt kojim bi skrenuo pozornost javnosti na tragediju bosansko-hercegovačkog naroda. Imao je ideju za glazbu, ali tad još nije bilo govora o velikom mjuziklu. Kako je vrijeme odmicalo, ideja je sazrijevala i naposljetku stvoreno je 90 minuta glazbe, odnosno dva sata programa. U projekt su se uključili **Slavko Nedić**, koautor glazbe, koaranžer i koproducent, **Mustafa Tanović** i **Rade Čikeš Medan**, autori tekstova, **Royston Maldoom**, koreograf i mnogi drugi. Glazba je doživjela mnoge izmjene, čak je Zonić posjetio i **Arsena Dedića** zbog konzultacija, i na kraju je kao produkt, kako sam kaže, u glazbenom smislu stvoreno nešto sasvim novo: mješavina klasike, rocka i elektronske glazbe.

Osim prema Zoniću, spiritus movensu čitavog projekta, izvođači osjećaju najveću privrženost prema poznatom londonskom koreografu Royston Maldoomu, umjetničkom direktoru mnogih plesnih festivala u Europi, koji se posljednjih godina posvetio i angažiranom radu na rješavanju različitih sukoba, dakako plesnim projektima. Kad je čuo za "Sarajevski krug" s radošću se priključio i počeo osmišljati koreografiju, koja "na svakoj probi nekoga natjera na suze". O svojim motivima, on jednostavno kaže: "Apsolutno, to je to! Istina pobjeđuje!" Iako je koreografija vrlo zahtjevna, a tehnički uvjeti, primjerice grub i hrapav pod u dvorani za vježbanje, neprimjereni plesu, izvođači s nevjerojatnim entuzijazmom i željom privode djelo završetku. Jednom prigodom jedna je plesačica ozlijedila koljeno i zbog toga pala u tešku depresiju te kroz suze rekla kako ne plače zbog toga što ju boli noga nego zato što se boji da zbog ozljede neće moći nastupiti na praizvedbi. Jedva su je utješili! Zvuči patetično i nategnuto, međutim ta scena možda ponajbolje ilustrira vibracije koje se šire oko "Sarajevskog kruga".

Čitav projekt ima i drugu stranu: osim što žele, kako kaže Zonić, "izgraditi krug ljubavi i povjerenja iz dna duše koji sad ne postoji," i time poručiti svim ljudima svijeta neka uče na njihovom primjeru", namjeravaju prikupiti i humanitarnu pomoć. "Sarajevski krug" postao bi tako temelj fondacije iz koje bi se potpomagali tisuće opkoljenih, prognanih i izbjeglih, zdravstvo, djeca... Riječi podrške pristigle su od mnogih uvaženih ljudi i organizacija, od Ministarstva kulture do Ureda Svetog Oca Pape. Zbog toga su svi prilozi apsolutno dobrodošli!

Svijet je čuo po prvi puta za taj "krug ljubavi i brige" na međunarodnom mitingu teatara u Sevilli na kojem se raspravljalo o današnjem mrtvilu u svjetskom kazalištu. Tada su se ustali idejni tvorci ovog projekta i u samo tri minute obrazložili nazočnima vlastitu ideju o mjuziklu. Odmah potom dvadesetak svjetskih producenata ponudilo im je gostovanja na matičnim scenama. Teza o mrtvilu recentnog teatra bila je poljuljana. Krug, koji je započeo neprimjetno i polako u Sarajevu, počeo se širiti preko Splita gdje se radi na marketinško-propagandnoj strukturi, Zagreba gdje nastaje projekt, i konačno prodro do svijeta. Da je to istina, svjedoče i faxovi **Biance Jagger** i **Sarah Ferguson**, kojima su one najavile svoju nazočnost na praizvedbi u "Lisinskom".

Nina OŽEGOVIĆ

"S is for STARKWEATHER, Chucks head is read, took his chick on a date, they left 9 people dead! Was an idol in court, the judge didn't care he got sent to the pen... and cooked in the chair."

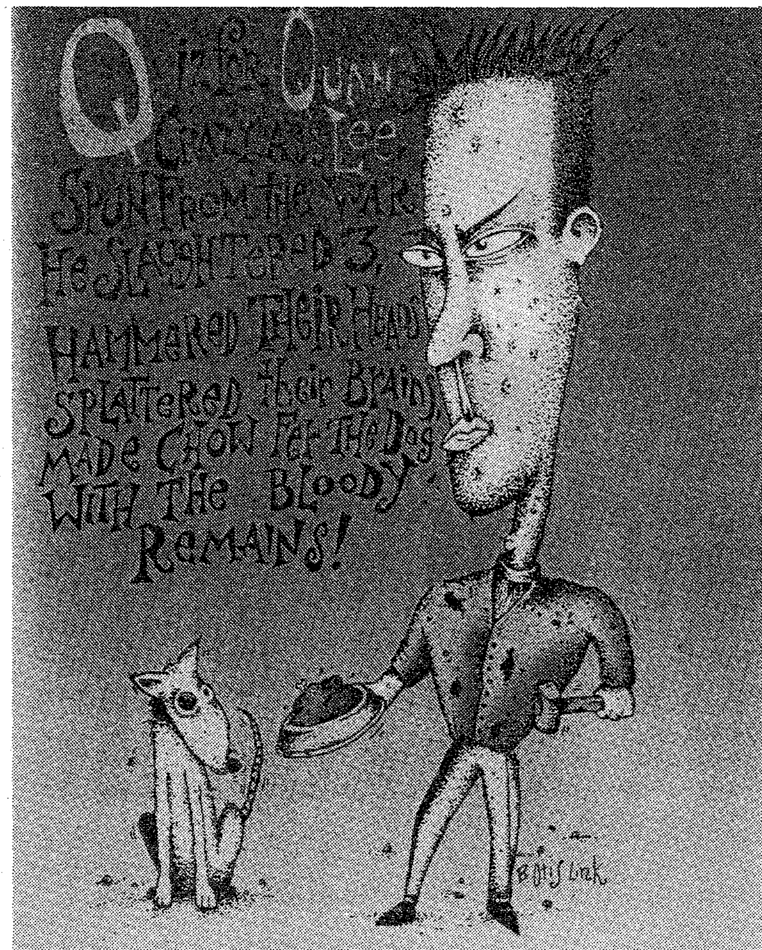
- B. Otis Link -

Mehanizam koji pokreće "Natural Born Killers", remek-djelo **Olivera Stonea**, pokazao nam je po tko zna koji put da se kilometraža koja razdvaja masovne i serijske ubojice od tzv. "superheroja" iz godine u godinu sve znatnije smanjuje, te definitivno više nije usporediva sa onom između Frkljevaca i Antartika. Iako je ovdje riječ samo na filmu, Stoneova satira, upotpunjena spektrom drugog provokativnog arsenala još nas jednom "upozorava" kako bi u skorije vrijeme, uz slične M&M duete, umjesto kokica mogli i sami početi gutati olovo.

Bad Otis Link pokazao nam je da mit masovnih i serijskih ubojica, ne samo da ne zastarjeva već i da se sasvim uspješno može pretočiti i u modifikacije drugih medija, kao što su (ako ih smijemo nazvati "medijem") "Trading cards", kartice koje su stvorile novu "ovisničku" pošast i zarobile kolekcionarske duše Amerike.

Bad Otis Link danas ima 38 godina. Svoju profesiju otpočeo je u kasnim sedamdesetima kada je u procvatu underground punk-rock scene uočio najplodnije područje za razvijanje svog "iščašenog" underground stila. U samim počecima bavio se izradom crteža za majice i reklamne plakate za većinu under/punk grupa u Los Angelesu, da bi se uskoro za njegov majstorluk pročulo naširE, i po drugim dijelovima svijeta kada je počeo raditi i stripove za različite magazine. 1989. godine Otis stvara svoju prvu kontroverznu i zabranjivanu kolekciju "Trading cardsa" pod nazivom "Incredible True Life Murders" koje su odmah potpale pod središte medijske pozornosti. Nakon toga uslijedile su "True Cannibal

ALPHABET OF MURDER

Postcards", "Rock History" i "World's Most Hated People" od kojih su poneke podigle takvu prašinu da su postale ilegalne, ne samo za prodaju nego i za posjedovanje, a protiv Otisovog rada, osim zakona, podigle su se i različite moralističke grupacije te poneke političke snage. Jedna od najnovijih "udarnih" kolekcija izašla je 1994. u izdanju "Verotika" pod nazivom "Alphabet of Murder" obuhvaća spektar serijskih, masovnih i inih kanibalizirano-poremećenih kreatura koje su zaista postojale ili postoje, koje su u zatvoru, pod zemljom ili još nisu niti uhvaćeni. Broj "obrađenih" ubojica jednak je broju slova američkog alfabeta (26) a svako slovo odgovara imenu, prezimenu ili nadimku pojedinog zločinca. Svaka kartica (ili bolje rečeno stranica) sadržava kolor karikaturu ubojice (s obzirom na to kako je "skinuo" Mansona mora da su i ostali dosta vjerno naslikani) te kratku pjesmicu koja na vedri i veseli način ukratko opisuje pojedina zlodjela. Tako saznajemo kako stanoviti Gacy, klaun koji ubija djecu ima najsmrdljiviju kuću u gradu jer mu je ona ispunjena tjelima mrtvih dječaka ili, primjerice, kako je Japanac Sagawa postao slavan nakon što je skuhao i pojeo svoju ženu. Za razliku od svog kolege iz strip-branše **Michaela Christophera Diane** koji je, na doduše puno odvratniji način secirao fenomenologiju američkih masovnih ubojstava (u radovima poput "Sex with children", "Barbecue boy sauce" ili texta "Kako biti uspješni serijski ubojica") te tako, zbog svog upornog rušenja svih postojećih tabua završio i na sudu (jedanput "samo" osumničen za ubojstvo zbog prevjerenih opisa događaja u stripu, a drugi put pod optužbom za opcesnost i umobolnost), Bad Otis Link i dalje u miru živi i radi u Cascadenu, gdje priprema (ili je već pripremio) i novi, kako najavljuju, "sure-to-offend-idiots" projekt. U međuvremenu, svi zainteresirani za druge Otisove "ubojstvene" i rock projekte mogu ga osobno kontaktirati na adresu: **PO Box 387, Index, WA 98256-0387.**

Sam Otis za svoj rad kaže: "Ubojstvo i smrt nisu mi nikakva novost. Ako se ne možeš naučiti smijati svijetu koji je psihološki izvan kontrole, onda ćeš poludjeti. Ja sam izabrao smijeh."

Poput Stonea, Otis ne pokušava razbijanjem ogledala stvoriti imaginaciju ljepše slike stvarnosti. On će se radije svemu krvavo nasmijati, a u taj smijeh povući i vas. Kao i scenama u Stoneovom filmu smijat ćete se i Otisovim radovima, crtežima i pjesmama. Smijat ćete se stvarima koje nisu ama baš niti malo smješne. Jeste li zbog toga ludi ili pak, po Otisovoj teoriji vršite prevenciju moguće ludosti, morat ćete ipak prosuditi sami.

Velimir GRGIĆ

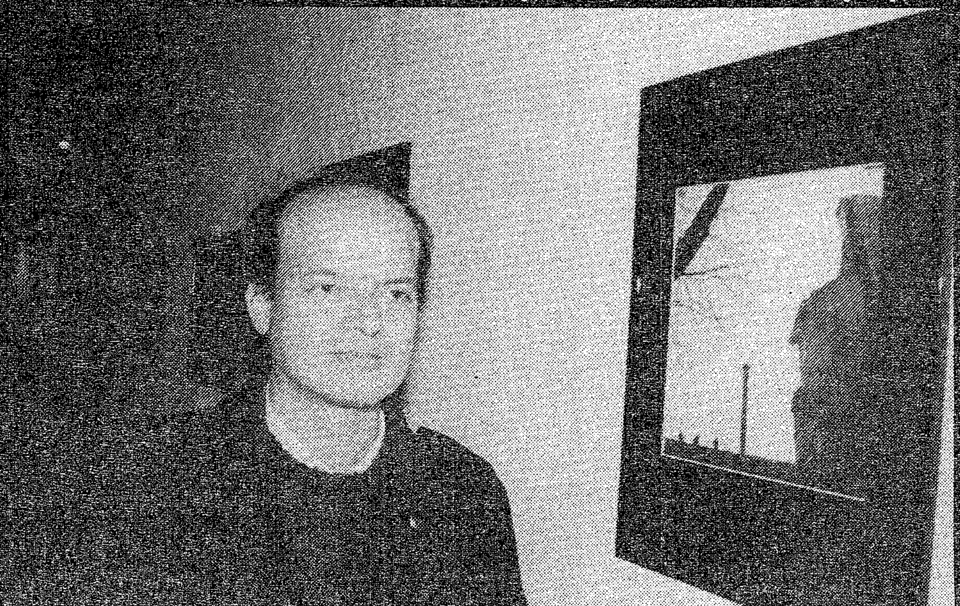
David Thomas (Pere Ubu)

TONČI PAŽANIN, FOTOGRAF

Slikovni zapisi izvođača s alternativne glazbene scene izložba je umjetničkih fotografija kojima se šibenčanin Tonči Pažanin, u travnju 1994. prvi put predstavio svojim sugrađanima. Posjetitelji izložbenog prostora u gradskoj knjižnici "Juraj Šižgorić" mogli su vidjeti izbvor najboljih koncertnih fotografija zabilježenih na njegovim mnogobrojnim glazbenim hodočašćima - Nick Cave, David Thomas (Pere Ubu), Blaine L. Reininger (Tuxedomoon), Michael Gira (Swans), Laibach, Zoran Predin (Lačni Franz), Eye Yamatsuka (Naked City)...

Posebnost Tončijevih koncertnih fotografija očituje se u neupotrebljavanju blica, dakle postojećim ambijentalnim osvjetljenjem. U njegovim fotografijama nije vidljiva puka slika izvođača već pokušaj doživljavanja samog koncerta. Za razliku od uobičajene koncertne fotografije, koja često koristi aktivnu ulogu "off" prostora, tj. potencira namjernu grešku ruba kadra da bi istakmula pokret, pažanin postiže viši stupanj stilizacije klasičnom likovnom kompozicijom, kojom fiksira pokret unutar kadra. Jednostavnim izrazom, pročišćenim od suvišnih detalja, ostavlja velike tamne plohe iz kojih izranjaju likovi, što im daje posebnu crtu misterioznosti, nedodirljivosti i apstraktnosti (tzv. low kwy pristup), ističe u predgovoru njegova kataloga profesor Vilijam Lakić.

U prosincu prošle godine Tonči još jednom briljira na domaćem terenu, ovoga puta u Galeriji Muzeja Grada Šibenika izložbom fotografije naslovljenom "Melankolija". Fotografije razvrstane u četiri zbirne tematske cjeline kao da su nastale u ravnopravnoj suradnji turobnih i marginalnih motiva s melankoličnim i depresivnim stanjima autora. Pronalazeći motve sukladno svom psihičkom stanju nastao je jedan cijeli elegičan i sutonski svijet pustih

Piše: Petar GLODIĆ

KARAOKE Smithsi

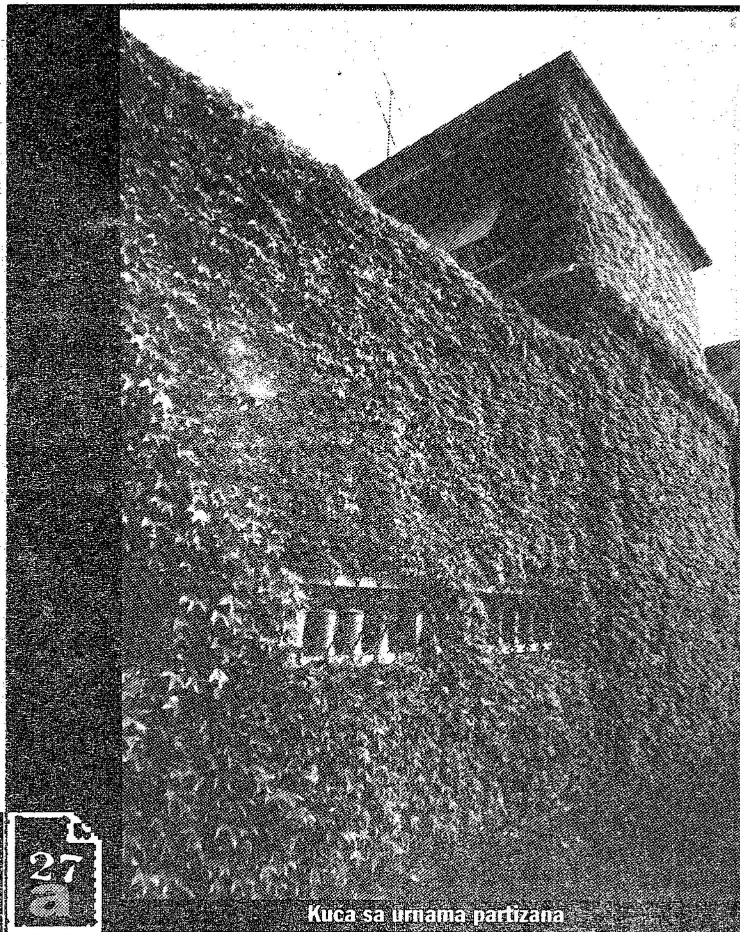
Kao i svake besmrtne pojave u pop glazbi, **Smithsa** nikada dosta. Jedan od najboljih prošlogodišnjih albuma, "Dog Man Star" skupine **Suede** mogao se svrstati u kategoriju Bowie-Smithsa, u isto vrijeme pojavili su se **Gene** koji su zaradili posprdni nadimak karaoke-Smiths i koji upravo blistaju debutom "Olympian", a početkom ožujka napokon smo dobili i reizdane Smithse. Legendarne RTV Ljubljana vinilne primjerke "Queen Is Dead" i "World Won't Listen" konačno možemo spremiti u špajze, na tavane i ostale povijesnice jer je koncern WEA pustio na tržište sve originalne albume na CD-ovima i to po cijenama od dvadeset DEM-ova. Naravno, naši shopovi će opet pokušati prodati muda za bubrege pa će im istaknuti punu cijenu - institucija tzv. *middle price* u nas začudo ne postoji-te ih stoga treba ignorirati i potražiti sreću u Trstu ili Grazu. Očekivana tirada o **The Smiths** ovom će svečanom prilikom izostati, jer stvari koje su se 1993. godine dogodile sa **Stevenom Patrickom Morrissayem** još uvijek su prekomplicirane za moje ograničene mozgovne kapacitete. **Mozzer**, koji je nakon gašenja Smithsa ostvario megauspješnu solo karijeru, našao se tada na izuzetno oštrom udaru do jučer mu podanički naklonjenog otočkog tiska zbog koketiranja s imageom i ideologijom skinheadsa, nogometnih huligana i neonacističkog National Fronta. Ispzva, sve se činilo kao još jedan "Bigmouth Strikes Again" i kao izuzetno provociranje "političke korektnosti", međutim kada je Moz ispljuvan na koncertu u Finsbury Parku gdje se pojavio umotan u Union Jack i kojeg je ubrzo prekinuo, stvari su krenule nagore. Je li **Mozzer** nakon pjesama "Bengali In Platforms", "Asian Boy" i "National Front Disco" čija nesumljiva melodramatičnost i suosjećanje ipak ostavljaju nekoj rasističkoj budali mogućnost vlastitog tumačenja, te nakon izjava: "reggae je najrasistečkija glazba, slavljenje crnačke supremacije... ne vjerujem da će crni i bijeli ljudi ikada moći zajedno... McDonalds je izvršio invaziju na Englesku, zašto naše trupe ne obave odmazdu?... naš jezik je uništen američkim i australijskim izgovorom... gledajući kako naši huligani haraju Švedskom ili Danskom, zapravo se zabavljam"... je li naš Moz nakon toga postao rasist??? Naravno da nije, iako njegova provokativna opsjednutost tim (kao i svakim) oblikom outsajderskog ponašanja i nije baš bila najukusnija u doba zahuktalog etničkog čišćenja i porasta rasizma-neonacizma u gotovo svim Evropskim zemljama. U cilju nepostavljanja dinamita pod njegov spomenik koji odavna čuvam u svojoj glavi sklon sam mu oprostiti i otkloniti tu temu za još koju godinu famozne povijesne distance. Još jedan razlog tome jest i ponajbolji mu solo album "Vauxhal & I" od prije godinu dana čije završne riječi su bile: "oduvijek sam bio iskren prema vama/na svoj vlastiti izopačen način". Uostalom, nakon što se preselio u Ameriku (sic) posljednja vijest glasi kako je primijećen u šarmantnom ženskom društvu (sic, sic) i to u jednom tamošnjem McDonaldsu (sic, sic, sic). Celibat, ha? Meat Is Murder, ha? Dakle, Mozzer se i dalje dobro zabavlja - i da se razumijemo - **The Smiths** su bili i ostali najveća pojava u europskoj pop glazbi osamdesetih i svaki njihov album nosi neoporecivu ocjenu apsolutne klasike. Odlučite ii se pak zabaviti Morrisseyevom novom kompilacijom (opet) singlova i B-strana "World Of Morrissey" također ne bi valjalo propustiti niti spomenuti "Olympian" koji je djelo this charming mana, velškog vokalista **Martina Rossitera** i gitarista **Stevea Masona**, mozgova sastava **Gene**. Pročuli su se protekle godine upravo genijalnim singlovima "For The Dead" i "Be My Light Be My Guide", a prvi je bio posvećen tragičnom gubitku prijatelja što je i jedan od lajt (bolje rečeno "dark") motiva ovoga prvijenca. Rossiter je 25-godišnji propali student politologije, radikalni liberal i hiper inteligentni elokvent koji posjeduje izvanrednu mladenačku hrabrost. On je biseksualni polu-camp roker čije pjesme iako odmaknute, sjevaju najiskrenijim emocijama i životnim realizmom. Mason je inventivni gitarist s najgorom Weller frizurom poslije Paula Wellera, a svirka mu je obilježena iznenadnim skokovima po raznobojnim Marr/Ronson/Weller partiturama. Oni se ne srame golemog publiciteta i posjeduju aroganciju i samouvjerenost svih velikih bendova no preziru klasični r'n'r lifestyle-razbij hotelsku sobu, opali muhu u letu, usmrći-uštrcaj-progutaj itd... - i što je najvažnije, ponovno uvode u rock i to na velika vrata riječ *art* koje se većina modernih "alter" rokera upravo panično boji. Obzirom da su već 357. grupa u poslednjih 7-8 godina koja je proglašena "novim Smithsima" ali i jedina koju tu titulu potpuno zaslužuje, na prvo slušanje izazivaju gotovo šok i bijes zbog skoro katastrofalne sličnosti i svatko tko kupi njihov CD isprva će se osjećati kretenom koji je skupo platio mačka u vreći, Međutim nakon par narednih susreta s Gene, nemoguće je ne pomisliti: "koji bih tek kreten bio da ovo nisam nikad kupio". Unatoč povremenoj tipičnoj šlampavosti prvog albuma (neki refreni upadaju prilično iznebuha), zeusovski naslovljeni "Olympian" je neizmjerno profinjeno djelce koje bez poteškoća doseže zadani nivo helenističkog humanizma. Humanizam i nepovratni gubitak kjučne su riječi koje se očituju u klasičnoj ljubavnoj srcobolji koja se nesmetano i iskreno iskazuje unatoč narcisoidnoj "art" pozi ("Haunted By You", "Car That Sped") ili u spominjanom bolnom odlasku bliskih ljudi, kao u komadu "London Can You Wait" koji nosi apsolutno briljantne stihove: "I was having the time of my life/so why did you have to die?". Provincijsko nasilje subotnje večeri oporo struji kroz "Sleep Well Tonight" čiji je video pretrpio cenzorske zahvate zbog brutalnih dokumentarističkih snimaka tog zanimljivog sporta, dok je "Left-Handed" posvećena suosjećanju s "lijevorukima" što je stari kolokvijalni izraz za deklasirane homoseksualce. Vjerovali ili ne, "Truth Rest Your Head" može ponosno stati uz "There Is A Light That Never Goes Out", a naslovna skladba kao i cijela pojava ovog ekstraordinarnog benda - ako ništa- barem vas mogu podsjetiti kako ste se osjećali kad ste zadnji put bili istinski zaljubljeni. Tamo negdje hladnog proljeća 1935. godine.

Gene su već 357. grupa u poslednjih 7-8 godina koja je proglašena "novim Smithsima" ali i jedina koju tu titulu potpuno zaslužuje

G e N E

BIG-ART STRIKES AGAIN...

Kuća sa urnama partizana

krajolika, nenastanjenih urbanih suterena, "ukletih" dvora opletenih bršljanom, negostoljubivih otočkih hridi, brodica koje skončavaju na morskom žalu, staraca izbrazdanih borama atmosferilija i poznih godina koji, kako sam autor tvrdi, izaziva podvojen osjećaj odbojnosti i privlačnosti, istovremeno hladnoće nepristupačnosti i topline udivljenja za male obične stvari. Pažanin govori kako se osjeća poput zločinca koji se neprestano vraća na mjesto zločina, iscrpljujući jedan već potrošeni fotografski motiv, udovoljavajući nezajažljivoj potrebi melankolije za istimopsesivnim objektom odvratnosti i požude, s vremenom svedene na bezenergijsko stanje mrtve trke.

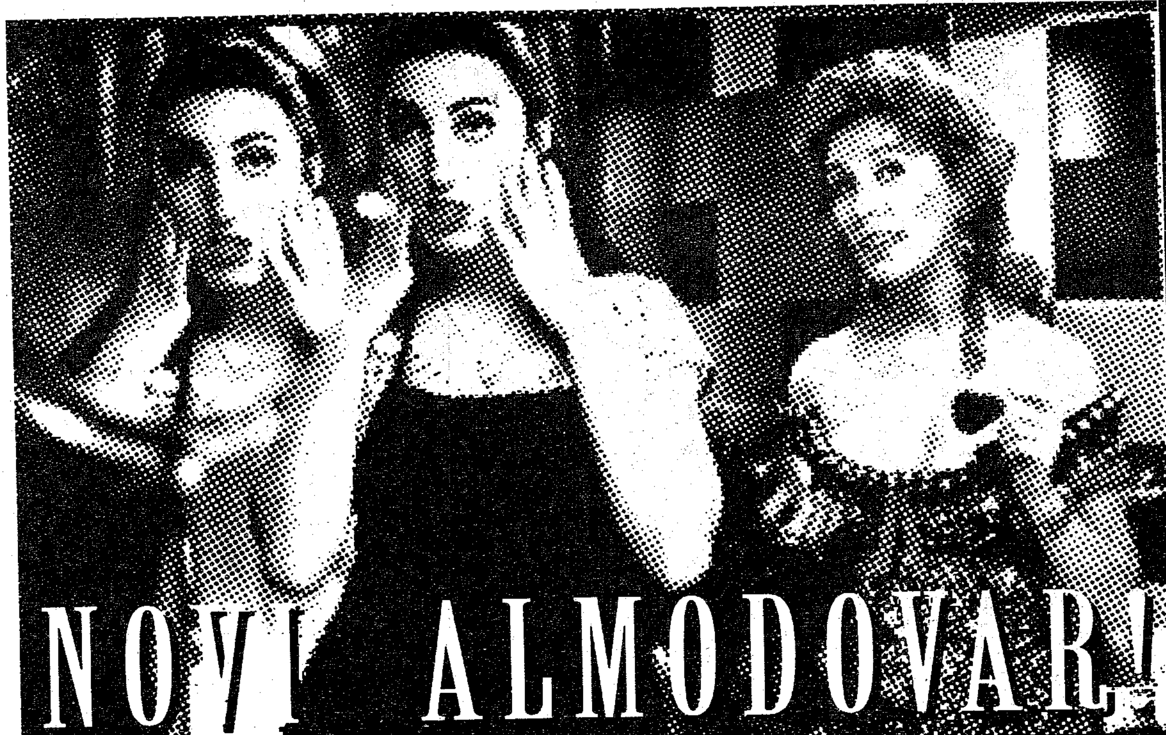
U vrijeme ratnih razaranja Šibenika i okolice, Tonći je fotografijom bilježio svoju viziju rata te postavio izložbu u Sloveniji, koja je zbog veikog interesa trajala čak tri puta duže od predviđenog roka.

Početkom ove godine Tonći je izlagao u londonskoj galeriji Diorama, a dokaz o prihvaćenosti njegovih radova je i to da su ga organizatori pozvali da dogodine ponovo izlaže. U opusu "Melankolija" sadržan je desetogodišnji rad ovog tridesetčetverogodišnjeg šibenskog umjetnika koji je svoje prve izložbe imao u zagrebačkom Studentskom centru. Izlagao je i na Salonu mladih te objavljivao fotografije u magazinu Heroina i ljubljanskom Sub-rocku za koji je pisao i glazbene kritike. Fotografije Tonća Pažanina ne bismo mogli nazvati ni dokumentarnim ni umjetničkim u smislu klasičnih podjela. Svi njegovi foto-prizori traže kao dopunu odreenu sentencu ili stih ukazujući na neraskidivo jedinstvo dva medija -literature i slike, verbalnoga i vizualnoga. Fotografija je za Tonća oblik samootkrivanja i ako je napravljena bez emotivnog odnosa za njega je neprihvatljiva.

Aleksandar TEŠIĆ

Blaine L. Reininger (Tuxedo Moon)

NOVI ALMODOVAR!

I JA BIH MOGAO SNIMITI FILM KAO ŠTO JE ALMODOVAROVA "KIKA": NEDOSTAJE MI SAMO FILMSKA VRPCA, KAMERA I PUNO SREĆE!!!

Piše: Darko POKUDIĆ

U prvom kadru filma "Kika" vidimo ljudsko biće ženskog spola, u atraktivnoj pozi, snimljeno kroz ključanicu. U narednih nekoliko kadrova, potkrepljenih špicom, ključanicu u prednjem planu vidjet ćemo još nekoliko puta, a to je upozorenje kako će se ovaj film baviti temom voajerizma. Redatelj će to i diskretnije spomenuti, kada se u jednoj sceni pojavi plakat iz filma "Peeping Tom", uz Hitchcockov "Prozor u dvorište", najpoznatiji film s ovakvom tematikom. Ipak, na svršetku "Kike" nije bilo teško shvatiti kako od voajerizma nšta, da to nije bila tema, već samo jedan od 173 događaja ove kaotične priče, a da bi se tema mogla definirati kao: "vrtlog totalne perspektive u Madridu, gradu kojim korača gomila čudovatnih likova". Upravo je i ovo najveća mana novog filma Španjolca Pedra Almodovara. Njegov originalni svijet, koji ga je učinio jednim od najpopularnijih evropskih redatelja današnjice, ovog se puta istopio kao nikad prije, pred gomilom događaja od kojih je svaki novi sve manje dorađen, da bi oni posljednji postali i nelogični. No, ne zbog toga što je on želio postići ovakvu gradaciju, već zato što je dramaturški toliko površan da nam ne daje ništa po čemu bismo mogli naslutiti barem jedan posto od onoga što će slijediti dalje, ono čime bi se zadovoljili kao najobičajniji gledatelji. No, o čemu se radi?

Američki spisatelj, ženskar po imenu Nicholas, ubija iz koristoljublja svoju suprugu, ali to prikaže kao njezino samoubojstvo. Svi povjeruju! Sin njegove pokojne žene, šonjo po imenu Ramon, je fotograf koji biva shrvan majčinom smrću. Ipak, uskoro pronalazi spas u glupoj šminkerici Kiki, u koju se zaljubljuje. Međutim, Kika "pada" na *fuckera* Nicholasa, zapravo manijaka koji većinu svojih ljubavnica ubija. Voajer Ramon Kiku promatra i snima kamerom sa susjedne zgrade, pa je tako i "uhvati" kada ju siluje (triput za redom) odbjegli robijaš i pornozvijezda smanjenog kvocijenta inteligencije, inače brat Kikine ultra ružne služavke, po seksualnom opredeljenju lezbijke. Snimaka se domogne luda novinarka koja se zove Scarface, i koja nemili događaj prikaže na svojoj televizijskoj emisiji, nakon čega se Kika propije. Uskoro Ramon na TV ekranu slučajno "uhvati" insert iz filma "Njuškalo" Josepha Loseya, iz kojeg zaključuje da je Nicholas ubio njegovu majku. Naposlijetku se dogodi krvoproliće u kući Ramonove majke, Scarface i Nicholas se međusobno ubiju, Ramona odveze hitna pomoć; a Kika odlazi u novu ljubavnu avanturu.

Nu, film pored niza slabih, ima i jednu nepriepornu dobru stranu: saznasmo tako da se voajer na hrvatskom jeziku ne kaže virko, negoli - sladogleđa!

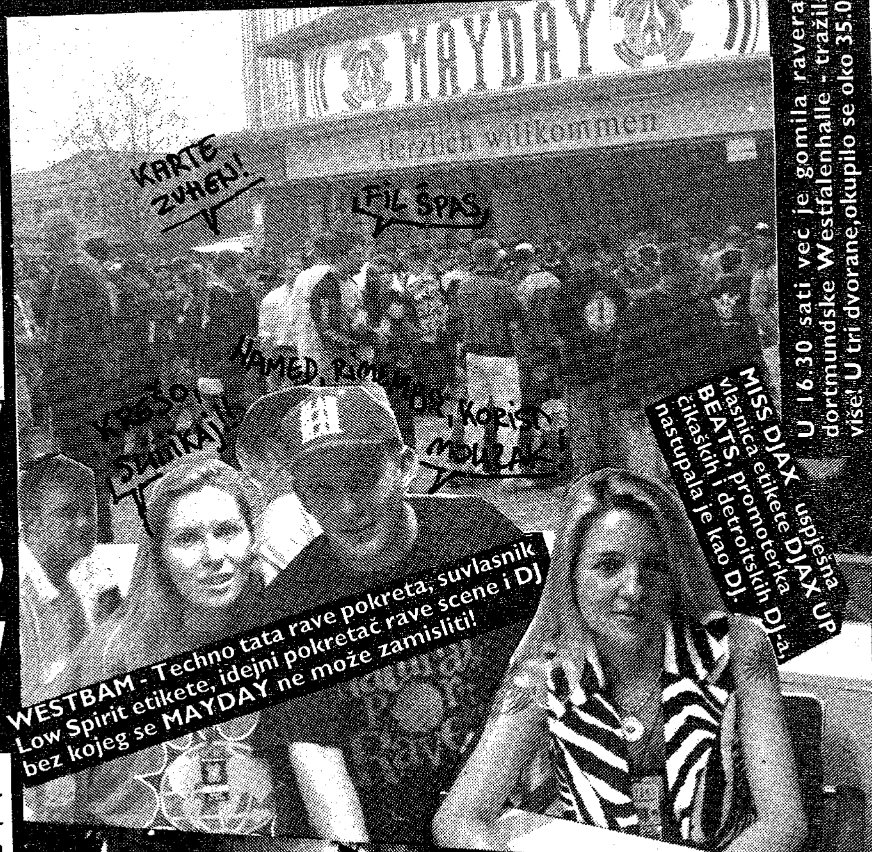
Kao što ste mogli pročitati, za sve Almodovarove junake je nemoguće utvrditi koji je od njih pozitivan a koji negativan. Ono što je za njih moguće reći jest koji je glup/pametan ili ružan/lijep, što nikako nije dovoljno da pronađemo svog Supermana ili svoju Wonder Woman. Svi su njegovi junaci obični ljudi s jednom ili dvije pomaknute osobine, previše bezlični da nam postanu heroji, a opet predaleko od realnosti da bude naši poznanici za kojima žalimo. Njihovi međusobni odnosi imaju osnovu i smisao, ali toliko malenu dozu emocija i originalnosti da ne vjerujemo nikome od njih. Dok su u ranijim Almodovarovim ostvarenjima barem donekle mogli zaključiti što autor misli o stvarima koje prikazuje, u "Kiki" je njegov stav u putpunosti izostao, a takvo što ne priliči jednom ozbiljnom, evropskom, "umjetničkom" filmu. Dekadencija, nemoral, homoseksualci, manijaci, ubojice, loši policajci, nemilosrdni novinari samo su neke stvari kojima se Almodovar pokušava baviti, no toliko opterećen količinama i popratnim stvarima, kao što su kakav će biti donji dio kostima glavne junakinje ili hoće li u dnevnoj sobi biti dvije ili tri ljubičaste vaze sa žutim cvijećem, on predmet svoje zanimacije samo prikazuje, što bi mogao i ja, uz puno sreće, filmske vrpce i kamere. Almodovarov konačni cilj nije samo puki prikaz, već i nešto "dublje", no zbog nemogućnosti razaznavanja redateljevog pristupa, njegov film nije niti lagana razbibriga, niti ljubavna pričica, a niti teža drametina. To je nešto četvrto što možemo nazvati "Almodovarštinom", novim filmskim stilom koji "bitne probleme" donosi u smislu "boli me za njih", a koji će dobiti na cijeni kada scenografija i kostimografija postanu najbitnije odrednice sedme umjetnosti. Film "Kika" ima i golem obrazovni karakter za nas. Saznali smo da se riječ voajer na hrvatskom jeziku ne kaže virko nego - sladogleđa.

BILO KUDA, KIKA SVUDA!

Drugi hrvatski foto strip!

MAYDAY Osmi the reformation iza scene!

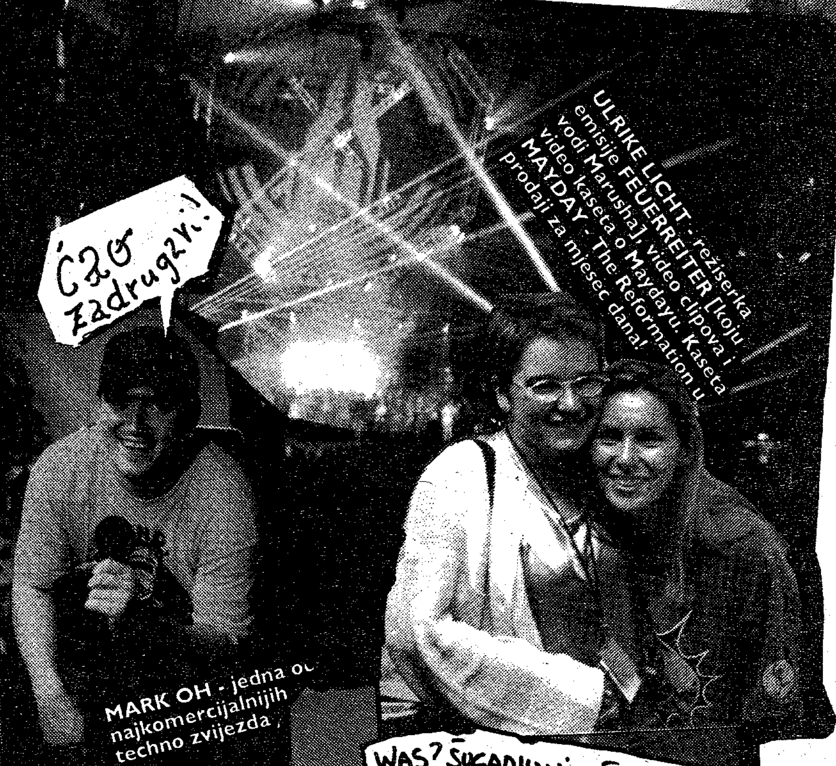
A možda i treći!!?? To je o.k.!

U 16.30 sati već je gomila ravera bila oko dortmundske Westfalenhalle - tražila se karta više! U tri dvorane,okupilo se oko 35.000 ravera!

MISS DJAX uspješna vlasnica etikete DJAX UP BEATS, promoterka čikaških i detroitskih DJ-a, nastupala je kao DJ.

WESTBAM - Techno tata rave pokreta, suvlasnik Low Spirit etikete, idejni pokretač rave scene i DJ bez kojeg se MAYDAY ne može zamisliti!

ULRIKE LICHT - režiserka emisije FEUERREITER [koju vodi Marusha], video clipova i video kaseta o Maydayu. Kaseta MAYDAY - The Reformation u prodaji za mjesec dana!

MARK OH - jedna od najkomercijalnijih techno zvijezda,

MARUSHA - mama techno scene poslije nastupa tokom kojeg su, radi gužve, čuvari morali zatvoriti daljnji ulaz u dvoranu, dala je ultraexkluzivni interview za TOP DJ MAG!

U 8 sati ujutro, dok se još živahno rejvalo u dvorani, ekipa TOP DJ MAGA snimila je i odjavu za emisiju i oprostila se od Dortmunda!

snimio: Krešo GOLUBIĆ

Pisma SNS

STRAVA NA SESAMU!

MotoVun - 23.4.-7.5. 1995.

Što se desi kada revni studenti arhitektonskog fakulteta Zrinka, Damir, Linda, Irena, Nikola, Ljubo, Goran, Dana, Ante, Tomislav, Olivija, Hrvoje, Duška, Barbara, Vlatka i Aneta, nepotpisani na programu SESAMA odluče se poigrati i preko svog dekanata arhitektonskog fakulteta uz blagoslov i potpis dekana Ante Marinović Uzelca organiziraju Small European Students of Architecture Meeting!

U SESAM su uspjeli ugurati foto, grafički i art workshop, festival, arhitekturu, teatar itd.

Moje iskustvo na SESAMU započinje drugog dana, 24.4, kada sam uz poziv i potpis kao izvođač krenula na put prema Motovunu, bez plaćenih putnih troškova od Krka do Rijeke. U Rijeku je po mene i još dvoje učesnika došao kombijem jedan od organizatora - Tihomir M. kasneći sat vremena. Ukrcali smo se u kombi i putem zalutali u gudurama Učke, ali smjelim Tihomirovim manevriranjem izašli smo na pravu cestu za Motovun.

Nedočekani ni od koga uz riječi apstraktnih organizatora da teatar nije u njihovom fahu i da je Vlatka T. zadužena za nas u Zagrebu. Zatražila sam smještaj. U dogovoru sa Vlatkom znala sam da me čeka jedan apartman u vili Revija (vlasništvo Sveučilišta) sa deset ležajeva, kupaonom i WC-om. Dobila sam sobu sa tri pomoćna ležaja na podu, i odmah mi je rečeno od gđice Olivije J. da to nije to, ali da je tu MALI kaos i da ću ubrzo dobiti to što tražim. Nakon toga sam započela borbu za deku i plahtu koju sam žicala, molila, krala itd. Uz put sam se upoznala i sa ostalim sudionicima SESAMA iz nesretne Vile Revija. Članovi art workshopa bauljali su po ulicama jer izgubili su se ključevi od njihovih radionica (tri dana) a nekolicina njih spavala je na tavanu Revije na vojnim madracima bez plahti, deka, kupaone i WC-a. Usput sam saznala da nemaju niti materijal za rad, a da su radionice par šupa krcatih smećem i ljudskim govnima. Njihov organizator isto nije bio tu. I tako sam uz silnu želju da ostvarim ono zbog čega sam došla, a to je modna revija Madona i projekt Hortikult.

Započela sam borbu za goli opstanak. Drugi dan organizatori su mi dojavili da mene niti moja dva suradnika nema na popisu učesnika i da smo ustvari padobranci i da moramo napustiti naše pomoćne ležaje i da moj suradnik i polaznik art-workshopa nije taj koga su oni tražili već da je on čovjek istog imena i prezimena, ali drugog lika! Na moje pitanje što će se dogoditi sa ostalim dijelom mog ansambla koji se sastoji od osam maloljetnica, a koji je trebao biti u Motovunu od 1. do 5.5, rečeno mi je da oni to neznaju i da im javim u Zagreb da ponesu vreće za spavanje jer da mogu tu jednu noć prespavati i na onom nesretnom tavanu. Odlučila sam sutra demonstrativno krenuti kući. U međuvremenu oko 5 ujutro stiglo je i Kazalište Lero iz Dubrovnika, 12 ljudi, organizatori se nisu niti prenuli iz sna, a mladci su do 11 prije podne čekali ispred hotela svoja obećana tri apartmana. Bili su smješteni u sobu sa pomoćnim ležajevima iz koje sam ja to jutro izašla jer dio Lera je dobio jedan apartman!

Eto, ovo je first report sa SESAMA iz Motovuna, a mislim da će ih biti još od

Ivane Popović

PS inače gradom luta slikar iz Istre Petar B. i svojom velikom trubom tjera demone sa SESAMA iz Motovuna!

LINK Nettverk for Globalt Fellesskap

Bentserødveien 95 - 3234 Sandefjord
Telefon/fax: (+47) 33 47 38 75
Postgiro: 0805 211 6598

Ansv. red.: Tulle Elster
Abonnement: 6 nr/år: kr. 150.-
Bankgiro: 2480.30.84455

Dear friends in Arkzin.

I subscribed to Arkizin for my Bosnian and Croatian friends (20 issues of each to be sent to Fossnes Refugee Camp + 1 for myself), because I thought it was a *Peace* Newsletter. As I´m not able to read the magazine myself, I have been giving my own sample away to a family with a daughter who is now 16 years, normally without looking at it myself.

I´m glad I did look through it this time, however!!!

I´m not an especially puritan person, but what the HELL does this have to do in a peace magazine???

I return it in disgust and would like an explication before deciding whether to subscribe another year.

Yours,
Tulle Elster
editor of the *peace* magazine LINK
Sandefjord, Norway, April 4th 1995

STINA
Srednja i Istočna Evropa

ARKZIN

šefica katedre za matematiku
prof Tanja Tagirov

S obzirom da je STINA u posljednjem broju Arkzina ispunila dvije i po stranice, odnosno tiskano je oko **20 kartica** što ih je STINA pripremila to smo slobodni isporučiti slijedeći račun:
Ako jednu karticu koja vrijedi **10 DEM** pomnožimo s brojkom **20 dobit** ćemo cifru od **45 maraka**. S obzirom da svemu treba pridodati i prijevode po cijeni od **15 DEM** i kad sve to zbrojimo, pomnožimo i pretvorimo u kune dolazimo do iznosa od **492.750.000 kuna**. S obzirom da je pola Perinog teksta završilo u košu, to se gornja cifra adekvatno umanjuje, te ostaje za isplatu: **164.250.000 hrvatskih kuna**, a ne srpskih glava koje su iselile iz Hrvatske.
Jednoglasan zaključak Upravnog odbora STINE je da gospođica Tanja ubuduće mora više pažnje posvetiti kraćenju svojih računica, a ne da energiju troši na kraćenje Perinih tekstova! Uz borbeni pozdrav
PERO VOLI, PERO PATI
PERO ĆE I SAM DA KRATI

S T I N A

K R I Z N I P U T DOBROG VOJAKA JEGORA

Ono što sam ugledao početkom svibnja ispred Dinamova (pati, Ćiro!) stadiona prelazilo je gotovo sve moje vizije propasti kulture i duha na ovom krajičku svijeta. Petstotinjak pozvanih na svetu dužnost je generiralo nekoliko tisuća prijatelja, roditelja, mica, kuca i značajno veći broj flaša iliti boca. Uglavnom polupraznih ili praznih. Atmosfera, jao, pardon ozračje svečana čina nalikovalo je napadu bulumente pijanih navijača

Četiri godišnja doba donose osim promjena neophodnih poljoprivredi, Hrvatskoj i četiri velike migracije. U četiri vala, takozvanih regrutnih rokova mladi, nešto stariji, i definitivno prestari ljudi upućuje se "da časno oduže svoj dug domovini" Ili pak, drugim riječima, da prospu jaja po pisti dok ne nauče strojni korak. Neki neuki pojedinci, uglavnom iz Ministarstva obrane tu tradicionalnu inicijalizaciju mladih jednostavno nazivaju "služenje novačkog roka". I onda se pitamo zašto na vojnom planu nemamo uspjeha?

I nakon što se obave sve bitrokratsko-činovničke radnje (na dobroj osnovi, jer da se sve radi otpočetka, teško da bi se skupili potrebni papiri da trojica godišnje odu u vojsku) svakih se tri mjeseca tisuće mladih diljem lijepe nam naše upućuju na to sudbinsko putovanje. Ne znam više koji je imbecil iz kojeg Ministarstva tako što istovario, ali prije sudbinskog putovanja valja i nešto popiti, da se i duh uzvine na razinu tjelesnih osobina čopora pretežno niskočelnih i jajoglavih dvadesetogodišnjaka. Da li se večer prije polaska i danas spravlja tradicionalna "oproštajka" ne znam, ali svojevremeno - kad je Hrvatska grcala pod srbočetničkom kradom svega što nam je najsvetije: para i, naših sinova, posjetio sam nekoliko takvih okupljanja i moj zaključak je da se u svakoj besmislenoj redakaciji (ova naša pritom ne postoji, ne nasjedajte propagandi nekih tamo **Tresić-Pavičića**) popije višestruka količina alkohola na pripremi samo jednog teksta, a ne broja.

Pati, Ćiro!

No, ono što sam ugledao početkom svibnja ispred Dinamova (pati, Ćiro!) stadiona prelazilo je gotovo sve moje vizije propasti kulture i duha na ovom krajičku svijeta. Petstotinjak pozvanih na svetu dužnost je generiralo nekoliko tisuća prijatelja, roditelja, mica, kuca i značajno veći broj flaša iliti boca. Uglavnom polupraznih ili praznih. Atmosfera, jao, pardon ozračje svečana čina nalikovalo je prije napadu bulumente pijanih navijača no najsvečanijom činu u životu mladog Hrvata. No pod budnim okom više desetina redarstvenika, u *ograničenoj akciji* specificirana dometa svi zainteresirani su potrpani u autobuse, dok ih je vjerovali ili ne daleko više ostalo pred nepokolebljiivo zatvorenim vratima. Karavana je krenula uz pratnju policijskih snaga sprijeda, to je bio onaj auto koji razmiče promet, straga - to je onaj koji uspostavlja prijašnje stanje i sa strane - to je onaj auto koji je u dotičnom momentu parkiran kraj kakve kulturne ili gastronomske znamenitosti. Tijekom (eto i to sam naučio) par sati puta nije se dogodilo ništa značajno, iako indicije vode puta ukazuju da je u nekim ranijim slučajevima dolazilo i do žaljenja vrijednih primjera ekscesnog, pa i rabijatnog ponašanja pojedinih putnika. Koji su udarcem na pravo mjesto bili na zadovoljavajući način riješeni. E, da vrijedi zabilježiti piš-pauzu nakon koje se nekolicina dovoljno pijanih nije htjela vratiti u autobuse (ili je to bio trijezni dio?). No put se nastavio po onoj staroj, koga nema bez njega se može.

Marš ti

I doista uprkos tom odustajanju na pola (jezim se ironije ovoga) puta, mala skupinica se obrela unutar ograđena prostora nove vojarne u Koprivnici. Ograđen je iz istih razloga kao i nekad - ne daj bože da uđe logika! Ali tu svaka sličnost s onom negdašnjom, kakvom god, ali ozbiljnom vojskom, prestaje. Petstotinjak mladića pične se lagano iz autobusa i sad su tu. A to znači da se lagano muvaju po kasarni, da vide gdje je što, da se posluže telefonom (koga zovu, nitko ne pita) i tako to duže od sata. Na tom mjestu mi se polako počelo magliti i počeo sam se pitati koji klinac ja uopće tu radim, s buljukom ljudi od koijh većina smatra ubijanje drugih ljudi sasvim normalnom, pa čak i poželjnom pojavom, a ako je suditi po razgovorima koje su vodili, kvocijent inteligencije je dijelu te populacije oko 75, a subordinacija (iako nemaju tri blage što riječ znači) jedino prihvatljivi način saobraćanja među ljudima. Eto nam prvorazrednog materijala za niži oficirski kadar.

Nešto reda pokušao je uvesti jedan od već odškolovanih pripadnika pomenute subpopulacije, klasičnim vojničkim žargonim "Ajde, marš odavde, (marš ti u tri, dodao sam), da vas nisam vidio ovde!" ili pak "Šta sam ja rekao. Gonite se!". Goni se ti u rodni kraj, seljačino, pojavilo se kao odjek u mom umu. Mislim da je to bila onaj dodatak koji me je potpuno izbacio i doveo do izvjesna mentalna i duševna kolapsa. Kulturni sam, u priličnoj mjeri, doživio prije ukrcavanja, ali samo kao *deja vu* stotina društvenih okupljanja kojima sam prisustvovao. Od tog momenta nisam više uspijevao karakterizirati ljude koji se kreću oko mene, to su postali arhetipovi onih koje sam upoznao za vrijeme slična iskustva u susjednom nam republici, nekoć davno. Individualnosti su se izgubile - no to je i cilj vojne obuke, kolektiv uvijek i na svakom mjestu ispred pojedinca - i to je postala amorfna masa zaboravljenih ljudskih sudbina iz koje sam poželio izvući makar pojedine dijelove tijela netaknute.

Ni za ljude, ni za tice

Da ne bih gledao kako se postepeno privikavam na taj stav, koji mi je ona, daleko ozbiljnija i organizacijski jača vojska pokušala usaditi počeo sam i ja uživati blagodati slobodnog vojničkog života u verziji HV-a: uputio sam se u šetnju krugom kasarne prije svega u potrazi za nekom zgradom koja bi mogla ličiti na ambulantu i u kojoj bi mogao dobiti ako ne zaborav, a ono bar ublažavanje bola u križima koji je rastao. Izgleda da nikoga od oficira koje sam na tom putešestviju (doduše, kasarna jest mala) nije obratio niti najmanje pažnje na mene, ma gdje bio i ma što radio. I tako sam u jednom momentu došetao i do već spomenute žice čiji sam trag pratio neko vrijeme. Isto to je činio i jedan mladi vojnik, ali u suprotnom smjeru. Tako šetkajući, i dalje konfuzno ophrvan mislima o podmazivanju i upotrebi *UZI-ja*, o razgovoru s nekim razumnim bićem u naizgled nepostojećoj ambulanti, poigravavši se idejama o eliminiranju pojedinih pripadnika ljudske i vojničke rase, došetao sam se i do karaule (to se sada nekako drugačije zove, ali da me ubijete ne znam kako) pored koje se u bodljikavoj žici nalazila rupa promjera dobra dva metra. Eto kuda se izlazi u grad bez dozvole, e da nam je bilo... I najednom sam uhvatio sam sebe kako iskušavam taj put u slobodu, kao su ga generacije zvale i ako se ta igra pretvara u impuls za opstankom, kojeg u žici nema, čak ni za ptice. Nekoliko trenutaka kasnije sam se batrgao poljem, prolazeći na desetak metara od drugog stražara (koji je ovaj put bio s one strane rešetki) i ne pretjerano udaljen od velike grupe vojnika koji su u tom polju imali nekakve vježbe, davali zakletvu, šta ja znam, pa nisam ja oficir.

I već nakon pređenih dvadeset metara, kada je na nekoj razini mog uma sazrila svijest da je to zaista, a ne samo figurativno put u slobodu već se pojavila i formirana odluka (?), ne, to je bilo nešto drugo, ne vjerujem da je ijedan dio mog racionalnog uma sudjelovao u nekakvim analizama tog čina. Jedina racionalna, i lako ostvariva misao bila je "Idem kući!". Ništa drugo osim te kratke rečenice nije bilo aktivno, ništa nije bilo važno, samo "kuća", samo borba za Slobodu, za pravo da odlučujem o sebi, kad već po zakonu imam tu obavezu.

Umom pičim drumom

Da, pala mi je i jedna druga misao. Kad cijeli slučaj obrnem i zamislim neprijatelja kakve velike sile s atomskom bombom, vidim ga kako se provlači kroz žicu u kasarni upravo onog dana kada dolaze novaci, kako obilato koristi dva-tri sata u kojima ga nitko neće smetati i postavlja je gdje god mu se digne, te potom odlazi i aktivira je. Ako je stanje takvo u svim vojarnama, ostaje jedino Bože čuvaj Hrvatsku.

No ta uzgredna fikcija nije me omela od te instinktivne želje za slobodom i došlo je do organizacijskih pitanja kako je steći. Naime, u mom džepu nalazilo se samo četiri krune i 36 lipa što je prostim oduzimanjem od cijene na željezničkom kolodvoru pokazalo da ta svota nedovoljna za taj luksuz. Ali, uostalom, ljudi su putovali i prije toga. Prvi putokaz mi je ukazao na činjenicu da do Zagreba ima 91 kilometar, a iz voznog reda sam zaključio da do Križevaca ima pedeset i nešto, i još desetak do Vrbovca, a odatle već vozi ZET, čiju neponištenu kartu sam imao u drugom džepu. I što na umu, to na drumu. Uz nešto orjentacijskih pogrešaka uspio sam se iskobeljati iz Koprivnice i krenuti. Da mi putem ne bi bilo dosadno pokušavao sam mjeriti vrijeme u kojem prelazim kilometar, predvideti vrijeme dolaska u međuetape, kao i dead line dolaska u središte mojih želja - ZETov terminal. I prvih tridesetak kilometar to je nekako išlo, premda se odvijalo u ne pretjerano pogodno doba dana - naime moja epopeja počela je oko podneva. Tad su se još uvijek neki računi oko prelazaka dvanaest do petnaest kilometar za sat, uspijevali probiti iznad poruka mišića koji su željeli predah - to trajniji to bolji. Mudar gospodar udovoljava podanicima i na mjestu na kome mi se to učiilo pogodno sručio sam se na livadu. Žeđ, koja me mučila postala je i dodatni problem: posljednju kap vode popio sam u redakciji u šest ujutro, a javnih bunara nema. Znači morao bih pitati u nekoj kući uz put. Tu je moja individualnost preuzela riječ i vodu nismo niti tražili. Negdje oko četrdesetog (?) kilometra otkrio sam kakav-takav nadomjestak, stabljiku s lijepim žutim cvjetovima, nakon nekoliko neuspjelih eksperimenata s drugim vrstama, poslužila je kao izvor minimalne tekućine potrebne za odrvenjivanje jezika, i smirivanje najaktualnijih potreba. Prvi znak gdje sam, jer imena mjesta kroz koja sm prolazio nisu mi puno kazivala, bio je stari pokazatelj kilometraže uz put koji je pokazivao brojku 45.

Etc.

Znači, još samo desetak, ali već je prošlo tri. Oko četiri pojavio sam se na pedesetom kilometru, što sam proslavio "cijeđenjem" jednog velikog primjerka spomenutog cvijeta i petominutnim odmorom. Nožni mišići su preuzeli potpuno kontrolu nad preostalim misaonim funkcijama i jedini magloviti pogled koji mi je još preostao bio je upućen u zemlju-asfalt, i bio isključivo usredsređen na onaj slijedeći korak, iza kojega je uslijedio slijedeći etc. Ne bi čovjek vjerovao da je to baš onako kako se spominje u pričama. Nakon nekoliko neuspjelih ciljeva za dugim odmorom, nekako sam se na 55. kilometru došao do table Križevci, koja je bila novi cilj. Znao sam da još desetak kilometara ne mogu preživjeti, a na vlak ću se ukrcati, pa kondukteru dam osobnu i nek piše. Do centra i pipe, na kojoj sam uspio popiti dobre tri litre vode nekako sam se dokotrljao i nadao se odmoru na stanici. Ali križevačka stanica je više od dva kilometra udaljena od centra i to je bio onaj zadnji napor. Srušio sam se na klupu pred stanicom i nakon desetak minuta sam se jedva došepao do pipe i obnovio zalihu vode. Vlakovi su kasnili, naravno, i tako me dok sam sjedio legitimirao (zašto se to tako zove, kad više nemamo legitimacije) izuzetno ljubazan policajac, koji nije znao što je to ***Arkzin***, i nije čuo za nijedan naš plakat. Dakle, promičba - pravac sjever.

Nekakav vlak je došao i ja sam se ukrcao sa starim planom, ali do Vrbovca, nikoga, do Dugog Sela, nikoga. Tu sam sišao misleći da sam već dobro prošao, pa do grada mogu i zetovim vlakom. Ali takvog nije bilo, te sam proveo narednih dva sata i još jedno ljubazno legitimiranje, do pojave *Intercityja Slavonija* iz Osijeka. Ponovo ulazak i nikoga do Zagreba. Tramvaji su vozili (ništa začuđujuće za mene, jer sam ja tek oko dva ujutro saznao da je opet rokalo po gradu) i tako sam se obreo kod kuće

I tu sam do danas.

A nastavak čitajte u idućem broju.

BOLJE IZDATI DRŽAVU NEGO ARKZIN

NEVLADINE ORGANIZACIJE

NVO iNFO

NEVLADINE ORGANIZACIJE

ZELENA AKCIJA - 01/610-951
ZELENI TELEFON - 01/611-777
problemi zagađivanja i uništavanja okoliša
ANTIRATNA KAMPANJA - Ljudska Prava - 01/422-495
problemi ljudskih prava/ savjeti
HRVATSKI HELSINŠKI ODBOR
Zagreb 01/432-754, 434-585
Karlovac 047/621-661
problemi ljudskih prava
NEXUS - 01/154-294
peace hostel, humanitarna pomoć
CENTAR ZA MIR, NENASILJE I LJUDSKA PRAVA OSIJEK - 031/123-218
RIJEKA SUNCOKRET - 051/423-696
KOMITET ŽENA IZBJEGLICA IZ SARAJEVA - 051/213-331
ZAGREBAČKI ANARHO POKRET - 01/422-495
HOMO - ljudska prava i građ. slobode - 052/34-055
MAKRONOVA - 01/426-352 (Ilica 72, Zagreb)
DRUŠTVO ZA UNAPRIJEĐENJE KVALITETE ŽIVLJENJA - 01/423-231
CENTAR ZA ŽENE ŽRTVE RATA - 01/434-189
B.a.B.e. - 01/419-302

Kao prvo, prosvjedujem protiv gnjusnog i neumjesnog uvrštavanja opravdane zamjerke na layout koju je počinila grafička redakcija (***ŠKART*** STUDIO - Šiško & Krle). Naime što se tiče prostačkog slenga - i oni ga koriste, a i ja - pa šta. Eto, izvol'te i ovo objaviti.

Trupatz

MAKRONOVA

OTVORENI CENTAR ZA OSOBNU EKOLOGIJU I MAKROBIOTIKU

6.5. Radionica kuhanja: Kako pripremiti ukusne i zdrave obroke za djecu
10.5. Informativna večer o makrobiotici
11.5. Quantum predavanje: Dan Šercar - Kako dvoje ljudi mogu biti jedno?
13.5. Radionica kuhanja: Hrana za putovanja
13.-14.5. seminar: Makrobiotika - način života i prehrana
15.-19.5. ciklus predavanja Zlatka Pejića: Stara znanja za novi način življenja (19h, ulaz slobodan)
18.5. Quantum predavanja: Zlatko Pejić - Feng Shui

Quantum predavanja i informativne večeri počinju u 19 sati, a glazbene večeri u 19.30 sati.
Ulaz je slobodan.
Info: 01/426-352 od 9 do 16 sati

---

oglas (vrlo sitno!)
ANTIRATNA KAMPANJA HRVATSKA

GRUPA ZA DIREKTNU ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

poziva mlade (ne)zaposlene, ili studente prava, politologije, sociologije, psihologije, filozofije, informatike... da se - ako imaju želje, volje, vremena, znanja... - uključe u rad naše grupe!
Mogućnost međunarodnih kontakata, seminara i druženja s aktivistima za ljudska prava u svijetu!
INFORMACIJE: svakodnevno od 17-19h na **tel:01/422-495**
Sastanci s članovima grupe petkom u 17h u Tkalčićevoj 38 (dvorišna zgrada, drugi kat)

SAVJETOVANJA

#1 **STRUČNA PRAVNA POMOĆ ŽENAMA!** Besplatni telefonski savjeti s područja ženskih prava(radni odnos, obitelj, mentalno i tjelesno nasilje u bilo kojem obliku...) utorkom i četvrtkom od 17-19h na tel: 01/419-302 daje Grupa za ljudska prava žena - B.a.B.e.
#2 **PRIGOVOR SAVJESTI!** Savjetovalište radi četvrtkom od 17-19h. Glede & sveze prigovora savjesti, civilne službe... Adresa: Tkalčićeva 38, telefon: 422-495
#3 **LJUDSKA PRAVA!** Grupa za direktnu zaštitu ljudskih prava ARK-a daje savjete radnim danom od 17-19h. (telefonski ili osobno)

PAZI VAMO!

Zbog "*akcije ograničenog opsega redarstvenih snaga*" projekt Društvena obnova Pakraca trenutno je prestao sa radom. Naime, kao što znate, situacija u Pakracu nije blistava, pa i uvjeti nisu radni. Svi volonteri i aktivisti projekta su evakuirani i nalaze se na sigurnom. Rad projekta nastavlja se čim za to budu uvjeti.

---

oglas (istaknut!!)

traži se DONATOR!

Mlad, ambiciozan, atraktivan i perspektivan novinar arkzina Boris Trupčević rado bi primio donaciju u obliku jednog PC 286 računala kako bi i dalje nesmetano mogao razvijati blistavu karijeru. Za vaše i moje dobro! Hvala!
Obratiti se na 571-911.

---

iNZ@ViEW

MAJA UZELAC, MALI KORAK

Nasilje ponižava i nasilnika i žrtvu!

Nakon što je komunikacijska rupa uspješno popunjena, a kava ispijena, razgovarali smo s **Majom Uzelac iz MALOG KORAKA.** Povod razgovoru bio je nedavno održani seminar u Stubičkim toplicama kojim je predstavljena nova knjiga "Budimo prijatelji".

▶ *Majina uloga u centru je:*

Formalno, tj. na papirima od registracije sam koordinatorica Centra, a to znači, većini onih izvana, šefica. Kako mi u projektnom timu, međutim, o svemu odlučujemo timski i sve poslove rotiramo i dijelimo, nemam neku upravnu moć. Ali imam mogućnost plasirati svoje ideje, a isto tako veliku slobodu i priliku plasirati svoj beskrajni radni kapacitet. Pogurala sam osnivanje Malog koraka.

▶ *Kako i zašto je nastalo centar?*

Kad sam se odlučila pridružiti mladim mirovnjacima u *Antiratnoj Kampanji Hrvatske*, i to projektu mirovne edukacije, htjela sam staviti u uporabu svoje organizacijske sposobnosti, iskustvo u radu s učiteljima i profesorima, životno iskustvo. Ali rat i sramotno stanje u koje su se doveli ljudi na ovom prostoru ubijajući, sakateći jedni druge, razarajući si uzajamno ono što im je najdraže - a to je bilo i zauvijek će ostati, pakao i potpuna degradacija čovjeka - to je bio pravi razlog da se okupimo. Da pojasnimo da sve što se događalo i još uvijek se događa, izvire iz mržnje. Pogledajte životinje, biljke, pa one žive u povezanosti i uzajamnom poštovanju i miru.

▶ *No ljude, i sve oko njih, čini i destrukcija. Rat je stalno, periodično stanje stvari.*

Da, ali čovjek nije samo destruktivan. Rat me je ponukao pokazati da ljudi nisu samo destruktivni. Nasilje ponižava i nasilnika i žrtvu. Ljudi imaju drugi poriv - da stvaraju, da budu znatiželjni, da surađuju. Mi smo se povezali zato da se zauzmemo za kulturu življenja koja ne počiva na nasilju i destrukciji, nego na suradnji, toleranciji i miru. U današnjoj situaciji kada se uslijed naglih društvenih (gospodarskih, migracijskih i kulturnih) promjena mnogi ljudi ovdje suočavaju s krizom osobnih vrijednosti i promjenom unutrašnjeg modela svijeta, Centar za kulturu mira i nenasilja MALI KORAK želi okupiti sve koji bi htjeli primjeniti svoja osobna iskustva i stručna znanja na širenju kulture mira i nenasilja i to na razini osobnog razvoja i razvoja zajednice.

▶ *Što sve točno radite?*

Budući da nam je glavna djelatnost istraživanje, unapređivanje i vježbanje različitih oblika nenasilne komunikacije, konstruktivnog rješavanja sukoba, medijacije - a to znači mirovna edukacija - ono što radimo su uglavnom seminari i radionice mirnog rješavanja sukoba putem vođenih grupnih aktivnosti. Reklo bi se da vježbamo određene modele ponašanja koje su ljudi skoro pa zaboravili. Vježbamo različita umijeća vođenja grupne interakcije, potičemo osnivanje grupa za podršku i samopomoć te nenasilnog rješavanja sukoba u različitim situacijama - od osobne, obiteljske i školske do profesionalne ili komunalne - dakle, na mikrorazini.

▶ *Kako komentirate održani seminar u Stubičkim toplicama i koliko ste zadovoljni rezultatom?*

Rado bih najprije rekla da smo u okviru projekta odgoja za nenasilje i suradnju od 1993. godine do danas održali cca 50 seminara ili radionica u različitim dijelovima Hrvatske u kojima je sudjelovalo cca 2600 učitelja, odgojitelja, profesora, pedagoga, psihologa, medicinskih sestara, socijalnih radnika, roditelja i drugih zainteresiranih. Vrijedno je spomenuti da smo osim tri dvodnevna seminara sve ostale održali na poziv zainteresiranih ljudi. Knjiga "Budimo prijatelji" nastala je na temelju tih iskustava, a pisali smo ju nas troje posve različitih ljudi: **dr. Ladislav Bognar**, pedagog iz Osijeka, **Aida Bagić**, mirovna aktivistica iz Zagreba i ja. Ovaj seminar je bio ustvari predstavljanje tog našeg priručnika (zbirke pedagoških radionica) onima kojima bi bio najpotrebniji za rad s djecom. Seminar je bio sjajan, prvo po sastavu i kvaliteti ljudi: tu su bili pedagozi, učitelji, volonteri "*Suncokreta*", novinari, aktivistice ženskih grupa i treneri mirovne edukacije iz raznih dijelova Hrvatske. Pročitala sam ovih dana evaluacijske listove svih sudionika. Hoćete čuti što su rekli, kako su zadovoljni seminarom?

▶ *Ako nije predugačko i dosadno.*

Slavica, 37 godina, pedagog, na pitanje koje je tri najvažnije stvari naučila tijekom seminara, odgovara: "da je različitost bogatstvo","da je kreativnost prava kvaliteta" i "kad naučiš voljeti sebe, bit ćeš u stanju voljeti i druge". Na pitanje što joj se najviše svidjelo kaže: "dinamika grupe, kreativnost, poticaji, kombinacija različitih oblika rada, sudjelovanje svakog člana grupe." - "Bilo je O.K. Možda malo više vremena za neobavezno ćaskanje uz kavu ili čaj." Evo još jednog. Osoba koja je odgovorila ima 55 godina, profesorica je, nije navedeno ime, ali tri stvari koje je naučila su opuštenost, tolerancija i vještine kooperacije; najviše joj se svidjela topla, ljudska atmosfera, a htjela bi samo nastaviti dalje. Komentar u vezi sa seminarom: "Čestitke organizatorima, voditeljima i sudionicima". Ah, kako ne bih bila zadovoljna rezultatima! Ono što većina spominje kao kvalitetu je stupanj grupne povezanosti postignut za tako kratko vrijeme i osjećaj zajedništva, uzajamnog prihvaćanja i tolerancije.

▶ *Što kažete onima koji govore da su te radionice posve neozbiljna stvar, da su to igraonice?*

Mi se učimo uzajamnom poštovanju, povjerenju i prihvaćanju različitosti, ljudskom dostojanstvu i suradnji u psihološki zaštićenom prostoru. To je nužno za iskustveno učenje. Samo žalosno je da se tome moramo učiti. Veseli me, međutim, činjenica da ljudi za tim osjećaju potrebu više nego za velikim i ozbiljnim istinama ili teorijama. Better peace than the world in pieces. Haugh!

Trupatz

SiLENCE = DEAth

Mjesto događanja: Kanadska ambasada, Mihanovićeva 1, Zagreb.
Točni natpis je: Canadian Embassy, Ambassade du Canada, Ambasada Kanade.
Pošto sam zaista mišljenja kako je šutnja smrt, što znači ako ne progovorim o tome što sam doživjela znači da se s time slažem. A ne slažem se, znači progovaram!
Moj davni i nikako ostvareni san (možda su snovi zaista tako lijepi samo dok se ne ostvare) je da odem živjeti u Kanadu. Postoji tu tisuću i jedan razlog, ali to u ovoj cijeloj priči nije važno. Važno je da za legalni dobitak vize i zaposlenja uz sve uvijete koje ispunjavam, moram imati 10.000 DEM. Tada bih se mogla tamo legalno trajno useliti. Te informacije sam dobila od "International Migration Bureau" sa sjedištem u Londonu. Organizacija se bavi pomaganjem stanovništva Istočne Evrope da, kako sami kažu: "bez obzira na rasu i porijeklo pronađu mogućnost za novi početak". Kako sam shvatila da na taj način nikada neću doći do Kanade, s obzirom na standard "lijepe naše", pokušala sam na drugačiji način. Turistički. Zaraditi novac za avion (Zagreb-Toronto povratna karta stoji oko 800 dolara i imati još nešto novaca za boravak tamo. I sve je to moguće bez mnogo novaca pošto bih bila u Torontu kod prijatelja. Od kanadske ambasade iz Beča dobila sam obrazac koji moram ispuniti (gdje idem, koliko ostajem, koliko novaca posjedujem) i uz to moram imati garantno pismo osobe kojoj putujem. Turističku vizu mogu dobiti u jednom danu, ali moram putovati u Beč. I kad već moram putovati u Beč, otišla sam do Kanadske ambasade u Zagrebu s jednim jedinim pitanjem: "koliko minimum novaca moram navesti da bih što ispravnije i uspješnije ispunila obrazac"?! Odgovor koji sam dobila je bio da se za takva pitanja obratim Kanadskoj ambasadi u Beču. Zanima me samo čemu služi Kanadska ambasada u Zagrebu, ako za takvo pitanje moram otići do Beča. To sam ih i pitala, a "ljubazna" službenica mi je odgovorila da to nije moj problem. Ima li netko da mi odgovori na to pitanje?

AnitA

P. S. Kad sam trebala vizu za Luxembourg i Holandiju trebala sam ići u Budimpeštu. Sreća je moja što za ulazak u Evropu treba proći samo Austrijsku granicu. Poslije granica postaje nepoznat i davno zaboravljen pojam. I tko onda da me uvjeri da je Zagreb EVROPA?!

---

anarho-komunist-feminist zinovi

SPEAK OUT YOUR MIND

Kad su Consolidated vikali da Amerika nije № #1 kao što se predstavlja, rekli su im: "if you dont like America go to Russia". To bi se moglo prilagoditi nama kao: "ako ti nije dobro u Hrvatskoj, idi u Srbiju". Ne!, ja želim da mi ovdje bude dobro!!!

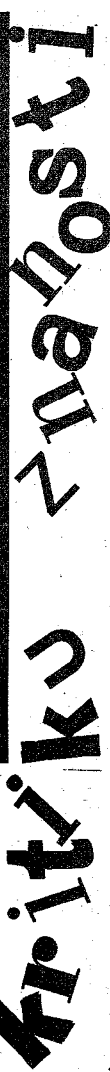
Nekako je uvriježeno da se uvijek radi osvrt na muzičke fanzine, a manje, gotovo nigdje se ne piše o anarho-komunist-feminist zinovima. Njih se ne može kupiti (po tome valjda jesu specifični i nezamjenljivi), njih se može naručiti i dobiti poštom, osim ako niste te sreće da ti je zinemaker friend ili da stanujete u istom gradu. Ono što sa sigurnošću mogu tvrditi je ako slučajno pišete bilo kome od zinemakera - odgovoriti će vam, pružiti će vam ruku, dati snage i nikako se nećete osjećati kao samo jedan u nizu pretplatnika.
Kod nas u Hrvatskoj gotovo da se i ne može govoriti o nečem takvom, mada je najbliže tome Goc-ov ***Warhead*** (**Goran Ivanović, S. Radića 32, 55300 Požega**).
U Beogradu Andreja & CO izdaju ***Shaved Women***, anarho zine, koji je u ostalim zine recenzijama vrlo dobro ocjenjen. (**Tomašević Andreja, Nova Skojevska 67/8, 11090 Beograd, Srbija**).
U Evropi su najjači Švicarci s ***Resistance Productions*** (**P.O. BOX 3142, 2500 Briel 3, Swizerland**) s najboljom ideologijom koju sam do sada čula:
1. THE MEANING OF LIFE: become yourself/be yourself/keep yourself
2. THE MEANING OF LIFE: realize the system/reyect the system /fight the system
THE IS NO AUTORITY BUT ME!

EARTH CITIZENS =
ONE WORLD FOR ALL.

Poslije njih, nekako po mom izboru, dolaze Englezi s svojim ***contraFLOW*** (**56 Crampton St., London SE 17, U.K.**) i s najizraženijom ideologijom: "McGarbage i MTW industrija godišnje odvajaju za naoružanje u svijetu, uz sve pljačke, mučenje životinja etc."
Spomenula bih još i mali Luksemburg s svojom anarho-muzičko humanističko publikacijom, zinom ***subway arts*** (**Steve Differding, 93 - Rue Pierre Dupong, 4545 Differdange, Luxembourg**) i njihovom istinom da je "aids rođen u znanstvenim laboratorijima i eksperimentima na životinjama. Zato je vrijeme da se prestane kriviti homoseksualce, prostitutke i ljude koji uzimaju drogu". Evropa je prepuna takvih zinova, i ono što je najljepše sve više takvih istina, počinje stizati i iz zemalja ex Istočne Evrope.
Na Američkom kontinentu u zinovima takve vrste nedostižno prvo mjesto drži Kanada. Spominjem samo ***H. A. G.*** apsolutno feministički zine koji govori o ženama žrtvama nasilja, ženskim pravima, borbi žena da ne budu inkubatori, već da same odlučuju o svom tijelu, svom duhu, svom vlasništvu (**619 -620 Viev St. Victoria, BC, V8W 1J6, Canada**), zatim ***flour power***, intimno-anarho zine s Rejoiceovim osobnim iskustvima silovanja, samoće, izgubljenosti (**P.O. Box 78068, RPO GRANDVIEW, 2606 Commercial Dr. Vancouver, BC, V5N 5W1, Canada**). Iz SAD-a bih izdvojila ***no apology*** (**PO BOX 14308, MPLS, MN, 55414 USA**) s onime što najviše govore, a to je da zaista nema isprike za sve što su Amerikanci, doseljenici na američko tlo učinili starosjediocima, Indijancima. Oni to nazivaju: "genocid koji se vrši već 217 godina pred očima svijeta, ali opet tako lijepo "američki" zamotano. Zaista nema razloga za slavlje"!.
Pokušavala sam iz "jačih" anarho-feminist zemalja uzeti samo najjače, mada bolje i lošije kao termine ne poznajem. Žao mi je što sam mnoge izvrsne zinove morala izbaciti da ne ispadne puko nabrajanje adresa. Ta ideološko zinska "*fight the evil system, riot, speak out your mind*" mreža zaista je velika i jaka. I to me veseli. Puno je onih koji ne vide razlike u boji kože, spola, nacionalnosti. Jer tko smo mi da odlučujemo koja je boja kože ispravna, a koja ne, koja nacija je "najbolja", a koja "najgora"!? Zaista, puno je onih kojima se ne ratuje, ne ubija, koji žele bolji, humaniji svijet, bez "*friendly fascism*" sistema, bez sistema u kojem tvoje tijelo pripada Državi. Mnogo je onih koji su za to da riječi kao što su pro-choice (sloboda izbora), ljubav, sloboda, mir, humanost, različitost, tolerancija, bezuvjetnost... etc nisu tek samo riječi. Zašto je to na Balkanu tako očajnički teško, gotovo neostvarivo??! Kad su Consolidated (band iz San Francisca) vikali na sva usta da Amerika nije №# 1, kao što se predstavlja, rekli su im: "*if you dont like America go to Russia*" (ako ti nije dobro u Americi idi u Russiju). To bi se moglo prilagoditi nama kao: "ako ti nije dobro u Hrvatskoj, idi u Srbiju". Ne!, ja želim da mi ovdje bude dobro!!! Rekli bi "*Cop shoot cop: change you can no accept, no accept what you can change*" (promjeni ono što ne možeš prihvatiti, ne prihvaćaj ono što možeš promjeniti). Ne mislim da je život negdje drugdje, već mislim da je život čovjek sam. Zato, govori, djeluj, mjenjaj, bori se (bez oružja!), ne daj se...! Uči! Znanje je moć! Arkzin ima znanje! Arkzin progovara i ostaje svoj! Iako ga možete kupiti i na kioscima!!!

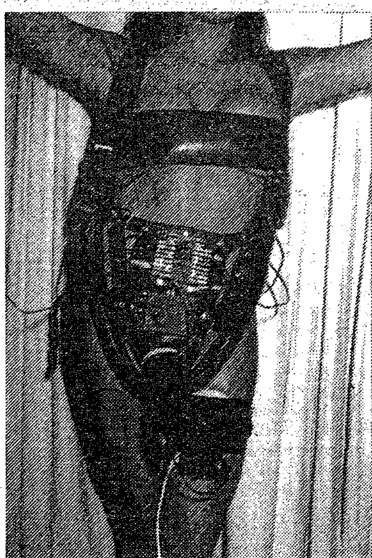
AnitA

Časopis za kritiku znanosti

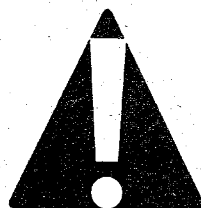
ima sa našom malom novinom nekoliko dodirnih točaka, što je za ovaj kratki uvod u njihovo recentno stvaralaštvo sasvim dovoljna pohvala. Predzadnji broj nosi veliki naslov: *Kiberkultura*, a naše težnje po obznanjivanju ideja iste ne treba naglašavati. Studenti ljubljanskog fakulteta, koji su izdavači ovog već dvadesetogodišnjaka, složili su, na žalost, bolji prilog od nas. Najvažnije stvari koje se na polju trenutno istražuju: bibliotekarstvo i novi mediji, te cybersex i cyberpunk, obradili su i oni, i to na respektabilan način: strani i domaći autori, intervjui, grafički čist i s mnogo dobrih ilustracija. Šiškooooo!

Naravno u broju se nalazi i tradicionalni prilog kakvom nema ravna u Hrvatskoj, a pomalo i šire: **OIKOS**. To je dio časopisa koji se bavi pitanjima zaštite prirode i okoliša, ali ne sa senzacionalističkog (99,9 posto medija u Hrvatskoj) ili isključivo praktičarskog gledišta (Arkzin), već se radi o esejima, intervjuima, stručnim, ali i popularnim radovima na tu temu, i sve to iz multidisciplinarne perspektive, jedine ispravne! Za veće skupine zainteresiranih Arkzin će organizirati kratak kurs jezika!

Posljednji broj: *something completly different*. Skupni naziv bi se mogao podvesti pod Pitanja suvremenog društva u kome su dva velika temata: *Socialno partnerstvo* i *Okopi civilne družbe* (učite, učite), A ima i jedan meni drag tekst o *Teorijama incesta*. Nisam sve shvatio, ali nisam ni Kanal A gledao dugo, pa sam malo izašao iz forme. No, dosta hvale za pred-recenziju, a ako se tkogod odvaži uhvatiti u koštac sa takvim temama, ili nečim iz idućih brojeva: ratom, Slovenskom TV, umjetnom inteligencijom i spoznajnom teorijom, seksualnim zlostavljanjem, Bourdieom ...; dosta više študenti, pa imamo valjda i drugih poslova nego samo čitati vaš Časopis; ▶ ▶ ▶ ▶ ▶ ▶

neka se jave u Beethovenovu 9/I, u Ljubljani i dogovore hoćeli platiti novcem, tolarima ili tekstom - navodno se i to može. E pa, *voala!*

INFO

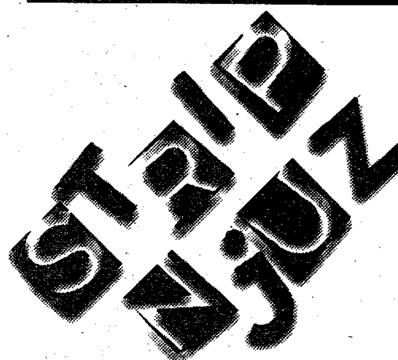
POŽEŠKO *art* KINO

Kako sam ovih dana bio zaokupljen nekim drugim stvarima, iskreno rečeno, potpuno sam se izgubio i zaboravio otići na posljednju ovosezonsku filmsku projekciju u sastavu požeškog art kina. No, to ne znači da ne znam što je tamo bilo (ih!). Pa, ovako... Iako je cijela večer trebala biti posvećena stvaralaštvu **Kreše Golika**, zbog izmjena u "posljednjem trenutku" prikazan je samo jedan Golikov i dva negolikova filma. Ovaj prvi bio je *"Od 3 do 22"*, a kažu da govori o danu jedne žene. Sljedeća dva filma bila su *"Slamarke divojke"* **Ive Škrabala** te *"Coprnice"*, **Petra Krelje**, tako da je večer ustvari zamišljena kao večer filmova posvećenih ženama.

E, sad, pitate se kako i zašto posljednje ovosezonsko art kino? Ovako: idući mjesec je, na ovim stranicama već najavljivana **Hrvatska revija jednominutnih filmova** (s koje možete očekivati detaljno izvješće o licu i naličju ove priredbe), a kako je razdoblje od šestog do osmog mjeseca iz nepoznatog razoga u kulturi mrtva sezona, onda niti art kino neće biti iznimka! Novi se start očekuje krajem devetog mjeseca (točnije, 28. 9.), ali sve ovisi o slušnim sposobnostima gradskih glavešina. Naime, kako organizatori art kina napominju, očekuje se da bi "nadležni" trebali imati više sluha za ovaj program i pružiti nešto više od morale podrške.

No, kako u ovom gradu očekivati neku značajniju filmsku kulturu, kada u njegova kina *"Pulp Fiction"* dolazi premijerno tek krajem četvrtog mjeseca, a čitavu stvar oko domaćeg filma drži grupica neumornih zaljubljenika?

Velimir GRGIĆ

*** PRVA VIJEST KOJU VAM DANAS DONOSIM JEST TRAČ. ŠTO POKAZUJE DA BAŠ I NEMA NEKIH VIJESTI. TRAČ, INAČE, KRUŽI OKO SLOBODNE DALMACIJE I PRIČA NAM DA DA SE MARTIN MYSTERE TE NATHAN NEVER NE PRODAJU NI PRIBLIŽNO DOVOLJNO DOBRO KAKO BI OPRAVDALI POVJERENJE I, NADASVE, PARE KOJE SU U NJIH ULOŽILE SD GAZDE. I ŠTO? I, GAZDE MISLE UKINUTI OVA DVA STRIPA TE IH ZAMIJENITI NEČIM POPULARNIJIM, TIPA VELIKOG BLEKA ILI KOMANDANTA MARKA, KOJI BI SE PRIDRUŽILI TEXU I ZAGORU, KOJI SE, TAKOĐER NEPROVJEREN PODATAK, IZVRSNO PRODAJU PO SVIM SELIMA. TO OSTAVLJA JADNOG DYLANA DOGA DA SAM BRANI INTERESE GRADSKE DJECE, KAO I ONIH KOJI MISLE DA JE STRIP NEŠTO NAPREDOVAO OD ČETRDESETIH. NE KAŽEM DA SU MARTINOVE NOVE EPIZODE BILE TAKO DOBRE KAO ONE S POČETKA (IAKO OVA ZADNJA NIJE NI UPOLA TAKO LOŠA KAO NEKE NEDAVNE - IDITE! KUPITE! DIGNITE NAKLADU! SPRIJEČITE UKIDANJE!) NITI DA JE NATHAN REMEK-DJELO, ALI MISLIM DA JE FAKAT BED AKO NAM NA KIOSCIMA OSTANU SAMO STRIPOVI KOJI SE MIRNE DUŠE MOGU PREPORUČIVATI SAMO MLAĐIMA OD DESET GODINA.

*** U OVOJ GODINI OBLJETNICA (O ČEMU SAM OVAJ TJEDAN VEĆ DOVOLJNO PISAO PA NE BIH, AKO MI DOZVOLITE, OPET) I JEDNA DOMAĆA JUNAKINJA SLAVI SVOJ DESETI ROĐENDAN. U JUBILEJU KOJI JE OVDJE RIJEDAK KAO I NOVINE BEZ POLITIKE, "ZLATKA" JE KREŠIMIRA ZIMONIĆA NAPUNILA DEKADU OD SVOG PRVOG POJAVLJIVANJA U (ČINI MI SE) "MASLAČKU". NAJNOVIJA PUSTOLOVINA TOG HVALJENOG I OSPORAVANOG STRIPA, KOJU MOŽETE PROČITATI NA NJEZINOM REDOVITOM MJESTU U "MODROJ LASTI", PRISJEĆA SE DI VERI FRST ZLATKE TE PONOVO SASTAVLJA ZLATKU I PETRA PANA. ZADNJA REČENICA KOJA OTPRILIKE GLASI "I ONDA GA OPET VIŠE NIKAD NIJE VIDJELA" MI SE NAROČITO SVIDJELA. JEDNA RIMA ZA ZIMA.

*** KAKO JE ZADAĆA OVE RUBRIČICE VRIJEDNO I REVNO PRATITI SVA STRIPZBIVANJA, TAKO ĆEMO TO MORATI I UČINITI I SADA, KADA JE RIJEČ O STRIPOVIMA OBJAVLJENIM U NOVINAMA PREMA KOJIMA SU ČLANOVI ARKZINOVE REDAKCIJE OPETOVANO ISKAZALI SVOJE NEGODOVANJE. U *HOMO VOLANSU* SE, VIJENČEVU PODLISTKU, VEĆ NEKOLIKO PUTA, NAIME, POJAVILA PASICA *FUN DE SIECLE* DARKA MACANA. O TOM STRIPU MOŽETE U PRETPROŠLOM ARKZINU PROČITATI KOMPETENTNO MIŠLJENJE IGORA MARKOVIĆA, A JA VAM SADA ŽELIM DATI APDEJT. MACAN SE, NAIME "IZ RAZLOGA PRIVATNE PRIRODE" POVLAČI S TOG STRIPA TE ĆE GA NA TOM MJESTU ZAMIJENITI TIHOMIR TIKULIN I NJEGOVI PIMPEKI. PARDON, "PIMPEKI". MJENA JE OBJAVLJENA OVOGA TJEDNA JEDNOM ZAJEDNIČKOM PASICOM OBOJICE AUTORA. MACAN INAČE RADI GEG STRIP "PIRATI" ZA JEDINI NAŠ ČASOPIS NA DISKETI - *PIXEL*, GDJE SU MU KADROVI UVEĆANI NA VELIČINU EKRANA, EDA BI SE SVE GREŠKE DOBRO VIDJELE. PIXELA IMA PO KIOSCIMA, ALI ĆE VAM TREBATI PC DA GA PROČITATE. ETO NEČEG ŠTO MEK NE MOŽE.

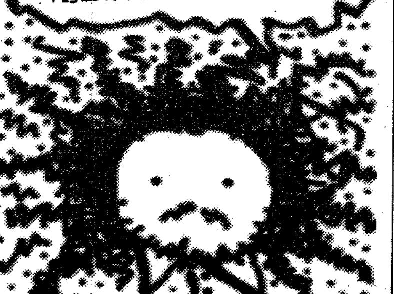
*** DA, KAD SMO VEĆ KOD BUJAJUĆE TE NARASTAJUĆE PORODICE NOVINA ZA KULTURU, MOGLO BI VAS ZANIMATI: U PRVOM BROJU *HRVATSKOG SLOVA*, KULTURNOG TJEDNIKA, O STRIPU NEMA NI SLOVA, ZANEMARENOG LI BIJEDNIKA. ŠTO JE VJEROJATNO NAZNAKA I BUDUĆE UREĐIVAČKE POLITIKE. ŠTO JE DOBRO, JER TKO ZNA KAKO BI STRIP TEK PROPAO DA GA SE KULTURA PRIHVATI. NEKA, DOBRO JE KAKO JE: STRIP NEK ŽIVI, A U *SOVU* NEK DAMIR RADIĆ PIŠE O POSTMODERNI (OPET I OPET I OPET).

***SAMO SMO ZA VAS DOZNALI DA JE FELIX OTIŠAO IZ VJESNIKA JER SU MU KASNILI S PLAĆANJEM. PA JE DOŠAO REISINGER KOJEMU PODJEDNAKO KASNE. OVO, NARAVNO, NISU PROVJERENE VIJESTI NEGO TRAČEVI. AKO VAM SE NE SVIDE, NEMOJTE TUŽITI MENE NEGO STIVA KOJI MI IH JE REKAO.

*** REČENI STIV CINIK (KAO MISLILAC) TE ŠTEF BARTOLIĆ (KAO FIZIKALAC) ZAJEDNO ŠLJAKAJU NA SERIJI OD DVANAEST MINUTNIH EKO-CRTIĆA KOJI BI NAŠE MALE TREBALI PODUČITI DA SE NE PONAŠAJU KAO VELIKI.

*** I, KONAČNO, VIJESTI IZVAN ZEMLJE. DVODJELNA *GRENDEL TALES* EPIZODA MACANA I BIUKOVIĆA NOMINIRANA JE ZA NAGRADU EISNER ZA NAJBOLJI SERIJALIZIRANI STRIP. EDVIN JE BIUKOVIĆ UZ TO NOMINIRAN I ZA NAJBOLJEG OLOVKERA/TUŠERA. NA DOMAĆOJ FRONTI, OČEKUJE SE DA STOTI PRIMJERAK NJIHOVOG ALBUMA *CITATI* BUDE PRODAN DO KRAJA MILENIJA. NEMO PROPHETA...

G.G.

Pretplati se vrijeme neće čekati!!!

ZINES REVIeWS

RODENT

#3, 20 str., A5 format, pisan na engleskom
Veoma intiman zine. Rogerove borbe sa samim sobom, alkoholom, samoćom. Pisan rukom. Uz to i recenzije knjiga i fanzina. Ima i pokoja muzička recenzija. Ako si pušač ... ako voliš alkohol ... ako si protiv vožnje autom (nije ekološki!) i ako nisi vegan, "Rodent" zine je za tebe!

RODENT

#4, 10 strana, format A5, pisan na engleskom
Ponovo pisano rukom, jer Roger "ne razumije zašto ljudi upotrebljavaju kompjutere za izradu zinova" i definitivno je protiv toga. I ovaj broj je i intiman Rogerov i namjenjen čitavom svijetu, jer su tu ponovo recenzije i muzičke i zinova i knjiga,. Zatim "plasticland" gdje govori o tome kako teška i gotovo nemoguća za reciklažu plastika "kruži svijetom", pa je još tu i text o ženama koje prodaju svoje tijelo i još štošta. Uglavnom, meni vrlo zanimljivo. I još ovo, Roger kaže: "y'know, doing a zine is kind a like puking when yer drunk - you're full, you empty yourself out, and then you're full, you empty yourself out, and then you're ready to drink in some more"
S.A.S.E. or IRC
RODENT / Roger
OCMR 1947
Oberlin, OH
USA 44074

SHITHAPPY

#3, 28 strana, format A4, pisan na engleskom, novinski tisak
Priča o L.A., putovanja po New York-u i Montrealu, anarhistički pokreti i sve ono što te može učiniti sretnim u tim gradovima. Mnogo i osobnih stvari, o zaljubljivanju i razočaravanju. Meni je ovo zaista fenomenalan zine i informativan i zanimljiv. Adam (zinemaker) traži distributere ili ako znate nekoga tko bi želio distribuirati SHITHAPPY javite mu se. Isto tako traži mjesta gdje bi mogao boraviti kad bi dolazio u Evropu, što je ubrzo. Vraća istom uslugom. Meni je obećao da će mi pokazati Los Angeles kad dođem tamo. It made my day! $2 na add:
ADAM BREGMAN
11338 Joffre St.
L.A., CA
90049 USA

LIES OF OUR TIMES

#33, 31 strana, magazine
Oni sami sebe nazivaju: "a magazine to correct the record". Ono što im je najvažnije je kritika medija, osobito "The New York Times", istina, istina i samo istina. Vrlo oštro, vrlo iskreno i vrlo profesionalno. Zatim, uz zaista podosta tekstova izdvojila bih tekst o "pravima žena u Južnoafričkoj Republici", o američkoj invaziji u Panami", igrama s oružjem i drogom ... " Sve kontra službenoj američkoj politici i izjavama. Nije toliko za Evropu, ali ako voliš Ameriku i istinu, to je to!
$ 3.50 na add:
Lies of our Times
145 W 4 th St.
New York, NY
10012 USA

REVOLUTIONARY WORKER

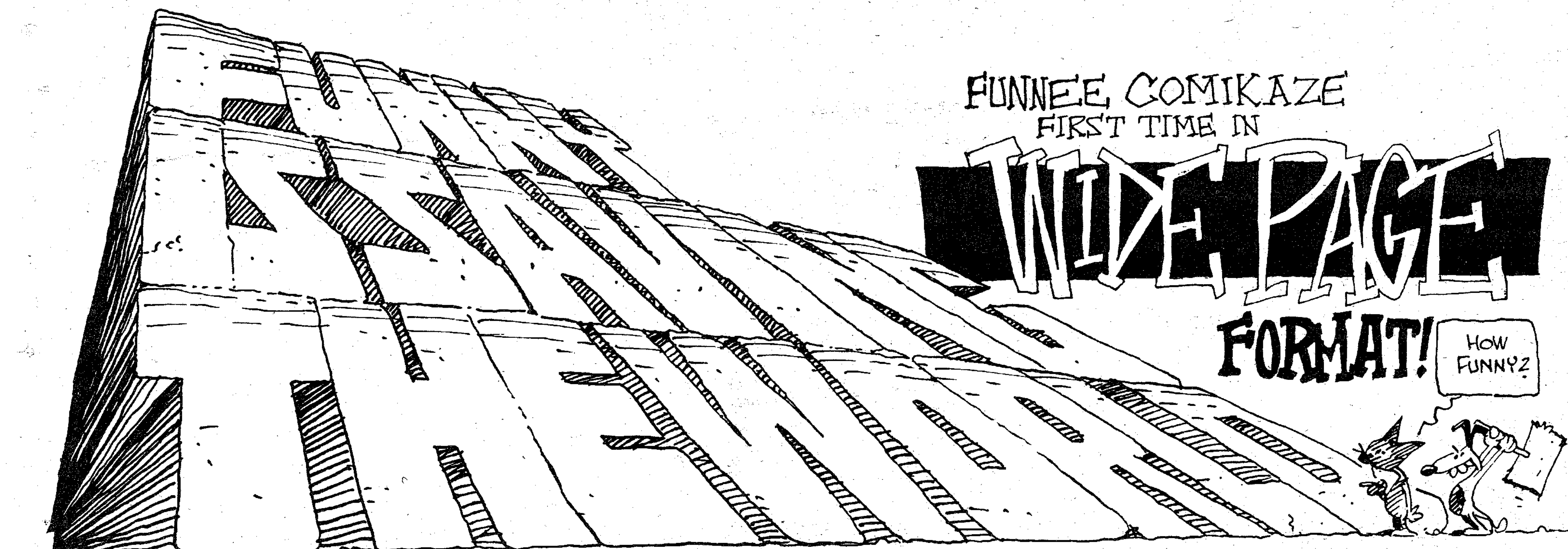
#778, 16 stranica, istovremeno se izdaje na engleskom i španjolskom
To je glas Revolucionarne Komunističke Partije USA-e. Govore o USA trupama na Haiti-u, zatim o tome kako preći granicu (radi posla i preživljavanja) ne može biti kriminal, zatim o CIA-i koja stoji iza ubijanja na Haitiu. Predstavljaju i zine pod imenom "women are not incubators!" - kao njihovo specijalno izdanje.

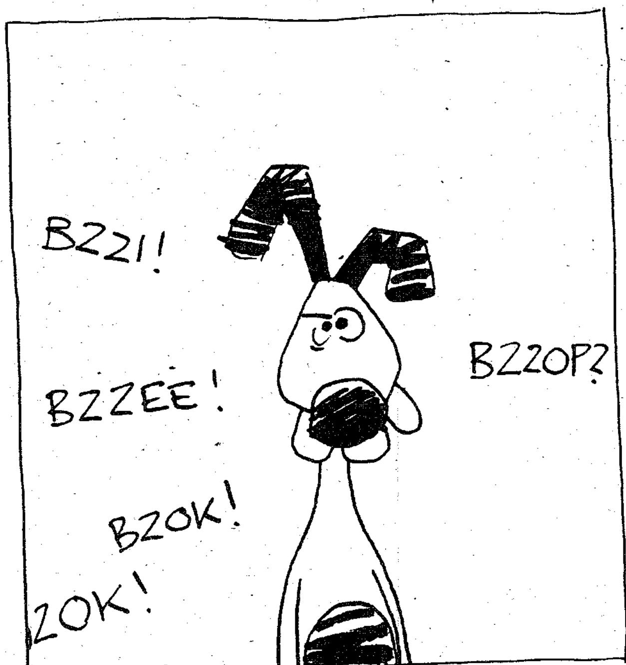
REWOLUTIONARY WORKER

#796, ožujak 1995, 16 strana
Gotovo sve je posvećeno 8. ožujku, internacionalnom danu žena
+ be anti system, always..... take me to anarchy! Great!

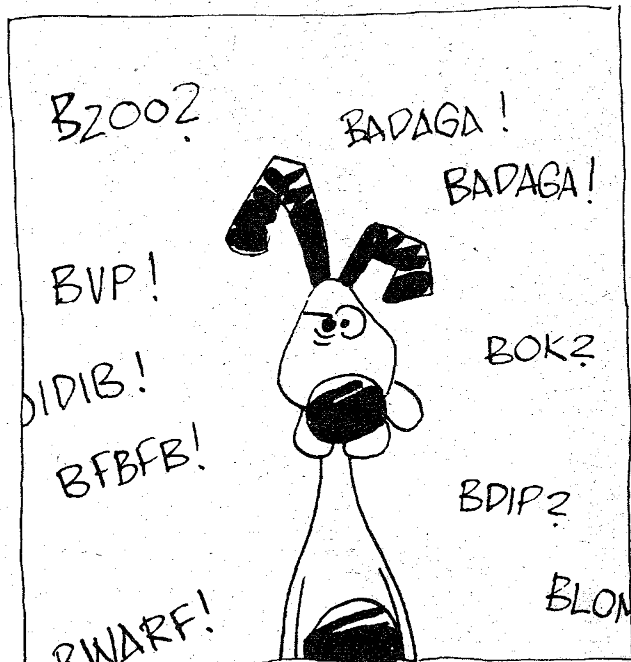
REVOLUTIONARY WORKER

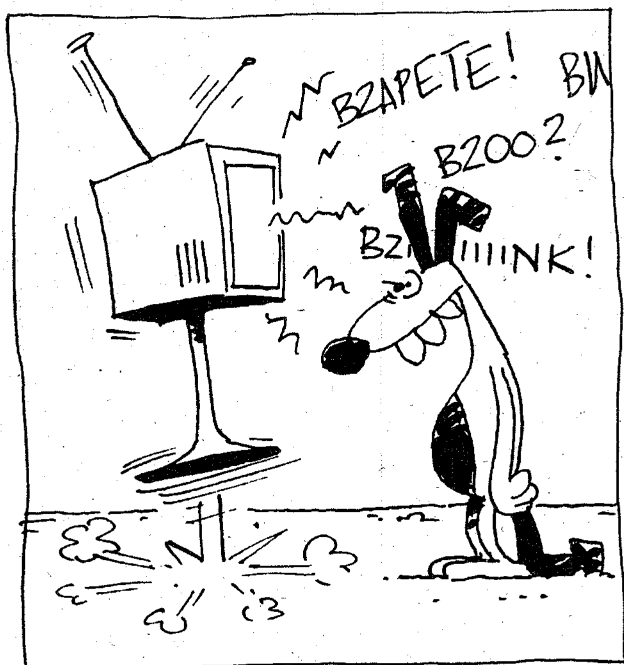
#797 ožujak/travanj 1995., 16 stranica
Ponovo većina posvećena ženama. Can you taste freedom?! Zatim i o Čikaškim beskućnicima, zatim o tome da je vrijeme da se iz Amerike istjeruju emigranti, prava na abortus, pro-choice...etc. Ja zaistą volim način na koji se ljudi i z REVOLUTIONARY WORKER-a bore. Traže i distributere i dopisnike. Javite im se. You wont regret it!
$ 1 + poštarina
REVOLUTIONARY WORKER
Box 3486
Merchandise Mart
Chicago, IL
60654 USA

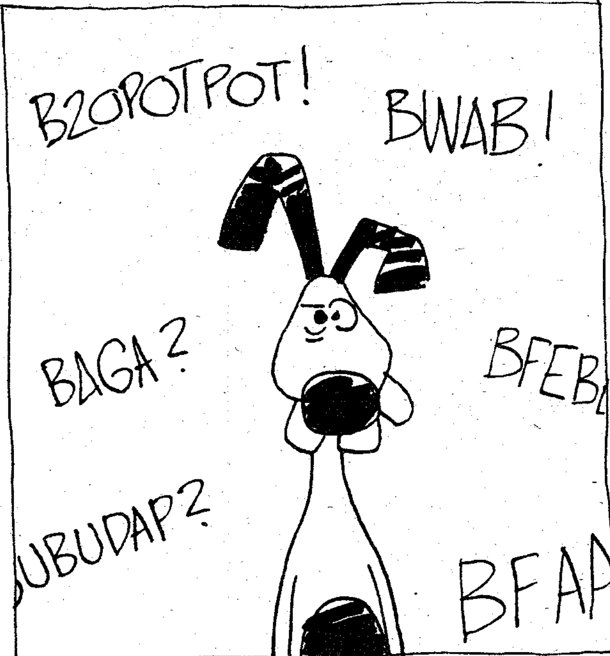

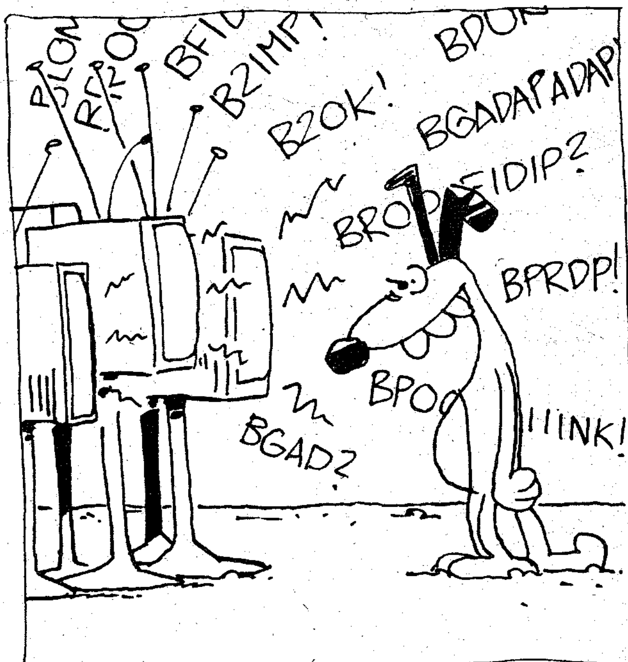

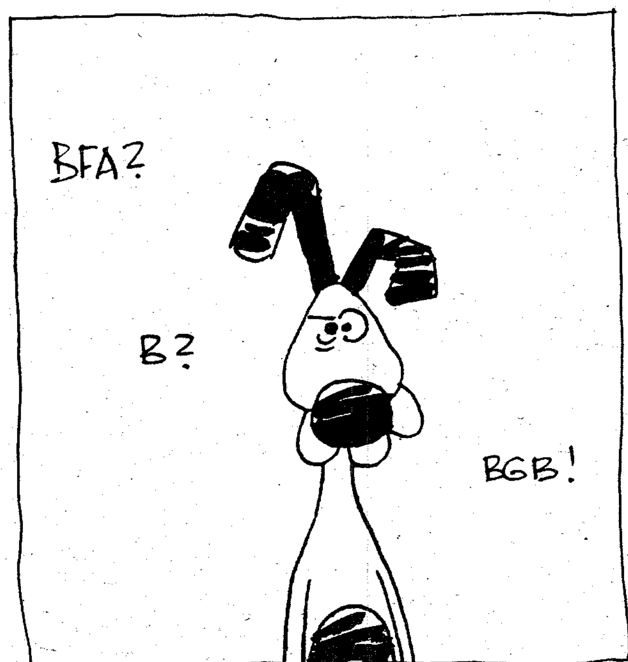

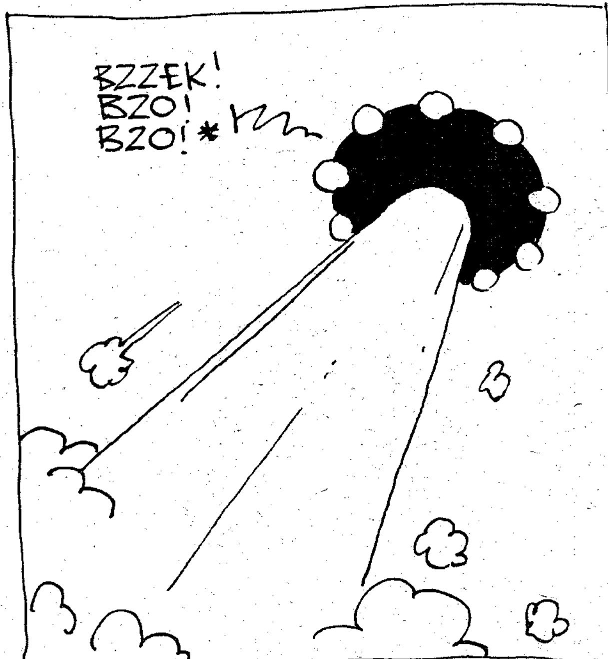

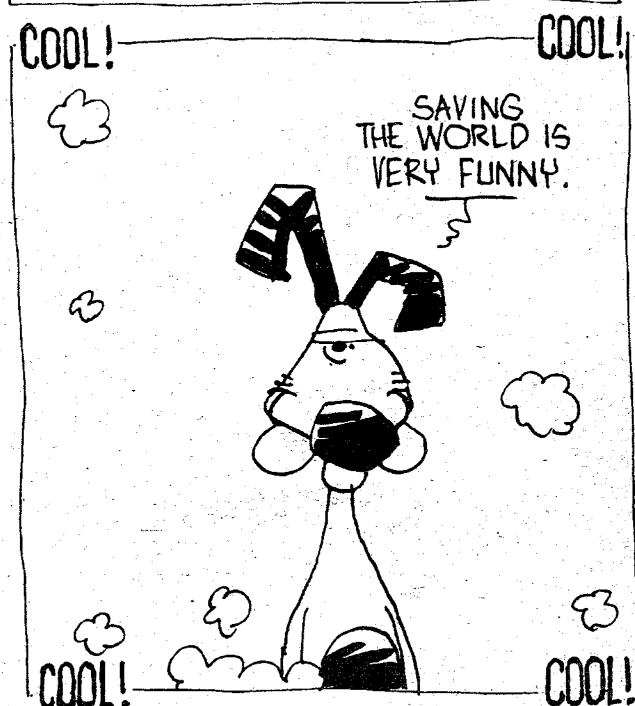

*REKAO SAM VAM DA SMO PRVO TREBALI RAZGOVARATI S MIKI MAUSOM!

HEY, HO, PEPE O.!

PUNOM BRZINOM NA SFERAKON!

Svake godine Društvo za znanstvenu fantastiku Sfera organizira u Zagrebu Dane znanstvene fantastike , pod nazivom SFerakon. Ovogodišnje okupljanje održat će se od 5 do 7 svibnja u prostorijama Elektrotehničkog fakulteta i pokušati će u ta tri dana sumirati rad kluba u proteklој godini, istovremeno približavajući znanstvenu fantastiku onima koji joj nisu skloni, ili to samo misle iz neznanja. Tradicionalno obilni program može se podijeliti u nekoliko cjelina. Najvažnije je naravno dodijeljivanje godišnjih nagrada za najbolje domaće ostvarenje na polju SF-a i to kako u literarnim tako i u ilustratorskoj kategoriji. Osim tih, "profesionalnih" nagrada, dodijelit će se i nagrade najboljim učenicima osnovnih škola, što je vrijedan poduhvat na popularizaciji SF-a. Za one koji su željni samo razonode na tri videa će se gotovo neprestano, to će reći od jutra pa do tri iza ponoći - Fakultet ne dozvoljava, inače bi se tulumarilo cijelu noć - prikazivati filmovi, uglavnom iz srednje stare i novije produkcije. Naći će se tu nastavci *Predatora*, *Terminatora*, *Aliena* (navodno da će biti prikazan i Alien 4, ali kako dotični još nije snimljen, mislim da je to ipak samo lapsus organizatora), ali i klasici poput *Paklene narandže*, *2001*, *Blade Runera* i mnogih drugih. To će im sve dati jedan čovjek, kojega bi ja ovdje reklamirao, ali mi nisu znali reći kako se zove. Ali, imaju to negdje zapisano. Za one željnije interaktivnije stvarnosti, tu su turniri u igrama - izdvajam: *Risiko*, *Battle Tech*, *The gathering*, kao i pravi kviz na temu općeg znanja o SF-u i prijašnjih Sferakona. Ukoliko ste ipak nešto ozbiljniji od tih "djetinjarija", nudi vam se i mnoštvo tribina i predavanja o aktualnim trendovima u SF-u i srodnim znanstvenim disciplinama: o virtualnoj stvarnosti, o posljednjim saznanjima o kometi Schumaker-Levy, kaosu i fraktalima te kompjuterskim mrežama. Ova posljednja navodnu i uz demonstraciju. Ali neće izostati niti pravi SF: biće riječi o časopisima u Hrvatskoj (ne znam zašto množina, ako se i fanzini ne računaju pod časopise, a po svim pravilima ne bi trebali), SF-fandomu, zatim mala filmska parafraza *100 godina Drakule*, tribina o stanju u domaćem SF-u, i dvije poslastice za kraj. **Predrag Raos** govoriti će o tome što pisac nije htio reći, a predviđa se i nastup **Doktora zmijonosca** koji će govoriti o, naravno, zmijonoscu. Neće izostati niti artistički dio; **Darko Macan** i **Aleksandar Žiljak** postaviti će izložbe svojih radova, a svakodnevno će se štampati i bilten koji donosi najvažnije događaje o i oko SFerakona. Prošle godine je izašlo devet brojeva u dva dana, u još nepoznatom broju primjeraka, jer se bilten štampa na licu mjesta u količini koja se taj čas nađe za potrebnu

Dakle, zabave za cijelu obitelj neće manjkati, te zato, dakle stoga srdačno preporučam odlazak na ETF; nećete doduše upoznati niti jedno buljooko čudovište, ali mnogi od stalnih članova SFere su daleko čudnovatiji i nevjerojatniji.

Igor M.

ILUSTRACIJA: ŠTEF BARTOLIĆ

Mali, ali tehničari (i tehničarke)

Ovo su jedine novine, jedino mjesto gdje možete pročitati ime jednog ovogodišnjeg laureata unaprijed: to je, za ilustracije, Igor Kordej.

Piše: Igor MARKOVIĆ

Iako sam godinama prilično zagrižen čitalac znanstvene fantastika i otpirilike podjednako dugo znam za egzistiranje kluba ljudi istih sklonosti, nikada mi nije palo na pamet da se k njima i zaputim. Jedan od razloga bez ikakave sumnje leži u tome da su svoje male, ali zanimljive prostorije smjestili na, meni suprotnom kraju grada - na Malnarovoj Peščenici, točnije u Domu kulture tog čudnovatog zagrebačkog kvarta, u Ivanićgradskoj 41. A tko bi normalan odlazio našim gradskim prijevozom tako daleko da bi susreo nekakve čudnovate ljude, koji ne samo da SF čitaju, već ga, o čuda, i pišu i crtaju i o njemu raspravljaju i tko zna što još sve ne. Hm, razmišljao sam, što je to toliko loše u tome da ostanem samo čitač? Ništa, replicirao sam sam sebi, i ostao izvan tog kruga sve dok se nije pojavila ideja ovog priloga i reportaže vezane uz to okupljalište.

Kog je to vraga SF

Za možda slučajno zalutale u ove stranice vrijedi prije priče o klubu ljubitelja SF-a pokušati reći nekoliko riječi i o tome što ta čudna sintagma znači. Prave definicije do danas nema; mnogi pisci, književni teoretičari i neki drugi ljudi još sumnjivijih zanimanja dali su svoje verzije, a najjednostavnije se to može sažeti u to da se radi o književnom rodu koji za svoju osnovu uzima spekulativne znanstvene teorije, ili pak smješta radnju u budućnosti, ili pak govori o svemirskim putovanjima, ili ... No dobro, kad nisu uspjeli sami pisci, ne očekuje se valjda to od mene. Čim sam se našao u društvu mladih i sredovječnih ljudi koji se svakog utorka okupljaju da bi dijelili zajedničku ljubav prema *tome*, zapitao sam za mišljenje o definiciji najstarijeg (i po stažu i po godinama), pomalo kontroverznog **Krstu Mažunarića**. Definiciju nije dao, ali je u esejističkoj maniri dao svoje viđenje "tog problema: "Kriminalistički roman ide do Agathe Christie ali Lun ne postoji, western ide do Coopera, sve ispod toga ne postoji. Kod SF-a ljudi idu obratno, uvijek odozdo. Oni koji nisu u žanru ni ne znaju što je SF, i zato sam ja defanzivan prema njima. Ljudi se u principu ne vole suočiti sa posljedicama svojih aktivnosti, vole se zabaviti ili pak vole dubokoumno filozofirati. To je književnost ključanica i književnost mašte. Klasična fraza da ako hoćeš znati gdje je granica moraš je prijeći vrijedi upravo za SF. On svjesno prelazi tu granicu da bi o njoj mogao raspravljati".

Nije mnogo od definicije, ali u nedostatku bolje dobro oslikava zašto se ti fanatici tamo okupljaju. I to već gotovo dvadeset godina! Naime SFera je osnovana 1976 i pokriva mnoštvo aktivnosti od kojih je najznačajnija (neki od njih se neće samnom složiti, ali bože moj) *SFerakon*, godišnja konvencija ljubitelja SF-a koja će se održati ovog vikenda, ako kojim slučajem objektivne okolnosti to ne promijene. Iz priče o prelaženju granice jasno je da ljudi koje takve stvari toliko zanimaju moraju biti prilično otvorena duha, pa čak i žovijalni kada to situacija zahtijeva. To se pokazalo točnim i u razgovoru koji je tog utorka vođen, uglavnom, vezano uz organizacijska pitanja predstojećeg događanja. Glavnu riječ je vodio trenutni predsjednik **Igor K.**

Tko rastjeruje ljude?

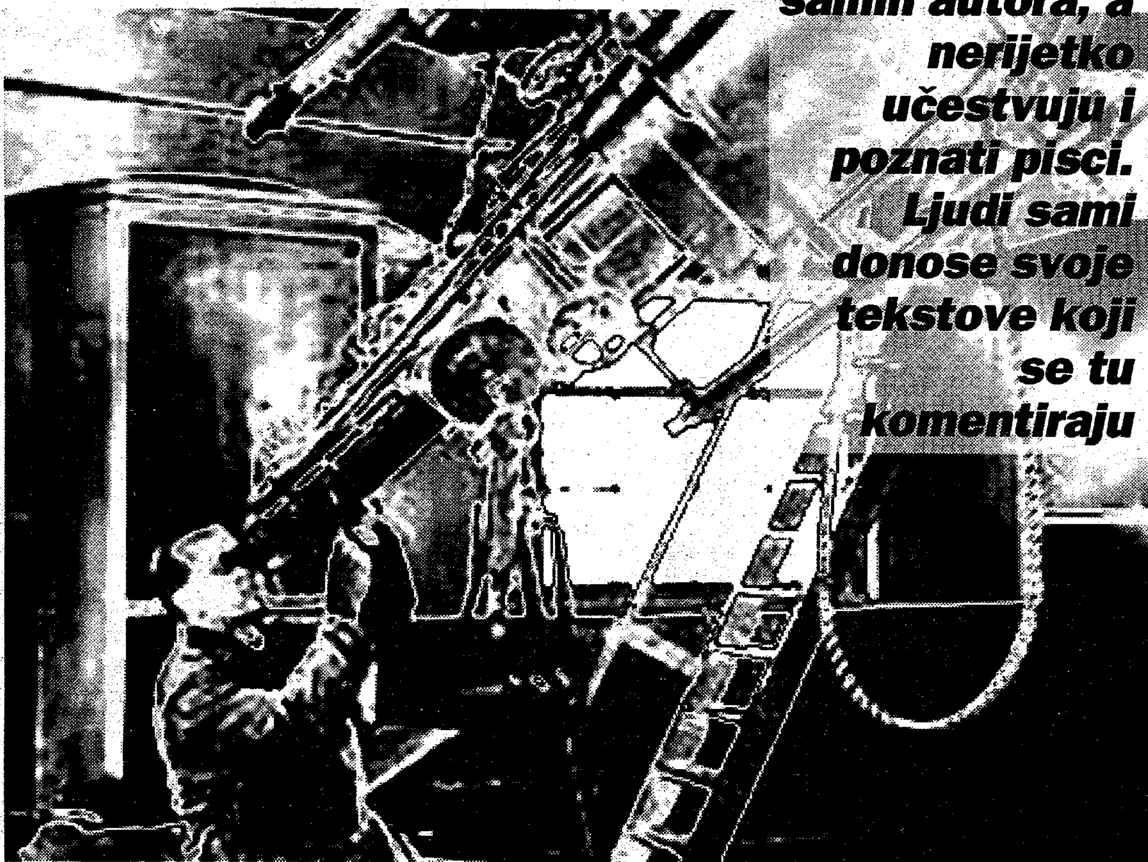
"O.K. Službeno otvorenje je u pola devet. On će nešto tamo prosrat, nema veze. Od devet do jedanaest je predavanje, od jedanaest do tri predavanje i više nema predavanja. U subotu u četiri do šest ima Žiljak predavanje - to će bit prividno realno."

"Kolko si mu dao - samo dva sata?"

"Moraš ga isterat do šest, Macan"

"Ma on će sve rastjerat već u pet".

Slušajući prepričavanje drugog dana SFerakona naletio sám i na šlag reportaže. Ekskluzivno, jedine novine, jedino mjesto gdje možete pročitati ime jednog ovogodišnjeg laureata unaprijed: to je, za ilustracije **Igor Kordej**. Sadašnjem predsjedniku SFere, mom imenjaku, omaklo

se slijedeće: "U osam i deset imamo dodjelu nagrade SFera i ima brate da sve ostale programe zatvorimo, podijeliće mmo nagrade, svi će nešto reći, imamo direktnu telefonsku liniju sa Kordejem...:" I to je to.

Razgovor je dalje tekao uobičajeno, a najveći organizacijski problem im je, za ne povjerovat, bio televizor. Naime video program koji bi se trebao odvijati permanentno - za to su dobili od nekolicine ljudi i mnoštvo kazeta, ali dvojim da su piratske - na tri televizora trenutno je pokriven samo jednim ekranom. Svi dobrovoljci koji bi željeli pomoći, na žalost, imaju samo male, sobne primjerke, krajnje neprimjerene za javno prikazivanje. Javila se ideja o kupovini jednog televizora, umjesto iznajmljivanja nekih filmova od *Filmoteke*, ali je priča zapela kod razgovora o odgodi plaćanja. Uto se pojavilo i novo lice na vratima, koje je tražilo od prisutnih koji to nisu već ranije napravili da ispune nekakvu besmislenu anketu o još besmislenijim proizvodima: pi sijima. Izdvajam: Smatrate li da su proizvodi IBM ženstveni? (Fantastika bez i trunke znanosti). Bio je to **Krešo**, koji je salijećen pitanjem:

"Znaš li ti da vodiš dodjelu nagrada SFera?"

"Konačno će moje voditeljske mogućnosti doći do izražaja", odgovorio je onima kojim se nisu probijali kroz zakučasti anketni listić, i koji su povikali u glas:"Ali bez šljokica!".

Jedna od važnijih aktivnosti kluba su literarne radionice na kojima se raspravlja o radovima samih autora, a nerijetko učestvuju i poznati pisci. Ljudi sami donose svoje tekstove koji se tu komentiraju

Svemirske udaljenosti

Na SFerakonu će biti predstavljen i novi broj glasila društva - *Parsek* koji je, po riječima urednika **Vlatka**: "fanzin za znanstvenu fantastiku, fantazi, horor i sve ostale srodne žanrove" To je paradoksalno, sekularno glasilo kluba, a cilj mu je da podržava profesionalne časopise vani, drugim rječima "da ima tekst i ilustracije na dovoljno visokoj razini, a jedan od glavnih razloga što tome nije tako jest da su ljudi nevoljni raditi". Drugi urednik, **Davorin**, - njihov urednički odnos mi nije jasan, a, navodno ni njima -to radi "jer se stvara dobar štimung, jedna dobra zafrkancija među ljudima i prilično je nerazumljiv za ljude izvana". To naravno ne bi smjelo spriječiti nikoga da uživa u njemu, kao što uostalom ljudi uživaju u našem redakcijskom dnevniku iako ne razumiju ništa. No vratimo se urednicima. "Trudimo se objavljivati i teoriju i priče i roman u nastavcima - ide već neko vrijeme, tu su i vijesti s mreže i iz Locusa, i to je to", kaže Davorin. "A jubilarni Sferakonski broj možete vidjeti i u krajnje neuobičajenom izdanju - u boji!", dodaje Vlatko. Za višu cijenu, dodajem ja, jer sam to kasnije saznao. Ali što je novac, ako je gest lijep?

Kad već spominju *Locusa* - za nevježe: najpoznatiji svjetski SF časopis - valja napomenuti da SFera ima i prilično dobru biblioteku, koja je na raspolaganju članovima i iz koje svi rado i često crpe ideje i za vlastite pripovjetke, romane, serijale ili ilustracije. Vezano uz to crpljenje je i jedna od važnijih aktivnosti kluba, literarne radionice na kojima se raspravlja o radovima samih autora, a nerijetko učestvuju i poznati pisci. Kakva je razlika između toga i Otvorenog Sveučilišta? "Pa, nismo komercijalni, prije svega. Ali osnovna razlika je u tome da mi nemamo tečajeve kreativnog pisanja. Ljudi sami donose svoje tekstove koji se tu komentiraju", kaže **Tanja**.

Ta radionica, koja je pomogla i nastanak prve hrvatske zbirke SF-a, već poznatog *Zagreba 2004*, crpe dio svoje vitalnosti i iz arhive koja je nekada pokušavala skupiti sve što se zbivalo na području Jugoslavije, a danas se, prema Igoru "stavlja u arhivu sve što se nađe u novinama, objavi na radiju, ili televiziji". Postoji i arhiva video naslova koja je dijelom popunjena poklonima pojedinaca, dijelom poklonima video distributera, ali ima i dosta stvari koje su skinute sa satelita. Postoji i zbirka audio zapisa - nekoć davno je na Radio Zagrebu nedjeljom popodne išla naučno-fantastična priča, ali i tu su dobili nekoliko prinova za sladokusce: *Neuromansera* i *Hitchhiker's Guide to the Galaxy*.

Biblioteka je uglavnom vezana uz SF i Fantasy, ali u njoj se nalazi i nešto knjiga sa rubnih ili novijih područja znanosti - o fraktalima naprimjer, i to na desetak jezika, među kojima i jedna na švedskom. "Je li ju tkogod pročitao?", zapitao sam i naravno da se među takvim čudacima našao netko tko jest.

Kako prizvati ljude

Jedno pomalo zaboravljeno područje su aktivnosti vezano uz igre. Zvuči pomao neozbiljno, ali igre na ploči, i kompjuterske igre su do prije nekoliko godina bile jedan od najvažnijih razloga okupljanja ljudi koji su željeli i aktivno sudjelovati u izmišljenim situacijama, boriti se protiv zmajeva ili istraživati dubine svemire - bio je to duhovni začetak *virtual reality*. No to je danas zamrlo. Igor objašnjava: "Igraonica je bila sastavni dio SFere, ali u zadnje vrijeme kako su igre postale raširenije i složenije i kada za njih treba po nekoliko dana bez sna, hrane i svega drugoga, teško je u samo tri sata, a koliko je dozvoljeno zadržavanje u prostorijama Centra za kulturu, čak i ozbiljno započeti, a kamoli završiti igru, pa se ljudi sami nalaze interno po kafićima ili na Sferakonu".

Bilo mi je vrijeme polaska na posao, pa sam ih za kraj zapitao imaju li kakvu ideju za povećanje redovitog broja članstva - danas ih je oko osamdesetak aktivnih - ako ni zbog čega, ono zbog kakvih-takvih sredstava koja bi se skupila članarinom. Sumirao je Krešo u pravom maniru iskusnih tv-voditelja: "SFera pokriva široko područje, cvijet hrvatske inteligencije, među kojima ima mnogo studenata ETF-a (kakve veze oni imaju s inteligencijom), PMF-a i drugih fakulteta, i ako se netko zanima za kakvu prirodnu znanost može doći porazgovarati; može nešto posuditi iz knjižnice, ili pak može porazgovarati sa ljudima koji kombiniraju svoje društvene fakultete sa SF-om i imaju zanimljive poglede na život i s kojima vrijedi razmijeniti mišljenje".

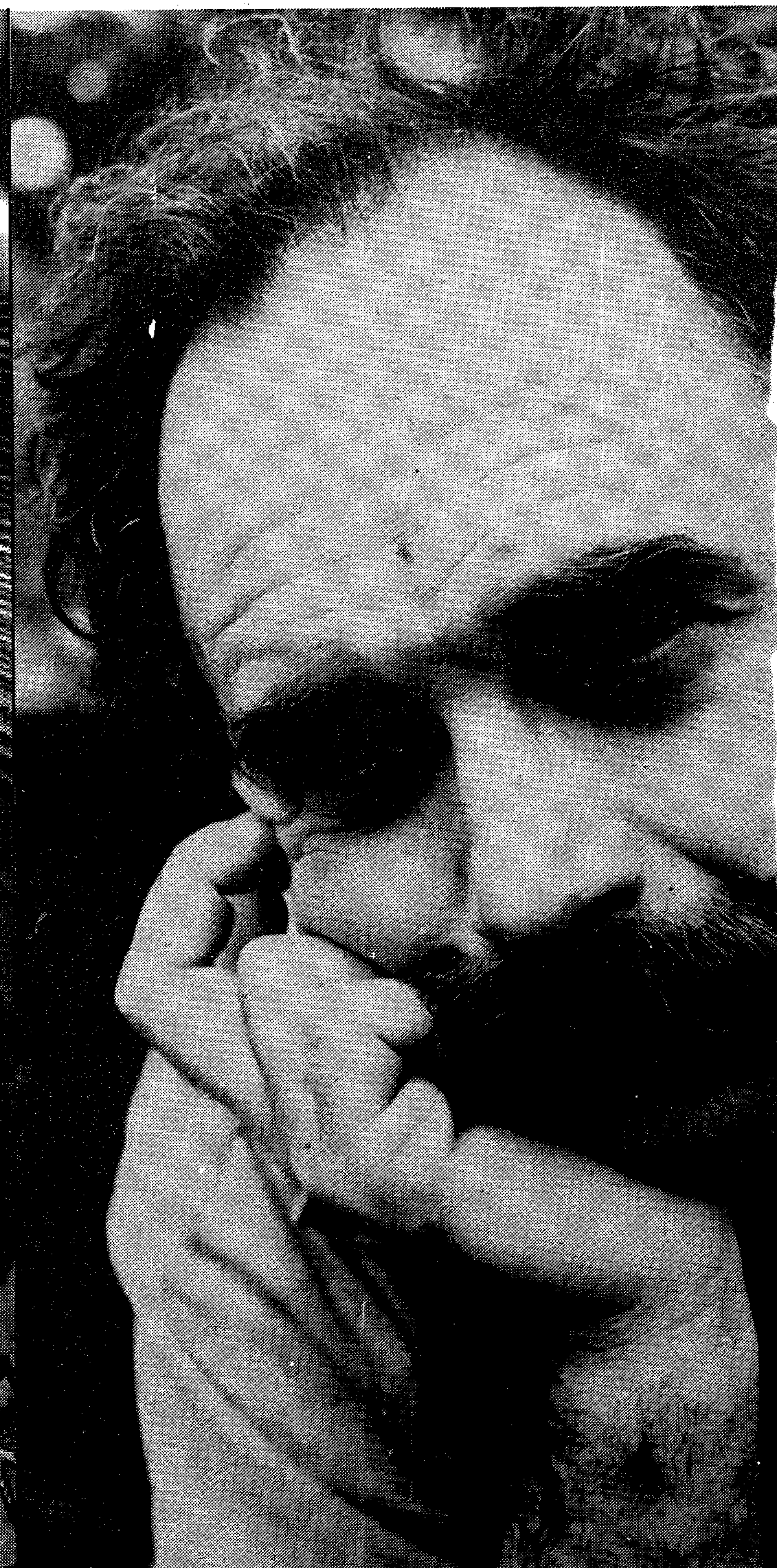
Dakle, ako ste pronašli svoje želje, nade ili strahove u ovoj definiciji, utorak je blizu. Ali, prije toga, svakako svratite na SFerakon - nije skupo, a ima se što vidjeti. Čuti, omirisati, okusiti, osjetiti ...

MALI IMPRESSUM:
WARP 9
su uradili nesebično se dajući :
Dejan KRŠIĆ, Darko MACAN, Igor MARKOVIĆ, RuTta (Vlatka hvala!)

JA SAM VELIKI PISAC!

PREDRAG RAOS, MLADI HRVATSKI SF PISAC

Razgovarao: Darko MACAN Snimio: Vladimir DESNICA

Predrag Raos (1951), pisac i prevoditelj, vjerojatno je prva osoba koja vam padne na pamet kad pomislite na hrvatskog SF-pisca. Objavio je, zasad, pet romana (*22. rujna* 1978, *Brodolom kod Thule* 1979, *Mnogo vike nizašto* 1985, *Ubijte Hamleta* 1986. i *Nul effort* 1990.), a rado bi ih još ove godine objavio bar toliko. Uz to, prepun je mišljenja i opaski o svemu i svačemu što bi trebalo zadržati pažnju čak i onih koji ne ljube SF.

Što te privuklo SF-u?

Jedna slika iz nekog talijanskog ilustriranog časopisa što sam je vidio na Hvaru godine možda 1955. ili 1956, i za koju su mi rekli: to ti je raketa, s tim se ide u svemir.

Pusti djetinjstvo, što te sada privlači SF-u?

Mladost.

Nostalgija za protraćenom mladošću?

Ne, nego mladost sada. Jer što sam biološki stariji, to sam duševno mlađi. To nije paradoks, to je normalni psihički razvoj kod svakog pravog umjetnika. Mladost je otvorenost prema budućnosti i promjeni. Ja sam danas u tom smislu mlađi nego prije dvadeset godina. Znam to po svojim pričama. Granica mi se nekad činila mnogo bližom. Sad je vrlo daleka i rasplinuta, tako da se pitam postoji li uopće.

Ti sebe deklariraš kao književnika...

Ne, ja sebe deklariram kao čovjeka koji piše. A književnik je u Hrvatskoj čovjek koji redovito nikad nije napisao ništa.

No, dobro, kad već pišeš, zašto pišeš?

A zašto ti živiš?

Po inerciji.

E, pa ja nit' živim niti pišem po inerciji, nego zato što mi se živi i zato što mi se piše. I kao što mi se živi, tako mi se i piše. Dajem znakove života.

Imaš li pojma tko te čita?

Ponekad. Ali se najčešće iznenadim kad otkrijem kome se dopalo i što mu se dopalo. Naime, to je dopadanje znak nekakve duševne bliskosti, pa se čovjek koji puta zapanji kad otkrije tko mu je duševno blizak. Ponekad se i zabrine.

Misliš li da se ograničavaš što pišeš u žanru?

Misliš li da se ograničavaš što govoriš hrvatski ili engleski ili ciganski, a ne nekim jezikom u kojem su svi jezici? Žanr je naprosto jedan književni jezik, i čovjek se njime služi kad želi razgovarati s ljudima koji ga razumiju. U Parizu se ne govori kineski.

U zadnje doba baš puno ne razgovaraš. Zadnja ti je knjiga izišla 1990?

Ja razgovaram, samo je brzina širenja zvuka u Hrvatskoj tri centimetra mjesečno. Ja u ovom času imam dva potpuno pripremljena SF romana, uz jednu knjigu polemika, jedan fantastični roman, jedan sarkastični roman, i još gomilu priča u nastajanju.

Što te sprečava da ih objaviš?

Što me sprečava? Pa to što izdavači ne objavljuju čak ni nakon što su potpisali ugovor. *Supermačak Cici, Kraljevski Muholovac* već skoro dvije godine, uz dva potpisana ugovora, stoji kompletno složen u **Azuru** i čeka valjda muhu. Za polemike sam potpisao ugovor s izdavačkom kućom **Mladost**, i sad ih sudski ganjam za odštetu, jer se oni momentalno bave izdavanjem kožne galanterije. SF roman za djecu *Od rata do zvijezda* odbijen mi je kao opscen...

Zašto si pokušao uvaliti opscenosti u roman za djecu?

Ma nije on opscen, nego neizjebane babe misle o njemu mah'o ti ne mah'o. Naime, u čemu je stvar. Brat od dvanaest godina, pita svoju sestricu od šest: "Kako možeš toliko jesti, da nisi u drugom stanju?" To je opsceno. Ili, kako mi je rekla urednica: "Pa da je maloj bar 12 godina, onda bi moglo proći..." Momentalno su se za taj roman zagrijala tri izdavača, i to jako, ali samo jedan ima love da ga izda. Jedan mi je čak rekao: "Raos, pročitao sam tvoj roman, i došlo mi je da te tučem". "Zašto, pa nisi ti Branimir Donat?" A on veli: "Ja inače ne podnosim romane, a ovo sam pročitao u jednom dahu. A nemam para da ga izdam. Pa bih te tukao". Ali možda već ovaj tjedan dobijem definitivan odgovor od jednog drugog.

Zbog ovakvih bi odgovora mogao čovjeku sa strane izgledati kao samozvani genij koji se ljuti što ga nitko ne shvaća?

Pa tko to želi tako shvatiti, neka samo izvoli. Ali je činjenica da je izdavaštvo skoro potpuno stalo i da se domaći pisac praktički ne izdaje. Može se izdati jedino ako nađe sponzora, a to ja ne mogu naći jer sam izvan svih klika i klanova, i ovisim isključivo o tržištu.

> Bio sam se dogovorio s Bojanom u *Futuri* da ću napisati čitavu seriju pripovjetki, no onda se tu upleo veliki književnik Krsto Mažuranić, koji je smatrao da svaku moju priču može kratiti na pola, mijenjati stil i jezik i smisao.

Što je s pričama? Ni s njima se ne pojavljuješ...

Bio sam se dogovorio s Bojanom u *Futuri* da ću mu napisati čitavu seriju, riječ je o nekoliko stotina kartica. No onda se tu upleo veliki književnik Krsto Mažuranić, koji je smatrao da svaku moju priču može kratiti na pola, mijenjati stil i jezik i smisao; stvar nečuvena, protuzakonita, bez presedana. Uostalom, što bolje i očekivati od čovjeka koji se supotpisao pod moj prijevod, bez mog znanja i odobrenja, samo zato što ga je upropastio. To što si dopušta taj čovjek, to ne samo da mi se još nije dogodilo, nego za četvrt stoljeća svog profesionalnog rada nikad nisam ni čuo da je tako nešto nekom palo na pamet. I zato, što da radim? *Nit' ma'nita jebi, nit' kući dovedi*, što bi rekla ne Krstina baka, nego moja prababa Mostarka.

Kad pričaš i o pričama, nikad ne govoriš o jednoj, nego odmah o seriji, o ciklusu, uvijek razmišljaš o nečem velikom?

Zato što sam veliki pisac. Čak i *Brodolom kod Thule*, sa svojih 850 stranica, samo je prvi i najkraći roman zamišljene trilogije. Dosta više tih pisaca od tri kartice! Kao u slučaju jednog našeg velikog klasika, koji se pola stoljeća kurčio po književnoj sceni, pa kad su mu htjeli napraviti sabrana djela, morali su odustati jer su otkrili da bi to bila knjiga od 150 stranica.

Jesi li razmišljao o vlastitoj nakladi?

Jesam. Ali to je opet jedan drugi posao. Ja neću učiti izdavački zanat radi nekoliko knjiga. Pa ljudi moji, ne živimo u kamenom dobu i naturalnoj privredi da svatko mora raditi sve. Moj je posao pisanje. I zato ću radije napisati dvije knjige za ladicu, nego izdati jednu. Objavit će se kad-tad. Budućnost pripada nama mladima.

Koje su ti još knjige u ladici?

Jedna je *Mayerling*. To je jedan mali granični SF, i trebao se pojaviti već na ovom Sferakonu u izdanju **Zagrebačke naklade**. Međutim su oni zapeli, jer im jedna mafija ne da prodavati, a druga mafija prodaje njihove knjige, ali im ništa ne plaća. Druga knjiga je *Ubijte Hamleta!*, drugo, potpuno prerađeno izdanje, nasaftano krvlju i spermom, i uskoro bi moralo izaći u ediciji *Kult* malog ali vitalnog nakladnika **Porin**. Direktor mu valjda nema još ni trideset godina. Takve ljude volim! Dosta više tih starih crkotina. Društvo književnika izgleda kao raskopano groblje.

Rekao si da se ne bi petljao s izdavaštvom, a ipak si za Saru 93 razvio sustav ranokupa?

Od nevolje. Što ja mogu kad moram spašavati gazdu? Ja bih bio najsretniji da predam rukopis, pokupim pare i zdravo đaci.

Sara 93 je najavljivala tvoju knjigu "Hrvatski bog s Marsa", što bi s tim?

To još stoji, i to najviše zato što je čitav izdavački plan zapeo na *Scarlett* i afere koju je stvorila tiskara, i u doba ove besparice, sebe dovela u situaciju da će vjerojatno morati baciti devet tisuća tvrdo ukoričenih svezaka. Sad je, međutim, ona vani, pa se o tome može opet razmišljati. Ukoliko ne napravimo malu rošadu. Mislim da bi ta knjiga možda bolje pristala u neku drugu ediciju, a *Sari* bih u zamjenu ponudio jedan pravi, tvrdi SF, možda *Veliki Tetraedar*, već objavljenu priču koju bih preradio u roman.

Ti dosta i prevodiš. Oduzima li ti to previše snage i vremena i smeta li ti pisanju?

Da, doista dosta prevodim, lani skoro jednu knjigu mjesečno, ili možda četvrtinu ukupne hrvatske anglistike. To smeta i ometa, kad je toga toliko. Međutim, 4-5 knjiga godišnje baš bi mi pasalo kao odmor od pisanja.

Koliko uopće pratiš SF, ne samo naš, nego i vani?

Skoro uopće ne.

Ne misliš li da bi trebao?

Mislim da ne bih smio.

Zašto?

To pitaj Leonarda. Loši slikari slikaju po slikama, a dobri slikari slikaju po životu. Previše čitanja, pogotovo površnog, unosi kontaminaciju. Prevođenje je donekle korisno, jer je to zapravo jedno vrlo studiozno čitanje, jedno dubinsko analiziranje djela. To je nešto sasvim drugo.

Čak i kad prevodiš loše knjige?

Njih pogotovo! Medicina se uči na bolesnicima, a ne na zdravim ljudima.

Kad smo kod bolesti, imaš li neku ideju koja bi ozdravila domaće izdavaštvo?

Imam. Vrlo jednostavnu. Atomska bomba na Filozofski fakultet kad su svi profesori unutra. Mi nemamo književnosti zato što imamo profesore, koji iz svojih musavih skripata diktiraju. Tako se stvaraju knjige koje nitko ne čita. Vani knjige pišu šoferi i kuharice, zato što im je Bog dao da mogu. Kod nas pišu profesori, koji misle da se književnost može nabubati. Onda kad ljudi te bljuvotine ne mogu prožvakati, vele im da su nekulturni. Što će mi oni? Filozofski je fakultet u hrvatskoj književnosti ono što je Centralni komitet bio u hrvatskoj privredi. Meni trebaju čitatelji, u prvom redu čitatelji, i potom izdavač koji će me s njima spojiti. A na književnu teoriju, pogotovo ovog tipa, i pišam i serem.

Ne misliš li da svojim stavovima i namjernim provokacijama antagoniraš sve veći broj ljudi i smanjuješ mogućnost da budeš objavljen?

Ja sam svojim prijateljima pravi prijatelj i svojim dušmanima pravi dušmanin. Moji su prijatelji moji čitatelji, i ja se, kad pišem, krvavim znojem proznojim da im pišem najbolje što mogu. A gospoda teoretičari moji su dušmani, jer su dušmani i mojim čitateljima. Ne mogu biti prijatelj i jednima i drugima. Biti samo pristojan prema njima značilo bi izdati prijatelja: čitatelja zbog kojega radim i koji me hrani.

> Mi nemamo književnosti ~~zato~~ što imamo profesore koji iz svojih musavih skripata diktiraju. Tako se stvaraju knjige koje nitko ne čita.

Piše i uzdiše: Darko MACAN

Dok smo oboje, i znanstvena fantastika i ja, bili nešto mlađi, velike smo nade polagali u dvadeset i prvo stoljeće. Bilo je udaljeno sigurnih tridesetak godina, a svemir je bio glavna fora. Ljudi su lijetali Mjesecom, sonde su ciljale Mars, Voyageri su ispucavani prema i preko granica našeg sistema. Stvari o kojima su **Asimov, Heinlein i Clarke** samo pisali, možda sanjali, možda vjerovali, počinjale su se ostvarivati i nije bilo teško zamisliti tu daleku budućnost dvadeset i prvog stoljeća (svaka je budućnost daleka kad imaš deset godina) u kojoj će ljudi dokučiti tajne antigravitacije i nadsvjetlosnih brzina, u kojoj će se čovječanstvo razmiliti svemirom potpomognuto robotima s pozitronskim mozgovima, kibernetskim organizmima i uzdignutim životinjama, u kojoj će telepati, mutanti i besmrtnici zajedno graditi galaktičko carstvo. Međutim...

Žalopojka opća

Međutim, godine su prolazile, ubrzavajući svoj korak, a ispunjavajući vrlo malo od zadanih nam, blistavih obećanja. *Challenger* je eksplodirao i dao argumente ciničnom gledanju na istraživanje svemira - *Capricorn One* (kod nas emitiran kao *Svemirska stanica 1*) postao je vjerodostojnija vizija i od *Odiseje 2001* i od *Star Warsa*. Svemirski program od tada više nije bio isti, ekonomska je potreba i dalje izbacivala satelite u orbitu, nadajući se možda da će jednog dana tom orbitirajućom rešetkom potpuno zakloniti nebo, zatvoriti izlaze i okovati snove, osuđujući nas zauvijek na zakutak svemira u kojem smo rođeni.

Nije da bi mnogi uopće i primijetili razliku. Točan postotak vam ne mogu navesti, ali pročitao sam nedavno rezultate ankete u kojem veliki broj Amerikanaca, veći, mislim, i od postotka onih koji ne vjeruju da se holokaust dogodio, ne vjeruje da je čovjek ikada hodao po Mjesecu. Istražuju se kutovi upada svjetla i mjere se sjene da bi se ta teorija dokazala, pišu se knjige o njoj.

I, dok znanost postaje sve opskurnija, specijalizirajući se i granajući u područja laiku sve nerazumljivija i apstraktnija, dok je u SAD (drugdje jedva da i možemo govoriti o svemirskom programu) jedina razlika u gledanju na NASA-in budžet između liberala i konzervativaca u tome što prvi misle da ga treba potpuno ukinuti i okrenuti se zemaljskim problemima poput nezaposlenosti, a drugi se bore za njega zbog želje da orbitu napuče oružjima; dok se republikanski senatori nalaze na čelu udruženja koje vjeruje da je Zemlja ploča, dotle postaje sve teže vjerovati u Neilove stope u lunarnoj prašini, u srpanj 1969. i snove koje smo tada sanjali.

Vizija prva

A znanstvena je fantastika i to predvidjela. Godinu dana prije "velikog koraka za čovječanstvo" pojavila se zbirka *Dangerous Visions* koju je uredio **Harlan Ellison** i koja je začela, ili se barem našla pri začeću, takozvanog "Novog vala" u američkoj (koja se, kao što je slučaj i s bejzbolom, gotovo može izjednačiti sa svjetskom) SF-književnosti. *Opasne vizije* su, kao i "Novi val", pomicale granice žanra dotada ustaljene u konvencije svemirskih putovanja, prirodnih znanosti, dobrih momaka, ludih profesora i njihovih raskošnih, ali čednih kćerki i pipcima buljookih čudovišta. Nakon uspjeha Ellisonove zbirke kod kritike i publike, ni drugi se izdavači više nisu libili istraživati otvorena im područja pa su se psihičke sposobnosti, droge, seks, mitologije, ljudskiji likovi i neobuzdanija mašta u znanstvenu fantastiku počeli sve jačim mlazovima ulijevati kroz pukotine na dotrajaloj brani i mi smo dobili autore poput **Philipa K. Dicka, Samuela Delanya**, preporođenog **Roberta Silverberga, Thomasa Discha, Rogera Zelaznya** itd. Svemir je bio osvojen i SF se okrenuo čovjeku, S je uzmaknuo pred F.

Htjeli smo ljudima pokazati različite budućnosti, htjeli smo da vide da imaju izbora. Dali smo ljudima opciju da bez straha pogledaju naprijed i suoče se s budućnošću koja ne dolazi da ih satre nego da ih primi i povede sa sobom.

Trend tada započet, trend udaljavanja od znanosti i uplovljavanja u fantastiku, možemo pratiti i do danas. Iako i danas postoje pisci, poput **Davida Brina** i **Grega Beara**, koji se drže prirodnih znanosti i svemirskih putovanja (Bear je jednom izjavio da je pisati čistu fantastiku "kao igrati tenis sa spuštenom mrežom"), u zadnjih je desetak i više godina prevlast fantasya i horrora na svjetskom (opet, uglavnom, američkom) tržištu očita. U samom, pak, SF-u prisutna su dva strujanja: romani smješteni u poznate i od korporacija posjedovane svemire (*Star Wars, Star Trek*) i cyberpunk. Oba, ako mene pitate, opasno graniče s fantasyem.

Fantasy, naime, ne definiraju, čak i ako u njemu prevladavaju, trolovi, vilenjaci, patuljci, čarobnjaci i ostala Tolkienovim djelima naglo popularizirana stvorenja. Fantasy se, prema definiciji koja mi se svidjela, ali čijeg se autora, dakako, ne mogu sjetiti, opredjeljuje kao literatura koja teži potvrditi stvari koje već znamo, potvrditi da su oduvijek bile takve te da će zauvijek takve i biti: dječaci će uvijek morati dokazivati muškost, vlast će korumpirati vladare, a mužjaci će spašavati djevice od zmajeva i usidjelištva. SF je, naprotiv, literatura promjene.

Opće stanje kritično

Ne treba puno da bi se ispod krinke laserskih topova i ionskih motora **Lucasovih** *Star Warsa* prepoznali klasični obrasci bajki. Također, mada bolje barata SF-tropima i idejama, startrekovski se Enterprise ponekad opasno kreće poznatim svemirom ispunjavanja očekivanja publike. Cyberpunk, pak, jedini zamjetljiviji novi smjer u znanstvenoj fantastici nakon spominjanog "Novog vala", također svoju klasičnu jezgru sastavljenu od najbazičnijih ljudskih odnosa, hardboiled i noir krimića te filmske akcije kamuflira u kibernetsko-kompjutorsku ljušturu ideja koje imitiraju SF, ali su daleko bliže magiji no znanosti. Povrh svega, virtualni unutarkompjuterski svjetovi poput **Gibsonova** cyberspacea ili metaversea **Neala Stephensona**, koji čine jednu od glavnih atrakcija kiberpankerskog zabavnog parka - sam Olimp te nove mitologije - samo nas još više odvlače od vanjskog svemira u kreiranje vlastitog, u solipsizam u kojem u kozmosu zaista neće postojati ništa osim onoga čime ga sami napučimo.

Specijalizacija znanosti ne može biti jedini razlog za toliki bijeg u sebe, budući da svaki novi koncept nađe svog popularizatora i ta se pojednostavljena verzija vrlo lako dalje koti na hranjivoj podlozi SF-a: pogledajte samo poplavu priča s nanotehnologijom od prije dvije-tri godine. Razlog za bijeg od literature promjena može biti samo u strahu od promjene. Promjene se, pogledajmo oko sebe, događaju u ritmu bržem no ikada. Ako je čovjek mogao prošetati kroz četrnaesto stoljeće bez da primijeti ikakvu promjenu stalniju od one godišnjih doba, u dvadesetom je to nemoguće. Danas gotovo ništa nije kako je bilo prije devedeset i pet godina. Štoviše, ništa više nije isto kao prije pet godina! Društveni sistemi se raspadaju, nove ili usavršene marke proizvoda pojavljuju se dnevno, novi bendovi što proizvedu po jedan hit i propadnu nisu rijetkost. "Novo" je ključna riječ, jedini stalan trend je potraga za novim trendom.

Pa zar je onda čudno da ljudi požele pobjeći negdje gdje će sve biti kao jučer, gdje će se dobar stari junak usprotiviti dobrom starom zmaju i otkinuti mu glavu na prokušan način. Fantasy trijumfira jer je SF pojeo sam sebe. Nismo otišli u svemir, ali smo stigli u budućnost. I bojimo se ima li za nas i za nju mjesta na ovoj dobroj staroj, pretrpanoj lopti.

Žalopojka domaća

A kada se iz bijelog svijeta vratimo kući, ne treba nas iznenaditi da je i našoj fantastici pogled okrenut unatrag. Konačno, cijela nam se politika oslanja na ideale i poziva na vrednote iz prošlog stoljeća, a naša se kultura i tako najbolje snalazi u služinskom položaju. S tim, dakako, da se SF kod nas teško može nazvati dijelom kulture pa se u prošlosti koprca iz posve vlastitih razloga.

Na jugoslavenskom je tržištu ogromna većina SF naslova, gotovo potpuna nakon gašenja *Siriusa*, najdugovječnijeg SF časopisa pod ovim nebom, stizala iz Srbije. Razloge ne treba tražiti u većoj sklonosti srpskih izdavačkih kuća znan-fanu, već u zakonima koji su u Hrvatskoj priječili objavljivanje prevedenih naslova u nakladi prevodioca. Nekoliko zadnjih predratnih godina sav je SF, dakle, dolazio od nekolicine beogradskih privatnika te iz po jedne novosadske i gornjemilanovačke kuće. Kada je rat taj dotok prekinuo, ili barem preusmjerio na zaobilazne i ne uvijek legalne kanale, hrvatski su fanovi zazijevali kao ribe na suhom i zijevali tako do dolaska *Future*, koja je pak posebna priča.

Korak sa svjetskim trendovima do rata smo držali kako tako, kaskajući pet do deset godina (manje za kraće forme, koje je bilo lakše piratirati) za najsvježijim dobitnicima *Hugoa* i *Nebula*, najvažnijih žanrovskih nagrada. Najbolje smo bili upoznati s "Novim valom" i onim starijim autorima koje su njihove kvalitete održale i uvrstile u klasike. Zasluga vjerojatno pripada biblioteci **Kentaur** koja je tokom kasnih šezdesetih i sedamdesetih godina pobrala vrhnje prethodnih pola stoljeća što jenkijevskog što ostalog science-fictiona. **Kentaur** je tako napravio jednu veliku uslugu čitaocima i jednu medvjeđu svim budućim izdavačima, sebe uključujući. Čitaoci su dobili hrpu dobrog SF-a i upoznali gomilu važnih žanrovskih pisaca, nerijetko preko njihovih najboljih djela. Izdavači su pak svoj budući program mogli birati između preostalih (slabijih) djela već predstavljenih pisaca ili riskirati birajući vlastite favorite među nepoznatim i novostasavajućim autorima. Poznata biblioteka **Polaris** se, recimo, u svojim ranim godinama isključivo orijentirala na opuse **Isaaca Asimova, Arthura Clarkea** i **Franka Herberta**, dok je **Boban Knežević** s godišnjakom *Monolit* i bibliotekom *Znak Sagite* iskušavao nove autore i pokušavao ukus domaćeg fandoma pomaknuti u svježije (iako ne nužno pitkije) vode od onih koje nam je otkrio **Kentaur**. U istom se smjeru kao i Knežević kretao i *Sirius* u svojih zadnjih nekoliko godina, dok ga je uređivao **Hrvoje Prćić**.

Teoretiziranje ekonomsko

Da li smo se u osamdestima već počeli okretati prošlosti ili je razlog negdje drugdje ne znam, ali *Polaris* je prosperirao, novim nastavcima svojih serija osiguravao doštampavanje prethodnih, dok je *Znak Sagite* konstantno kuburio s financijama, a *Sirius* se to manje prodavao što je zanimljiviji bio (bit ću pravedan i spomenuti ovdje generalno katastrofalnu ekonomiju u kojoj se sve ovo zbivalo te okretanje ljudi od utopija o kojima su čitali antiutopiji u kojoj su živjeli - ali ne odstupam pritom od uvjerenja da bi se *Sirius* malko bolje prodavao da je još negdje mogao iskopati ponešto neobjavljeno od kojeg od dragih nam fosila, pardon: favorita), prorijedio se i konačno zgasnuo. Iza obljubljenosti serijala stoje, dakako, isti faktori kao i iza uspjeha novelizacija licenciranih univerzuma ili svih-iz-jednog-kalupa izlivenih fantasya: mozak se daleko manje napreže na poznatom teritoriju. Kao što vi svoj jutarnji ritual olakšavanja, higijene i kave možete, obaviti, a da se i ne probudite do autobusa, tako nije potrebno ni uključiti svoj mozak da bi se u šezdesetom uzastopnom Asimovljevom romanu shvatili Zakoni robotike ugrađeni u pozitronske robotske mozgove. Iako se SF hvali, i redovito to čini kad god ga pritisnu kompleksi izopćenja iz književne matice, inteligencijom i obrazovanjem svoje publike, to ga ne spašava od očitog fakta da većina onih koji knjigu kupe to ipak rade relaksacije radi i da će radije pročitati novih šesto stranica smještenih na poznatim im predjelima Herbertova Arakisa, no stotinu i pedeset stranica nečeg novog, nečeg što im se može dogoditi da ne shvate, da im se ne svidi.

Digresija prva

(Dozvolite mi ovdje digresijicu. Svi podaci o prodaji, popularnosti i prosječnoj publici kojima i ja i drugi baratamo nisu, ako ste to slučajno pomislili, plod vlastitih istraživanja. Mi ih papagajski prenosimo iz (of kors) USA tiska, ponajviše *Locusa*, podnaslovljenog "časopis SF zajednice", nadajući se da će ta istraživanja biti primjenjiva i ovdje, a strepeći, jer malo što uspješno i dosljedno presadimo, da neće. Sjećam se tako davnog *Siriusova* uvodnika u kojem je jedna takva anketa bila prenešena, sve vjerojatno u cilju obrane časopisa od ljudi u izdavačkoj kući koji ga baš i nisu smatrali potrebnim. Anketa je navodila uobičajene podatke: te toliko i toliko visokoobrazovanih, te toliko i toliko boljestojećih, te toliko i toliko politički lijevo orijentiranih. I ispalo je da je lijevih većina, što je uvodnik onda (davno je to bilo, rekli smo, u vrijeme drugih parola) s ponosom istakao. Što je moglo biti čudno svakome tko se kretao među domaćim fanovima gdje su umalo svi bili s uzdahom okrenuti zapadu i politički desniji od vlade. Danas, pak, većina domaćih (barem onih deklariranih) fanova ima otklon u liberalnije razmišljanje od matice, što nas je konačno izjednačilo s onom starom *Made in USA* anketom u *Siriusu*. Što me, pak, navodi da pomislim da SF fanovi nisu apriori ni lijevi ni desni već, kao ljudi koji misle, vole biti kontra, shvaćajući važnost opozicije u dobro izbalansiranom društvu. Dobro, budući da sam ovom digresijicom pokazao svoje krajnje pojednostavljeno i utopističko gledanje na politiku, vrijeme je da prestanem, da se ne sramotim više te da digresijicu završim.)

Današnjica domaća

Bili, dakle, čitaoci stranački ili vanstranački opredijeljeni, svi su oni neophodni za izdavački opstanak u ovim skučenim uvjetima (u Hrvatskoj je, prema nekim sasvim neformalnim procjenama, bilo oko 40 posto čitalaca SF-a u Jugi; koliko ih je preživjelo sušne godine, ekonomske nedaće i sam rat svatko može nagađati, nitko točno znati) pa im se izdavači i trude ugoditi. Od pet izdavača s više od jedne SF ili srodne knjige, četiri su se opredijelili za serije: *Izvori* objavljuju **Brosnanovu** trilogiju, *Sara '93* **Varleyevu**, *Bakal* fura **Asprinovu** "Mit" seriju, a *Algoritam* se drži objavljivanja **Tolkienova** opusa. Fair-playa radi trebam ovdje navesti da su *Izvori* objavili i druge knjige (među kojima i odličan **Simmonsov** *Hyperiona* - u dva dijela, heh!), da je *Sara* počela s pojedinačnim, poluuspješnim izdanjima, da je *Bakal* pokušao s **Pratchettom** i da *Algoritam* najavljuje još nekoliko SF-ova, ali serije još uvijek ostaju njihovi glavni aduti - prodajom jedne knjige, osiguravaju se i prodaje ostalih. Preostali izdavač, *Zagrebačka naklada* izdala je za sada dvije nevezane knjige te najavljuje i treću, također različitu. Da li je riječ o čvrstoj koncepciji ili tek lutanju dok se ne nabasa na komercijalnu seriju, tek ćemo vidjeti. U takvom tržištu, najotvorenijim i najeklektičnijim prostorom za objavljivanje SF-a ostaje ranije spomenuta *Futura*, časopis za "znanstvenu fantastiku i fantasy".

Futura jedina

Ah, *Futura*! Otprilike godinu dana nakon posljednjeg broja novosadskog *Alefa*, ionako rijetke ptice, na kioscima se iznebuha pojavio taj novi časopis džepnog formata. Ni izdavač ni urednik nisu dolazili iz redova standardnih i poznatih fanova, nikakvih najava nije bilo i *Futura* je iznenadila svakoga. U zadnje dvije i pol godine gotovo sasvim redovitog mjesečnog pojavljivanja, čime se po dugovječnosti svrstala odmah iza *Siriusa*, *Futura* je ponovo iznenadila, ovaj put upornošću i izdržljivošću, te dokazala da se trebalo pojaviti kada je opći sud bio da je to samoubojstvo. Svi ostali izdavači trgnuli su se, bio to razlog ili ne, nakon pojave *Future* te im je većini ona postala glavnim oglasnim prostorom pored vlastitih kataloga.

Ako je njezina važnost za domaću SF-scenu neporečiva, kao i njezin utjecaj, o usmjerenosti tog utjecaja može se raspravljati. Prvih pet-šest brojeva uređivao je **Vlatko Jurić-Kokić**, birajući gro materijala iz recentne anglosaksonske produkcije plus nešto preskočenih važnih djela dobrih pisaca iz zadnja dva desetljeća (**Martin, Wolfe**). Kokićev odabir svježeg materijala bio je dobar presjek općeg blijedila kratke SF-priče devedesetih: priče dobro napisane, s dobrom znanstvenom podlogom, ali bez onog neuhvatljivog začina koji bi ih učinio sjajnima. No čak i tako, *Futura* je bila vrlo dobrodošao pokušaj da uhvatimo korak sa svježijim zbivanjima.

A tada je prvi urednik odstupio iz "osobnih razloga" i na njegovo mjesto je stigao fan sa višestoljetnim stažem i neumorni popularizator SF-a, **Krsto Mažuranić**.

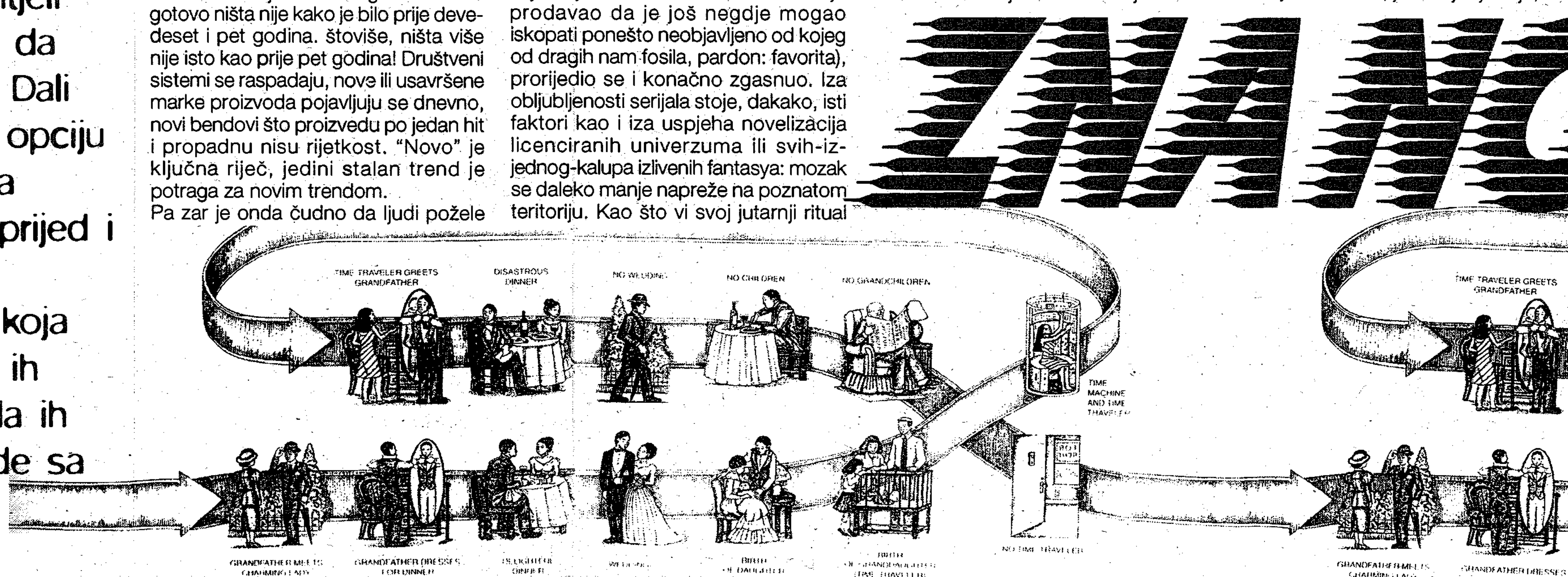
Urednik sadašnji

Mažuranić je, što je uostalom urednički prerogativ, *Futuru* preustrojio prema svome ukusu. Bit ću fer: dio te početne koncepcije diktirale su siromaške financije pa se Mažuranić morao poslužiti svojim vezama da nažica neke priče od pisaca koje je poznavao, jednako kao što se obilato poslužio pričama kojima je istekao kopirajt. No, i kad nam se ekonomija stabilizirala, a *Futura* zaplovila mrvicu mirnijim vodama, koncepcija je novog urednika ostala vrlo slična: bazirano na SF-u iz pedesetih i šezdesetih godina, s tek ponekim izletima u svježije datume (**William Gibson, Orson Scott Card, Connie Willis**), u fantasy ili benigni, vanvremenski, torta-u-lice humor **Asprinovih** "Mitova". *Futurin* SF uklopio se vrlo dobro u opće raspoloženje o kojem smo već pričali, odlučio se biti literaturom prošlosti. Čudno za SF. I pogubno, ako mene pitate.

Čitatelji i pisci današnji

Ali, mene je bolje ne pitati. *Futura* je provela anketu među svojim čitaocima i oni su odobrili njezin izbor (zato su joj valjda još čitaoci), popljuvali izbor u ranim brojevima (tko je tada čitao, valjda je do ankete odustao) i učvrstili naš jedini SF-časopis na njegovom kursu po bonaci provjerenoga. *Futura* će i dalje po svome, čitat će je tko je voli, a oni drugi će učiti jezike i zdvajati što ne žive negdje gdje SF nije zatvoren u labirintu nostalgije. A zdvajati mogu i domaći pisci.

Jedna od najboljih stvari u Mažuranićevoj *Futuri*, potez koji ne mogu dovoljno nahvaliti, jest objavljivanje, od

strane prvog urednika anatemiziranih, domaćih SF priča. Bila je to prilika em da se *Futura* iskupi za grijehe svoje uređivačke politike, em da vidimo nešto što nigdje drugdje ne možemo pročitati, em da se domaći pisci trgnu i počnu proizvoditi, em da domaća publika prihvati domaći, hrvatski esef. Puno emova, a što se od toga ostvarilo? Autori su se pokrenuli i, što je još bolje, mnogo je novih imena isplivalo, među njima i nekoliko solidnih pripovjedača. Nevolja je, međutim, ostala ista. Novi pisci pisali su po starim obrascima, hrvatska znanstvenofantastična proza devedesetih klipše solidnih dvadeset i pet do trideset godina iza svojih svjetskih parnjaka. I, što je još gore, takve priče najbolje prolaze. Uzorak koji se dao ispitati u *Futurinoj* anketi masovno je stao na stranu poznatog. Što su priče bile klasičnije (ili nalik Asprinu), to je reakcija na njih bila bolja.
Ne krivim ovdje novopridošle snage domaćeg SF-a, oni pišu ono što i čitaju (malo je veća krivnja na starijim autorima koji su dopustili da im kretanja unutar žanra izmaknu), ali zašto im se Mažuranić ne smiluje pa im na stranicama *Future* (pretpostavimo da im je to svima jedina veza sa žanrovskim svijetom) ne ponudi i nešto svježije, kako ne bi do duboko u dvadeset i prvo stoljeće otkrivali (doslovno) Ameriku?

Lamentiranje zaključno

A možda ja griješim? Možda nam budućnost zaista ne treba, možda nam je i sadašnjice previše? Možda su krajnji dometi naših fantastičara zaista samo pitke zajebancije ili male, nostalgične moralke? Možda taj SF i treba ostaviti Amerima da bude njihova prćija? Možda.
A možda i ne.
Sve ove gore crne misli spopadaju me prilično često - takav sam. Ali ponekad ni sam ne znam što mi dođe pa vidim ružičasto. I tada pomislim kako stvari neće zauvijek ići samo prema dolje, kako su svi ovi mrakovi koji me spopadaju samo bedara jednog ostarjelog milenija, kako će i nakon ovog pada doći uspon. Tada pogledam i vidim obnovljeni interes za SF, vidim sve više filmova, sve više kolor magazina namijenjenih ne samo uskoj, fandomskoj publici nego čitavim obiteljima, pa vidim rastuću histeriju oko nadolazeće nove **Lucasove** *Star Wars* trilogije pa... Pa se skuliram i kažem sam sebi da je to samo korporativna kultura, ništa trajno i duboko. Ali mali se optimist tada ne da, čvrsto drži svojih pet minuta i kaže da jest, da može biti tako, ali da je i takav SF - SF, i da klica žanra, razumijevanje makar onog osnovnog i najbazičnijeg u njemu ostaje u sve većem broju ljudi, bez obzira kako klica u njih dospjela, bez obzira voljeli ga ili ne. Ljudi će ga razumjeti, prihvatiti kao dio svijeta koji ih okružuje! A to je ono što smo htjeli, nastavlja mališan - zar nije? Htjeli smo pokazati ljudima različite budućnosti, htjeli smo da vide da imaju izbora. Naravno da je zabiti glavu u pijesak i u rupi čitati trilogije o svrgavanju zlih čarobnjaka jedan od tih izbora, ali postoje i drugi. Dali smo ljudima opciju da bez straha pogledaju naprijed i suoče se s budućnošću koja ne dolazi da ih satre nego da ih primi i povede sa sobom.
I tu odustanem od prepirke, tu na trenutak zaboravim sve što mi smeta i osjećam se dobro. I kažem da nije važno što objavljuje *Futura*, važno je da je ima. I kažem da nije važno jesu li knjige serije, važno je da se čitaju. I kažem da nije važno kako ljudi pišu, važno je što pišu, da pišu, da misle, da se okrenu prema naprijed, u jedinom smjeru u kojem valja putovati.

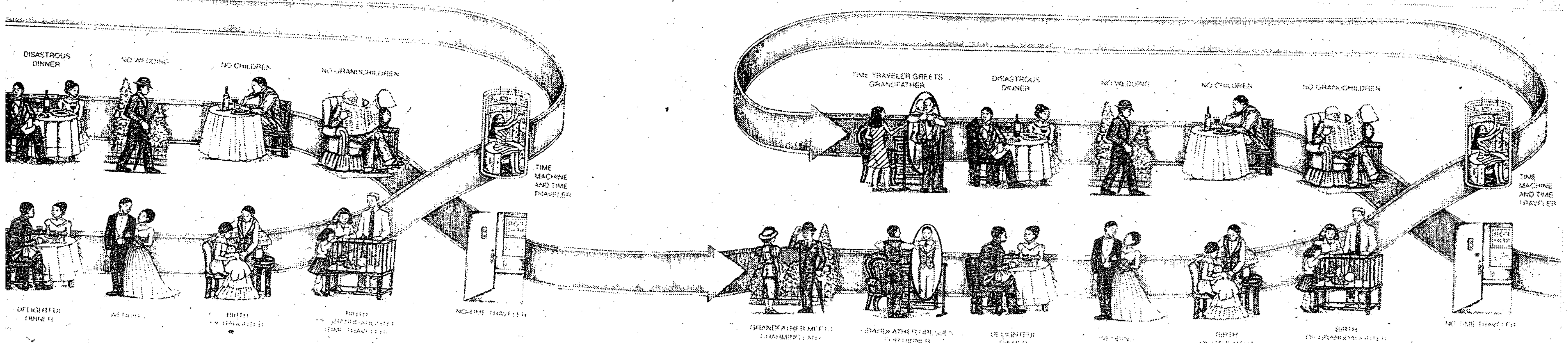
JADIKOVKA O STANJU U SF-U

Futurin SF uklopio se vrlo dobro u opće raspoloženje, odlučio je biti literaturom prošlosti. Čudno za SF. I pogubno, ako mene pitate.

Fantasy trijumfira jer je SF pojeo sam sebe. Nismo otišli u svemir, ali smo stigli u budućnost. I bojimo se ima li za nas i za nju mjesta na ovoj dobroj, staroj, pretrpanoj lopti.

PAKLENIH MI DVERIJ SMEM LI DA VERUJEM SVOJIM OČIMA?!

OST ILI FANTAZIJA?

DEVEDESETE – naizgled ništa

Piše: Vlatko JURIĆ-KOKIĆ

(There's a trend behind the bend)

U četrdesetima je počelo "zlatno doba" SF-a. Pa onda u šezdesetima "Novi val". Onda su se početkom osamdesetih pojavili cyberpunkeri i humanisti. Izgleda da se u znanstvenoj fantastici velike i glasne stvari događaju u parnim desetljećima. Što se onda događa u devedesetima? Naizgled ništa. Međutim ...

U znanstvenoj su fantastici već dulje vrijeme prisutni trendovi koji tiho, ali sigurno vrše veliki utjecaj na njezin razvoj, pa čak i na percepciju koju čitatelji imaju o SF-u kao književnoj vrsti. Jedan od njih, možda i najvažniji, jest utjecaj "mainstream"[1] književnosti koji je započeo u šezdesetima, sa spomenutim "Novim valom". Tada se pojavila grupa pisaca koja je na sebe navukla bijes SF puritanaca korištenjem stilova, tehnika i načina pisanja iz "mainstream" književnosti. Ogorčene harange protiv "novovalovaca" nisu imale nekog velikog uspjeha, jer se utjecaj "mainstreama" polako širio, tako da je u SF-u devedesetih prilično prisutan. Jedan od kvalitetnijih primjera je roman **Iana McDonalda** *Desolation Road*, koji u sebi spaja SF tradiciju **Raya Bradburyja** i način pisanja **Gabriela Garcie Marqueza**, daleko se više oslanjajući na ovog drugog da čitatelju prenese ono što želi reći.

McDonald bi bio tek zanimljiv slučaj, da se, kao što sam rekao, taj utjecaj "mainstreama" nije proširio. Tako, na primjer, časopis *Fantasy & Science Fiction*, jedan od tri vodeća u SF polju, više i ne objavljuje priče napisane u klasičnom SF modu (a što se toga tiče, niti klasične fantasy priče). Njihove su se priče jako približile "mainstreamu", tako da je ponekad vrlo teško reći kako je neka priča znanstvena fantastika ili fantasy budući da pisci stavljaju vrlo mali broj fantastičnih elemenata u njih.

Teško mi je reći je li takav utjecaj "mainstreama" neporecivo dobra stvar. S jedne strane, znanstvena fantastika je jako dugo živjela u samonametnutom getu, a neki još i sada pokušavaju zanijekati njezinu pripadnost cjelokupnom književnom korpusu. Osobno mislim da bi za pisce znanstvene fantastike bila jako dobra stvar da se uspoređuju i s klasicima literature, a ne samo s kolegama po žanru. S druge strane, ne može se poreći da starije SF priče imaju svoju začudnost, ono što se općenito naziva "sense of wonder", kakve nema u pričama iz, recimo, *Fantasy & Science Fictiona*. A, iako je "sense of wonder" manje-više vanknjiževna kategorija, ipak je jedan od glavnih razlikovnih elemenata znanstvene fantastike.

Suprotno trendu *"mainstreamizacije"*, postoji drugi trend u znanstvenoj fantastici u kojem začudnosti ne nedostaje. Kako bih se ogradio od optužbi da ne govorim o SF-u devedesetih, moram reći da se taj trend već dugo provlači kroz SF, još od samih početaka, a može se nazvati imenom "pulp". Premda je to bilo trgovačko ime za časopise tiskane na najlošijem papiru, djela kakva su se objavljivala u njima imala su nekoliko zajedničkih karakteristika: puno (puuuno) akcije, rudimentarnu karakterizaciju i ogromnu količinu začudnosti.

Devedesete imaju nešto drukčiju vrstu "pulpa". Uz nabrojene karakteristike pojavila se i sličnost filmu, odnosno upotreba tehnika i stilova koji imitiraju film koliko je to pismenim putem moguće. Jedan od izvrsnih primjera takvog načina pisanja je roman **Neala Stephensona** *Snow Crash*, roman o globalnoj konspiraciji u nedalekoj budućnosti.

Što uopće takva djela čini znanstvenom fantastikom, a ne "mainstreamom"? Ovisi. U konkretnom je slučaju *Snow Crasha* to izvrsna zamisao o lingvističkom virusu. U drugim slučajevima to može biti nešto drugo, makar i dvoboj Godzile i Megalona. Konačan rezultat ovisi o talentu i maštovitosti autora. No, većina ih poseže za već oprobanim temama i idejama znanstvene fantastike, što izdavačima izgleda nimalo ne smeta. Čemu mijenjati ekipu koja pobjeđuje?

U vezi s tim moram spomenuti trend koji se ne može svrstati u književne, ali je svejedno vrlo prisutan u znanstvenoj fantastici. Postoje neke naznake da je ovamo dolutao iz filmske industrije, a izdavači su ga zdušno prihvatili. Naravno, riječ je o nastavcima koji funkcioniraju kao i kod filmova: ako se nešto publici svidjelo, odmah se napravi serija, ili barem trilogija. Umjesto da se ideje i priča zgusnu u jednu knjigu, to se rasteže uzduž i poprijeko, ne bi li se izmuzlo što više novca iz publike gladne uzbuđenja i poznatih junaka. Ovaj trend se počeo pojavljivati tek u drugoj polovici osamdesetih, da bi se razmahao upravo početkom ovog desetljeća. Treba ga gledati isključivo u negativnom svjetlu, jer apsolutno ništa ne doprinosi razvoju žanra. Najuobičajeniji postupak u serijašenju jest da se uzme, na primjer, Asimovljevo Carstvo (koje je on preradio iz Rimskog i smjestio u svemir), pa se malo promijene imena, ustroj i pojedine epizode. Međutim, ako ste vidjeli jedno svemirsko carstvo, vidjeli ste ih sva. Razlika je jedino u broju stranica i imenu neprijatelja protiv kojeg se glavni junak bori.

Znanstvena fantastika je jako dugo živjela u samonametnutom getu, a neki još i sada pokušavaju zanijekati njezinu pripadnost cjelokupnom književnom korpusu.

Postoji, međutim, i pravac koji je naizgled izumro, takozvana "tvrda" znanstvena fantastika. Okarakteriziran velikom prisutnošću tehnologije i objašnjavanjem znanstvenih načela, "tvrdi" je SF bio izrazito pogodan za četrdesete i pedesete, kad je znanost bila jednostavnija za "popularno" objašnjavanje. Kako se znanost počela kretati prema ezoteričnijim i metafizičnijim područjima, tako se i znanstvena fantastika počela udaljavati od skautskih objašnjenja svemirskih brodova i putovanja kroz svemir. To je rezultiralo već spominjanim približavanjem "mainstreamu". Međutim, neki pisci se nisu dali, te i dalje nastoje održati znanstveno popularnu ulogu znanstvene fantastike. Zanimljiv je slučaj **Kim Stanley Robinsona** s romanom *Crveni Mars*. Robinson se uočljivo pojavio u javnosti početkom osamdesetih, kao pripadnik humanista, književne grupacije suprotstavljene cyberpunkerima (Humanisti su u svojim djelima u prvi plan stavljali interakcije između ljudi, odbijajući objašnjavati tehnologiju, pa čak je i pretjerano koristiti u svojim djelima.) Onda se početkom devedesetih Robinson pojavljuje s romanom o kolonizaciji Marsa, jednom od klasičnih tema znanstvene fantastike, u kojem objašnjava tehnologiju teraformiranja Marsa, u kojem vrvi od svemirskih liftova, svemirskih odijela i slične opreme neizbrisivo povezane s klasičnom znanstvenom fantastikom.

Mislim da tri romana koja sam naveo kao primjere pojedinih trendova vrlo dobro oslikavaju devedesete: miješanje tradicija, intermedijarnost i intertekstualnost s jedne strane, i zadovoljavanje najprizemnijih ukusa s druge... Naravno, ne smatram da sam ovim tekstuljkom dao definitivni pregled stanja u znanstvenoj fantastici devedesetih. Za to bi trebalo puno više prostora. A i pročitati puno više knjiga objavljenih u zadnjih pet godina. Što mi ne bi bilo teško, ali znate i sami da se do njih ne dolazi tako lako.

---

[1] "Mainstreamom" čitatelji znanstvene fantastike nazivaju književnost koja je, prema riječima Darka Suvina, empirijski provjeriva književnost nultog svijeta, odnosno ono što vidimo oko sebe.

VIDEO – CARSTVO HORRORA

Krv, čudovišta, krv, krv...

Piše: Robert JUKIĆ

Nekoliko kultnih filmova priskrbilo je znanstvenoj fantastici koji artistički poen, dok je horror, bez obzira na komercijalne domete i zamjetan broj "strasnih" filmskih primjera, još uvijek potcijenjeni žanr. Za njega, međutim, postoji živo zanimanje videopublike koja se, u toplini svoga doma, rado i udobno ježi. Iz računice se razvila bliska veza znanstvene fantastike i horrora u kojoj pretežu elementi "strave i užasa". Obilježja i inventari jednoga i drugoga žanra prožimaju se u množini kombinacija i rijetki su čisti žanrovski filmovi. Čudovišta na ovom, onom i drugim svjetovima pružaju svima krajnja uzbuđenja. U našim je videotekama izbor ovih žanrovskih filmova obilan, pa evo i djelomična presjeka novije ponude.

U horror-bajki **WARLOCK: THE ARMAGEDDON** (1993) redatelja Anthonya Hickoxa, svakih sedamsto godina, za mjesečeva i sunčeva pomračenja, sin Satane, Warlock (Julian Sands), dobiva mogućnost da svoga oca oslobodi iz Pakla i pomogne mu u pokušaju da zavlada Zemljom.

OTIMAČI TIJELA (Body Snatchers/1993) u režiji Abela Ferrare, još jednom varira Siegelovu *Invaziju kradljivaca tijela* iz 1956. i remake tog filma u režiji Philipha Kaufmana iz 1978. godine. Najnoviji *Otimači tijela* u Evropi se nisu pojavili u kinima, već se šire isključivo putem videa. Sanitarni inspektor u američkoj vojnoj bazi zamjećuje na ljudima čudne promjene, (nije ni čudo), jer neljudski entiteti preuzimaju ljudska obličja, a od "humanih modela" ostaje samo prah i pepeo.

JEZA U SVEMIRU (Nightflyers/1987) T. C. Blakea, iako rađena prema romanu Georga R. R. Martina, svoje uporište nalazi u *Alienu*. Skupina mladih znanstvenika putuje starim teretnim svemirski brodom na kojemu zareda niz smrtnih slučajeva. Može ih spasiti samo jedan od članova posade s telepatskim sposobnostima.

PRIRODNI ODABIR (Natural Selection/1993) Jacka Sholdera bavi se opasnostima kloniranja čovjeka u današnje vrijeme. Ben Braden (C. Thomas Howell), mirni obiteljski čovjek, upozna sebi sličnoga stranca koji se uvlači u njegov život i polako ga, ali sigurno, istiskuje. Oboje su plod tajnog pokusa koji je izveden prije tridesetak godina.

U **12:01** (1993) redatelja Jack Sholdera glavni junak, Bary Thomas (Jonathan Silverman), službenik u istraživačkom laboratoriju u kojemu se eksperimentira s vremenskim akceleratorom, upada u vremensku petlju: u dvanaest sati i jednu minutu počinje mu se ponavljati prethodni dan. Ponavljanje mu, uz stresove, pruža mogućnost da spasi život, a onda i bolje upozna mladu znanstvenicu, doktoricu Lisu Frederickson (Helen Slater) u koju je tajno i nesretno zaljubljen.

PROBOJ (The Breakthrough/1993) Piersa Haggarda nastao je prema romanu Daphne Du Maurier. Znanstvenik McLean (Donald Sutherland) pokušava istražiti događanja s ljudskom dušom poslije smrti. Kompjuterskim programima uspije "spremiti" jednu dušu u goleme baterije. Ali nadomak cilja, odluči odustati.

DIVLJE PALME (Wild Palms/1992) Los Angelesa iz 2007. godine, započinju televizijski SF-kiberpankerski serijal (na tri kasete) u stilu *Twin Peaksa*. Vlasnik TV-mreže Channel 3 Anton Kreutzer namjerava upotrebom nove tehnologije *virtual reality* revolucionirati televizijski program. Njegovi istomišljenici i protivnici čine dva krvoločna tabora u borbi za moć i novac. Producent serijala je Oliver Stone, a glume James Belushi, Angie Dickinson, Dana Delany, Robert Logia, David Warner i drugi.

Od brojnih književnih djela velike horror-trojke: H.P.Lovecrafta, Stephena Kinga i Clave Barkera, samo je Kingova *Vidovitost* prevedena na hrvatski, ali smo vidjeli više filmova koji su po njihovim djelima snimljeni.

USKRSLI (The Resurrected/1991) Dana O'Bannona nastao je po Lovecraftovom romanu *The Case of Charles Dexter Ward*. Mladi Charles Ward je opsjednut žudnjom za vječnim životom, proučava tajne znanosti, okultizam, alkemiju i upada u klopku svoga pretka koji je spremio vlastito uskrnuće.

Steven King je posegnuo za tehnologijom *prividne stvarnosti* dajući joj novu dimenziju u priči o njenom utjecaju na mentalno retardiranoga čovjeka. **COVJEK KOSILICA** (The Lawnmower Man/1992) Bretta Leonarda, nakon teških i naprednih testova, ne može se pomiriti s povratkom u prvotno stanje, pa eksperiment izmiče kontroli. Glume Jeff Fahey i Pierce Brosnan (novi James Bond).

Arnold Schwarzenegger pažljivo gradi svoju karijeru, pa je osigurao i ulogu u **TRKAČU** (The Running Man/1987) Paula Michaela Glasera, nastalom po romanu Stephena Kinga. U bliskoj budućnosti totalitarni mediji manipuliraju masama smrtonosnom igrom u kojoj nenaoružani natjecatelji u trku moraju izbjeći svoje naoružane i okrutne protivnike.

CABAL (Night Breed/1990) je režirao Clive Barker po svome istoimenom romanu iz 1988. godine. Glavni junak filma Boone traži tajanstveno i legendarno mjesto Midian u kojemu ne postoje moralne kategorije. U ulozi zlog psihijatra i psihopata Deckera koji opsesivno želi uništiti Midian i njegove žitelje, pojavljuje se redatelj nekoliko danas već kultnih horror filmova, David Cronenberg (*Muha*, *Moć razaranja*). Kolekcija čudovišta i atmosfera filma, usprkos brojnim krvavim scenama, horror prevode na bajku.

Uspješna komercijalna eksploatacija filmova potiče snažnu producentsku potrebu za snimanjem filmskih nasta-

Filmski futur (nesvršeni)

Piše: Tatjana JAMBRIŠAK

Kratki pregled na videu objavljenoga pokazao nam je prevlast horrorčića. Budućnost nam, s druge strane, pokazuje da se u i oko Hollywooda mnogo planova vrti na žanrovski čistijem SF-u. Nekoliko najsvježijih vijesti donosi vam vaš dragi Arkzin, a integralnu verziju (punu Stevena Spielberga i bilavd đulije) ovih novica možete pročitati u SferaKonskom broju najdugovječnijeg domaćeg SF fanzina - Parseka.

AFTERLIFE - Jean-Claude Van Damme razmišlja o ulozi zlog znanstvenika s transplantiranim mozgom koji, naravno, prijeti uništiti čovječanstvo. Ima i romantike. Hrpa mišića se zaljubljuje u stariju znanstvenikovu ženu.

APOLLO 13 - S dvostruko ovjenčanim Tomom Hanksom na čelu jake glumačke ekipe, efektima Digital Domaina i napetom pričom, po romanu astronauta Franka Lovella *Lost Moon* o američkoj lunarnoj misiji koja je umalo tragično završila, ovaj će film odgovarati najširoj publici. Po svemu podsjeća na *The Right Stuff*, pa ako vam se taj svidio pričekajte par mjeseci. Kažu da nije baš sajens fikšn, ali ima mnogo efekata.

BATMAN FOREVER - Teško je povjerovati da će novi glumac, potpuno preuređena scenografija, pojavljivanje zvijezda poput Tommyja Lee Jonesa i Jima Carreya smanjiti utržak filma. Ipak, sudeći po fotografijama iz **SCI-FI Entertainmenta** ovo nije *Batman* Tima Burtona.

CONTACT - Jodie Foster prihvatila je glavnu ulogu u George Millerovom novom filmu po romanu Carla Sagana. Igrat će radio-astronomicu koja prva prima signal vanzemaljske inteligencije iz dubokog svemira. Ako niste znali, Jodie se prvi put u javnosti pojavila na TV kao djevojčica sa Coppertone reklame. Da, da - ona sa psom.

DINOTOPIA - Columbia je otkupila autorska prava na istoimenu knjigu Jamesa Gurneya te planira snimanje filma u kojem glavnu ulogu opet imaju dinosauri. Pitam se, what's next?

ERASER - Arnold Schwarzenegger snima za Warnere akcijski film o agentima programa za zaštitu svjedoka koji staju na put mafijskim planovima. Film režira Chuck Russel (*The Mask*), a saznaje se i da Arnieja planiraju za remake *Planete majmuna*. Hm, da li zbog pameti ili lošeg izgovora? Tough choice.

FEAR - John Travolta, zvijezda *Pulp Fictiona*, priprema adaptaciju Hubbardovog pulp SF romana istog naslova o čovjeku koji gubi četiri sata svog života. Teško je reći da Travoltin izbor nema veze s crkvom kojoj pripada - scientološkom.

FLASH GORDON - petnaest godina od prvog dijela. S obzirom da produkcija Dina DeLaurentisa nije najbolje primljena, scenarij radi David Goyer za Hearst Entertainment. Goyer je veliki ljubitelj stripa i nastojat će, vjeruje se, liku povratiti status svemirskog heroja. Ista kuća priprema i adaptaciju stripova *Blade, Ghost Rider i Dr. Strange*.

GODZILA - Tristar je planirao snimanje remakea o čudovištu koje rastura planetu. Što će biti s time, ostaje da se vidi. Navodno, čekaju se rezultati *Johnny Mnemonica* iz kinodvorana. Drugi problem je budžet za *Speed 2*, procijenjen na 130 milijuna dolara za 500 snimaka specijalnih efekata koje bi napravili opet ljudi iz Digital Domaina i Stan Winston. Za usporedbu, *Jurassic Park* ima oko 60 takvih scena.

HIGHLANDER: THE FINAL DIMENSION - Ova priča o besmrtnicima, srećom, zaobilazi debilna objašnjenja iz prethodnog dijela (*Highlander: The Quickening*) te se vraća prvobitnoj tvrdnji: "There can be only one". Novi izazivači, opet srećom, uskrsavaju i eto nas još jednom s Lambertom. Connor McCloud na Dalekom Istoku. Hajde da i to vidimo.

INDIANA JONES IV - Inspiracija mladih arheologa diljem svijeta, Harrison Ford, ponovo će na veliki ekran, vođen sigurnom rukom Stevena Spielberga, možda već ovoga ljeta.

JUDGE DREDD - Prema napisima u novinama najvažnije pitanje ove ekranizacije je da li će Stallone skinuti kacigu do kraja filma. Ako producent ostane dosljedan stripu - neće. Ipak, uspjeh filma ovisit će o scenariju (Walon Green, Steven De Souza (*Die Hard*)) i režiji do sada nepoznatog Dannyja Cannona. Priča se događa u Mega-Cityju One 2115. i vrti se oko one-man-banda, "judge, jury and executioner" Stallonea. Wanna story? Go read the comic!

KILOBYTE - još jedan od planiranih cyberpunk filmova Savoy Picturesa. Cyberpunk i virtual reality su, čini se, žilave i još ne do kraja iskorištene teme. Očekujte još mnogo filmova, nažalost, kako to obično biva, sve lošije kvalitete i sa sve više specijalnih efekata.

LAWNMOWER MAN II - Matt Frewer, poznatiji kao čovjek po kome je napravljen Max Headroom, ponovo se javlja kao junak kibernetičkog prostora u novom nastavku. Jedino nam ostaje da vidimo što će naslov filma ovoga puta imati s pričom. Prvi je film agresivno reklamiran kao Kingov iako od originalne kratke priče s istim naslovom nije ostalo gotovo ništa.

MORTAL KOMBAT - Za sada je najvažniji adut ovog filma Christopher Lambert, the thinking woman's hunk, kao što ga, ne bez očite zavisti, opisuje urednik **SCI-FI Entertainmenta**, Ed Flixman. Najavljuju se veliki efekti, velika priča, veliki film.

MULTIPLICITY - Bivši Batman Michael Keaton glumi mnoštvo uloga u komediji o kloniranju koju režira Harold Ramis (*Groundhog's Day*).

OUTBREAK - je triler koji počiva na mračnim činjenicama i sasvim mogućim događajima tipa *Kineskog sindroma*. Film nose Dustin Hoffman i Rene Russo kao par rastavljenih vrhunskih znanstvenika koji svoje razmirice moraju ostaviti po strani kad jedan afrički majmun unese u SAD smrtonosni virus. Virus se, gle čuda, razmnožava kao lud, baš kao i panika kad ljudi počinju umirati. Režiser filma je Wolfgang Petersen (*Never-Ending Story, Enemy Mine*).

SPECIES - Mala, čudna komična fantazija na granici ozbiljnog horora sa čudovištima i mutantima. Ukratko: podivljala genetika i upaničeni genetičari (Ben Kingsley, Forrest Whitaker, Alfred Molina). Vjerujem da ćemo još čuti o njima.

SPHERE - Braća Warner kupili su prava na roman Michaela Crichtona iz 1987. Režiju će najvjerovatnije raditi Barry Levinson. Riječ je o znanstvenim istraživanjima vanzemaljskog broda nađenog na velikoj dubini. Brod-sfera ili itiji počinju petljati po mozgovima ljudi koji žive u podvodnoj nastambi. Majki inače ubrzano dovršava nastavak *Jurskog parka*. Spielberg je, naime, već ugrijao kamere za snimanje slijedeće godine.

STAR TREK: VOYAGER - Novi glumci, nov dizajn dragog Entrprajza. U.S.S. Voyager putuje (a gdje drugdje?) gdje još nitko nije kročio. Ovo je već treća verzija Star Trek fenomena nakon *The Next Generation* i *Deep Space Nine*, i zasada tek pilot serije. Mnogo se očekuje, a sve ovisi o tome hoće li nova posada pružiti obožavateljima ono što oni žele.

STAR WARS EPISODE I - Prvi u nizu od devet planiranih filmova sage o zvjezdanim ratovima počinje se snimati krajem godine. LucasArt planira premijeru 1997, vjerojatno 25. svibnja, ciljajući dvadesetogodišnjicu *Star Warsa*. Frank Darabont adaptira Lucasovu priču smještenu četrdeset godina u prošlosti. Lucasu će trebati godina dana da napiše nove filmove, godina da se pripremi za snimanje i još jedna da ih snimi, sva tri odjednom. Priča se da će bar jednog režirati sam Lucas, ali i Frank Darabont je u igri. Planovi uključuju i peti i šesti film (drugi i treći dio sage) do godine 2001. Nova trilogija zadržat će se na karijeri mladog Obi-Wan Kenobija i njegovom mentorstvu nad Anakinom Skywalkerom, kojeg zavodi tamna strana sile. Propagandne (merchandising) pripreme su počele i na drugim, srodnim područjima: stripovi, trading-cards, majce, šalice, lutkice, modeli brodova, šljemovi, makete, svjetlosne sablje, romani i slično. Ne bih vam smjela odati tajnu, ali što se tiče stripa angažirali su i naš poznati autorski tandem koji je nedavno nominiran u čak dvije kategorije Eisner Award za najbolji strip u Americi objavljen u 1994.

STAR WARS SPECIAL EDITION - Lucas se odlučio na obradu svoje stare trilogije vidjevši efekte upotrebljene na *Jurassic Parku* i *Forrest Gumpu*. Izjavio je da je tehnologija specijalnih efekata napokon dostigla stupanj koji mu omogućuje da scene prepravi tako da se približe originalno zamišljenoj verziji. Premijera se najavljuje u veljači 1997. i uključuje snimljene, a nikad viđene scene. Efekte će pojačati Industrial Light and Magic uz pomoć digitalne tehnologije no još nije sigurno da li samo u prvom ili sva tri filma.

TANK GIRL - Jeste li spremni za seksualno agresivnu, post-armagedonsku australsku pankericu? Čitali ste strip? E, pa film je skoro pa gotov. Godina je 2033, nakon ekološke katastrofe i nekoliko preživjelih traže (a što drugo?) vodu. Naravno, svu vodu kontroliraju bed gajs na čelu s Malcolmom McDowellom. Lori Petty kao Tank Girl i Ice-T kao vođa mutanata-poluklokana dižu revoluciju. Film je režirala Rachel Talalay (*Freddie's Dead: The Final Nightmare*). Efekte radi ekipa iz *Terminatora 2*, a šminku Stan Winston.

THE NET - Zvijezda filma *Speed*, Sandra Bullock, igra mladu ovisnicu o kompjuterskim mrežama, čiji "pravi" život nestaje pred bezbrojnim mogućnostima u ne tako dalekoj budućnosti.

TWELVE MONKEYS - Po starom eksperimentalnom filmu *The Jeteé* iz 1962. Terry Gilliam snima u Philadelphiji ovu obradu u kojoj glume Bruce Willis, kao vremenski putnik koji nastoji spasiti zemlju od uništenja, ali pri tome mu ni samome nije jasno što se zapravo događa s obzirom da su njegova sjećanja na prošlost i budućnost zbrkana i fragmetarna, Madeline Stowe, Brad Pitt i Christopher Plummer. Scenaristi su David i Janet Peoples poznatiji po filmovima *Blade Runner* i *The Unforgiven*.

VIRTUOSITY - Denzel Washington goes SCI-FI! Akcijski esefač o dobrom bivšem policajcu sumnjive prošlosti i kompjuterski generiranom ubojici koji je pobjegao iz virtualne stvarnosti u pravu stvarnost Los Angelesa 1999.

WATERWORLD - E, oko tog se filma digla prašina. Te snimat će ga, te neće... Producent i glavna uloga Kevin Costner zapeo je potrošiti mnogo Universalovih para na priču o potopljenom svijetu na razmeđi odumiranja i ponovnog rađanja. Uzrok tragediji su duži periodi globalnog zagrijavanja koji su otopili polarni led i potopili kopno. Čovječanstvo preživljava na plutajućim otočićima i piratskim brodicama (šef: Dennis Hopper).

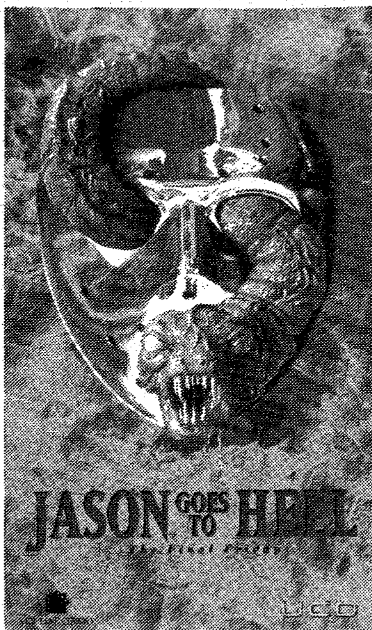

vaka. To nije uvijek pogrešna strategija (*Aliens 2, Mad Max 2*), ali je daleko više primjera koji takvu strategiju dovode u pitanje. Filmske "dvojke" nastoje iskoristiti utrživi zamah i onih filmskih hitova koji nisu predviđali nastavke i koji su završili kako-tako zaokruženim *the endom*. Nastavci filma dobivaju financijsku podršku, osobito za angažman iste glumačke ekipe.

GOSPODARI PAKLA III: PAKAO NA ZEMLJI (Hellraiser III: Hell on Earth/1992) redatelja Anthony Hickoxa nose i razvijaju elemente novijeg horror stila, s hiperrealističkim scenama nasilja. Maštovito čudovište Pinhead (*Čavloglavi*) u filmu sije stravu i smrt. Glavni i odgovorni za nastavak *zemaljskoga pakla* je Clive Barker, koji je režirao i prvog *Hellraisera*.

Niskobudžetni "**SKRIVENI 2**" (The Hidden 2/1993) redatelja Setha Pinskera nastavak je prvih *Skrivača* Jacka Sholdera iz 1987. godine u kojima se variraju motivi iz već spomenutog *Aliena*. Zastrašujući sluzavi Vanzemaljac ulazi u ljudska tijela. U potrazi za svemirskim zločkom dolazi i dobri Vanzemaljac, koji se sprijatelji s privlačnom Zemljankom, ali u nju ne ulazi, barem ne s lošim namjerama.

Redatelj Sam Raimi (poznat po *Darkmanu*) vraća svoga junaka Asha (Bruce Campbell) iz dvadesetoga stoljeća u mračni Srednji vijek. **ZLA SMRT: VOJSKA MRAKA** (Army of

Darkness: The Medieval Dead/1992) treći je nastavak *Zle smrti*. Ovaj puta horror prelazi vlastite granice i prelijeva se u samoparodiju. Vojska mraka je vojska mrtvih koja želi zavladati svijetom živih. Što bi zapravo radili da osvoje vlast, nije objašnjeno, a nije ni važno, jer nemaju šansu za pobjedu kada živima pomaže junačina Ash.

MOĆ RAZARANJA II: NOVI POREDAK (Scanners II: The New Order/1991) Christiana Duguayja nastavlja kultni film Davida Cronenberga. Scanneri, potomci majki koje su dobivale neprovjerene lijekove, imaju gotovo neograničene telepatske i telekinetičke moći koje beskrupulozni pojedinci žele iskoristiti da prigrabe još više vlasti. U trećem nastavku priče o Scannerima **MOĆ RAZARANJA III: PREUZIMANJE** (Scanners III: The Takeover/1993) istog autora, zbog vlasti dolazi i do sukoba među Scannerima: jedni su željni vlasti po bilo koju cijenu, dok je drugi ne cijene tako visoko.

Televizijski filmovi i serije na videokazetama mogu publici biti dostupni

prije planiranih termina za prikazivanje na malim ekranima. Tako je na videu izdana nova (prošle godine snimljena) znanstveno fantastična horror TV serija **STAV** (The Stand) po obimnome romanu Stephena Kinga u režiji Micka Garrisa. Serija ukupno traje šest sati, a prenesena je na dvije videokasete. U bliskoj američkoj budućnosti iz vladinog laboratorija "pobjegne" smrtonosni virus gripe i ugrozi cijelo čovječanstvo. Nekolicina preživjelih, podijeljena u dvije grupe, pokušava organizirati život u novim uvjetima. Spas jednoj grupi nudi vizija stare crnkinje, a druge predvodi čudnovata zla osoba nezemaljskog porijekla.

VRIJEME i VREMENSKI PEJZAŽ

Hard SF Essay

Gregory Benford

Nedugo po završetku moje doktorske teze 1967. započeo sam s radom u *Lawrence Radiation Laboratory* i nastavio sa svojim hobijem - pisanjem SF-a. Nikada mi se nije desilo da preplićem te dvije aktivnosti. Pa ipak, kada sam čitao članak o tahionima, hipotetskim česticama bržim od svjetlosti, shvatio sam da očigledno imam osjećaj čitanja SF-a. U jednom udarcu moje rigorozne mislene navike fizičara pomiješele su se sa mojim spekulativnim, umjetničkim dijelom svijesti. To je bilo moje prvo iskustvo iskrsavanja hard SF-a iz "bavljenja" znanošću.

U Newtonovoj fizici, vrijeme protiče u jednom apsolutnom pravcu, a prostor se mjeri prema rigidnom univerzalnom okviru. Takva slika svijeta suvereno je vladala sve do kasnog devetnaestog stoljeća. **H.G.Wells** je prvi uhvatio drugačiji vjetar i opremio svoj literarni brod novom analogijom koja je izjednačila vrijeme s prostorom - stvorio je četvrtu dimenziju, po kojoj se putnik također mogao kretati.

Einstein je slomio nepromijenjivost vremena kombinirajući vrijeme i prostor u jedinstveni kontinuum. Brzina kretanja promatrača služi rotiranju vremena u prostoru, tako da se događaji koji se čine simultani jednom promatraču nisu to za drugog koji se kreće vlastitom brzinom. Ništa od toga ne utječe radikalno na nas jer se mi krećemo brzinama znatno manjim od brzine svjetlosti, koja je uspostavljena kao krajnja moguća brzina. Ta granica rastavlja dva svijeta koji ne mogu prodirati jedan u drugi, jer je za približavanje toj granici potrebno sve više i više energije - do beskonačnosti. Ali, barijera brzine svjetlosti je i čudno simetrična. Ništa, u teoriji, ne isključuje mogućnost postojanja čestica koje se kreću brže od svjetlosti, ukoliko se kreću s druge strane te barijere.

Einsteinova teorija dopušta čestice brže od svjetlosti, ali nitko nije obraćao mnogo pažnje toj teoretskoj mogućnosti sve do šezdesetih kada je **Gerald Feinberg** uveo pojam tahion (brzi), upravo za takve čestice. Posljednji put kada sam vidio Garrya (umro je 1992), podsjetio me da ga je ideja o tahionima privukla iz priče **James Blisha**, *Beep* (1954). Ta priča govori o komunikatoru bržem od svjetlosti (*Dirac komunikator*, u kasnijim pripovjetkama), koji radi sjajno, osim što inženjeri ne mogu ukloniti bip na kraju svake poruke. Poanta je u tome da taj bip na kraju sadrži sve poruke iz budućnosti, jer sve što putuje brže od svjetlosti može biti iskorišteno i za slanje poruka u prošlost.

Ideja o čestici koja pokriva više prostora nego vremena u svojoj putanji postavila je i nekoliko problema. Najpoznatiji je djedov paradoks, s kojim su se uhvatili u koštac mnogi znanstvenici i zaključili da upravo taj paradoks onemogućuje postojanje tahionima ili pak nekom drugom načinu vremenskog putovanja. No mnogi su se i dalje trudili da dokažu postojanje tahiona. **Richard Feynman** je pokazao da čestica koja putuje unatrag kroz vrijeme može biti redefinirana kao vlastita antičestica (izgrađena od antimaterije) koja se kreće *napred* u vremenu. Time bi se sve posljedice bez uzroka reinterpretirale kod promatrača u savršeno normalne uzročno-posljedične sklopove.

To mi se učinilo prilično sumnjivim rješenjem i s dvojicom prijatelja sam sjeo i napisao kratak tekst koji se suprotstavlja takvom mišljenju. U njemu smo tvrdili da pojmovi kao što su uzrok i posljedica ne mogu biti tako lako relativizirani. Osim toga, Feynmanov argument možda vrijedi za jednu česticu, ali već kod slučaja od dvije, tkogod da je signal poslao, mogao se i potpisati, jasno stavljajući do znanja njihovo porijeklo. Jedan od koautora tog teksta bio je i **William Newcomb**. William je unuk poznatog astronoma Newcomba, koji je objavio čuveni "dokaz" o tome zašto avioni ne mogu letjeti. Kada se uz čašu piva desilo da je spomenuo taj primjer, meni se u glavi upalila signalna lampica. Nisam li i ja jednako slijep i neće li me kasnije generacije citirati kao lažnog proroka.

Tako sam pomiješao sve sastojke još jednom i stavio na vatru provjere sve papire o fizici vremena. Mogu li tahioni ipak postojati? U svojim nastojanjima bio sam ubrzan 1972. izvještajem iz Australije u kome dva eksperimentatora objavljuju opažanje tahiona. Njihovi detektori čestica, predviđeni za hvatanje kozmičkih zraka, zabilježili su slučaj u kome se nešto kretalo s otprilike 2,5 brzine svjetlosti. Uslijedilo je na tone članaka koji su predlagali svakojake teorije o tahionima. Mnogi labratoriji su pokušali ponoviti australijski slučaj - i nisu uspjeli. Do danas, dvadeset godina kasnije, nitko nije uspio dobiti slične rezultate, a statistički gledano morao je. Njihovi poodaci su vjerojatno plod greške.

Još uvijek se, međutim, pitam kako se tahioni - koje Einsteinova specijalna teorija relativnosti dopušta - uklapaju u svijet koji poznajemo. Prvi put sam se uhvatio u koštac s tom idejom u jednoj noveleti za antologiju *Epoch* sredinom sedamdesetih, a vratio sam joj se pet godina kasnije u noveli *Timescape* (Vremenski pejzaž), koja je objavljena 1980. U njoj sam istraživao najjednostavniju situaciju koju sam mogao zamisliti - otkriće tahiona i prve pokušaje njihovog istraživanja i upotrebe. Radije no da upotrijebim tipičnog Wellsijanskog putnika, ja sam koristio znanstvenike kakve znam, koji se trude koliko mogu da iskoriste novo otkriće da bi komunicirali sa onima do kojima im je stalo.

Ali, kako ravnati s paradoksom? Uvijek sam volio jednu teoriju iz kvantne mehanike po kojoj čestica kada prođe kroz rupu u zidu, može krenuti u nekoliko smjerova. Isti eksperiment, ponovljen mnogo puta, rezultirati će slikom udaraca na udaljenom ekranu. Učestalost udaraca korespondira sa vjerojatnošću s kojom pojedina čestica slijedi trajektoriju. Ali ne možemo predvidjeti putanju pojedine čestice - samo vjerojatnost distribucije.

Hugh Everett je još pedesetih napisao da su sve mogućnosti predviđene analizom vjerojatnosti u kvantnoj mehanici odvojeno stvarne. To znači da se svaki puta kada čestica prođe kroz rupu, cjelokupan univerzum rascjepa u mnoštvo univerzuma koji odgovaraju pojedinačnim putanjama čestica.

U našem svijetu čestica prolazeći kroz rupu odlazi u jednom pravcu i definira naš svijet. Ostali svjetovi se paralelno pojavljuju, ali ponešto različiti. Svaki događaj generira ogroman broj drugih svjetova - kosmičko obilje astronomskih ekstravagancija. Često sam se pitao nije li Everett bio pod utjecajem SF pripovjetki kao što je *Sidewise in Time* (1934) **Murraya Leinstera**. Sigurno je da je njegova teorija našla dobrog odjeka među kasnijim piscima SF-a, uključujući i Nivenov *All the Myriad Ways* (1963).

Everettov pristup je zabavan za razmišljanje, i logički obranjiv, iako nitko nije zaista vjerovao u njega. Ali, ja sam ga našao prilično upotrebljivim. U svojoj noveli postavio sam tezu da Everettova interpretacija ne vrijedi za svaki događaj. Umjesto toga, rezervirao sam njegovu teoriju samo za one događaje koji uzrokuju paradoks. Ukoliko znanstvenik pošalje tahion u prošlost i time ne uzrokuje djedov ili neki drugi paradoks, nema problema. Ukoliko pak uzrokuje, tada se univerzum rascjepljuje u onoliko verzija koliko je potrebno da se pokriju sve mogućnosti. Tako da možete poslati poruku koja će ubiti vašeg djeda, i djed će umrijeti. Ali ne u onom univerzumu koji vi nastanjujete. Umjesto toga pojaviti će se drugi univerzum, za vas nepoznat, u kome je vaš djed umro, alas, i u kome se vi niste nikada dogodili. Nema paradoksa, jer je tahion, uzročnik poradoksa, došao iz drugog svemira, poslan od vašeg drugog ja.

Cijela priča je sasvim dovoljna da pokrije jednu novelu, ali je nisam niti sam uzimao dovoljno ozbiljno da bi je pokušao razviti u cijelu teoriju. Naprosto sam objavio novelu i bio zaprepašten njezinim uspjehom. Bila je prilično osobno pisana i u svojoj fascinaciji znanošću pretpostavljao sam da je namijenjena samo uskom krugu čiutalaca. Na kraju je ispalo da je to moja najuspješnija novela. I ne samo to, bila je citirana u mnogim knjigama o problemima uzroka i posljedica pa čak i u nekim znanstvenim radovima. Prilično zadovoljavajuće za jednog pisca tvrde znanstvene fantastike!

Ali problemi fizike vremena su se nastavili. Jedan od Einsteinovih prijatelja **Kurt Gödel** je još u prvoj polovici stoljeća iz njegove teorije izveo model svemira koji rotira toliko brzo da su u njemu prostor i vrijeme "uvrnuti". Putovanja u takvom univerzumu, ako se izvede kako se bespriјekornoj matematici navodi, dovode putnika na mjesto i u vrijeme polaska. Može li tako što postojati? Mnogi se nadaju da ne, i sa olakšanjem su dočekali prve rezultate astrofizičkih istraživanja koji su pokazali da naš svemir ne rotira. Ali, šezdesetih godina nekolicina teoretičara je pokazala da lokalna rotacija u blizini crnih rupa može izvoditi slične trikove sa prostor-vremenom. Blizina takve zvijeri nije nimalo ugodno mjesto za boravak i tamo se javljaju mnogi paradoksi, kao naprimjer *negativno* prostor-vrijeme. Iz takvih regija je doista moguće ono što je napravio Wellsov putnik - skliznuti unatrag u vrijeme. Ali, taj putnik bi vrlo lako mogao naići i na područja gole singularnosti, u kojima sve fizikalne veličine (masa, gravitacija etc) postaju beskonačno velike. Matematika ne uspijeva baratati sa singularnošću i matematičari bi je vrlo rado obukli u neko pristojno ruho. Međutim još se nije našao nitko tko bi to uspio, i posljednji put kada sam razgovarao sa **Stephenom Hawkingom** o toj temi, priznao mi je da ćemo izgleda morati prihvatiti singularnost kao pravilo bez dokaza. Zaključio je i pojasnio zašto ne vidimo putnike kroz vrijeme kao svakodnevne posjetioce. Da bi se napravio stroj za takvo putovanje trebala bi masa otprilike omanje galaksije.

Od vremena tih razmatranja pojavilo se još nekoliko ideja o putovanju vremenom, primjerice stvoranje kvantnih "crvotočina" dovoljno stabilnih i velikih, tako da danas imamo nekoliko modela prema kojima bi mogli početi gradnju vremanskog stroja, iako si još uvijek ne možemo priuštiti niti jedan.

Ali da li je to uopće važno? Da je vremenski stroj ikada sagrađen do danas bi imali posjetioce. A njima ni traga ni glasa. Zašto?

Vrlo vješt odgovor nam je dao **Larry Niven** pretpostavivši da ništa nije nelogično u ideji putovanja kroz vrijeme, ali da uzročnost još uvijek vrijedi. Svaki putnik ili poruka koja proizvodi paradoks mijenja uvjete u kojima je vremenski stroj nastao. Sjetimo se **Bradburyeva** *A Sound of Thunder* (1952) u kojem ekspedicija lovaca na dinosaure slučajno ubija leptira - nedužna sitnica. Ali po povratku nalaze društvo i jezik svojeg doba neprepoznatljive.

Zamislimo sada ljude koji nastavljaju upotrebljavati vremenske strojeve sve dok se ne uspostavi ravnoteža među promjenama u prošlosti i reakcijama u budućnosti(ma). Najjednostavnije ravnoteže jest ono u kome niti jedan vremenski stroj više ne postoji: bilo da su znanstvenici pali u nemilost, bilo da je čovječanstvo izumrlo. "Nivenov zakon" dolazi direktno iz valne mehanike. Pretpostavljeni vremenski signali se ponašaju kao valovi. Kružeći do prošlosti i natrag val interferira sam sa sobom. Kvantna mehanika, međutim, dozvoljava i česticama da se ponašaju kao valovi. Čovjek može predvidjeti energetski nivo vodika razmišljajući o njegovom elektronu kao o valu koji se širi po krugu, njegovoj orbiti, oko jezgre. Samo specifične valne duljine "pašu" u opseg tog kruga. Ovi uvjeti proizvode energetsku vrijednost koju elektron mora imati. Mnoštvo znanstvenih članaka je istraživalo ovu mogućnost kao ključ za putovanje kroz vrijeme - dobrodošla promjena gargantuovskim gravitacionim mašinama koje sam spomenuo. U *Vremenskom pejzažu* pokušao sam profiniti paradoks kombinirajući specijalnu relativnost (tahioni) i kvantnu mehaniku. Nekako u to vrijeme se moda bremenskih storojeva promijenila u smjeru opće relativnosti (Tiplerovi rotirajući cilindri, kao u **Andersonovom** *The Avatar* (1978)), a nakon toga u smjeru kvantne mehanike (crvotočine). Kako bi izgledao najteži posao - spojiti opću relativnost i kvantnu mehaniku?

Zamislite moje iznenađenje kada sam u studenom 1992 ugledao članak u *Physical Reviewu* sa čudno dugačkim naslovom, koji je konstruirao teoriju o efektima krajnje zakrivljenog prostor-vremena koji sadrži uzročne petlje - "closed timelike lines" u žargonu. Autor je bio **David Deutsch**, koji je studirao više od deset godina na Oxfordu (ne Cambridgeu, lokaciji eksperimenata *Vremenskog pejzaža*). "U fizikalnoj teoriji ne postoji razlog koji bi branio postojanje takvih petlji". I zaista, na dvadeset stranica jednadžbi, on pokazuje da nema nikave zapreke, u teoriji, da doista ubijete djeda i nastavite egzistirati.

Kako to izgleda. Zamislite beskonačne trake papira razvijene jednu do druge, kao stranice magazina. Vremenske linije protiču kroz njih. Uzročna petlja vijuga kroz te listove, tako da paralelni univerzumi postaju jedno. Ukoliko unuk otputuje unetrag kroz vrijeme, on prelazi u drugi list. Tamo on ubija djeda, i živi dalje u tom univerzumu. Njegov djed živi kao i prije i ima unuke, od kojih jedan iznenada nestaje, točka.

Sada, dok pišem ovaj tekst, tri mjeseca nakon što se Deutschov članak pojavio, otvaram *Vremenski pejzaž* i čitam "Kada se petlja uspostavi univerzum se rastvori u dva nova univerzuma... Unuk se pojavljuje u drugom univerzumu, gdje ubija svog djeda i živi dalje svoj život. Niti jedan od njih dvojice ne misli da je svijet paradoksalan". Tada sam uokvirio svoju fiktivnu teoriju na ovaj način jer mi se to činilo u najmanju ruku dokazivim izlazom iz problema vremenskog putovanja, korištenjem kvantne logike. Ali moja dublja motivacija je bila uhvatiti tajanstveni osjećaj mijenjanja prošlosti, davni san ali za nekog drugog. Ukoliko znate sve činjenice onda je taj akt konačni altruizam: ne možete se nikako koristiti prilagođavanjem prošlosti (niti patiti, uostalom). Netko istovjetan vama je doprinio ljudskom napretku, ali ga nikada nećete vidjeti, i ne možete znati za njega - osim u teoriji. Najviše od svega bio sam uzbuđen pišući posljednje stranice novele s letimičnim pogledima na nepoznate vidike, kompletan univerzum unutar našeg dohvata, nedirnuto vrijeme. Za mene to je osnovni SF impuls. Većina kritičke pažnje koja je dana ovoj knjizi, pohvalila je karakterizaciju likova, možda jer je znanstveni sadržaj i metafora menje očiti i netradicionalni.

Za mene, iza zagonetki i zapleta viri centralna točka: osjećaj nepromijenjive neizmjernosti, vremenski pejzaž letimično pogledan pažnjom smrtnog bića. Ti doticaji često prizivanih emocija iza mnogo tvrđeg SF-a i tanko prekrivena transcendencija. Oni su jezgro strasti **Clarkea i Stapledona**.

U većini svojih djela pokušao sam portretirati ljude onakvima kakvi jesu, jer znam iz iskustva da je prava znanost plod rada ljudi koji imaju crno ispod noktiju. U tvrdom SF-u postoji neizbježna tenzija između konvencionalnog realizma i utjecaja većeg pejzaža. To je centralna ideja cijele "ideologije"

Uobičajeni protagonist tvrdog SF-a je *Netko* tko vjeruje u razum i vlastitu sposobnost da pronikne u nepoznato. Tvrdi SF ne govori o ironičnoj distanci ili individualnoj pogrešci, iako oni mogu igrati ulogu u pojedinom djelu. Još manje govori o simptomima narativne iscrpljenosti koje neki označavaju postmodernimpastišom, posuđivanjem, samosvjesnim recikliranjem žanrovskog materijala, i rearanžiranjem konceptualnih palubnih stolica na kulturnom Titanicu. Naslovi kao *Mission of Gravity*, *Gateway* i *Childhood's End* govore o velikom "digni se i idi".

No, bilo je zaista neobično čitati Deutschove privlačne argumente u Physical Reviewu. Postoji izvjestan iskrivljen osjećaj kada anticipirate kvalitativne aspekte - ne čestare jednadžbi; Deutschove logičke kalkulacije smatram zastrašujućima - teorije koja izgleda da može otvoriti put za stvarnu upotrebu vremenskih mašina, ukoliko ih ikada osmislimo. Hoćemo li? Vjerojatno. Ali tvrdi SF nije precizno predviđanje budućnosti. U njegovoj osnovi je ljepota malog, razumnog jezička, koji može pogledati iza vlastite mortalnosti i zapitati o vidicima koji leže negdje iza. Osnova drame leži u tom ogromnom rasponu skale.

Science-Fiction Studies, Vol 20 (1993)
Preveo: Igor Marković